

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KAREN
ARMSTRONG

HZ. MUHAMMED

BİR BATILININ GÖZÜNDEN
SON PEYGAMBER'İN HAYATI

KORİDOR YAYINCILIK - 333

ISBN: 978-605-9702-55-3

YAYINEVİ SERTİFİKA NO: 16229

MATBAA SERTİFİKA NO: 19039

Hız. Muhammed

Karen Armstrong

Özgün Adı: **Muhammad, A Biography of the Prophet**

© 1991 Karen Armstrong

© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Koridor Yayıncılık'a aittir.

Yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Editör: Feyza Betül Köse

Çeviren: Selim Yeniçeri

Kapak uygulama: Tuğçe Ekmekçi

Baskı: Ekosan Matbaacılık, İstanbul

EKOSAN MATBAACILIK

Maltepe Mah. Hastaneyolu Sok. No: 1 (Taral Tarım Binası)

Zeytinburnu - İstanbul

Cilt: Derya Mücellit, İstanbul

Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2017

KORİDOR YAYINCILIK

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. MB İş Merkezi

No: 14 Kat: 1 D: 1 Zeytinburnu / İstanbul

Tel.: 0212 – 544 41 41 / 544 66 68 / 544 66 69

Faks.: 0212 – 544 66 70

info@koridoryayincilik.com.tr

KAREN ARMSTRONG Hz. MUHAMMED

Çeviren: Selim Yeniçeri

İçindekiler

2001 Baskısına Giriş.....	6
Haritalar.....	14
Soyağacı Tabloları.....	16
1 Düşman Olarak Hz. Muhammed.....	18
2 Allah İnsanı Olarak Hz. Muhammed.....	58
3 Cahiliyye Dönemi.....	73
4 Vahiy.....	99
5 Uyarıcı.....	131
6 Şeytan Ayetleri.....	160
7 Hicret: Yeni Bir Yön.....	201
8 Kutsal Savaş.....	251
9 Kutsal Barış.....	327
10 Peygamberin Ölümü.....	388

2001 BASKISINA GİRİŞ

Hiz. Muhammed'in bu biyografisini bundan yaklaşık on yıl önce, Salman Rüşdi krizi sırasında yazdım. Bir süredir, en liberal ve hoşgörölü çevrelerde bile İslâmiyet ile ilgili sık sık karşılaştığım önyargılardan rahatsız oluyordum. Yirminci yüzyıldaki korkunç olaylardan sonra, bence dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturan 1.2 milyarlık Müslüman kesimle ilgili bozuk ve yanlış bilgilere sahip olma lüksüne sahip değiliz. Ayetullah Humeyni, Salman Rüşdi ve yayıncısına karşı ünlü fetvasını verdiğinde, bu Batılı önyargı daha da apaçık bir hale geldi.

1990 yılında ben bu kitabı yazarken, özellikle de fetva verildikten tam bir ay sonra, bir İslami Kongre toplantısında kırk beş üyeden kırk dördü Ayetullah'ın yönetim tarzının kesinlikle İslâmiyet'e uygun olmadığı fikrini savunurken, İngiltere'de hiç kimse bunu duymak istemiyordu. Suudi Arabistan'daki Şiiler ve Kahire'deki saygın el-Ezher Medresesi fetvanın İslami kanunlarla örtüşmediğini duyururken, yine Batılı insanlar arasında çok az kişi buna dikkat etti. Kendilerini Ayetullah'tan soyutlayan, Rüşdi'nin öldürölmesini istemeyen ama aynı zamanda da Rüşdi'nin romanında gösterilen Hiz. Muhammed portresini neredeyse küfür olarak değerlendiren İngiltere'deki birçok Müslüman, seslerini ancak kendi-

lerini dinlemeye hevesli bir avuç kişiye duyurabilmişti. Batılı entelektüeller, bütün Müslüman dünyasının Rüşdi'nin kanının peşinde olduğuna inanmak istiyor gibiydi. İngiltere'nin önde gelen bazı yazarları, entelektüelleri ve felsefecileri, İslâmiyet'i inanılmaz bir cehaletle veya kasıtlı bir ilgisizlikle, olumsuz yönde tanımlıyorlardı. Onlara göre, İslâmiyet tamamen hoşgörüsüz, fanatik bir inanç sistemiydi ve hiçbir şekilde saygıyı hak etmiyordu ve duyarlı Müslümanların Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri*'nde sevgili peygamberlerini korkunç bir portreyle göstermesinden rahatsızlık duymuş ve incinmiş olmasının da hiçbir önemi yoktu.

Bu kitabı yazmamın nedeni, Batılı insanların çoğunun İslâmiyet ile ilgili bilgilerinin büyük ölçüde Rüşdi'nin kitabına dayanmasıydı. Rüşdi'nin romanında ne yapmaya çalıştığını anlamış olsam bile, Hız. Muhammed'in gerçek hayat öyküsünün de okurlara sunulması gerektiğine, çünkü dünya tarihi boyunca gelmiş geçmiş en önemli insanlardan biri olduğuna inanıyordum. Çoğu kişi benim gibi kâfir bir kadının sevgili peygamberleri hakkında yazma cüretini göstermesi karşısında Müslümanların sert tepki vereceğine inandığından, kitabım için bir yayıncı bulmam çok zor oldu ve çoğunluk bu kitap yayımlandığı takdirde, benim de Rüşdi'nin kategorisine sokulacağımı söylüyordu. Ama o zor dönemde Müslümanların kitabıma gösterdikleri yakın ilgi beni çok etkiledi. Müslümanlar ve ciddi İslamcılar, sorun çıkarmaya çalışan kaçık bir rahibeden fazlası olduğuma inanarak beni ciddiye alan ilk insanlar oldular. Sonraki on yıl boyunca, Batı'daki özgün İslâmiyet korkusu yatışmaya başladı. Eski önyargılar zaman zaman hâlâ ortaya çıkıyordu, ancak insanlar Müslümanlara karşı giderek daha hoşgörölü olmaya başladılar.

Sonrasında ise 11 Eylül 2001'deki saldırılar geldi. Aşırı İslamcılar, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ni ve Pentagon'un bir kanadını vururken, beş binden fazla insanı öldürdüler. Bu inanılmaz suç, Batı'da İslâmiyet'in cinayet ve şiddeti vurgulayan fanatik bir inanç sistemi olduğu yönündeki tüm olumsuz görüşleri yeniden alevlendirdi. Bu yeni giriş bölümünü, saldırıdan sadece bir ay sonra yazıyorum. Çok tuhaf bir dönemdi. İslâmiyet'in şiddete eğilimli bir inanç sistemi olduğu konusundaki fikir hâlâ canlı ve güçlü. Trajediye izleyen günlerde süren ve bitip tükenmek bilmeyen tartışmalarda, İslâmiyet'i eleştirenler Kur'ân'daki ateşli bölümleri bulup çıkardılar ve bu ayetlerin aşırıcılığı ve fanatizmi kolayca teşvik edebileceğini savundular. Öte yandan, Musevî ve Hristiyan kutsal metinlerinin de aynı derecede kavgacı özellikler gösterdiğini hiç kimse dikkate almadı. Musevî İncili Tevrat'ın en kutsal bölümünde, İsrail halkı sık sık Kenanlılar'ı Vaadedilmiş Topraklar'dan atmaya, kutsal sembollerini yok etmeye ve onlarla hiçbir şekilde anlaşma yapmamaya teşvik edilmektedir. Musevî muhafazakârların küçük bir bölümü, Filistin'de uygulanan vahşeti haklı çıkarmak ve Orta Doğu'daki barış sürecini kösteklemek için bu bölümleri kullanmaktadırlar. Ama neredeyse herkes bilir ki bu kavgacı eğilimli ayetler Musevilik inancının tamamını yansıtamaz ve onları bu şekilde kullanmak kesinlikle adil değildir. Aynı şekilde, Hz. İsa da bir pasifist olarak gösterilir ama İncil'in müjdelerinde sık sık kavgacı ve saldırgan sözler söylediği bilinmektedir. Hatta İncil'in bir yerinde, barışı değil, kılıcı getirmek için geldiğini vurgulamaktadır. Ama Hristiyan Sırplar, Sırbistan'da sekiz bin Müslüman'ı katlederken, kimse bu ayetlerden söz etmedi. Kimse Hristiyanlık dinini tehlikeli ve şiddet eğilimli bir inanç sistemi olarak değerlendirmede, çünkü çoğu kişi bu

karmaşık ve geniş çaplı inanç sistemini, böyle bir suçlamanın doğru olmayacağını anlayacak kadar iyi tanımaktadır. Gerçek şu ki Batılı çoğu insan, İslâmiyet'i adil bir şekilde yargılayacak veya bu konuları yapıcı bir şekilde tartışacak kadar derin bir anlayışa sahip değildir.

Ama o karanlık günlerde, Batı'nın İslâmiyet ile ilgili fikirlerini geliştirme çabaları sonuçsuz kalmış gibi görüldüğü zamanlarda bile, bazı umut verici olaylar yaşandı. Öncelikle, Başkan George W. Bush ve Başbakan Tony Blair'ın, teröristlerin ve bu şiddet olayının İslâmiyet'in zengin ve karmaşık geleneğini yansıtmadığını söylemesi beni çok etkiledi; iki devlet adamı camileri ziyaret etti, Afganistan'daki savaşın Müslümanlara karşı olmadığı konusunda güvence verdi ve İslâmiyet'in, temelinde barışçıl bir din olduğunu vurguladı. Bu tamamen yeni, daha önce benzeri görülmemiş bir gelişmeydi. Rüşdi krizi sırasında hiçbir devlet adamı böyle bir açıklama yapmamıştı.

Öte yandan, birçok kişinin artık Müslüman inancı konusunda cahil kalamayacaklarını anlaması da cesaret verici bir gelişmeydi. Birleşik Devletler'de, kitabevlerinde Kur'ân satılmaya başladı ve İslâmiyet ile ilgili kitapların – benimkilerden bazıları da dahil olmak üzere – satışlarında ciddi bir patlama yaşandı. On iki yıl önce sadece çok az kişi Müslüman inancını öğrenmeye hevesliyken, 11 Eylül'deki şok saldırılardan sonra insanların İslâmiyet, Kur'ân ve Hz. Muhammed ile ilgili öğrenmek istedikleri şeylerin sonu gelmiyor gibiydi. Doğru, bazı Batılı ülkelerde Müslümanlık karşıtı hareketler de vardı. Orta Doğulu insanlar öldürülüyor, çarşafli kadınlar evlerinden çıkmaya korkuyordu. Camilere saldırılıyordu. Ama bu korkunç olayların sona erdirilmesi için ciddi bir çaba

da harcanıyordu. Bütün bunlar son derece olumlu şeylerdi ve eğer Eylül ayındaki canavarlık Batı'da İslâmiyet konusunda yeni bir anlayış ve değerlendirmenin doğmasına neden oluyorsa, bu trajediden elde edilecek bazı olumlu şeyler de olabilir.

Ama benim için asıl acı verici olan, teröristlerin Hz. Muhammed'in ayak izlerini takip ettiklerine inanmalarıydı. Öncelikli şüpheli Usâme bin Ladin, Hz. Muhammed'in peygamberlik geçmişine dayanan fundamentalist bir ideoloji izliyordu. 1966 yılında Başkan Cemal Abdül Nasır tarafından idam ettirilen Mısırlı bir entelektüel olan Seyyid Kutub tarafından ilk kez tanıtılan bu ideolojiye göre, İslâm Peygamberi'nin hayatı Tanrı tarafından gönderilen ilahî bir program, bir örnekti; doğru ve ahlaklı bir toplum yaratmanın tek yolu bu ideolojiden geçiyordu. Hz. Muhammed, Müslümanların adına *cahiliyye* (kelime anlamıyla Cehalet Çağı) dedikleri şeyle savaşıyordu; bu, Müslümanların İslâmiyet öncesi Arabistan'daki yozlaşmış barbarlığı anlatmak için kullandıkları bir ifadedir. Ama Kutub'a göre, her çağda *cahiliyye* vardı ve yirminci yüzyıldaki Müslümanlar da İslâm Peygamberi'nin örneğini izlemeli, bu kötülüğü bölgelerinden atmalıydı. Öncelikle kendilerini cahil toplumdan arındırmalı, bir gün tüm Müslümanlar için savaşıacak adanmış bir grup oluşturmalıydılar; tıpkı Hz. Muhammed'in Mekke'de vaazlar vermeye başladığı dönemde olduğu gibi. Zaman içinde gerçek Müslümanlar cahil toplumdan ayrılacak ve tam anlamıyla İslami bir toplum kuracaklardı. Programın son aşamasında, Müslümanlar bir cihat başlatacaklardı; tıpkı Hz. Muhammed'in 630 yılında Mekke'yi fethettiği ve tüm Arap topraklarını İslami yönetim altında birleştirdiği gibi.

Bin Ladin bu ideolojiye kesinlikle inanıyordu. 11 Eylül'ü

izleyen haftalarda, sık sık Kutub'un terminolojisini kullanarak konuştu ve eğitim kamplarında cihat savaşçılarının nasıl hazırlandığını görmek mümkündü. Uçakları kaçırın korsanlar da Hız. Muhammed'i izlediklerine inanıyorlardı. Bagajlarında bulunduğu iddia edilen belgelerde, "İyimser olun," deniyordu; "İslâm Peygamberi daima iyimserdi."

Ama Hız. Muhammed'in 11 Eylül'de adına gerçekleştirilen katliama sıcak ya da iyimser bakacağı fikri son derece büyük bir saçmalıktır, çünkü ilerleyen sayfalarda göstermeye çalışacağım gibi, Hız. Muhammed, hayatının büyük bölümünü bu tür şiddet olaylarını durdurmaya çalışmakla geçirmiştir. Müslümanların kendilerini Tanrı'ya teslim etmeleri gerektiği mesajını vurgulayan *islam* kelimesinin kendisi bile, "barış" anlamına gelen *selam* kelimesinden türemiştir. En önemlisi, Hız. Muhammed daha sonra şiddeti yasaklamış ve şiddetsizliğe, barışçılığa yönelik Gandi'yi bile kışkırtacak bir politika izlemiştir. Kutsal savaşın Hız. Muhammed'in yaşam mesajı olduğuna inanmakla, fundamentalistler onun hayatının bütün anlamını çürütmüş, vermek istediği mesaja saygısızlık etmişlerdir. Cihâdın babası olmak bir yana, Hız. Muhammed, hayatını ve en yakın yandaşlarının sadakatini bile tehlikeye atan bir şekilde Mekke ile uzlaşma fikrini vurgulayacak kadar ısrarcı bir barış taraftarıydı. Ölüm ve şiddet dolu bir savaş sürdürmek yerine, Hız. Muhammed pazarlık yapmaya ve uzlaşmaya hazırды. Ve Kur'ân'da da anlatıldığı gibi, bu görkemli alçakgönüllülük ve kapitülasyon, büyük bir zafer kazandırmıştı.

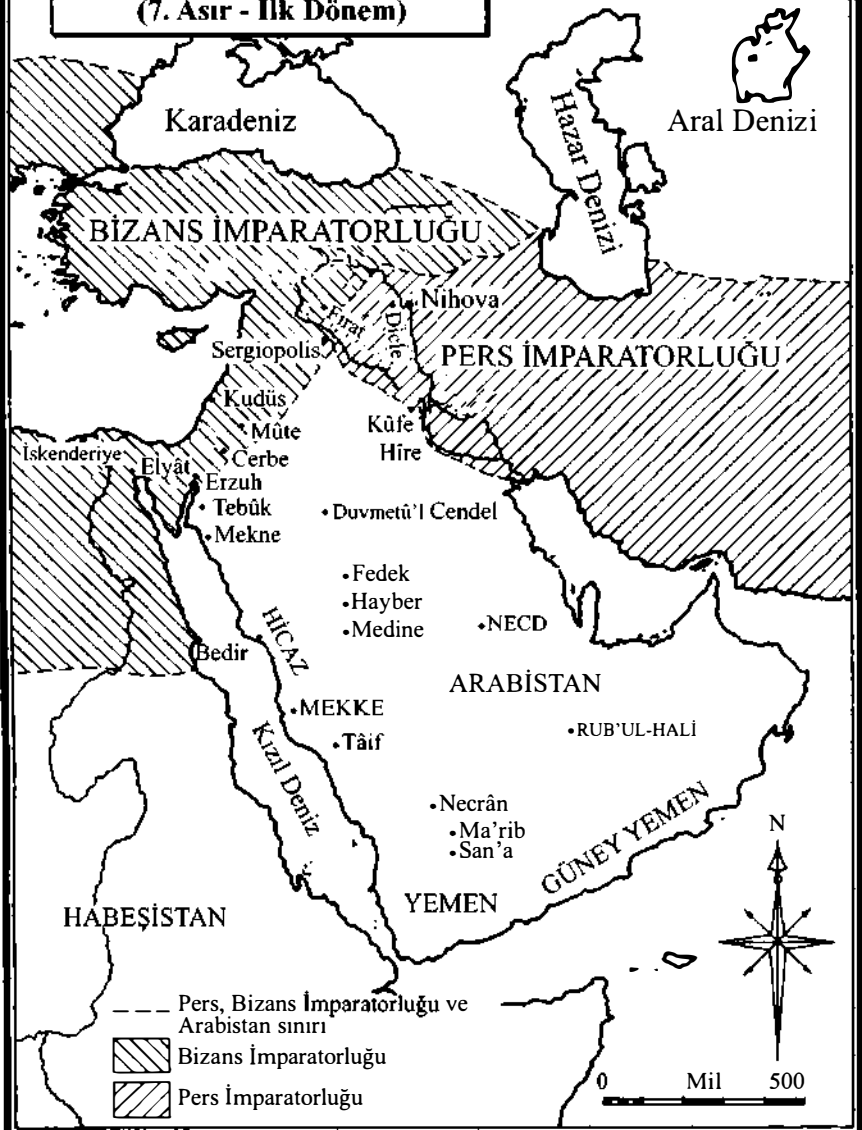
Bu tehlikeli dönemde asıl ihtiyacımız olan şey, Hız. Muhammed'in yaşam öyküsüdür. Aşırı İslamcıların Hız. Muhammed'in biyografisini çalıp çarpıtmasına, kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yozlaştırmasına izin verilmemelidir.

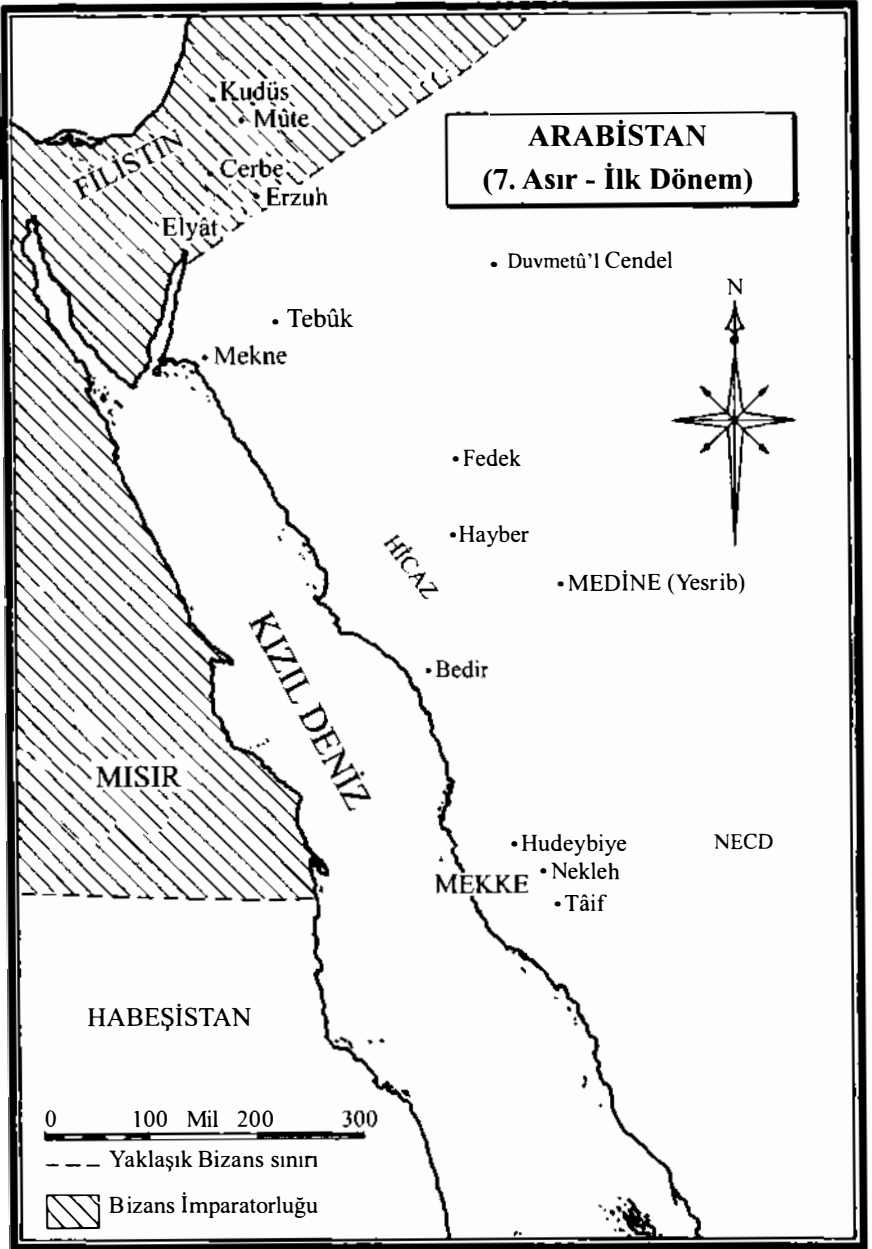
Dahası, tamamen değişmiş olan şimdiki dñnyamızda nasıl yaşamamız gerektiğini öğrenmek için, Hz. Muhammed'den alacağımız çok ders vardır. İşlâm Peygamberi misyonuna başladığında, elinde belirgin bir planı yoktu. Böyle bir plan, eski dñnyanın şiddet yanlısı, intikamcı ve acımasız geleneklerine dayanmak zorunda kalacaktı ve Hz. Muhammed yapacağı şeylerin bunların ötesine geçmesi gerektiğini biliyordu. Bir politika oluşturup izlemek yerine, Hz. Muhammed olayların akışını izledi, dinledi, aklını kullandı ve içsel sezgilerinin sesine kulak verdi; böylece çağdaşlarının yapabildiğinden çok daha fazlasını görüp, adımlarını ona göre attı. Böylece, savaşlardan bitkin ve harap düşmüş o zamanki Arabistan'da, hayal bile edilemeyecek bir sonuç yarattı. Eylöl saldırılarından sonra, biz de benzer bir değişim yaşıyoruz. Bu tür bir savaşta Soğuk Savaş'ın silahları ve ideolojileriyle savaşamayacağımızı biz de anlamak zorundayız. Daha önce benzeri görölmemiş bu durum için yeni özömlere ihtiyacımız var ve Hz. Muhammed'in yaşam öyküsüne bakarak bu konuda çok büyük dersler alabiliriz. Hepsinden öte, nasıl barış yapabileceğimizi ve barışı nasıl sürdürebileceğimizi ondan öğrenebiliriz. Onun bütün hayatı, öncelikle açęözlölüęün, nefretin ve başkalarını hakir görmenin önüne geçmemiz gerektiğini göstermektedir. Ancak o zaman insanların uyum içinde yaşayabileceği, birbirlerinin farklılıklarına saygı duyabileceği, sağlam ve güvenli bir dñnya yaratabiliriz.

Batı'da, asla İşlâmiyet'e karşı hoşgörölölü olmayı beceremedik; bu inanç sistemiyle ilgili fikirlerimiz daima kabaca, baştan savma ve kibirliydi ama artık bu tür cahilce ve önyargılı bir tutumu sürdüremeyeceğimizin farkına varmamız gerekiyor. Bu biyografinin sonunda, çalışmalarıyla bana sürekli esin kaynağı oluşturan Kanadalı araştırmacı Wilfred Cantwell

Smith'in bir çalışmasına yer verdim. 1956'da yazan Smith, yirminci yüzyılın sınavlarından başarıyla geçmek istiyorsak, hem Batı hem de İslâm toplumlarının karşılıklı çaba harcaması gerektiğini söylüyordu. Müslümanlar, Batılı toplumun başarılarını ve normlarını kabul etmek zorundaydı, çünkü bunlar hayatın gerçekleriydi. Ama Batılı halkların da “gezegeni kendilerinden aşağı değil, kendileriyle eşit insanlarla paylaştıklarını” öğrenmeleri gerekiyordu. Batılı halklar ve Hristiyan teolojisi diğer halklara saygı göstermeyi öğrenene kadar, iki taraf da yirminci yüzyılın gerçekleri karşısında bocalamaktan ve sürekli başarısız olmaktan kurtulamayacaklardı. 11 Eylül saldırıları göstermiştir ki bazı ilerlemeler kaydedilmiş olsa bile – hem Batı'da hem de İslâm dünyasında – hepimiz bu sınavda başarısız olduk. Eğer yirmi birinci yüzyıl Hristiyan dünyasında daha iyi bir iş çıkarmak istiyorsak, Batılı halklar gezegeni paylaştıkları Müslümanları anlamayı öğrenmeye çalışmalıdırlar. Onların inançlarına, ihtiyaçlarına, öfkelerine ve amaçlarına saygı duymalıdırlar. Eğer bunu yapmak istiyorsak, özgün dehası ve bilgeliğiyle bu karanlık ve korkutucu zamanları aydınlayabilecek Hız. Muhammed'in hayatını incelemekten daha iyi bir başlangıç düşünülemez.

ARABİSTAN VE ÇEVRESİ (7. Asır - İlk Dönem)

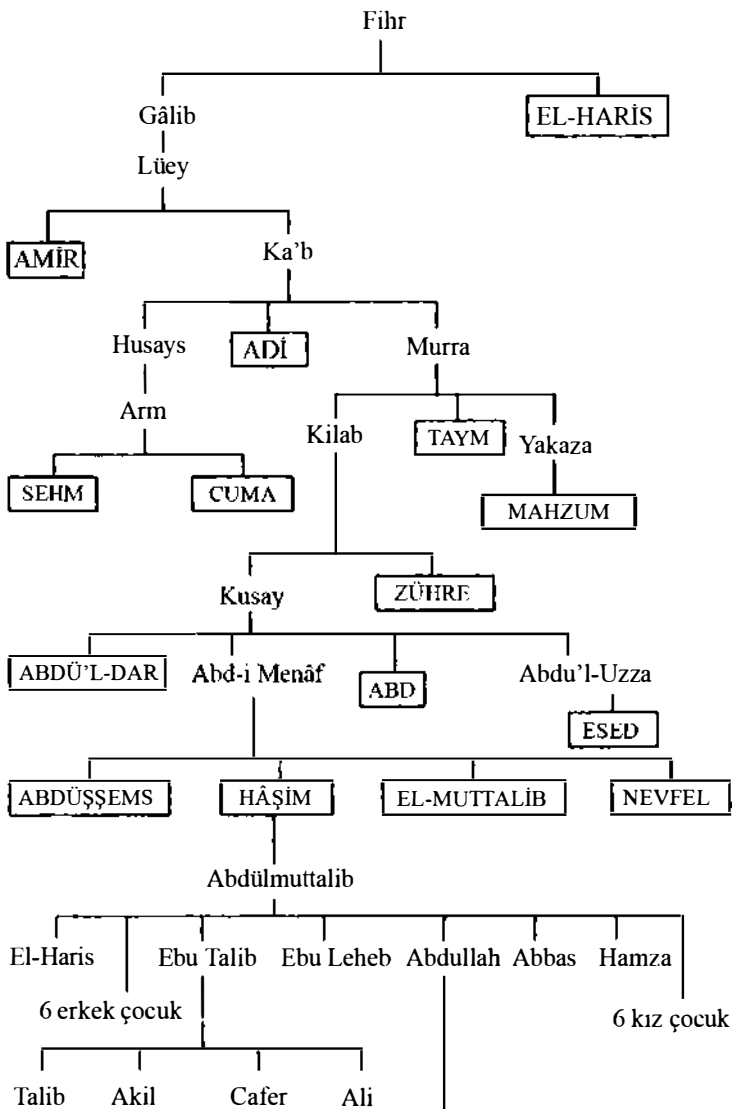

KUREYŞ KABİLESİ SOYAĞACI

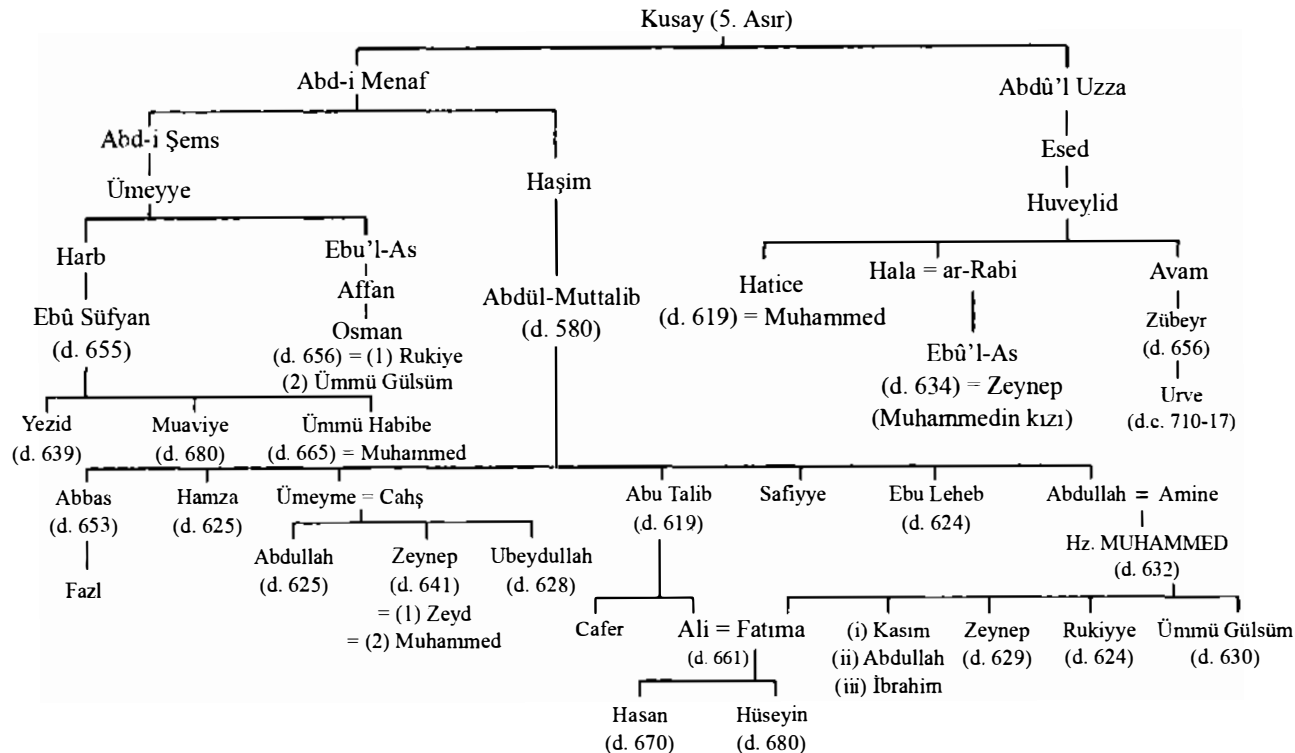
(5. ve 6. Asırlar)

Büyük harflerle yazılanlar kabilelerin kurucularıdır. Örneğin: **TAYM**

HZ. MUHAMMED

HZ. MUHAMMED VE YAKIN AİLESİNİN SOYAĞACI

1

Düşman Olarak Hz. Muhammed

Müslümanların Salman Rüşdi'nin kurgu romanı *Şeytan Ayetleri*'ndeki Hz. Muhammed portresine gösterdikleri tepkiyi anlamak, Batılılar için zor oldu. Kurgu bir romanın böylesine ölümcül bir düşmanlığı ve nefreti doğurması inanılmaz gibi görünüyordu ve bu tür bir tepki, İslâmiyet'in hoşgörüsüz bir inanç sistemi olduğunun en büyük kanıtı olarak algılanıyordu. İngiltere'deki insanlar için, kendi şehirlerindeki Müslüman halkların tamamen farklı değerlerle yaşaması ve bu değerleri ölesiye savunmaya hazır olmaları özellikle rahatsız ediciydi. Ama bu açıdan Batı tarihinde de bazı rahatsız edici unsurlar vardı. İngilizler, Bradford'daki Müslümanların romanı yakışlarını izlerken, asırlar önce Avrupa'daki Hristiyanların büyük ateşlerin içine attıkları kitapları ne çabuk unuttular? Örneğin, Roma Katolik Kilisesi tarafından bir aziz olarak değerlendirilen Fransa Kralı IX. Louis, 1242 yılında Yahudi Tevrat'ını İsa'nın kendisine karşı ölümcül bir saldırı olarak ilan etmişti. Kitap yasaklanmış ve kopyaları kralın huzurunda ateşe atılmıştı. Louis, Fransa'da yaşayan Yahudiler ile aralarındaki farkları uzlaşmacı ve barışçıl bir şekilde çözmek hevesinde değildi. Hatta bir defasında bir Yahudi'ye yapılacak en iyi hareketin, "kılıcı kabzasına kadar karnına

gömmek” olduğunu söylemişti.* Hristiyan kâfirleri adalet önüne getirmek ve sadece kitapları değil, yüzlerce kadın ve erkeği yakmak için Engizisyon’u ilk kez harekete geçiren de Louis idi. Aynı zamanda Müslümanlardan da nefret ediyordu ve İslâmî dünya üzerine iki kez Haçlı Seferi başlatmıştı. Louis’nin döneminde başkalarıyla birlikte var olmayı beceremeyen İslâmiyet değil, Batılı Hristiyanlar idi. Gerçek şu ki Müslümanlar ve Batılılar arasındaki acı ilişkinin başlangıcı olarak Müslüman İspanya’da Hz. Muhammed’e düzenlenen saldırı gösterilebilir.

850 yılında, Perfectus adında bir rahip, o zaman Müslüman bir eyalet olan Endülüs’teki Kurtuba’da alışverişe gitmişti. Orada bir grup Arap kendisine yaklaştı ve İsa’nın mı, yoksa Muhammed’in mi daha büyük bir peygamber olduğunu söylemesini istedi. Perfectus, bunun hileli bir soru olduğunu hemen anlamıştı, çünkü İslâm imparatorluğunda Hz. Muhammed’i aşağılamak büyük bir suçtu ve bu yüzden önce dikkatle cevap verdi. Ama sonra aniden öfkeleni ve ateşli bir şekilde bağırıp çağırmaya, İslâm Peygamberi’nin bir şarlatan, cinsel sapık ve Tanrı karşıtı olduğunu iddia etmeye başladı. Perfectus hemen yakalanıp hapse atıldı.

Bu, özellikle Hristiyan-Müslüman ilişkilerinin normalde iyi olduğu Kurtuba için tuhaf ve sıra dışı bir olaydı. Yahudiler gibi, Hristiyanlar da İslâm imparatorluğu içinde büyük bir özgürlüğe sahipti ve çoğu İspanyol, böylesine ilerlemiş bir uygarlığın üyesi olmaktan, Avrupa’nın geri kalanından çok ileride yürümekten gurur duyuyordu. Onlara “Mozarap” deniyordu.

* John of Joinville, *The Life of St. Louis*, trans. Rene Hague and ed. Natalis de Wailly (London, 1955), p. 36.

Hristiyanlar, Arapların şiirlerini ve hikâyelerini okumayı sever; Arap teologları ve felsefecileri inceler, Arapça dili konusundaki bilgilerini geliştirmeye çalışırlar. Kutsal Metin hakkında Latince yorumlar okuyan veya Müjdeler'i, peygamberleri veya havarileri inceleyen rahipler şimdi nerede? Heyhat! Bütün yetenekli genç Hristiyanlar, Arap kitaplarını büyük bir hevesle okuyup inceliyorlar.*

Aynı dönemde Mozaraplara bu saldırıyı yazan İspanyol rahip Paul Alvaro, Perfectus'u kültürel ve dinî bir kahraman olarak görüyordu. Hz. Muhammed'i bu şekilde aşağılaması, Kurtuba'da tuhaf bir azınlık hareketi başlatmış, Hristiyan kadın ve erkekler Kadı'nın önüne çıkıp Hristiyanlık dinine sadakatlerini göstermek için Hz. Muhammed'e sözle saldırıya başlamışlardı.

Perfectus hapse atıldığında çok korkmuştu ama Kadı, onun Müslümanlar tarafından haksızca kışkırtıldığı kanısına vararak ona ölüm cezası vermemişti. Fakat birkaç gün sonra Perfectus bir kez daha aşırıya kaçtı ve Hz. Muhammed için öyle kötü sözler söyledi ki Kadı'nın kanunları tam olarak uygulamaktan başka seçeneği kalmadı. Rahip idam edildi ve toplum dışı yaşadığı bilinen bir grup Hristiyan, onun vücudunu parçalara ayırıp şehidin kalıntılarına saygı göstermeye başladılar. Birkaç gün sonra, Ishak adında başka bir rahip Kadı'nın karşısına çıkarak Hz. Muhammed ve İslâm dini hakkında ileri geri konuşmaya başladı; Kadı onun sarhoş ya da delirmiş olduğunu düşünerek kendine gelmesi için tokatladı. Ama Ishak tacizlerine devam etti; Kadı da kanunların bu şekilde çiğnenmesine seyirci kalamazdı.

* Paul Alvaro, *Indiculus Luminosus*, quoted in R.W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages* (London, 1962), p. 21.

Dokuzuncu yüzyıldaki Kurtuba, 1988'deki Bradford'dan çok farklıydı. Müslümanlar güçlü ve güvenliydi. Bu Hıristiyan fanatikleri idam etmek konusunda hiç de hevesli görünmüyorlardı; bunun nedeni sadece adamların kendilerine hâkim olamadıklarını düşünmeleri değil, aynı zamanda bir şehit kültü yaratmak istememeleriydi. Müslümanlar, diğer dinlerin öğretilerine karşı değillerdi. İslâmiyet, Orta Doğu'da, çeşitli inanç sistemlerin asırlar boyunca birlikte var olmayı başardığı çok dinli bir ortamda doğmuştu. Aynı şekilde, Doğu Bizans İmparatorluğu da dinî azınlık grupların kendi inanç sistemlerini sürdürmesine izin veriyordu. İslâm imparatorluğunda Hıristiyanların kanunlara karşı bir propagandası yoktu; istenen tek şey, kendi dinlerine saygı gösterildiği gibi, Hız. Muhammed'e karşı da onların saygı göstermesiydi. Hatta imparatorluğun bazı kesimlerinde, saygınlık sınırlarını aşmadığı sürece özgür düşünceye ve eleştiriye bile izin veriliyordu. Kurtuba'da hem Kadı hem de Amr, Perfectus ve Ishak'ı idam etmek istemiyorlardı ama kanunların çiğnenmesine de izin veremezlerdi. Ancak Ishak'ın idamından birkaç gün sonra, üyesi olduğu manastırdan altı rahip daha geldi ve yine Hız. Muhammed'e saldırıldı. O yaz, yaklaşık elli kişi bu şekilde idam edildi. Bu saldırgan şehitlik kültüründen tedirgin olan Kurtuba Piskoposu ve Mozaraplar, bu rahipleri kınadılar. Ama şehitler iki kahraman bulmuşlardı: Eulogio adında bir rahip ve Paul Alvaro, şehitlerin inançları için cesurca savaşan "Tanrı'nın askerleri" olduğunu söylüyorlardı. İslâmiyet'e karşı karmaşık bir ahlak savaşı başlatmışlardı ve Müslüman otoriteler için bununla başa çıkmak zordu, çünkü kaçınılmaz bir şekilde kendilerini haksız duruma düşüreceklerdi.

Şehitler toplumun tüm seviyelerinden geliyordu: Rahipler, papazlar, vaizler, basit köylüler, entelektüeller, alimler... Ama

birçoğu belirgin, özgün bir Batılı kimliğinin arayışında gibiydi. Bazıları Müslüman ve Hıristiyan anne-babalardan doğma kişilerdi; diğerleri ise Müslüman kültürünün içinde asimile olmaya zorlanmışlardı – Arap isimleri verilmiş ya da sivil hizmette bir kariyer izlemek zorunda bırakılmışlardı* – ve bu yüzden kendilerini kişiliksiz hissediyorlardı. Kültürel kökenlerin kaybedilmesi, sevimsiz bir deneyimdi ve günümüz modern toplumlarında bile kişinin kendi benliğini koruması için saldırgan bir dinselilik izlemesine yol açabilir. Batı’da ve Batı kültürünün geleneksel değerleri tehdit ettiği bazı Müslüman toplumlar içinde düşmanlık ve öfke gözlemlediğimizde, belki de Kurtuba şehitlerini hatırlamamız gerekir. Eulogio ve Alvaro’nun başını çektiği şehit hareketi, sadece Müslümanları değil, Hıristiyan Mozarapları da hedef alıyor, onları kültürel bozguncular olmakla suçluyordu. Eulogio, komşu Hıristiyan eyalet Pamplona’ya gitti ve Batılı kitaplarla geri döndü: Kilise’nin Latin Rahipleri’nin yazdığı metinler ve Vergil veya Juvenal gibi Romalıların klasik çalışmaları. Eulogio, baskın Müslüman kültürün etkisini yok etmek için bir yöntem olarak ülkede Roma’nın hüküm sürdüğü dönemle ilgili bir nostalji yaratmak, böylece İspanyolların Araplaşmasına karşı çıkarak bir Latin rönesansı başlatmak istiyordu. Eulogio’nun kendisi Kadı tarafından idama mahkûm edildiğinde, hareket sona erdi. Kadı ona İslâm dininden özür dilemesi, diğer aptallar gibi kendini yok etmemesi, hayatının kurtulması için yalvardı ama Eulogio sadece ona kılıcını bilemesini söyledi.**

* Perfectus, muhtemelen Arap ismi el-Kâmil’in Latince karşılığıydı; diğer şehitlere Abdullah şeklinde çevrilebilecek Servus Dei deniyordu, yani Tanrı’nın Kölesi.

** Paul Alvaro, *Vita Eulogii*, quoted in Norman Daniel, *The Arabs and Medieval Europe* (London and Beirut, 1975), P. 29.

Bu tuhaf olay, Müslüman İspanya'daki yaşam için son derece sıra dışıydı. Sonraki 600 yıl boyunca, tektanrılı üç dinin üyeleri bu bölgede barış ve huzur içinde yaşayabilmişlerdi: Avrupa'nın geri kalanında ölüm tehdidi altında yaşayan Yahudiler, kendi adlarına zengin bir kültürel rönesans yaşıyorlardı. Ama Kurtuba şehitleri olayı, Batı'da yaygın hale gelecek bir tutumu ortaya çıkarmaktadır. O dönemde Avrupa barbar kabilelerin tehdidi altında kültürel bir lağım haline gelirken, İslâmiyet müthiş bir dünya gücü olarak varlığını sürdürüyordu. Sonrasında neredeyse bütün dünya İslâm dinine dönmüş gibi görünecekti ve on sekizinci yüzyıla kadar İslâmiyet, Batı için sürekli bir sorun olarak kaldı. Günümüzde ise Sovyetler Birliği'ne karşı yıllarca sürdürülen Soğuk Savaş, artık İslâmiyet'e karşı Soğuk Savaş haline geliyor gibi görünmektedir.

Eulogio ve Alvaro, İslâmiyet'in yükselişinin Tanrı karşıtı hareketin hazırlığı olduğuna inanıyorlardı; diğer bir deyişle, Deccal'in gelişi. İkinci Mektup'un yazarı, İsa'nın "Büyük kâfirlik" gerçekleşene kadar geri dönmeyeceğini bildirmişti; bildiriye göre, bir asi Kudüs Tapınağı'nda hükümünü ilan edecek ve Hristiyanları yanlış doktrinlere sürükleyecekti.* Vahiylere, gizemli 666 sayısı ile numaralandırılmış olan bir Canavar'dan söz etmekte, bu kötülüğün toprağın derinliklerinden çıkıp Tapınak Dağı'nın tepesine oturacağını ve oradan bütün dünyayı yöneteceğini bildirmektedir.** Hz. Muhammed İsa'dan sonra yaşamış olmasına karşın, daha fazla vahiye gerek olmadığı halde kendini peygamber ilan etmiş ve birçok Hristiyan dininden dönerek ona katılmıştı. Eulogio ve Alva-

* II Thessalonians 1:4-8. Yazar Aziz Pavlos değildi; mektup, Pavlos'un ölümünden yıllar sonra yazılmıştı.

** Revelation 19:19.

ro, Hz. Muhammed'in kısa birer biyografisine sahipti ve Hz. Muhammed'in İspanya Çağı'nın 666. yılında öldüğünü söylüyorlardı. Hz. Muhammed'in bu sekizinci yüzyıl sonlarında hazırlanmış biyografisi, Hristiyan dünyasının iç bölgelerinde bulunan Pamplona yakınlarındaki Leyre Manastırı'nda kaleme alınmıştı. Dev İslâm dünyasının politik tehdidinin yanı sıra, İslâmiyet'in yükselişi rahatsız edici bir teolojik soruyu da akla getiriyordu: Tanrı bu günahkar inancın gelişmesine nasıl izin vermişti? Tanrı kendi insanlarını terk etmiş olabilir miydi?

Hz. Muhammed'e karşı Kurtubalı şehitler tarafından öne sürülen iddialar, bu kıyamet biyografisine dayanıyordu. Bu korkuya dayalı fanteziden yola çıkarak, Hz. Muhammed'in dünyayı aldatmak için kendini peygamber ilan eden bir şarlatan olduğu iddia ediliyordu; onlara göre Hz. Muhammed, iğrenç yalanlarının içinde yüzen bir sapıktı ve takipçilerinin de aynı şeyi yapmasını istiyordu. İnsanları kılıcının gücüyle dinlerinden döndürmüştü. Dolayısıyla İslâmiyet bir Tanrı dini değil, Hristiyanlık inancının saptırılmış bir biçimi olarak kâfirlikti; savaşı ve katliamı yücelten, şiddet ve terör yanlısı bir inanç sistemiydi. Kurtuba'daki şehit hareketinin sona ermesinden sonra, Avrupa'da başka insanlar da bu hikâyeyi duydular ama fazla tepki göstermediler. Ancak yaklaşık 250 yıl sonra Avrupa uluslararası arenaya yeniden girmek üzereyken, Hristiyan efsaneleri Hz. Muhammed'in bu tuhaf hayali biyografisini yeniden su yüzüne çıkaracaktı. Bazı ciddi araştırmacılar, İslâm Peygamberi hakkında daha tarafsız bir görüş sunmaya çalıştılsa da, bu hayali görüş popülerliğini korudu. Dolayısıyla Hz. Muhammed ortaya çıkmakta olan yeni Batılı kimliğinin en büyük düşmanı oldu ve olmadığımızı umduğumuz her şeyi temsil etti. Eski fantezilerin izleri günümüze

kadar geldi. Bugün Batılı halklar arasında Hz. Muhammed'in dünyayı fethetmek için dini bir araç olarak kullandığı görüşü hâlâ yaygındır; hatta bu hayali görüşü yalanlayan çok ciddi araştırmalar bulunmasına rağmen, İslâmiyet hâlâ bir kılıç dini olarak görülmektedir.

On birinci yüzyılın sonlarında, Avrupa, Papa'nın önderliğinde yeniden dirilmeye ve İslâmiyet'in sınırlarını geriye itmeye başlamıştı. 1061 yılında, Normandiyalılar, İtalya ve Sicilya'da yaşayan Müslümanlara saldırmaya başladılar ve 1091 yılında bölgeyi fethettiler. Kuzey İspanya'daki Hristiyanlar ise bölgeyi Müslümanlardan almak için harekete geçtiler ve 1085 yılında Toledo'yu fethettiler. 1095 yılında, Papa II. Urban, Avrupa'daki şövalyeleri seferber edip sonradan Birinci Haçlı Seferi olarak anılacak olan saldırıyı başlatarak İsa'nın Kudüs'teki mezarını ele geçirmek üzere harekete geçti. Yıllar süren inanılmaz zorluklardan sonra, 1099 yılında Haçlılar Kudüs'ü fethetmeyi başardılar ve Yakın Doğu'daki ilk Batılı kolonileri kurdular. Bu yeni Batılı başarısı, Müslüman dinine karşı tam bir nefrete dönüşmüştü ama Avrupa'da hiç kimsenin İslâmiyet'e ya da İslâm Peygamberi'ne karşı ciddi bir kını yoktu. Kendi görkem hayalleriyle ve Papalık Avrupası'nın genişlemesiyle daha çok ilgileniyorlardı. Birinci Haçlı Seferi sırasında bestelenmiş olan *Roland Şarkısı*, İslami inancın doğasıyla ilgili cehaleti açıkça göstermektedir. Charlemagne ve Roland, idol olarak tanımlanmakta, savaşması bile onur olarak kabul edilen savaşçılar olarak gösterilmektedir. Birinci Haçlı orduları ilk kez Anadolu'da Türkler'in karşısına çıktıklarında, cesaretleri nedeniyle onlara fazlasıyla saygı duyuyorlardı:

“Ne kadar deneyimli ve eğitilmiş olursa olsun, Araplar, Ermeniler, Suriyeliler ve Yunanlılara olduğu gibi Frenklerin de kalp-

lerine korku salan Türklerin becerisini ve cesaretini nasıl anlayabilir? Yine de, Tanrım, lütfen savaşçıları bizimkiler kadar iyi olmasın. Frenkler ile aynı hamurdan yapıldıkları ve doğuştan şövalye oldukları söyleniyor. Bu doğru ve kimse inkâr edemez; ah Hristiyanlık adına dursalar ve Tek Tanrı'nın Üç Kişi'de var olduğunu kabul etseler!.. Onlardan daha cesur, daha becerikli, daha yiğit savaşçılar bulunmaz; ama yine de Tanrı'nın inayetiyle, bizim adamlarımızın karşısında yenik düşerler mi?"

1097 yılında karşılaştıklarında, Frenkler Müslüman askerlere yakınlık duyuyorlardı ama iki yıl sonra Haçlılar nihayet Kudüs'ü fethettiğinde, Müslümanları kendileri gibi insandan bile saymıyorlardı. Şehir halkını, kendi çağdaşlarını bile hayretler içinde bırakan bir soğukkanlılıkla kılıçtan geçirdiler. Bu olaydan sonra, Müslümanlar kutsal yerlerden temizlenmesi gereken haşaratlar olarak görüldü: Haçlıların onlar için kullandığı resmi tabir, "pislik" idi.

1100 yılından önce, Avrupa'da Hz. Muhammed'e özel bir ilgi yoktu ama 1120'de, herkes onun kim olduğunu biliyordu. Batı'da Charlemagne, Kral Arthur ve Robin Hood efsaneleri oluşurken, Hristiyanlık düşmanı Deccal'in efsanesi de Batılı hayal gücüne tamamen yerleşmişti. R. W. Southern'ın *Western Views of Islam in the Middle Ages* (Orta Çağ'da İslâmiyet Hakkındaki Batılı Görüşler) adlı monografisinde belirttiği gibi:

Bu efsaneler ve fanteziler oluşurken, açıklamaya çalıştıkları şeylerin bir ölçüde gerçek olduğuna şüphe yoktur. Ama üretildikleri

* *Gesta Francorum or The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, trans. Rosalind Hill (London, 1962), p. 22.

andan itibaren, kendilerine ait bir yazınsal kaderleri olmuştur. Popüler şiir alanında, Hız. Muhammed ve savaşıçılarının resmi kuşaktan kuşağına değışmiştir. Tüm sevilen kurgu karakterler gibi belli özellikleri sergilemesi beklendiğinden, yazarlar yüzyıllar boyunca onları yeniden yaratmıştır.*

Deccal'in Batı'daki kurgusal statüsü, Napolyon ya da Büyük İskender'den daha fazla saygı görmesi gereken gerçek tarihi karakteri gölgede bırakmıştır. *Şeytan Ayetleri*'ndeki kurgusal portre, bu Batı fantezilerindekiyle büyük benzerlik göstermektedir.

Hız. Muhammed'in başarısını açıklamak için efsaneler, onun saygın Arapları etkilemek, Afrika'daki ve Orta Doğı'daki Kilise'yi yıkmak için sahte "mucizeler" gerçekleştirmek üzere büyü gücünü kullandığını söylemiştir. Bir hikâyede, halka korku salan beyaz bir boğanın, Hız. Muhammed'in Araplara getirdiğı kutsal metin olan Kur'an boynuzları arasında havada yüzer halde geldiğı anlatılmaktadır. Hız. Muhammed'in, Kutsal Ruh kulağına vahiyler fısıldıyormuş gibi görünsün diye beyaz bir güvercini kulağındaki bezelye tanelerini galalayacak şekilde eğittiğı de söylenmektedir. Mistik deneyimleri, onun bir epilepsi hastası olduğı iddiasıyla bir kenara itilmiştir; bu ifadenin o dönemde bir kişinin iblisler tarafından ele geçirildiğini anlatmak için kullanıldığı unutulmamalıdır. Cinsel hayatı, en ince detayına kadar anlatılmıştır: İddialara göre, insanın bildiğı tüm sapıklıklar onda mevcuttur ve yine iddialara göre, insanları en temel güdülerine boyun eğmeye teşvik ederek kendi dinine döndürmüştür. Bu iddialara göre, İslâm Peygamberi'nin iddiaları asılsızdır;

* Southern, *Western Views of Islam*, p. 29.

yalanlarını kendi halkının neredeyse tamamına yutturmuş olan soğukkanlı bir şarlatandır. Onun iddialarının asılsız olduğunu gören takipçileri, sadece kendi temel dürtülerinin esiri oldukları için bunu açığa vurmamışlardır. Batılı Hristiyanların Hz. Muhammed'in şaşırtıcı ve başarılı dinî vizyonlarını açıklamak için kullandıkları yöntem, İslâmiyet'in Hristiyanlık'tan sapma ve kâfirliklerin en büyüğü olduğunu iddia etmekte. Söylendiğine göre, dininden dönen bir rahip olan Sergius, Hristiyan dünyasından kaçmak zorunda kaldığında Hz. Muhammed'e sığınmış ve sapkın Hristiyanlık anlayışını onunla paylaşmıştı. Kılıç olmadan, İslâm inancı asla gelişemezdi: Müslümanların İslâm imparatorluğunda dinlerini özgürce tartışmaları hâlâ yasaktı. Ama Hz. Muhammed kendine uygun bir sonla karşılaşmıştı: Şeytanî ayinlerinden birinde, bir domuz sürüsü tarafından parçalanmıştı.

Bu kurgu hikâyenin bazı detayları, Hristiyanların kendi kimlikleriyle ilgili endişelerini yansıtmaktadır. İslâm dini, Haçlı Seferleri sırasında "kılıç dini" olarak tanıtılmıştı; yani, Hristiyanların kendilerinin inanç sistemlerini kılıç gücüne dayandırmaktan dolayı endişelendikleri ve bu endişeyi bastırmaya çalıştıkları bir dönemde. Kilise, isteksiz bir rahipler sınıfı üzerinde bekarlık hayatını empoze etmeye çalışırken, Hz. Muhammed'in cinsel yaşamıyla ilgili iddialar, aslında İslâm Peygamberi'nin kendi hayatından çok, Hristiyan din adamları arasındaki sapkınlıkları ifade ediyordu. Son olarak, dinî konuların açıkça tartışılmasını yasaklayan İslâm değil, Hristiyanlık idi. Haçlı Seferleri döneminde, Avrupa'da inanılmaz bir entelektüel açlık yaşanıyor, düşündüklerini söylemekten çekinmeyenler ağır şekilde cezalandırılıyordu. Engizisyon'un cadı avcılığı politikası ve Katolikler ile Protestanların birbir-

lerini boğazlamaları, gerek Yahudilik ve gerekse İslâmiyet'te kişisel meseleler olarak değerlendirilen dinî görüşlerden kaynaklanıyordu. Ne Yahudilik ne de İslâmiyet kâfirlik konusunda Hristiyanlık tanımını paylaşmıyor, insanlığın ilahiyatla ilgili fikirlerini kabul edilemez boyutlara yükseltmiyordu. Hz. Muhammed'in kurgusal kimliğinin yerleştiği Haçlı Seferleri döneminde, Avrupa'da genel bir baskı ve inkâr yaşıanıyordu. Bu oluşum, İslâm dini hakkındaki derin korkularında açıkça görülmektedir.

Batılı Hristiyanların kendi sistemleri içinde farklı dinî toplumlara ve ideolojilere izin vermeyeceği, daha doğrusu bunu Bizanslılar ya da Müslümanlar kadar rahat ve başarılı bir şekilde yapamayacağı ortadaydı. Avrupa'daki diğer farklı din Yahudilik idi ve Birinci Haçlılar, Orta Doğu'ya doğru yolculuklarında Yahudi toplumları katletmeye başlamışlardı. Yahudi karşıtı hareket, Haçlılar döneminde Avrupa'nın bir türlü geçmek bilmeyen hastalığı haline gelecekti ve aynı dönemde Hristiyanlar Hz. Muhammed hakkında mitler yaymaya devam ederken, Yahudiler hakkında da korkunç öyküler üretmeye başlamışlardı. Söylendiğine göre Yahudiler küçük çocukları öldürüp kanlarını ayin ekmeğine karıştırıyor, Hristiyanlık inancını ortadan kaldırmak için uluslararası çapta inanılmaz komplolar kuruyorlardı. Öte yandan, İslâm dünyasında Yahudilere karşı bu tür mitler yoktu; sadece Batılı halklar arasında rahatsız edici bir hastalık gibi yayılıyorlardı. Ama İspanya'nın, Güney İtalya ve Sicilya'nın fethedilmesi, şimdi Hristiyanlık dünyasının sınırları içinde on binlerce Müslüman bulunması anlamına geliyordu. Devlet yapısının varlığını sürdürebilmesinin tek yolu, Hristiyanların Müslüman ve Yahudi komşularıyla görüşmesini yasaklamak olabilirdi. Özel Kilise yasası, ikisini ortak düşman olarak birleştirmişti. Müs-

lumanlar ve Yahudiler ile görüşmeleri, yemek yemeleri, ticaret yapmaları, onların çocuklarına bakmaları veya evlerinde hizmet etmeleri durumunda, Hristiyanlar aforoz edilmekle ve mallarına el konulmasıyla tehdit ediliyorlardı. 1227 yılında, Papa IX. Gregory, şu kararı da ekledi: Müslümanlar ve Yahudiler kendilerine has kıyafetler giymeli, Hristiyan festivalleri sırasında sokağa çıkmamalı, Hristiyan eyaletlerinde ve ülkelerinde kamu kurumlarında çalışmamalı. Ayrıca, geleneksel şekilde Müslümanları ibadete davet ederek müezzinin Hristiyanların kulaklarını rahatsız etmesi yasaktır.

Papa V. Clement (1305-1314), Hristiyan topraklarında İslâm dininin ve Müslümanların varlığının Tanrı'ya hakaret anlamına geldiğini söyledi. Hristiyanlar bu günahın bedelini ödemeye başlamışlardı bile. 1301 yılında, Fransa Kralı Charles, Sicilya'daki ve Güney İtalya'daki son Müslümanları da yok etti. Ona göre bu, "haşaratların temizlenmesi... pisliğin ortadan kaldırılması... Apulia'daki inatçı salgının sona erdirilmesi" idi.* 1492 yılında, Ferdinand ve Isabella Granada'yı fethettiklerinde, Avrupa'daki son İslâm kalesi de yok edildi: Avrupa'daki tüm kilise çanları neşeye çaldı ve Hristiyanların kâfirler karşısındaki zaferi kutlandı. Birkaç yıl sonra, İspanyol Müslümanlara ülkeyi terk etmek ya da dinlerini değiştirmek arasında tercih yapmaları söylendi. Birçoğu Avrupa'yı terk etti ama bazıları Hristiyanlık dinine dönmeyi kabul etti; din değiştirenler ve onların soyundan gelenler, sonraki 300 yıl boyunca İspanyol Engizisyonu tarafından idam edildi. Kurtuba şehitleri hareketindeki ruh şimdi eski hoşgörülle yer değiştirmişti ve İspanyol Hristiyanlar, aralarında yaşayan gizli Müslümanlardan korkuyorlardı.

* Quoted in Daniel, *The Arabs and Medieval Europe*, p. 156.

Batı'nın İslâm dinine gösterdiği sağlıklı tutum, sık sık kendini şizofrenik bir tepki olarak göstermektedir. Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick, İslâm dininden tam anlamıyla korkuyordu ve anavatanı olan Sicilya'daki Müslümanları sistematik bir şekilde öldürüyor ya da sınır dışı ediyordu. Yakın Doğu'daki Hristiyanlar Müslümanları kesip biçerken, diğerleri İspanya'daki Müslüman alimlerinin dizinin dibinde oturuyordu. Hristiyan, Yahudi ve Mozarap araştırmacılar büyük bir tercüme projesinde işbirliği yapıyor, İslâm dünyasının öğretilerini Batı'ya getiriyor, Karanlık Çağ'da kaybolan klasik ve antik bilgeliği Avrupa'ya yeniden kazandırıyorlardı. İbni Sina ve İbni Rüşt gibi Müslüman felsefeciler, entelektüel liderler olarak saygı görüyordu ama ikisi de Müslüman olduğu için, insanların onların öğretileriyle uyum sağlaması giderek zorlaşıyordu. Bu sorun, Dante'nin *İlahi Komedya* adlı eserinde açıkça görülmektedir. Avrupa'da Avicenna ve Averroes adlarıyla bilinen İbni Sina ve İbni Rüşt, Batı'ya kazandırdıkları entelektüel kültürle ünlü erdemli paganlarla (Euclid, Ptolemy, Socrates, Plato ve Aristotle) birlikte Cehennem'dedir. Ama Hz. Muhammed'in kendisi, hizipçilerle birlikte Cehennem'in Sekizinci Dairesi'ndedir ve iğrenç bir cezaya çarptırılmıştır.*

Dante, hâlâ Hz. Muhammed'in bağımsız bir dinî görüş taşımasına izin verememektedir. O, asıl inanç sisteminden sapmış bir hizipçiden başka bir şey değildir. Bu detay, İslâm dininin Hristiyanlık âleminde uyandırdığı tiksintiyi açıkça göstermektedir ama aynı zamanda Batı psişik yapısının da bir kesitini sunmakta ve İslâm dininin kendisinin hazmedemediği her şeyin bir imgesi olduğunu vurgulamaktadır. İsa'nın sevgi

* *The Comedy of Dante Alighieri*, Cantica I: Hell, trans. Dorothy L. Sayers (London, 1949), Canto XXVIII:22-7, p. 246.

dolu mesajını inkâr eden korku ve nefret, Batı Hıristiyanlık âleminin derin yarasını da sergilemektedir.

Ama diğerleri daha tarafsız bir vizyon yakalamaya çalışmaktadır. Yahudiler ve Müslümanlar ortak düşman olarak Hıristiyanlık âleminin hayal gücünde birleştiği bir dönemde, Hz. Muhammed'in Batı'daki ilk olumlu portrelerinden birinin ortaya çıkışını görmek de ilginçtir; portreyi hazırlayan Peter Alfonsi, 1106 yılında Hıristiyanlık dinine geçen bir İspanyol Yahudi'dir ve sonrasında I. Henry'nin özel doktoru olarak İngiltere'de yaşamıştır. Alfonsi, aslında İslâm dinine düşmandır ama bu inanç sistemini, “gerçek” inanç sistemini yaşayamayan birinin mantıklı bir seçimi olarak görmektedir. 1120'lerde İslâm karşıtı nefret doruk noktasına ulaşmışken, İslâm dinini paganlıktan ayıran ilk Avrupalı, William Malmesbury* oldu: “Araplar ve Türkler, Yaratıcı Tanrı'ya tapmakta ve Hz. Muhammed'i Tanrı olarak değil, O'nun bir elçisi, peygamberi olarak görmektedirler.”** Bu, birçok Batılı'nın kabul etmek istemediği bir görüştü: Bazıları hâlâ Müslümanların Yahudiler ve Hıristiyanlar ile aynı Tanrı'ya taptığına inanmıyordu. “Allah”ın tıpkı Roma panteonundaki Jüpiter gibi farklı bir ilah olduğunu düşünmeyi tercih ediyorlardı. Diğerleri ise Müslümanların Hz. Muhammed'e Hıristiyanların İsa'ya gösterdikleri saygıyı göstermelerinden rahatsızlık duyuyordu.

Gerçekleri kurgudan ayırmadaki zorluk, 1150'den önce bir dönemde yazılmış olan *History of Charlamagne* (Charlamagne Tarihi) adlı çalışmada kolayca görülebilir. Bu kurgu tarih, Arapların tektanrının yanı sıra Apollo ve Tervagant'a da

* O dönemde henüz soyadı kanunu bulunmadığı için, insanlar doğdukları yerin ismini soyadı gibi taşırlardı. (Çev. N.)

** *Gesta Regum*, quoted in Southern, *Western Views of Islam*, p. 35.

taptıklarını söylemektedir. Ama bütün bunların ortasında, Roland ve Müslüman dev Ferracutus arasında, Müslümanların tek Tanrı'ya taptıkları konusunda şiddetli bir tartışma vardır. Aynı dönemde, tarihçi Otto Freising, Müslümanların putpe-restliğini inkâr etmiştir.

Arapların tamamının tek bir Tanrı'ya taptığı, Eski Ahit kanunlarını aldıkları ve sünnet geleneğini sürdürdükleri bilinmektedir. Ne İsa'ya ne de havarilerine saldırmamaktadırlar. Ama bir nokta yüzünden 'Hristiyanlara göre kurtuluştan' uzaktırlar; İsa Mesih'in Tanrı ya da Tanrı'nın Oğlu olduğunu kabul etmemekte, ayartıcı Muhammed'i mutlak Tanrı'nın en büyük peygamberi olarak görmektedirler.*

On ikinci yüzyılın ortalarında, İslâm diniyle ilgili daha doğru bir görüş yayılmaya başladı ama bu tarafsızlık bile düşmanlık mitlerini ortadan kaldırmak için yeterli değildi. Gerçekler ve fantezi mutlu bir şekilde yan yana yaşıyor, insanlar gerçekten adil davranmaya çalıştığında bile eski düşmanca şartlanmalar bir noktada kendini gösteriyordu. Otto İslâm dini hakkında daha tarafsız davranmış olsa bile, Hz. Muhammed hâlâ "hizipçi, yoldan çıkarıcı bir şarlatan"dı.

On ikinci yüzyılda İslâm dini hakkında daha doğru görüşler belirleme çabalarının en önemlisi, Cluny Başkeşişi Saygın Peter tarafından sergilendi. 1141 yılında Hristiyan İspanya'daki Benedictine manastırlarını dolaştı ve bazı İslâm metinlerini tercüme etmek için İngiliz Robert Ketton'ın önderliğinde Hristiyan ve Müslüman alimlerden oluşan bir grup topladı; bu çalışma, 1143 yılında tamamlandı. Kur'ân'ın, bir

* *Chronicon*, in ibid., p. 36.

grup Müslüman efsanesinin, Müslümanların dünya tarihinin, İslami öğretilerin bir açıklamasının ve *el-Kindi Övri* denen bir polemik çalışmasının ilk Latince tercümesi yapıldı. Bu çok önemli bir çalışmaydı; Batı'daki insanlara ilk kez İslâm dinini araştırmaları için ciddi bir çalışma sağladı ama fazla başarılı olamadı. Bu dönemde, Hristiyanlar Yakın Doğu'daki Haçlı eyaletlerinde ciddi askeri yenilgiler yaşamaya başlamışlardı. Clairvaux Başkeşişi Bernard'ın başını çektiği yeni bir Müslüman karşıtı dalga giderek yayılıyordu. Kur'an'ı tarafsızca incelemeye başlamak için uygun bir zaman değildi. Peter, kendi çalışmasında Müslümanlara nazikçe ve şefkatle yaklaşan bir dille yazmıştı: "Size insanların genellikle yapmadığı gibi, silahlar yerine kelimeler kullanarak yaklaşıyorum; güç kullanarak değil, mantık kullanarak; nefretle değil, sevgiyle... Sizleri seviyorum, sizleri severek sizlere yazıyorum, sizlere yazarak sizleri kurtuluşa davet ediyorum."* Ama bu çalışmanın başlığı, *Arapların Şeytani Mezhebinin Tüm Kâfirliğinin Özeti* idi. Cluny Başkeşişi'nin Latince metnini okuyabilseler bile, Müslümanların bu tarz bir yaklaşımdan hoşlanmayacakları elbette belliydi. Kendi zamanındaki fanatizme karşı olan nazik Başkeşiş bile, Avrupa'da İslâm dinine karşı yaygın olan şizofrenik tutumu sergiliyordu. 1147 yılında Fransa Kralı VII. Louis Orta Doğu'da İkinci Haçlı Seferi'ne önderlik ettiğinde, Peter ona bir mektup yazdı ve Musa ve Joshua'nın öldürdüğü Kenanlı kadar Müslüman öldürebilmesini diledi.**

On üçüncü yüzyılın başlarında, başka bir Hristiyan aziz, askeri haçlı seferleri bağlamında Müslüman dünyaya ulaşmak için çaba gösterdi. Felaketle sonuçlanan Beşinci Haçlı

* Quoted in Benjamin Kedar, *Crusade and Mission: European Approaches to the Muslims* (Princeton, 1984), p. 99.

** Ibid., p. 101.

Seferi (1218-1219) sırasında, Francis Assisi Nil deltasındaki bir Hristiyan kampında ortaya çıktı, düşman hatlarını geçti ve Sultan el-Kâmil'in huzuruna çıkmak istedi. Söylenenlere göre, Sultan ile geçirdiği üç gün boyunca ona İncil'in mesajını anlatmaya ve el-Kâmil'i Hristiyan yapmaya çalıştı. Hız. Muhammed'in anısını aşagılıamadığından, Müslümanlar bu hırpani görünüşlü, kir pas içindeki adamı dinlemeye hevesliyidiler. O aralarından ayrılmadan önce, el-Kâmil şöyle dedi: "Tanrı'nın bana kendisini en çok mutlu edecek kanunları ve dini göstermesi için dua et." Francis'i büyük bir saygı ve kesin bir koruma altında Hristiyan kampına geri gönderdi.*

Ama Francis daha Doğu'ya doğru yola çıkmadan önce, bir grup rahibini İspanya ve Afrika'daki Müslümanlara vaazlar vermesi için göndermişti ve onlar İslâm dünyasında tamamen farklı bir ruhla yaklaşıyorlardı. Seville'e ulaştıklarında, bu rahipler de Kurtuba şehitlerinin taktığını uygulamaya başladılar. Önce cuma namazı sırasında bir camiye girmeye çalıştılar ve oradan uzaklaştırıldıklarında, Amr'ın sarayının önünde Hız. Muhammed'e hakaretler yağdırmaya başladılar. İslâm dünyasına yapılan bu ilk misyonerlik yürüyüşünde, Araplara karşı hiçbir şekilde şefkat ya da hoşgörüden söz etmek mümkün değildi. Bu rahipler Müslümanlara din değıştirtmek amacını taşıyor, onları şehitlik tacını daha da yüceltmek için kullanmaya çalışıyorlardı. O kadar gürültücü bir hale gelmişlerdi ki olaydan büyük rahatsızlık duyan yetkililer onları hapse atmak zorunda kalmış, sonra da olayın daha da büyümemesi için onları bir hapishaneden diğerine taşıyıp durmuşlardı. İdam hükmü vermek istemiyorlardı ama yerel Mozarap Hristiyanlar, bu fanatiklerin kendi pozisyonlarını tehlikeye ataca-

* Quoted in Régine Pernoud, *The Crusaders*, trans. Enid Grant (Edinburgh and London, 1963), p. 221.

ğından korkuyor, bu yüzden yetkililere onlardan kurtulmaları için yalvarıyorlardı. Nihayetinde rahipler Fas'taki Ceuta'da serbest bırakıldı; özgürlüklerine kavuştukları anda, rahiplerin yaptığı ilk şey yine bir camiye yürümek ve cuma namazı için toplanmış olan insanların karşısında Hz. Muhammed'e hakaretler yağdırmak oldu. Sonunda yetkililerin onları idam etmekten başka çaresi kalmadı. Francis'in bunu duyduğunda neşeyle bağırduğu söylenmektedir: "Artık beş şehit daha verdiğimizizi biliyorum."*

Bu tutum, daha sonraki Francis misyonerlerinin en önemli özelliği oldu. 1227 yılında başka bir grup daha Ceuta'da idam edildi; eve yazdıkları mektuplarında, en büyük amaçlarının "kâfirlerin öfkesini çekmek ve onlar tarafından öldürülmek" olduğunu söylemişlerdi.** Diğerleri Kutsal Topraklar'a gitti. Onların yöntemlerinden hoşlanmayan Acre Piskoposu James Vitry şöyle açıklıyordu:

Araplar, Hristiyan inancından ve İncil'in öğretilerinden söz ederken rahipleri ilgiyle dinliyorlar. Ama sözleri, vaazlarında "hain bir yalancı" olarak gösterdikleri Hz. Muhammed'inkilerle açıkça ters düştüğünde, Araplar onlara saldırıyorlar ve Tanrı onları mucizevi bir şekilde korumasa, hepsini öldürebiliyor ya da şehirlerinden atabiliyorlar.***

Orta Çağ'da insanlar Müslüman dünyaya yaklaşırken adil ve tarafsız davranmaya çalışsalar bile, Hristiyan mesajı düşmanlık kokuyor ve bazen şiddet eğilimli bir hal alıyordu. On üçüncü yüzyılın sonlarında, Dominikli araştırmacı Riccoldo

* Ibid.

** Kedar, *Crusade and Mission*, pp. 125-6.

*** Quoted in Pernoud, *The Crusaders*, pp. 222-3.

da Monte Croce, Müslüman ülkelere yolculuk yaptı ve karşılaştığı dindarlıktan etkilenmeden edemedi: Yazdığına göre, Müslümanlar Hristiyanları utandırıyor. Ama eve dönüp *Disputatio contra Saracenos et Alchoranum*'u kaleme aldığı anda, eski mitleri tekrarlamaktan geri kalmadı. Batı'nın İslâm dini hakkındaki görüşü, ne kadar olumlu olursa olsun, gerçek Müslümanlar ile karşılaşmanın ötesinde bir etkiye sahipti. Haçlı Seferleri sırasında, Batı gerçek ruhunu bulmuştu. Karakteristik tutkularımızın birçoğunun temeli o döneme dayanmaktadır. "Orta Çağ Rüyası" adlı çalışmasında Umberto Eco'nun vurguladığı gibi:

"Aslında hem Amerikalılar hem de Avrupalılar, Batı mirasını sürdürmektedirler ve Batı dünyasındaki tüm sorunlar aslında Orta Çağ'da patlak vermiştir: Modern diller, ticaret şehirleri, kapitalist ekonomi (bankalar, çekler ve faiz oranları da dahil olmak üzere), Orta Çağ toplumunun ürünüdür. Orta Çağ'da modern orduların yükselişine, ulus devleti kavramının modernleşmesine, doğaüstü bir federasyon fikrine (seçmen kongre görevi gören bir rejim tarafından seçilmiş bir Alman İmparator'un önderliğinde) Orta Çağ'da tanık oluyoruz; zengin ve yoksul arasındaki mücadele, kâfirlik veya ideolojik sapkınlık kavramlarına, hatta yıkıcı bir mutsuz mutluluk şeklindeki aşk kavramına bile ilk kez Orta Çağ'da rastlıyoruz. Kilise ve devlet arasındaki çekişmeyi, ticaret sendikalarını (şimdi şirket biçimine bürünmüş olsa bile), emeğin teknolojik değişimini de buna eklemek mümkündür."

* Umberto Eco, 'Dreaming of the Middle Ages', in *Travels in Hyper-Reality*, trans. William Weaver (London, 1987), p. 64.

Tüm bunlara, şunu da ekliyordu: İslâm sorunu. Orta Çağ'dan sonra, Batı'daki insanlar Orta Çağ mitlerinin çoğunu sürdürmüşlerdi. Daha olumlu ve tarafsız bir bakış edinmek için çeşitli çabalar gösterilmişti ama İslâm dini ve Hz. Muhammed'in sanıldığı gibi kötücül bir fenomen olmadığı yönündeki bilimsel görüş yayılmasına rağmen, geleneksel önyargı olduğu gibi devam etti.

İslâm dini hakkında Kurtuba şehitlerinin vurguladığı felaket fikri, Haçlı Seferleri sırasında da devam etti ama önemli bir başlık değildi. 1191 yılında, Aslanyürekli Richard Üçüncü Haçlı Seferi ile Kutsal Topraklar'a giderken, Sicilya'da ünlü İtalyan mistik Joachim Fiori ile buluştu. Joachim, Richard'a düşmanlarını kesinlikle yeneceğini söyledi. Yanılmıştı ama bazı önemli gözlemlerde bulunmuştu. Dünyanın sonunun geldiğine, uyanmakta olan İslâm dininin Tanrı karşıtı Deccal'in en önemli araçlarından biri olduğuna inanıyordu ama aynı zamanda Deccal'in o dönemde Roma'da yaşadığını ve Papalık tahtına oturacağını da vurguluyordu. Avrupa halkları, toplumları konusunda giderek daha ağır endişeler taşımaya başlarken, İslâm dini içteki düşmanla bağdaştırılıyordu. Reformcular, inançsız papalık (kendi baş düşmanları) ve İslâm'ı birleştiriyorlardı. Dolayısıyla on dördüncü yüzyılda yaşamış olan İngiliz reformcu John Wycliffe'in yazılarında, “İslâm” dininin yanlışları, o günkü Batılı Kilise'nin yanlışlarıyla kesinlikle aynıydı: Gurur, açgözlülük, şiddet eğilimi, güç tutkusu ve mülkiyet ihtirası. Batılı Kilise'den bir bütün olarak söz ederken şöyle yazıyordu: “Bütün Kilise yapısında sadece birkaç kişi sayılabilecek olmamıza rağmen, biz Batılı reformcular, bütün dünyanın bizim yargılarımızla biçimleneceğine ve

emrimiz altına gireceğine inanıyoruz.”” Kilise, Müjdeler’in gerçek ruhuna dönene kadar, bu “İslâm” ruhu Doğu’da olduğu kadar Batı’da da yayılacaktı. Bu, İslâm dini ve Hz. Muhammed’i olduğumuzu umduğumuz (ya da olduğumuzdan korktuğumuz) her şey olarak yorumlamak konusundaki eski alışkanlığımızdı.

Wycliffe, desteksiz, dayanaksız, temelsiz bilgilerle hareket etmek zorundaydı ama Kur’ân’ın tercümesini okumuştı ve Hz. Muhammed ile Roma Kilisesi arasında önemli kıyas noktaları bulduğuna inanıyordu. Kilise gibi, Hz. Muhammed de İncil’e karşı laubali davranmış, kendine uyanı alıp uymayanı bırakmıştı. Ona göre, dinî emirler gibi, Hz. Muhammed de inananların sırtına fazladan yük bindiren yenilikler icat etmişti. Hepsinden öte, tıpkı Kilise gibi, Hz. Muhammed de dinin özgürce konuşulmasını yasaklamıştı. Wycliffe, Kur’ân’ın belli bölümlerinde eski Orta Çağ önyargılarını görmüş, dinî tartışmaları yasaklamadığını ama teolojik tartışmaların eski tek Tanrılı dinlerde bölücülüğe yol açtığını ve dinleri birbirleriyle savaşan mezheplere böldüğünü vurguladığını gözlemlemişti. Tanrı ile ilgili bazı fikirler, sadece spekülatif tahmin yürütmeler olabilirdi: Örneğin hiç kimse Enkarnasyon (fiziksel vücuda giriş) doktrinini kanıtlayamazdı ve Hz. Muhammed’e göre bu, bazı Hristiyanların Hz. İsa Peygamber’in saf mesajını saptırmak için ekledikleri bir şeydi. Ama Wycliffe, bunu Kilise’nin bazı sorunlu doktrinlerle ilgili Hristiyanları körü körüne inanmaya zorlamasına benzetiyordu.

Luther ve diğer Protestan reformcular, bu alışkanlığı sürdürdüler. Hayatının sonlarında Osmanlı Türkleri’nin Avrupa’ya girişinin tehdidinden korkan Luther, Kurtuba şe-

* Quoted in Southern, *Western Views of Islam*, pp. 79-80.

hitlerinin kabuslarını paylaşıyordu ve Hıristiyanlık dininin tam anlamıyla İslâmiyet tarafından kuşatılacağına inanıyordu. 1542 yılında, Riccoldo da Monte Croce'nin *Disputatio* adlı çalışmasını tercüme edip yayımladı. Bu çalışmasının önsözünde, *Disputatio*'yu yıllar önce okuduğunu ama insanların böylesine bir yalan yığınının inanmasının imkansız olduğunu düşündüğünü belirtiyordu. Kur'ân'ı okumak istemişti ama Latince bir tercümesini bulamamıştı – R. W. Southern'ın vurguladığı gibi, bu da on altıncı yüzyılda İslâm araştırmalarının ne kadar yetersiz olduğunun en önemli kanıtlarından biridir – ama yakın zamanda eline Latince bir kopya geçmiş, Kur'ân'ı okuduğunda ise Riccoldo'nun haklı olduğunu anlamıştı. Hz. Muhammed ve Müslümanların Tanrı karşıtı olup olmadıklarını sorguluyor, sonra da “İslâm” inancının bu yazgıyı gerçekleştirme olasılığının çok düşük olduğunu söyleyerek kendisi cevaplıyordu. Asıl düşman Papa ve Katolik Kilisesi idi; Avrupa'daki bu içsel düşman varlığını sürdürdüğü takdirde, Avrupa kendini Müslümanların tehlikesinden koruyamazdı. Zwingli ve diğer bazı reformcular da benzer fikirler öne sürüyorlar, Roma'yı Tanrı karşıtlığının lideri, Müslümanları da vücudu olarak görüyorlardı. Bu Protestan gelişim, “İslâm” dininin Avrupa'daki birçok kişi tarafından içselleştirilmesini ve kendi duygusal düzlemlerinde mutlak kötülüğün sembolü haline gelişini göstermektedir. Norman Daniel'in *The Arabs and Medieval Europe* (Araplar ve Orta Çağ Avrupası) adlı sağıduyulu çalışmasında açıklandığı gibi, bu artık diğerleri gibi dışarıdan incelenebilecek tarihsel bir gerçeklik değildi. Reformcular, “İslâm fikrini saf doktrinin düşmanlarının üzerine yıkabilecek bir devlet sorunu yarattı. Bunu yaparken, uzun za-

mandır Avrupalının hayal gücünü besleyen düşman fikriyle İslâm inancını içselleştirmeyi başardılar.”* Daniel, Katolikleri ve Protestanları görüşleri açısından İslâm inancıyla karşılaştırmış ama gerçek karşılaştırmayı pek anlayamamıştır. On yedinci yüzyıl Katolik misyonerlerinden M. Lefebvre, Müslümanları hakka ve adalete inanan “Muhammed takipçisi Protestanlar” olarak tanımlıyordu: “Hepsi, tek Tanrı’ya inanarak günahlarından bağışlanmayı umuyorlar.” Ama on sekizinci yüzyıl Protestan gezgini L. Rauwolff da, Müslümanları “Muhammed takipçisi Katolikler” olarak tanımlıyordu: “İyi işler yapmak, sadaka vermek, ibadet yapmak, oruç tutmak, esirleri kurtarmak vs. gibi konularda kendi icat ettikleri yöntemleri kullanarak Tanrı’nın gözüne girmeye çalışıyorlar.”** Orta Çağ’da Hristiyanlar, İslâm inancını Hristiyanlık dininin yanlış ve saptırılmış bir biçiminden ibaret olarak görüyorlar ve Hz. Muhammed’i kâfir gibi gösteren mitler yaratıyorlardı. Daha sonraları Hristiyanlık dininin yeni iç bölümlerinin ışığında, Hristiyanlar Hz. Muhammed ve İslâm dinini temelde Hristiyanlık mezhebi olarak görmeye devam ettiler; tarafsız tarihi gerçekler ya da Müslümanların kendi inanç sistemlerinin geçerliliği gibi noktaları önemsemediler.

Ama Rönesans sırasında, diğer Batılılar İslâm dünyası hakkında daha tarafsız bir anlayış geliştirmeye çalışıyorlardı. Saygın Peter’in geleneğini ve görüşünü sürdürüyorlardı; aynı görüş, on beşinci yüzyılda John Segovia ve Nicholas Cusa gibi araştırmacılar tarafından sürdürülmüştü. 1453 yılında Türklerin Hristiyan Bizans İmparatorluğu’na girmesinden ve İslâm

* Daniel, *The Arabs and Medieval Europe*, p. 302.

** Norman Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image* (Edinburgh, 1960), pp. 284-5.

dinini Avrupa'nın kapılarına getirmesinden hemen sonra, John Segovia, İslâm tehlikesiyle başa çıkmak için yeni yöntemler bulunması gerektiğini vurguladı. Geleneksel misyoner çalışmaları ya da savaşlarla bu tehlikeden kurtulmak mümkün görünmüyordu. Bir Müslüman grupla Kur'an'ın yeni bir tercümesi üzerinde çalışmaya başladı. Ayrıca, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında görüş alışverişine izin verecek uluslararası bir konferans toplanması fikrini önerdi. John, projelerinin sonuçlarını göremeden 1458 yılında öldü ama dostu Nicholas Cusa, bu yeni yaklaşım konusunda bir hayli heyecanlıydı. 1460 yılında *Cribratio Alchoran*'ı (Kur'an Eleği) yazdı; bu çalışmasında, alışıldık polemikleri izlemiyor, John Segovia'nın esas olduğunu söylediği şekilde metnin yazınsal, tarihsel ve felsefi incelemelerini yapıyordu. Rönesans döneminde Arapça çalışmalar incelendi ve bu kozmopolit ve ansiklopedik yaklaşım, kaba Haçlı tutumunun bir kenara atılarak Müslümanlık hakkında daha gerçekçi ve tarafsız bir incelemenin yapılmasını sağladı. Ama tıpkı Orta Çağ'da olduğu gibi, giderek artan bilgi değerlendirmeleri, eski nefretin yatışmasını sağlamaya yetmedi.

1697'de Aydınlanma Çağı'nın başlarında iki önemli çalışma yayınlandığında, bu durum daha da belirginlik kazandı. Bunlardan ilki, Barthélmy d'Herbelot'a ait *Bibliothèque Orientale* idi; bu çalışma, on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar İngiltere ve Avrupa'daki İslâm ve Doğu araştırmaları konusunda öncelikli bir kaynak özelliğini korudu ve ilk *İslâm Ansiklopedisi* olarak tanındı. D'Herbelot Arapça, Türkçe ve Farsça kaynaklar kullanmış, alışıldık Hristiyan yaklaşımını yıkmak için büyük çaba harcamıştı; örneğin, Doğu'da yaygın olan yaratılış mitleriyle ilgili çeşitli örnekler sunmuştu. Bu yaklaşım ancak olumlu ve daha sağlıklı bir ruhun işareti ola-

rak algılanabilirdi ama “Mahomet” başlığının altında ne yazık ki benzer bir ifade görmekteyiz:

“Bizim adına Muhammedan dediğimiz kâfir dininin kurucusu ve yaratıcısı olan ünlü sahtekâr.” (Bkz. İslâm).

Kur’ân yorumcuları, Müslümanlık ve Muhammed kanunları araştırmacıları, Aryanların, Pavlicianların, Pavlikanların ve diğer kafirlerin İsa Mesih’e attığı tüm övgüleri bu sahte peygambere atfetmiş ve onun ilahi kimliğini inkar etmişlerdir.*

D’Herbelot dinin doğru adını bilse bile, “biz” bu ismi verdiğimiz için “Muhammedan” diyor, Hristiyan dünyasının Hz. Muhammed’e tutumunu tekrarlayarak kendisinden aşağı görüyordu.

Aynı yıl, İngiliz Doğu Araştırmacısı Humphry Prideaux, *Mahomet: The True Nature of Imposture* (Muhammed: Sahtekârın Gerçek Doğası) adlı önemli çalışmasını yayımladı. Orta Çağ’da olanın tersine daha gerçekçi ve aydınlanmış bir tarzla konuyu ele aldığını iddia etse bile, çalışmanın sadece başlığı bile kendisinin de Orta Çağ önyargılarından uzak kalamadığını göstermektedir; gerçekten de en önemli kaynağı olarak Riccoldo da Monte Croce’yi vermiştir. Mantık adamı olan Prideaux, İslâm inancının sadece Hristiyanlık dininin bir taklidi olmakla kalmadığını, aynı zamanda Hristiyanlık da dahil olmak üzere tüm dinlerin varlıklarını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu gibi bir mantık temeline sahip olduğunu vurgulamıştır. Mantık Çağı, güya insanları Haçlılar dönemindeki önyargılardan kurtarmalıdır ama Prideaux, geçmişin gerçekdışı takıntılarını tekrarlamaktan öteye gidememektedir.

* Quoted in Edward W. Said, *Orientalism: Western Conceptions of the Orient* (New York and London, 1985 edn), p. 66.

Ama on sekizinci yüzyılda insanlar İslâm dini konusunda daha doğru bir anlayışı yaymaya çalışıyorlardı. 1708 yılında, Simon Ockley, *History of the Saracens* (Arapların Tarihi) adlı ünlü çalışmasının ilk cildini yayımladı ve İslâm inancını bir kılıç dini olarak göstermediği, yedinci yüzyıldaki cihâdî Müslümanların bakış açısından incelemeye çalıştığı için, çok sayıda okurun öfkesini çekti. 1734 yılında, George Sale, Kur'ân'ın hâlâ doğru olarak kabul edilen ilk önemli İngilizce tercümesini yayımladı. François Voltaire, 1751 yılında yayımladığı *Les Moeurs et l'esprit des nations* adlı çalışmasında Hz. Muhammed'i mantıklı ve gerçekçi bir dinin kurucusu ve güçlü bir politik düşünür olarak tanıtırken, Müslüman yönetim biçiminin Hristiyanlara oranla daima daha hoşgörülü olduğunu vurguladı. Hollandalı Doğu Araştırmacısı Johann Jakob Reiske (d. 1774), Hz. Muhammed'in yaşamında ve İslâm dininin kuruluşundaki ilahî özellikleri keşfedip ortaya çıkaran eşsiz bir Arapça alimiydi ama meslektaşları onu rahat bırakmadı. On sekizinci yüzyılda, Hz. Muhammed'i bilge, akıllı ve Aydınlanma'nın gerçekçi kanun yapıcısı olarak gösteren bir akım başlamıştı. Henri, Comte de Boulainvilliers, 1730'da Paris'te ve 1731'de Londra'da *Vie de Mahomed* adlı çalışmasını yayımladı; bu çalışmasında Hz. Muhammed'i Mantık Çağı'nın öncüsü olarak gösteren Boulainvilliers, Hz. Muhammed'in dinini dünyanın hâkimi olmak için kurduğu konusunda Orta Çağ'dakilerle aynı fikirdeydi ama aynı zamanda gelenekleri alaşağı ettiğini de vurguluyordu. Hristiyanlık dininin aksine, İslâmiyet vahiyle açıklanan değil, doğal bir dindi ve onu böylesine muhteşem kılan da bu özelliği idi. Hz. Muhammed, bir Julius Caesar ya da Büyük İskender gibi muhteşem bir askeri kahramandı. Bu da başka bir

fanteziydi, çünkü Hz. Muhammed bir Deist değildi ama yine de en azından İslâm Peygamberi'ni daha olumlu bir açıdan incelemeye çalışıyordu. Yüzyılın sonlarında, *The Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü) adlı kitabının on beşinci bölümünde, Edward Gibbon İslâm dininin tek tanrıcılığını övüyor, Müslümanların dünya uygarlık tarihinde haklı bir yere sahip olduğunu vurguluyordu.

Ama eski önyargıların etkisiyle bu yazarların birçoğu yer yer Hz. Muhammed'i eleştiriyor, geleneksel imajın ölmediğini kanıtlıyorlardı. Örneğin Simon Ockley, Hz. Muhammed'i şöyle tanımlıyordu: "Çok akıllı ve becerikli bir adam olarak görünüşte sadece iyi değerleri vurgularken, kendi ruhunun prensipleri hırsa ve şehvete dayanıyordu."* George Sale ise tercümesinin giriş bölümünde bu kanıya şöyle katılıyordu: "Muhammedan inancının insan buluşu olduğu şüphesizdir, çünkü ilerlemesini ve gelişmesini kılıç gücüne borçlu olduğu açıkça görülmektedir."** *Les Moeurs* adlı makalesinin sonunda, Voltaire İslâm dininin olumlu tanımını şu sözlerle noktalıyordu: "Muhammed, kendisinin şarlatan olduğunu bilenler tarafından bile büyük bir adam olarak kabul ediliyor, geri kalanlar ise onun bir peygamber olduğuna inanıyordu."*** 1741 yılında yayımladığı *Mahomet or Fanaticism* (Muhammed ya da Fanatiklik) adlı çalışmasında, Voltaire İslâm Peygamberi'ni hile ve yalanlar kullanarak insanların dinî köle haline getiren şarlatanların mükemmel bir örneği olarak göstermekten geri kalmıyordu; üstelik eski efsaneleri yetersiz bulan Voltaire, kendi efsanelerini de yazmıştı. Gibbon bile Hz. Muhammed'in ken-

* Daniel, *Islam and the West*, p. 297.

** Ibid., p. 300.

*** Ibid., p. 300.

disine yeterince zaman ayırmamış, Arapları yağma ve seks vaatleriyle peşine taktığını iddia etmişti. Kur'ân'da vurgulanan Müslüman inancı için ise Gibbon bunun gerçekten uygar olan bir adamın kabul edemeyeceği bir tanım olduğunu söylüyordu:

“Bu iddia, zihni tamamen inanca ve esrimeye odaklanmış dindar bir Arap için uygun olabilir, çünkü bu insanlar cehaletleri yüzünden insan dehasının yaratabileceği şeyleri algılamaktan acizdir. Ama tarzları asla Avrupalı kâfirlerinkine ulaşamaz.”*

Bu yeni bir Batılı güvene işaret etmektedir. Avrupalılar artık İslâmî tehdit karşısında sinmemekte, bunun yerine Müslüman dinini aşağılamakta, “Kur'ân'ı anlamıyorsa demek ki içinde bir şey yok,” diye düşünmektedirler. 1841 yılında, Thomas Carlyle da Kur'ân'ı aşağılamış, konferanslarında Hz. Muhammed'i “Peygamber Kılığındaki Kahraman” diye tanıtmıştı. Neredeyse ilk kez Avrupa'da Hz. Muhammed dindar bir adam olarak görünse bile, Kur'ân dünyanın en sıkıcı kitabı olarak gösteriliyordu: “Yorucu, kafa karıştırıcı, kaba saba bir zırvalar yığını; bitip tükenmek bilmeyen sözler karmaşası; kısacası en dayanaksız saçmalıklardan oluşan bir aptallık ürünü.”**

On sekizinci yüzyılın sonunda gerçekleşen bir olay, yeni Avrupa güveninin ne yöne döndüğünü açıkça gösterdi. 1798 yılında Napolyon Mısır'a gitti ve Institut d'Egypte (Mısır Enstitüsü) görevlisi olan bir grup Doğu araştırmacısını da yanında götürdü. Bunu yaparken bütün amacı İslâm dünyasını

* *The Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. Dero E. Saunders, abridged in one volume (London, 1980), pp. 657-8.

** *On Heroes and Hero-Worship* (London, 1841), p. 63.

kontrol altına almak için bu uzmanları kullanarak bir anlayış geliştirmek ve Hindistan'daki İngiliz hegemonyasını yıkmaktı. Kıyıya çıktıkları anda Napolyon uzmanlarını gönderdi ve subaylarına onların tavsiyelerini sıkı sıkıya izlemelerini emretti. Görünüşe bakılırsa ev ödevlerini iyi yapmışlardı. Napolyon İskenderiye'deki Mısır halkına şöyle seslendi: “Nous sommes les vrais musulmans.”* Sonra Kahire'deki büyük cami el-Ezher'in altmış şeyhini büyük bir askeri saygınlıkla kendi karargâhında ağırladı. İslâm Peygamberi'ni dikkatle övdü, Voltaire'in *Mahomet* adlı çalışmasını tartışmaya açtı ve eğitilmiş ulemalardan değerli bilgiler aldı. Kimse Napolyon'u bir Müslüman olarak ciddiye almıyordu ama İslâm dini konusundaki sempatik anlayışı insanların düşmanlığını azaltmakta belirgin bir ölçüde etkili olmuştu. Napolyon'un girişimi yine de sonuç vermedi; İngiliz ve Türk orduları tarafından bozguna uğratılınca, gerisin geri Avrupa'ya döndü.

On dokuzuncu yüzyılda, Avrupalılar'a diğer ırklardan daha üstün oldukları inancını veren sömürgecilik ruhu hâkimdi; kendilerinin Asya ve Afrika'daki barbar dünyayı uygarlaştırmak üzere Tanrı tarafından görevlendirildiklerine inanıyorlardı. Bu, Batı'nın İslâm dünyasına bakış açısını ister istemez etkiledi; Fransızlar ve İngilizler, gerilemeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu'na iştahla bakmaya başladılar. Örneğin Fransız Hristiyan tövbecar François René de Chateaubriand'da, Haçlı idealinin yeni şartlara uyarlanışını görüyoruz. Chateaubriand, Napolyon'u bir Haçlı hacısı gözüyle görerek onun yönteminden etkilenmişti. İddiasına göre, Haçlılar Hristiyanlık dinini Doğu'ya getirmeye çalışmışlardı. Bütün dinler içinde Hristiyanlık en özgürlük yanlısı olandı ama Haçlı Seferleri

* Fr. Biz gerçek müslümanlarız.

döneminde, “sistematik bir şekilde cehaleti, diktatörlüğü ve köleciliği destekleyen, uygarlık düşmanı bir kült” olan İslâm diniyle çarpışmıştı. Fransız Devrimi’nden sonraki sarsıcı günlerde, İslâm dini bir kez daha “bize” karşı olmuştu. Hiyerarşi zihin yapılı Orta Çağ’da, İslâm dinini eleştiren bazıları Hz. Muhammed’i köleler ve kadınlar gibi aşağı sınıf insanlara fazla özgürlük tanımakla suçlamıştı. Bu tutum şimdi tersine dönmüştü ama bunun nedeni İslâm’ı daha iyi anlamamız değil, kendi çıkarlarımıza uymasıydı.

Journey from Paris to Jerusalem and from Jerusalem to Paris (Paris’ten Kudüs’e ve Kudüs’ten Paris’e Yolculuk) adlı ünlü çalışmasında Chateaubriand bu Haçlı fantezisini Filistin’deki duruma uyarladı. Ona göre, “Araplar lideri olmayan askerler, kanunları olmayan vatandaşlar ve babası olmayan bir aile gibi davranıyorlar” idi. İlkel ve vahşi durumlarına geri dönen uygar insanlar için mükemmel örnektiler.** Bu yüzden, Batı’nın kontrolü altına girmeleri gerekiyordu, çünkü kendi kendilerini kontrol etmeleri imkansızdı. Kur’ân’da “karakteri yüceltecek bir uygarlık prensibi ya da emirler bulunmuyor” idi. Hristiyanlık dininin aksine, İslâm “ne tiranlık karşısında nefreti ne de özgürlük aşkını desteklemiyor” idi.***

Saygın Fransız filoloji uzmanı Ernest Renan, bu yeni ırksal ve emperyalist mitler için bilimsel bir açıklama getirmeye çalıştı. İbranice ve Arapça’nın aşağı seviyelerde diller olduğunu, Aryan geleneğinden ayrı ve düzeltilmeyecek kadar kusurlu olduğunu vurguladı. Bu Semitik diller ancak ilkellik örneği olarak görülebilirdi ve “bizim” dil sistemimizin ileri-

* Quoted in Said, *Orientalism*, p. 172.

** Ibid.

*** Ibid., p. 171.

ci karakterinden yoksunlardı. Yahudilerin ve Arapların insan olarak aşağı derecede kalmalarının nedeni buydu.

Semitik ırkın basitlikten dolayı yetersiz ve bizden aşağı bir ırk olduğunu görmek zor değildir. Bu ırk – eğer analojiyi kullanmaya cüret edersem – Hint-Avrupa ailesi için, tıpkı yağlı boya üzerindeki bir kurşunkalem darbesi gibidir; mükemmelliğin şartları olan çeşitlilikten, derinlikten, renkten, canlılıktan yoksundur. Görkemli bir çocukluktan sonra sıradan yetişkinliğe ulaşan insanlar gibi, Semitik uluslar da en büyük başarılarını ilk aşamalarında sergilemiş, gerçek olgunluğa asla ulaşamamışlardır.*

Bir kez daha, Yahudiler ve Araplar “bizim” üstün değerlerimizi tanımlamak için tek bir imgede birleştirilmiştir. Ama bu yeni ırkçılık akımı, elbette ki Avrupa’daki Yahudiler için bir felaket anlamına gelecekti. Hitler, Yahudilere karşı giriştiği laik haçlı seferinde, aynı Hıristiyan nefret kalıbına dayanarak hareket ederken, Avrupa ve Aryan topraklarında başka bir ırkın varlığına tahammül edemedi.

Avrupa’da hiç Müslüman kalmamıştı ama bu kez de on dokuzuncu yüzyılda İngilizler ve Fransızlar onların topraklarını işgal etmeye başladı. 1830 yılında Fransızlar Cezayir’i ve 1839’da İngilizler Aden’i sömürgeleştirdi; birlikte Tunus’u (1881), Mısır’ı (1882), Sudan’ı (1898), Libya’yı ve Fas’ı (1912) paylaştılar. 1920’de, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra bağımsızlıklarını kazanacaklarına dair Araplara söz vermiş olmalarına rağmen, İngiltere ve Fransa, Orta Doğu’yu aralarında paylaşıyor, yeni sömürgeler yaratıp duruyorlardı.

* *Histoire générale*, quoted in *ibid.*, p. 149.

Bugün Müslüman dünyası Batılı emperyalizmi ve Hıristiyan misyonerliğini Haçlılar ile birleştirmektedir ve bunu yapmakta da haksız değillerdir. 1917 yılında General Allenby Kudüs'e geldiğinde, Haçlı Seferleri'nin tamamlandığını duyurdu. Fransızlar Şam'a geldiklerinde ise, kumandanları Büyük Cami'deki Selahaddin Türbesi'ne yaklaştı ve bağırdı: “*İşte bu kadar, Selahaddin!*” Hıristiyan misyonerlik çalışmalarıyla sömürge ülkelerdeki Müslüman kültür gelenekleri çürütülürken, yerel Hıristiyan gruplara yönetici sınıfta yer verildi. Sömürgeciler, ilerleme ve aydınlanma getirdiklerini iddia ediyorlardı ama bu çabalar şiddet ve aşağılamayla gölgeleniyordu. Örneğin Cezayir'in kontrol altına alınması yıllar sürdü ve direniş hareketleri şiddet olaylarıyla bastırıldı. Fransız tarihçisi M. Baudricourt, bu şiddet olaylarının tanımını şöyle yapmaktadır:

“Seferden dönen askerlerimiz utanç içindeydi... 18.000 ağaç yakılmış, çocuklar, kadınlar ve yaşlılar öldürülmüştü. Talihsiz kadınlar, gümüş küpeler, halhallar ve bilezikler yüzünden eziyet görmüştü. Bu bilezikler ve küpeler Fransız yapısı olanlara benzemez. Kızlar küçük yaşta uzuvlarına işlendiğinden, yetişkinliğe ulaştıklarında çıkarılması mümkün değildir. Askerlerimiz onları alabilmek için kadınların uzuvlarını kesip onları sakat halde sağ bırakmışlardı.”

Sömürgeciler, İslâm dinine karşı tiksintilerini sergilemekten çekinmiyorlardı. Mısır'da, Lord Cromer, liberal entelektüel Muhammed Abduh'a (ö.1905) bazı geleneksel İslâm fikirle-

* M. Baudricourt, *La Guerre et le gouvernement de l'Algerie* (Paris, 1853), p. 160.

rini yeniden gözden geçirmesini söyledi. Ona göre İslâm dini kendini yenilemekten acizdi ve Araplar da kendi toplumlarını kendi başlarına ilerletemezlerdi. *Modern Egypt* (Modern Mısır) adlı iki ciltlik çalışmasında açıkladığı gibi, “Doğu” son derece çocuksuydu ve “bize” tam anlamıyla zıttı:

Sir Alfred Lyall bir defasında bana şöyle demişti: “Tutarlılık, Doğulu zihnin algılayamadığı bir şeydir. Her Anglo-Hintli bu maksimi daima hatırlamalıdır.” Dejenere haliyle kolayca sahtekârlığa dönüşebilen tutarlılık isteği, aslında Doğulu zihnin temel karakteristiğidir.

Avrupalı, sağlam bir mantıkçıdır; gerçekleri ele alırken, belirsizliklerden kaçınır; mantığı incelemese bile, doğuştan akılcıdır; doğasında şüphecidir ve herhangi bir önermeyi gerçek olarak kabul etmeden önce kanıt ister; eğitimli zekâsı, bir makine gibi çalışır. Diğer yandan Doğulu, tıpkı pitoresk sokakları gibi, sürekli simetri arayışındadır. Mantıksallığı en üstünkörü aşamadır. Antik Araplar diyalektik biliminde ciddi bir ilerleme kaydetmiş olsalar bile, onların soyundan gelenlerin mantık yeteneğinden yoksun oldukları ortadadır. En belirgin çıkarımlara varmakta bile beceriksiz davranmaktadırlar.*

Batılı araştırmacılar Araplar ve Müslüman dünyası hakkında daha tarafsız bir resim çizmeye çalışsalar bile, bu sömürgeci tutum yüzünden birçok kişi “İslâm” dininin ciddi bir incelemeye layık olmadığına inanmasına yol açmıştır.

Bu saldırgan Batılı tutumun Müslüman dünyasını kendisinden uzaklaştırdığı şüphesizdir. Bugün İslâm dünyasında Batı karşıtı duygu en had safhadaysa da, bunun yeni bir şey

* Quoted in Said, *Orientalism*, p. 38.

olmadığı anlaşılmalıdır. Batı, Hz. Muhammed'i düşman olarak hayal etmeyi sürdürebilir ama gerçek şu ki Müslümanlar, 200 yıl öncesine kadar Batı'nın farkında bile değillerdi. Her yerde tartıştığım gibi, Haçlı Seferleri'nin Batı tarihinde ve Batılı kimliğinin oluşmasında çok büyük önemi vardır.* Ama Haçlı Seferleri Yakın Doğu'daki Müslümanların yaşamlarını derinden etkilemiş olsa bile, İslâm dünyasının geri kalanında o kadar etkili olamamıştır. İslâm dünyasının merkezi olan Irak ve İran, bu Orta Çağ Batılı saldırısından neredeyse hiç etkilenmemişti. Dolayısıyla, Batı'yı düşman olarak görmeleri de mantıksızdı. Müslümanlar Hristiyan dünyasını düşündüklerinde akıllarına gelen şey Batı değil, Bizans idi; o sıralarda Batı Avrupa barbar, pagan bir bölge olarak biliniyordu ve gerçekten de dünyanın geri kalanından çok ilkel bir durumdaydılar.

Ama Avrupa çalkantılar içindeydi ve kendi sorunlarıyla boğuşan Müslüman dünyası neler olduğunun farkında bile değildi. Napolyon'un Mısır'a gidişi, Yakın Doğu'daki birçok düşünen insan için dikkat çekici bir gelişmeydi. Müslümanlar başka kültürlerin fikirlerine zaten cevap veriyorlardı ve birçok kişi Batı'nın radikal modernleştirme düşüncelerine dikkatlerini vermiş durumdaydı. Yüzyılın başlarında, İslâm dünyasındaki neredeyse tüm önde gelen entelektüeller, liberal ve Batıcı bir tutum içindeydi. Bu liberaller Batılı emperyalizmden nefret ediyor olabilirdi ama Avrupa'daki liberallerin onlarla aynı tarafta olacağını ve Lord Cromer gibi adamlara karşı çıkacağını sanıyorlardı. Batılı yaşam tarzına hayranlık duyuyor, birçok ideali İslâm geleneklerinin merkezindeki

* *Holy War: The Crusades and Their Impact on Today's World* (London, 1988).

idealle bağdaştırıyorlardı. Ama son elli yıl içinde, bu iyi niyeti kaybettik. Müslüman dünyasının geri çekilmesinin bir nedeni, peygamberlerine ve dinlerine karşı Batı'da böylesine yerleşmiş olan bu düşmanlığı ve tepeden bakışı zaman içinde fark etmeleri ve sömürgecilik sonrası dünyada bile Müslüman ülkelere karşı politikaların aynı düşünce yapısından etkilendiğini görmeleriydi.

Suriyeli yazar Rana Kabbani'nin *Letter to Christendom* (Hristiyanlık Dünyasına Mektup) adlı çalışmasında dediği gibi:

Batılı vicdanı seçici değil mi? Batı, tıpkı Nikaragua Kontrgerillaları gibi Amerikan istihbarat servisleri tarafından desteklenen Afgan Mücahitleri'ne sempati duyuyor ama Batı'nın Soğuk Savaş'ında yer almayan, sadece kendi politik çıkarlarını izleyen militan Müslümanlara sempati duymuyor. Ben bunu yazarken, İşgal Bölgeleri'nde her gün Filistinliler ölüyor; son sayıma göre yaklaşık 600 ölü, 30.000'den fazla yaralı ve duruşma olmadan tutuklanan 20.000 mahkûm... Buna karşılık İsrail Batı'nın gözlerinde bir demokrasi olma özelliğini koruyor ve hatta Batılı medeniyetlerin bir sınır karakolu gibi görülüyor. Bu tür çifte standartlar uygulanırken, insan başka ne düşünebilir ki?*

İslâm'ın yeni aldığı radikal biçimde – bazı yönleriyle antik fantezileri andırmaktadır – Batı da kendi sorumluluğu bulunduğunu kabul etmelidir. Bugün İslâm dünyasındaki birçok kişi Batı'nın adaletsiz, tanrısız ve çürümüş bir toplum olduğuna inanmaktadır. Maxime Rodinson, Roy Mottahedeh, Nikki R. Keddie ve Gilles Kepel gibi bazı Batılı araştırmacılar, bu

* Rana Kabbani, *Letter to Christendom* (London, 1989), pp. 6, 12.

yeni İslâm ruhunun anlamını kavramaya çalışmaktadır. Ama her zaman olduğu gibi, Müslüman dünyasındaki var olan krizi tarafsız ve sempatik bir şekilde anlamaya çalışmak yönündeki bu girişimler yine azınlıkta kalmaktadır. Diğer saldırgan sesler anlama isteği duymamakta, eski nefret geleneğini sürdürmektedir.

Ne var ki yeni radikal İslâm yapısının sadece Batı'nın nefretinden kaynaklandığı da söylenemez. Hiçbir şekilde homojen bir hareket de değildir üstelik. Radikal Müslümanlar öncelikle kendi evlerini düzene koymaya ve bu modern dönemde yaşadıkları kültürel bozuklukları gidermeye çalışmaktadır. Dinin bu daha uç biçiminin yükselişi için genelleme yapmak gerçekten de imkânsızdır. Sadece ülkeden ülkeye farklılık göstermemekte, aynı zamanda şehirden şehre bile fark etmektedir. İnsanlar kendilerini köklerinden uzaklaşmış hissetmektedir: Batı kültürü, yaşamlarının her yönünü işgal etmiş durumdadır. Evlerindeki mobilyalar bile önemli bir değişim geçirmiş, hâkimiyet ve kültürel kayıp işaretleri rahatsız edici boyutlara ulaşmıştır. Dine dönmekle, aslında birçoğu köklerine dönmeye çalışmakta, güçlü bir tehdit altında bulunan kimliklerini yeniden kazanmak için mücadele vermektedirler. Ama her alanda İslâm'ın tarzı farklıdır ve mutlaka dinî olması gerekmeyen yerel geleneklerden ve şartlardan derinden etkilenir. Michael Gilsenan, *Recognizing Islam, Religion and Society in the Middle East* (Orta Doğu'daki İslâm'ı, Dini ve Toplumu Tanımak) adlı klasik çalışmasında, bir bölgeden diğerine farklılıklar çok büyük olduğu için sömürgecilik sonrası dönemde Orta Doğu'da yaşayan insanların duygu ve düşüncelerini anlamak adına "İslâm" ya da "tutuculuk" kelimelerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Gerçek fenomen,

basının yansıttığından çok daha karmaşıktır. Bölgedeki birçok Müslüman, Kurtuba şehitlerinin yaşadığına benzer bir kimlik ve kültür karmaşası yaşıyor olabilir.

İslâm'a karşı nefretimizi ifade etmek için sürekli yeni şablonlar üretip duruyoruz. 1970'lerde, olağanüstü zengin petrol şeyhlerinden korkuyorduk; 1980'lerde korkumuzun kaynağı fanatik ayetullahtı; Salman Rüşdi'nin kitabından beri, İslâmiyet sanatsal özgürlük ve yaratıcılığı yok eden bir din olarak tanındı. Ama bu imajların hiçbirisi gerçeği yansıtmıyor ve gerçek durum çok daha karmaşık. Ama yine de insanlar haksız yargılarda bulunmaktan geri kalmıyorlar. Rana Kabbani, Fay Weldon ve Conor Cruise O'Brien'in iki düşmanca hareketine dikkat çekmiştir. Weldon, Rüşdi tartışmasına katkı olarak *Sacred Cows* (Kutsal İnekler) adlı kitabında şöyle diyor:

“Kur'an, hiç düşünmeyenlerin gıdasıdır. Bir toplumun güvenle veya mantıklı bir şekilde üzerinde yükselebileceği bir şiir değildir. Düşünce polislerine silahlar ve güç verir; düşünce polisi de kolayca harekete geçer ve korkutur... Tanrı olarak tanımladığım şey söz konusu olduğunda, Kur'an'ın sınırlı ve sınırlayıcı bir metin olduğunu düşünüyorum.”*

Ama Kur'an ve İslâm tarihi üzerinde yaptığım kendi araştırmalarıma dayanarak, bu ifadenin kesinlikle doğru olmadığını söyleyebilirim. Ne var ki İslâm'a saygıyı kültürel yozlaşma olarak değerlendiren Conor Cruise O'Brien, beni muhtemelen ikiyüzlülükle suçlardı. Ona göre Müslüman toplum,

* Fay Weldon, *Sacred Cows* (London, 1989), p. 54.

İnanılmayacak kadar iğrenç görünür... İğrenç görünür, çünkü iğrençtir... Hâlâ Batılı değerlerine bağlıyken Müslüman topluma hayranlık duyan bir Batılı, ya ikiyüzlü, ya kara cahil ya da her ikisi birdendir.

O'Brien şöyle noktalamaktadır: “Arap toplumu hastadır ve uzun süredir bu durumdadır. Geçen yüzyılda Arap düşünür Cemaleddin Efgânî şöyle demişti: ‘Her Müslüman hastadır ve tek devası Kur’ân’dadır.’ Ne yazık ki bu deva kullanıldıkça hastalık daha da kötüleşmektedir.”*

Ama bütün eleştirmenler bu Haçlı tarzını kullanmamaktadır. Bu yüzyıl içinde birçok araştırmacı, Batı’nın İslâm anlayışını geliştirmeye çalışmıştır: Louis Massignon, H. A. R. Gibb, Henri Corbin, Annemarie Schimmel, Mareşal G. S. Hodgson ve Wilfred Cantwell Smith. Onlar, Aziz Peter ve John Segovia gibi insanların ayak izlerini takip etmiş, kendi zamanlarındaki önyargılara meydan okumak için araştırmacılığı ve bilgiyi kullanmışlardır. Asırlar boyunca din sayesinde herhangi bir toplumun insanları ciddi anlayışlar geliştirmiştir. İnsanlar dinî ideallerini her zaman olması gerektiği şekilde ifade edemeyebilirler ama adalet, yardımseverlik, saygı ve şefkat kavramlarının kendi davranışlarımızı değerlendirebileceğimiz standartlar yaratmasına yardımcı olmuşlardır. İslâm dini ciddi şekilde incelendiğinde, Kur’ân’daki ideallerin 1400 yıl boyunca Müslümanların ruhsal durumuna katkıda bulunduğu rahatlıkla görülebilir. Tanınmış Kanadalı araştırmacı Wilfred Cantwell Smith gibi bazı araştırmacılar, şu sözü söyleyecek kadar ileri gidebilmişlerdir: “İnsan uygarlığının Müslüman kesimi, ancak İslâm güçlü, merkezi, saf ve yaratıcı

* Conor Cruise O’Brien, *The Times*, 11 May 1989

olduğu sürece ilerleyebilir.”* Batılıların sorununun bir parçası, Hz. Muhammed’in asırlar boyunca dinî ruhun bir antitezi ve saygın bir uygarlığın düşmanı olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. Belki de bunun yerine onu kendi insanlarına barış ve medeniyet getirmiş ruhsal bir adam olarak görmemiz gerekir.

* *Islam in Modern History* (Princeton and London, 1957), pp. 304-5.

2

Allah İnsanı Olarak Muhammed

610 yılının Ramazan ayında Hicaz'daki Mekke şehrinde yaşayan bir Arap tüccar, dünya tarihini kökünden değiştirecek bir deneyim yaşadı. Muhammed b. Abdullah, her yıl eşi ve ailesiyle birlikte Mekke Vadisi'ndeki Hira Dağı'nda bulunan bir mağaraya çekilerek ruhsal tefekküre daldı. Bu, o dönemde Arap Yarımadası'nda hayli yaygın bir uygulamaydı: Muhammed bütün ayı ibadet ederek ve yoksullara sadakalar, yiyecekler dağıtarak geçirirdi. Kayalık dağ zirvesinden bakıldığında, bütün Mekke şehri görünürdü. Bütün Mekkeliler gibi, Muhammed de Arabistan'da en güçlü finans ve yerleşim merkezi haline gelmiş olan şehriyle gurur duyuyordu. Mekke'li tüccarlar, Hicaz'daki diğer tüm Arap tüccarlardan daha zengindi ve iki kuşak önce hayal bile edilemeyecek bir güvenlik altındaydılar. Hepsinden öte, Mekkeliler şehrin ortasında bulunan küp biçimli antik tapınak Kâbe ile gurur duyuyorlardı; birçok kişi, Kâbe'nin Arapların En Yüce Tanrısı olan Allah'ın Tapınağı olduğuna inanıyordu. Bu, Arabistan'daki en önemli tapınaktı ve her yıl yarımadanın her tarafından hacılar buraya gelirdi. Mekke'deki ticari başarı, Muhammed'in üyesi olduğu Kureyş Kabilesi tarafından kazanılmıştı ve diğer Arap kabileleri arasındaki saygınlıklarını bu devasa granit tapınağı

ve kutsallığını koruma ayrıcalığına borçlu olduğunu hepsi biliyordu.

Bazı Araplar, adı “Tanrı” anlamına gelen Allah’ın, Yahudiler ve Hristiyanların da taptığı Tanrı olduğuna inanıyorlardı.* Ama Arapların bu iki saygın dinin mensuplarına verdiği isimle “Ehl-i Kitâb”ın aksine, kendileri O’nun tapınağını hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri korumalarına rağmen Tanrı’nın onlara bir kutsal kitap ya da vahiy göndermediğinin farkındaydılar. Yahudiler ve Hristiyanlar ile bir araya gelen Araplar, güçlü bir aşağılık kompleksi yaşıyorlardı: Tanrı Arapları İlahi Plan’dan çıkarmış gibi görünüyordu. Ama Ramazan ayının on yedinci gecesı Muhammed dağdaki mağarada uykudan uyanıp kendisini ilahî bir güç altında ezilmiş halde bulduğunda, bu durum sonsuza dek değişecekti. Daha sonra bu tarifi imkansız deneyimi anlatmaya çalışırken, bir meleğın kendisini vücudundaki hava boşalana kadar sıktığını söyleyecekti. Melek ona sertçe bir emir vermişti: “İkra!” “Oku!” Muhammed, okuması olmadığını anlatmaya çalıştı; Arabistan’daki esrik *kâhin*lerden biri değildi. Ama Muhammed’in anlattığına göre, melek onu yeniden tutup sıkmış ve Muhammed artık dayanamayacağını hissettiğı anda yeni bir kutsal kitabın ilahî kelimeleri ağzından dökölmeye başlamıştı. Arabistan’da ilk kez Tanrı’nın Sözü söyleniyordu ve Tanrı nihayet Araplara kendi dillerinde vahiyler gönderiyordu. Yeni kutsal kitaba Kur’ân adı verilecekti; yani, “Okunan.”

Bu tuhaf deneyimin sonuçları muazzamdı. Muhammed Mekke’de vahiy yaymaya başladığında, bütün Arabistan kronik bir karmaşa içindeydi. Yarımadaadaki tüm Bedevi kabilele-

* Vahiylerden sonra Hz. Muhammed’in “Allah” kelimesindeki “l” sesini kalınlaştırarak pagan geleneğindekiinden ayırdığı söylenmektedir. Bu kullanım, bilinen “Allah” kelimesinden daha doğrudur.

rinin kendilerine ait kanunları vardı ve her biri diğeriyle savaş halindeydi. Arapların birleşmesi imkansız gibi görünüyordu ve bu da, dünya sahnesindeki yerlerini almalarına izin verecek bir uygarlık kuramayacakları anlamına geliyordu. Hicaz tam anlamıyla vahşi bir barbarlık görüntüsündeydi ve medeniyetten nasibini almamıştı. Ama yirmi üç yıl sonra Muhammed 8 Haziran 632’de öldüğünde, neredeyse tüm kabileleri yeni bir Müslüman toplum olarak birleştirmeyi başarmıştı. Doğru, bu belirsiz bir dönemdi. Muhammed’in de bildiği gibi birçok Bedevi, gizlice eski müşrik inancına bağlıydı. Ama bütün zorluklara rağmen, bu Arap birliği varlığını sürdürmeyi başardı. Muhammed büyük politik becerilere sahipti: İnsanlarının durumunu tamamen değiştirmiş, onları şiddetin ve kavganın verimsizliğinden kurtarmış, hepsine yeni ve gururlu bir kimlik kazandırmıştı. Artık yeni eşsiz kültürlerini kurmaya hazırlardı ve Muhammed’in yaydığı öğreti yüz yıl içinde inanılmaz bir gücü serbest bırakarak Cebelitarık’tan Himalayalar’a kadar tüm Arapları etkisi altına almıştı.

Hız Muhammed’in tek başarısı sadece bu politik gelişme olsa bile, yine de hayranlığımızı kazanmaya yeterdi. Ama onun başarısı, Araplara aktardığı dinî vizyonundan ve imparatorluktaki insanlar tarafından şevkle kabul edilerek derin bir ruhsal ihtiyacı karşılayan İslâm doktrininden kaynaklanıyordu. Hz. Muhammed ve ilk Müslümanların zafer kazanması kolay olmadı. Zorlu bir mücadeleye girişmişlerdi ve din Peygamber ve ashâbı tarafından getirilmiş olmasaydı, asla ayakta kalamazlardı. Bu tehlike dolu yıllar boyunca, Hz. Muhammed Allah’tan doğrudan vahiyler aldığına inandı ama aynı zamanda sahip olduğu tüm doğal yetenekleri de kullandı. Müslümanlar, Peygamber’in sıra dışı yeteneklerinin ve tarihi nasıl değiştir-

diğinin farkındaydı. Klasik İslâmi dönemde dört büyük tarihçi Hz. Muhammed'in hayatını kaleme aldı. Muhammed b. İshâk (151/ 767), Muhammed b. Sa'd (230/ 845), Ebu Cafer et-Taberî (310/923) ve Muhammed b. Ömer El-Vâkıdî (207/820). Bu tarihçiler, Hz. Peygamber'in askeri başarılarına odaklandılar. Bunlar, Hz. Muhammed'in yaşamıyla ilgili en önemli kaynaklar olduğundan, sık sık aktarımlar yapacağım. Bu tarihçiler sadece kendi fikirlerine dayanmıyor, ciddi bir tarihsel yapı oluşturmaya çalışıyorlardı. Anlatımlarına eski belgeleri eklemiş, sözlü rivâyetleri ilk kaynağına kadar izlemeye çalışmışlardı ve Hz. Muhammed'e Allah'ın bir elçisi olarak saygı duymalarına rağmen, zaman zaman onu eleştirmekten de geri kalmamışlardı. Şeytan Ayetleri'ne kaynak oluşturan Taberî kayıtlarının Hz. Muhammed'i hatalı gibi göstermesinin nedeni de budur. İbn Sa'd ve İbn İshâk, tamamen övgü niteliği taşımayan rivâyetleri ve hikâyeleri de eklemişlerdi: Özellikle Hz. Muhammed'in hanımı Ayşe'nin açık sözlü bir kadın oluşu dolayısıyla kocası hakkında yaptığı keskin yorumlar dürüstçe kaydedilmişti. Ele aldıkları kişinin özelliklerine suçsuz göstermeye kalkışmayacak kadar güvenen bu biyografilerden, bu sıra dışı adam hakkında şaşırtıcı ve gerçekçi fikirler elde edebiliyoruz.

Bu ilk tarihçiler elbette ki modern Batılı tarihçilerle aynı ruh halinde değillerdi. Kendi zamanlarının insanlarıydı ve sık sık bugün farklı yorumlayabileceğimiz mucizevi hikâyeler de eklemişlerdi. Ama ele aldıkları kişinin karmaşıklığının ve gerçeklerin ne kadar kolay saptırılabilceğinin farkındaydılar. İslâm sanatı olan arabesk, sürekli tekrarlanan motifleriyle, perspektif ya da geri plan gibi özelliklerle herhangi bir unsura öncelik tanımamaktadır. Asıl etki bir bütün olarak desen ve eşit parçalar arasındaki karmaşık ilişkiler tarafından yaratılmaktadır. Bu dört tarihçide de aynı ruha rastlıyoruz. Diğer olayları geri

plana atarak belli teorilere ya da yorumlara odaklanmıyorlar. Bazen bir olayın iki farklı versiyonunu yan yana veriyor ve aralarındaki farklılığı açıklamaya çalışmıyorlar. Örneğin göreceğimiz gibi, Şeytan Ayetleri ile ilgili iki farklı rivâyet sunar-ken, İbn İshâk, Ömer b. el-Hattâb'ın din değiştirmesiyle ilgili hikâyesinin iki versiyonunu yan yana veriyor ve belirgin ilişkiyle ilgili herhangi bir yorum yapmıyor. Her iki durumda da tarihçiler kaynaklarını dikkatle listelerken, bu otorite zinciri bile modern şartları karşılamıyor. Olayların anlatımlarının tümüne aynı ağırlığı vermek için ellerinden geleni yapıyorlar; söz konusu rivâyetlerle her zaman aynı fikirde olmasalar bile. Bu, Hz. Peygamber'e gösterilen derin saygıya rağmen, kendi içinde bu tarihçilerin hikâyelerini olabildiğince dürüst ve gerçekçi bir şekilde anlatmaya çalıştıklarının kanıtıdır.

Anlatımlarında boşluklar görülebilir. Hz. Muhammed'in kırk yaşında vahiyler almaya başlamasından önceki yaşamıyla ilgili pek fazla bilgimiz yok. Dolayısıyla kaçınılmaz bir şekilde Hz. Muhammed'in doğumu, çocukluğu ve gençliğiyle ilgili dinî efsaneler türemiş, bunlar da kayda geçirilmiştir ama daha somut kanıtlar bulunamamıştır. Yine, Hz. Muhammed'in peygamberlik döneminin başlarında Mekke'de neler yaşadığıyla ilgili çok fazla kayıt yoktur. O sıralarda henüz nispeten önemsiz bir isimken, kimse onu misyonu hakkında notlar düşmeye değer görmemiştir. Ama hayatının son on yılında, Medine'ye hicret ettikten sonra, Müslümanlar gözlerinin önünde önemli bir tarih yazıldığını fark etmiş ve olaylar daha detaylı bir şekilde kayda alınmaya başlamıştır.

Tarihçiler, Hz. Peygamber'in ilk takipçilerinin sonraki kuşaklara aktardıkları sözlü rivâyetlere dayanmışlardır. Doku-zuncu yüzyılda, Muhammed b. İsmail el-Buhârî ve Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî gibi araştırmacılar, bilgilerin sağlam

bir şekilde aktarılmasını sağlamak için tüm rivâyetlerin senedini dikkatle incelemişlerdir. Endişe verici boşluklar bulunduğu ya da râvîler şüphe uyandırıcı dinî üne sahip olduğu için râvî zincirinin güvenilirlik olarak değerlendirildiği her rivâyet, Hz. Peygamber'i ya da ilk Müslümanları ne kadar övdüğüne önem verilmeden ve hiç acımadan geniş rivâyet koleksiyonundan çıkartılmıştır. Birlikte göreceğimiz gibi, hadisler İslamî Kutsal Yasa olan Şeriat'ın en önemli kaynağı haline gelmiş ve rivâyetlerin elden geçirilmesi, Müslümanların erken dönem tarihlerine eleştirel bir tutumla yaklaşabildiğini göstermiştir. Bu tarafsızlık, klasik tarihçilerin çalışmalarında da kendini göstermektedir. Ne onlar ne de sonraki kuşaklar, aktarılan rivâyetlerin hepsine aynı derecede inanan bir tutumla yaklaşmamıştır.

Ama en önemli bilgi kaynağımız, Kur'ân'ın kendisidir. Bu elbette ki Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili bir kayıt değildir, çünkü Peygamber'den çok Yaratıcı'nın kendisini vurgulamaktadır. Ama yine de İslâm toplumunun erken dönemiyle ilgili değerli bilgiler sunmaktadır. Batılı insanlar, Kur'ân'ı zor bir kitap olarak değerlendirmektedir. İlerleyen bölümlerde bunu daha detaylıca tartışacağız ama her şeyden önce bu vahiy kitabının gerçekte ne olduğunun ve ne şekilde ele almamız gerektiğinin anlaşılması önemlidir. Hz. Muhammed, yirmi üç yıl boyunca Allah'tan doğrudan mesajlar aldığını iddia etmiş ve bunlar Kur'ân adı verilen kitapta toplanmıştır. Kur'ân, Tevrat ya da Talmud'un Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya indiği gibi tek seferde inmemiştir. Kur'ân, Hz. Muhammed'e satır satır, ayet ayet, bölüm bölüm gelmiştir. Bazen vahiyler Mekke ya da Medine'deki belli bir duruma ilgilidir. Kur'ân'da bazen Allah Hz. Muhammed'in muarızlarına cevap vermektedir; bir savaşın ya da Müslüman toplum içindeki bir çatışmanın önemi derinlemesine açıklanmaktadır.

Her yeni vahiy Hz. Muhammed'e gönderilirken (Hicaz'daki birçok Arap gibi onun da okuma yazması yoktu) Peygamber vahiyleri yüksek sesle söylemiş, Müslümanlar hepsini dinleyip kalpten öğrenmiş ve becerebilenler yazıya dökmüştür. Araplar Kur'an'ı çok şaşırtıcı, hayret verici, huşu uyandırıcı bir metin olarak görmektedir, çünkü daha önce karşılaştıkları hiçbir yazınsal esere benzememektedir. Bazıları, bu sıra dışı dilin ancak ilahî bir kaynaktan geleceğine inanarak daha duydukları anda İslâm dinine dönmüşlerdir. Din değiştirmeyi kabul etmeyenler ise şaşkınlığa kapılmış, bu rahatsız edici vahiylerden ne anlam çıkartacaklarını bilememişlerdir. Müslümanlar, Kur'an'ı hâlâ son derece etkileyici bulmaktadır. Söylediklerine göre, bu kitabın yüksek sesle okunuşunu dinlerken, tıpkı Hz. Muhammed'in Hira Dağı'nda yaşadığına benzer bir ruhî ve ilahî ses boyutu deneyimlemektedirler.

Batılı insanlar bunu anlamakta zorlanır. İslâm dinine karşı mantıklı bir sempati duyan Gibbon ve Carlyle gibi araştırmacıların bile Kur'an karşısında afalladığını görürüz. Bu elbette ki şaşırtıcı değildir, çünkü başka kültürlerin kutsal kitaplarını anlamak her zaman için zordur. İlk kez Batı'yı ziyaret eden bazı Japon turistlerle ilgili bilinen bir hikâyeye vardır. İngilizce bilgileri bir hayli iyidir ve ziyaret ettikleri ülkelerin dinleri hakkında daima bir şeyler öğrenmek istediklerinden, oturup İncil'i okumaya başlarlar. Metin karşısında hem şaşkınlık hem de huşu duyarken, Birleşik Devletler'e geldiklerinde önemli bir uzmana yaşadıkları zorluğu anlatırlar. Bu kitabı gerçekten anlamaya çalıştıklarını ama ne kadar uğraşsalar da içinde dinî olabilecek bir şey bulamadıklarını açıklarlar! Uzman, kişi belli bir zihin yapısıyla bu kitaba yaklaşmadığı sürece, gerçekten de dinî bir şey bulmanın zor olduğunu ya da antik Yahudi insanların tarihleri dışında kayda değer bir şeyin göze çarpmayacağını söyler.

Kur'ân söz konusu olduğunda ise, bir de tercüme zorluğu yaşanmaktadır. Shakespeare'in en zarif mısraları, başka bir dile çevrildiğinde genellikle sıradan görünür, çünkü bir şiirin başka bir dilin deyimleriyle ifade edilmesi çok zordur; ve Arapça, tercüme edilmesi özellikle zor bir dildir. Araplar, orijinali Arapça olan şiirlerin veya hikâyelerin başka dilde tercümelerini okuduklarında, neredeyse tanınmaz hale geldiklerini vurgulamaktadırlar. Arapçada, başka dilde söylenmesi mümkün olmayan bir şeyler vardır; Arap politikacıların konuşmaları bile başka dillere çevrildiğinde anlamsız, yüzeysel ve tuhaf kalmaktadır. Eğer günlük Arapça için bile bu geçerliyse, son derece karmaşık, yoğun ve yoruma açık bir dille yazılmış Kur'ân için elbette ki durum daha da zor olacaktır. Akıcı bir şekilde İngilizce konuşan Araplar bile, Kur'ân'ın İngilizce tercümesini okuduklarında tamamen farklı bir kitaba bakıyormuş gibi hissettiklerini söylemektedirler. Bu çalışmamda sık sık Kur'ân'dan alıntılar yapacağım ama okur ilk Müslümanlar kadar etkileneceğini sanmamalıdır.*

Bu, Kur'ân'ı bir kenara atma küstahlığını gösterebilece-

* Tercüme zorlukları, tüm çeviri çalışmalarında söz konusudur. Bunun en basit örneği, İngilizceden Türkçeye çevirdiğimiz günlük kitaplarda, romanlarda, araştırma çalışmalarında bile görülebilir. Bunun en önemli nedeni, dili kullanan toplumun kültür yapısıdır. Modern İngilizce, yapı olarak pratik temelli bir dildir ve teknik ya da günlük terimleri kullanarak konuşmak veya yazmak için idealdir. Öte yandan Türkçe ve Doğu kökenli diğer birçok dil, daha manevi ağırlıklı dillerdir. Buna güzel bir örnek, İngilizce orijinali 200 sayfa olan bir kitabın Türkçe tercümesinin genellikle ortalama 230 ila 250 sayfaya kadar uzayabilmesi olarak verilebilir. Buna karşılık, Türkçe bir şiiri İngilizce'ye tercüme etmeye kalkışırsanız, kafiyelerde, hece ölçüsünde veya anlamda kayıplar yaşarsınız. Öte yandan, bugün kullandığımız modern Türkçede eski Türkçe ya da Osmanlıca kelimelerin karşılıklarının bulunmaması – örneğin Osmanlıcada tek kelimeyle anlatılabilen birçok şeyi modern Türkçede ifade etmek için neredeyse bütün bir cümle kurmak zorunda kalırsınız – bile, bir toplumda yaşayan kültürel değişimin dili nasıl etkilediğinin kanıtıdır. Bir de toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen dillerin farklılığını düşünürseniz, Batılıların Kur'ân'ı ve Doğuluların da İncil'i anlamakta neden zorlandığını görürsünüz. (Çev. N.)

ğimiz anlamına gelmez. Her şeyden önce, sıradan bir kitap gibi okunmaması gerektiği anlaşılmalıdır. Doğru bir zihin yapısıyla ele alındığında, barındırdığı ilahî gücü hissetmek hiç zor değildir. Hristiyan geleneklerine göre yetişmiş birinin bunu anlaması kolay değildir, çünkü Hintliler, Yahudiler ve Müslümanların aksine Hristiyanların Sanskritçe, İbranice ve Arapça gibi kutsal dilleri yoktur. Hristiyan vahiylerini barındıran ve yansıtan İncil değil, İsa'nın kendisidir. Yahudiler bu Müslüman ruhsallığını daha kolay kavrayabilirler, çünkü onlar da Tevrat'a benzer bir şekilde saygı duymaktadırlar. Tevrat'ı incelerken, Yahudiler sadece bilgi edinmek için okumazlar. Kelimeleri yüksek sesle söyler, Tanrı'nın kendisini Hz. Musa'ya gösterirken kullandığı dili yüceltir, asıl mesajı kalplerinde hissederler. Okurken sürekli olarak ileri geri sallanmaları, Tanrı'nın nefesi karşısında titremelerinin bir sembolüdür. Dolayısıyla, Yahudiler bu şekilde Tevrat'ı okurken, Hristiyanların gördüğünden farklı bir kitap görmektedirler. Müslümanlar da Kur'ân'daki kutsal kelimetullahı okurken benzer bir deneyim yaşarlar. Tıpkı Hristiyanlık dinindeki Komünyon geleneği gibi, bu da Allah'ın kendini insan biçiminde ifade etmesidir. Kur'ân'ın gücü, İslâm dünyasındaki birçok insanın kutsal kitabın dilini benimsemek için kendi dillerini terk etmesinde görülebilir.

Kur'ân'daki sureler, Hz. Muhammed'in söylediği sırada da yazılmamıştır. İlk Kur'ân 650 yılında oluşturulduğunda – Hz. Muhammed'in ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra – komisyon uzun sureleri başa, kısaları sona koymuştur ki aslında kısa olanlar Peygamber'in ilk aldığı vahiylerdir. Bu görüldüğü kadar düzensiz bir şey değildir, çünkü zaten Kur'ân'daki sureler belli bir hikâyeyi ya da sıralamayı izlememektedir. Bunun yerine, farklı konularda bilgiler alırız;

örneğin Allah'ın doğadaki varlığı, peygamberlerin hayatları ve Ahiret Günü gibi. Batılı insanlar, Kur'an'ı sürekli kendini tekrarlayan bir kitap olarak görürler, çünkü tekrar tekrar aynı konuya dönülmektedir ama kitap özel okuma için değil, liturjik okuma içindir. Örneğin Müslümanlar camide bir sureyi dinlerken, tek bir ibadette inançlarının merkezi prensiplerini hatırlayabilirler. Ama Müslüman olmayanlar da Kur'an'ı Hz. Muhammed hakkında önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirebilirler. Ölümünden sonra resmi olarak oluşturulmamışsa da, özgün olduğu kabul edilebilir. Çeşitli sureleri belli bir tutarlılıkla günümüze kadar getiren modern araştırmacılar, Kur'an'ın önceki kısımlarının Hz. Muhammed'in dinin hâlâ mücadele halinde iken karşılaştığı belli sorunları ele aldığını, daha sonrasında İslâm güçlü bir din olarak yükseldiğinde bunların unutulduğunu söylemektedirler. Dolayısıyla Kur'an'da Hz. Muhammed'in yaşamıyla ilgili çağdaş bir yorum bulmaktayız; böylelikle karşılaştığı zorlukları, görüşünün nasıl genişlediğini ve evrensel bir açı kazandığını anlayabilmekteyiz.

Buna karşılık, aslında İsa hakkında çok az şey biliyoruz. İlk Hıristiyanlık yazarı, İsa'nın ölümünden yirmi yıl sonra yazan Aziz Pavlos idi. Ama Pavlos, İsa'nın dünyevi hayatıyla değil, daha ziyade ölümünün ve yeniden dirilişinin ruhsal anlamlarıyla ilgilenmişti. Daha sonraları, İncil araştırmacıları İsa'nın Filistin'deki yaşamı ve kayda geçirilmiş eylemleriyle daha fazla ilgilendiler. Bunlardan birincisi olan Markos, İsa'nın ölümünden kırk yıl sonra, yetmişlerde yazdı; Matta ve Luka seksenlerde, Yuhanna ise yaklaşık 100 yılında yazdı. Ama bu İncil kayıtları, Arap tarihçilerin Hz. Muhammed'in yaşamıyla ilgili kayıtlarından çok farklıdır. Tarihsel gerçekler yerine daha ziyade İsa'nın yaşamının dinî anlamlarına odaklanmakta, gerçek olaylar yerine daha çok erken dönem kili-

selerin ihtiyaçlarını, meşgalelerini ve inançlarını ele almaktadırlar. Örneğın Yeni Ahit araştırmacıları, İsa'nın tutkusu ve ölümüyle ilgili İncil kayıtlarının son derece karışık olduğuna dikkat çekmektedirler; dolayısıyla gerçekler saptırılmıştır. Bu dönemde Hıristiyanlar kendilerini Yahudilerden ayırmak derdinde olduklarından, İsa'nın ölümüyle ilgili Romalıları değil, Yahudileri suçlamışlardır. Ama bu, İncil'de anlatılanların doğru olmadığı anlamına gelmez elbette. Sonuçta önemli bir dinî gerçek dile getirilmektedir. İsa, havarilerine ruhunu geri göndereceğine söz vermiştir, dolayısıyla en derin tutkuları aslında onun tutkularıdır.

Hz. Muhammed ise İsa'nın İncil'deki idealleştirilmiş, ilahî kimliğinden farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Müslümanlar, Hz. Muhammed'e örnek bir sadakatle bağlıdırlar – bunu 10. Bölüm'de inceleyeceğiz – ama ilahî bir kimliği olduğunu asla iddia etmemişlerdir. Gerçekten de, tarihsel kayıtlarda Hz. Muhammed son derece insani bir figürdür. Bir Hıristiyan azize hiçbir açıdan benzememektedir; ama elbette ki ilahî boyutu bir kenara atıldığında, azizler de son derece insandırlar. Hz. Muhammed daha ziyade Yahudi metinlerindeki dindar olan ama mükemmel olmayan renkli karakterlere – Musa, Davut, Süleyman ya da İlyas peygamberler gibi – benzemektedir. Hz. Muhammed basmakalıp bir aziz değildi. Tehlikeli ve şiddet eğilimli bir toplumda yaşıyordu; dolayısıyla bazen daha güvenli bir dünyada yaşayan bizlerin rahatsız edici bulacağı bazı yöntemler kullanmak zorunda kalmıştı. Ama kutsallık konusunda Hıristiyan beklentilerimizi bir kenara bırakabilirsek, karşımızda Allah aşkıyla yanan ve karmaşık yapılı bir insan görürüz. Hz. Muhammed, politik olanların yanı sıra güçlü ruhî yeteneklere de sahipti – ikisini genellikle aynı

insanda bulamazsınız – ve tüm dindar insanların iyi ve adil bir toplum yaratmaktan sorumlu olduğuna kesinlikle inanıyordu. Buna karşılık, öfkeden kendini kaybedebilir, uzlaşmaya yanaşmayabilirdi ama aynı zamanda zarif, şefkatli, kırılgan ve son derece nazik bir insandı. İncil’i okuduğunuzda, İsa’nın güldüğü bir sahneye rastlayamazsınız ama Hız. Muhammed’in sık sık gülümsediğini, kendisine en yakın kişilerle ve ailesinden insanlarla zaman zaman şakalaştığını görebilirsiniz. Tarihsel kayıtlarda onu çocuklarla oynarken, hanımlarıyla tartışırken, bir dostu öldüğünde acıyla ağlarken, sevinçten başı dönmüş herhangi bir baba gibi yeni doğmuş oğlunu gururla etrafındakilere gösterirken görebiliriz.

Hız. Muhammed’e diğer önemli tarihsel kişiliklere yaklaştığımız şekilde yaklaşırsak, onun dünyanın tanıdığı en büyük dâhilerden biri olduğunu kolayca görebiliriz. İnanılmaz bir yazınsal eser yaratmak, büyük bir din kurmak ve yeni bir dünya gücü oluşturmak, sıradan başarılar değildir. Ama onun dehasını tam olarak kavramak için, içinde doğduğu toplumu ve etkilendiği güçleri incelememiz gerekir. Tanrı’nın Sözü’nü Araplara getirmek için Hira Dağı’ndan indiğinde, Hız. Muhammed imkansız başarılar için harekete geçmişti. Yarımada az sayıda Arap tektanrıcılığa doğru kayıyordu ama onlar da tektanrıcılığın uygulamalarını tam olarak incelememişlerdi. Aslında bu pek de şaşırtıcı değildir. Yahudilerin Yehova’nın *tek* Tanrı olduğunu kavraması bile asırlar sürmüştü. Antik İsraililer muhtemelen sadece Yehova’ya tapmaları gerektiğini anlıyor ama aynı zamanda başka tanrıların var olduğunu da kabul ediyorlardı. Hız. Musa’nın kendisi bile doğrudan bir tektanrıcı olmayabilirdi. İnsanlarına getirdiği On Emir, başka tanrıların varlığını kabul ediyordu: “Benim

önümde başka tanrılara tapmayın.” Hz. Musa’nın liderliğinde Mısır’dan Çıkış ile (MÖ 1250) Babil’de Yahudi sürgünlerle birlikte yaşayan ve genellikle İkinci İşaya adıyla bilinen peygamberin (MÖ 550) sarsılmaz tektanrıcılığı arasında 700 yıl geçmesi gerekmişti. Ama Hz. Muhammed, Arapların bu inanılmaz değişimi yirmi üç yıl gibi bir sürede yaşamasını sağlamak için harekete geçmişti! Bazı Arapların çoktanrılı ama tek Tanrı’ya tapan sistemi kabul ederek çözüme ulaşması için ona yalvardığını göreceğiz; ama Hz. Muhammed bu konuda uzlaşmayı kesinlikle reddetmişti.

Tek Tanrı’ya inanmak sadece kavramsal bir şey değildi. Bilincin değişmesini gerektiriyordu. İncil, antik İsrailoğulları’nın paganizmin çekiciliğine kapıldığını göstermektedir ve Arapların da atalarının tanrılarını ve tanrıçalarını terk etmekte ne kadar zorlandığını birlikte göreceğiz. Yahudilerin paganizmi sonsuza dek terk etmesinin Babil’deki sürgünlerine rastlaması belki de hiç şaşırtıcı değildir. Tüm büyük dünya dinlerinde olduğu gibi, tektanrıcılık medeniyetin bir ürünüdür. Bir dünya imparatorluğunda, insanlar daha geniş bir bakış açısı kazanır ve dünya görüşleri tamamen değişir; dolayısıyla yerel tanrılar yetersiz ve gülünç görünür. Antik imparatorluklar, uygarlıkların gelişmesi için gereken güven ve toplumsal düzeni sağlıyorlardı; böylece insanlar evrenin aslında düzenli bir yer olduğunu ve tek bir kumanda altında birleşebileceğini anlamaya başlıyordu. Büyük şehirlerde, kültürel değişim hızlanıyor ve insanlar kendi eylemlerinin gelecek kuşakları etkileyebileceğini anlamaya başladıkça kişisel bilinç geliyordu. Ama yedinci yüzyıl Arap yarımadası gibi daha ilkel bir toplumda, böyle bir bakış açısı neredeyse imkansızdı. Yardımsever, şefkatli ve kudretli bir tektanrı-

ya inanmak neredeyse imkansızdı, çünkü yaşam tehlikelerle dolu, belirsiz görünüyor, bireysellik yerine toplumsallık vurgulanıyor, insanlar kendilerini güvensiz hissediyordu. İlkel ve pagan bir dünyada çeşitli tanrılar güç ve nüfuz kaynağı oluşturuyor, insanın tek Tanrı'ya taparak kendini tehlikelere açması mantıksız geliyordu. Mekke halkı gibi bazı Arapların şehirlerde yaşadığı doğrudu ama çöle ait anıları henüz çok geride kalmamıştı ve kaçınılmaz kabile ruhu hâlâ baskındı.

Hız. Muhammed'in başarısının en önemli yönlerinden biri, izolasyondur. Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinden haberi vardı ama bilgisi çok sınırlıydı. İsrailoğulları'nın peygamberlerinin aksine, Hız. Muhammed, kendi ivmesine, görüşlerine sahip, asırlar boyunca biçimlenmiş ahlak değerleri sunabilecek kurulu bir geleneğin desteğiyle tektanrıcı bir çözüme yönelik çalışmıyordu. İsa ve Aziz Pavlos, Yahudilik ile yetişmişlerdi ve ilk Hristiyanlar, sinagoglarda tek Tanrı'ya taparak yetişmiş Yahudiler idi. Hristiyanlık, Yahudi toplumların yolu açtığı ve pagan zihinleri hazırladığı Roma İmparatorluğunda kök salmıştı. Ama Hız. Muhammed, tamamen sıfırdan başlamak ve radikal tektanrıcı inanç sistemini oluşturmak için tek başına mücadele etmek zorundaydı. Görevine başladığında, dışarıdan bakan biri ona kesinlikle şans vermezdi. Araplar kesinlikle tektanrıcılığa hazır görünmüyordu; bu sofistike vizyon için yeterince gelişmemişlerdi. Aslında, bu şiddet eğilimli, ürkütücü toplum içinde böyle bir kavramı yaygın biçimde tanıtmak, olağanüstü tehlikeli bir işti ve Hız. Muhammed bu girişiminden sağ kurtulursa bile yeterince şanslı sayılırdı.

Gerçekten de Hız. Muhammed sürekli bir ölümcül tehlike altındaydı ve hayatta kalması mucizeydi. Yine de başardı. Hayatının sonuna geldiğinde, kabileler arasındaki şiddetin kronik köklerini baltalamayı başarmıştı ve paganizm artık endişe

kaynağı olmaktan çıkmıştı. Araplar artık tarihlerinde yeni bir sayfa açmaya hazırdı. Bu eşsiz başarıyı değerlendirmek için, öncelikle İslâm inancının gelişinden evvel Arabistan'ın ne durumda olduğunu anlamamız gerekir; Müslümanların adına cahiliyye dönemi dedikleri yılları!

3

Cahiliyye Dönemi

Bugün Arabistan dünyanın en zengin bölgelerinden biri ve büyük güçler oradaki petrol çıkarlarını korumak için pürdikkat bölgeyi izliyorlar. Ama 570 yıllarında Hz. Muhammed Mekke şehrinde doğduğunda, bölgedeki büyük güçlerin hiçbiri Arabistan ile ilgilenmiyordu. Pers İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu birbiriyle mücadeleye girişmiş, aralarındaki çekişme Hz. Muhammed'in ölümünden kısa süre önce ancak sona erebilmişti. İki büyük devlet de Yarımada'nın güneyinde, şimdi Yemen olarak bilinen yerde yaşayan Araplar ile dostluk kurmak için hevesliydi. Güney Arabistan Krallığı, bölgenin geri kalanından bir hayli farklıydı. Muson yağmurları bölgeyi verimli hale getirdiğinden, zengin bir yerdi ve gelişmiş bir antik kültüre sahipti. Ama Arabistan'ın aşılmaz stepleri korkunç bir bölgeydi ve burada Yunanlıların çadırlarda yaşayanlar anlamına gelen "Sarakenoi" dedikleri vahşi insanlar yaşıyordu. Ne Pers ne de Bizans imparatorlukları bu bölgeyi işgal etmeyi düşünüyordu ve hiç kimse buranın bir süre sonra önemli bir dünya gücü haline gelecek yeni bir dinin beşiği olacağını tahmin etmiyordu.

Gerçekten de, Arabistan Tanrısız bir bölge olarak düşünülüyordu ve modernlik ve gelişmişlikle bağdaştırılan daha ileri

dinlerden hiçbirisi bölgeye girmeyi başaramamıştı. Daha sonra Medine şehri olan Yesrib’de, Hayber ve Fedek’te az sayıda Yahudi’nin yaşadığı biliniyordu ama bu Yahudiler pratikte müşrik Arap komşularından farklı değildi ve dinleri bir ölçüde ilkel kalmıştı. Uygar bölgelerdeki Arapların birçoğu Hristiyan dinini seçiyordu ve dördüncü yüzyılda Suriye Kilisesi’ni kurmuşlardı. Ama genel olarak Arabistan Çölleri’nin Bedevi Arapları, hem Yahudilik hem de Hristiyanlık dinlerine şüpheyle bakıyor, bu dinlerin kendilerinininkinden daha gelişmiş olmasını önemsemiyorlardı. Pers ve Bizans imparatorluklarının, inancı emperyalizm aracı olarak kullandıklarının farkındaydılar. Bu özellikle Güney Arabistan Krallığı’nda çok belirgin bir hale gelmiş, bölge Hz. Muhammed’in doğduğu yıl, yani 570’de bağımsızlığını kaybetmişti. Hristiyan Bizans İmparatorluğu, modern Etiyopya’nın bulunduğu bölgeyi vekil eyalet tayin etmiş, bölge İsa’yı sadece ilahî kimliğiyle kabul eden Monofizitizm inancını kabullenmişti. Bizans kendi sınırları içinde kâfirleri idam ediyor olabilirdi ama sınırlarının dışında kalan bölgelerde onları emperyalist amaçları için kullanmaya hevesli görünüyordu. Habeşistan olarak bilinen bölgeyi kendine bağlamış olan Bizans, hükümdar Necaşi’yi Yemen’e sızmaya teşvik ediyordu. Güney Arabistan Krallığı kendi ayakları üzerinde durmak yerine, Habeş tehdidine karşı Pers İmparatorluğuna sığındığında, Pers Sasaniler onları geri çevirmedi. Persler de imparatorluğu ayakta tutmak için dini ideolojik silah olarak kullanıyor, Hristiyan Bizans’a karşı Yahudilik dinini destekliyordu. 510 yılında, Güney Arabistan Kralı Asai, Yahudilik dinine geçerek Zûnüvas adıyla tanındı. Ama 525 yılında Yahudi Krallığı Habeşistan karşısında düştüğünde, bu Perslere sığınma planı başarısızlık-

la sonuçlandı; söylendiğine göre yakışıklı genç kral, umutsuzluk içinde atını denize sürmüş ve at, binicisiyle birlikte dalgaların arasında gözden kaybolmuştu. Güney Arabistan sonunda Habeşistan'ın bir eyaleti haline geldiğinde, halk sürekli olarak Perslerden yardım istiyordu. 570 yılında Kral Khusrua bölgeyi işgal etti ve gururlu Güney Krallığı, Pers İmparatorluğu'nun bir sömürgesi haline geldi. Bu dönemde Nestorianizm inancı (İsa'yı sadece insan ve ilahî kimliğiyle tanıyan ve Persler tarafından desteklenen bir inanç sistemi) bölgenin resmi dini oldu. Hicaz'daki Bedevi Araplar, güneyli Arap komşularıyla gurur duyarken, şimdi bu düşüşü bir felaket olarak değerlendiriyorlardı. Yahudi ve Hristiyan dünyaları kaçınılmaz bir şekilde şüpheyle birleşmişti.

İki büyük güç, birbirleriyle olan sınırlarını güven altına almak konusunda telaşlıydı; üstelik vahşi Bedeviler, özellikle kurak geçen yıllarda yerleşim merkezlerini talan ediyorlardı. İki imparatorluk da Hristiyanlık dininin iki kâfir formuna soktukları kuzeyli Arap kabilelerini kullanıyordu. Bizans, sınır boylarındaki Arapları doğru inanca teşvik etmek için, bu bölgelerde manastırlar ve kült merkezleri kurmuştu. Zaman içinde Bizans'a sınırı olan Gassân kabilesi Monofizit Hristiyanlık inancını kabul ederek Bizans vatandaşlığına geçti. Güneydeki kış kamplarını Sergiopolis'teki Rusafa yakınlarında kuruyorlardı; reisleri için Bizans tarzında yaptıkları muhteşem salonun kalıntıları bugün bile görülebilir. Gassânîler, Hristiyan İmparatorluğunu Perslerin Zerdüş İmparatorluğuna karşı korumak için tampon görevi görüyordu.* Ama Persler

* Zerdüştlük inancı, MÖ yedinci ve altıncı yüzyıllarda İran'da Zaradustra tarafından tanıtılıyordu; aynı dönemde Yeremya ve İshaya, Kudüs'te vaaz veriyorlardı. Bir İyi ve Bir Kötü prensip olarak iki mutlak güç arasında sürekli mücadelele odaklanan dualist bir inanç sistemidir.

de intikam almaktan geri durmadı. Doğu Suriye'deki Lahmid Arapları, Pers İmparatorluğu'nun Mezopotamya bölgesinde yaşayan Araplar tarafından desteklenen Nestorian inancını kabul etti. Sassanîler, kendi sınırlarını korumak için Lahmid Araplarını tampon olarak kullandı ve başkentlerini Hire olarak belirledi. Ama Pers ve Bizans imparatorlukları bu Arap eyaletlerinden çekildiler. 584 yılında Bizans İmparatoru Heraclius, Pers İmparatorluğuna karşı verdikleri savaşta ekonomik önlem olarak Gassânîlere yardım yapmayı kesti ve 602 yılında Kral Khusrua Lahmid rejimine son vererek Arap hükümdarların yerine Persleri geçirdi. Yaklaşık otuz yıl sonra Hz. Muhammed'in ölümünün ertesinde Müslüman orduları bu bölgeyi işgal ettiğinde, Arapların büyük güçlere karşı son derece öfkeli ve İslâm dinini kabul etmeye hazır olduklarını gördüler.

Ama bu henüz gelecekteydi. Yedinci yüzyılın başlarında, orta Arabistan'da yaşayan Araplar, Hristiyanlık dininin çarpık biçimleriyle sarılmış durumdaydılar; Necran'daki görkemli Hristiyan kilisesi, Bedeviler için hayranlık uyandıran bir yapıydı ama bu dinlere karşı güvensizlikleri sürüyordu ve büyük güçlerden bağımsızlıklarını korumaya kararlıydılar. Aynı zamanda, bir tatminsizlik duygusu da hâkimdi. Araplar kendilerini hem dinî hem de politik açıdan aşağı görüyordu. Birleşmiş bir Bedevi devleti kurana ve kaderlerini kendi ellerine alana kadar, hâlâ sömürölmeye açık olacaklardı ve tıpkı güneydeki Araplar gibi onlar da özgürlüklerini kaybedebilirlerdi. Ama birleşmiş bir Bedevi devletinin kurulması pek olası görünmüyordu. Hicaz'daki Araplar, asırlar boyunca göçebe kabileler halinde yaşamışlardı ve sürekli birbirleriyle savaşıyorlardı. Yıllar boyunca, yaşadıkları göçebe hayatı konusunda bir hayli uzmanlaşmışlardı. Şehirlerde ve yerleşim

bölgelerinde yaşayan Araplar bile, hayatlarını eski pastoral prensiplere göre biçimlendirmişlerdi: Hâlâ deve sürüleri besliyor ve kendilerini çöl çocukları olarak görüyorlardı.

Kabilelerin ahlak anlayışı, dikkatle geliştirilmesi gereken teknik ve sosyal becerilerin yanı sıra, kişisel nitelikleri de gerektiriyordu. Yarımada'da yaşayan Araplar köken olarak göçebe değillerdi. Hayatlarını kolaylaştıran deve, çağımızdan sadece iki bin yıl önce ehlileştirilmişti. İnanılmaz miktarda su depolama yetisi olan bu hayvan, sıra dışı bir hızla çölde uzun mesafeleri kat edebiliyordu. Araplar aslında daha verimli zamanlarda uygar yerleşim merkezlerinde yaşayan çiftçilerdi. Ulaşım için hayvan yetiştirerek değerli deneyimler kazandıktan sonra, kuraklık zamanlarında daha maceracı ruhlu olanlar steplere girmeye cesaret etmişlerdi.* Bu zorlu şartlar altında yaşamaya çalışmak, zalim bir yazgıya karşı başkaldırı anlamı taşıyordu; bu belki de Arapların en zorlu şartlarda bile hayatta kalmayı başaracaklarının bir göstergesiydi. Zaman içinde çölün derinliklerine kaymış, kendileriyle medeniyet merkezleri arasına mesafe koymuşlardı. Yazları her kabile kendisine uygun gördüğü su kaynaklarının başına develerini getiriyor, kışları ise yağmurlardan sonra hayvanları için verimli otlaklar sağlayan steplerde dolaşıyorlardı. Deve sütüyle ve avcılarının öldürdüğü hayvanların etiyle yaşıyorlardı. Ama göçebeler tek başlarına hayatta kalamazdı; kıt yemek çeşitleri için temel olan buğday ve hurmaları sağlamak için çiftçilere ihtiyaçları vardı. Göçebeler giderek çölün ve Arap Yarımadası'nın derinliklerine dalarken, öncü çiftçiler de onları izliyor, vahalarda yerleşim merkezleri kuruluyor, çevredeki toprak işleniyor ve bir anlamda çöl verimli hale getiriliyordu. Buna karşılık, çift-

* A.J. Toynbee, *A Study of History* (London, 1951), vol. III, pp. 7-22.

çiler de kendilerine uzak diyarlardan mallar getiren göçebelere hareketliliğine ihtiyaç duyuyorlardı. Göçebeler giderek daha becerikli savaşçılar haline gelirken, hasattan verilen belli bir miktara karşılık çiftçilere koruma sağlıyorlardı.

Steplerdeki hayat inanılmayacak kadar zordu. Bedeviler neredeyse daima açtı ve yetersiz beslenmeden dolayı zayıflardı; hayatın gerekleri açısından birbirleriyle de sürekli bir rekabet içindeydiler. Hayatta kalmanın tek yolu, sıkı bir grup olmaktı; bireysel yaşam kesinlikle mümkün değildi. Bedeviler, kendilerini zaman içinde kan bağı ve akrabalığa dayanan otonom gruplar haline getirdiler. Gerçek ya da hayali bir ortak kökenle birbirlerine bağlanıyor ve kendilerine Benî Kelb ya da Benî Esed (Kelboğulları ya da Esedoğulları anlamında) gibi isimler veriyorlardı. Sonra bu gruplar, daha geniş ve daha belirsiz bağlarla birleşiyorlardı; Batı’da biz bu gruplara “kabile” adı veririz. Araplar ise bu gruplara “kavim” diyorlardı. Kabilelerin yönetilemeyecek kadar büyümesini engellemek için, gruplar sürekli yeniden biçimleniyordu. Kavimler arasında güçlü ve mutlak bir sadakat sağlamak için bu şarttı. Üyelerinin bireysel yaşamını ancak kabile koruyabilirdi ama bu da bireysellik kavramıyla birlikte kişisel haklar ya da görevler gibi kavramların da bulunmaması anlamına geliyordu. Her şey grubun çıkarı için yapılmalıydı. Bu komün ruhunu geliştirmek için, Araplar karmaşık ve kapsamlı bir anlam barındıran “erkeklik” kavramı oluşturmuşlardı. Bu, savaşta cesaret göstermek, zor zamanlarda sabırlı ve dayanıklı olmak, kabileye yapılan bir yanlışın intikamını almakta, zayıf üyeleri korumakta ve güçlüye meydan okumakta kahramanca davranmak anlamına geliyordu. Her kabile, kan bağıyla aktarıldığına inanılan kendi özel erkeklik yapısına sahipti. Gru-

bun onurunu korumak için, her kabile üyesi gerektiğinde bir diğerini savunmak için hazır olmalı ve şefin emirlerine kayıtsız şartsız boyun eğmeliydi. Kabilenin dışında, yükümlülükler ortadan kalkıyordu ve bu aşamada Araplar için evrensel bir kanun kavramı yoktu.

Arapça'da *mürüvvet* denen bu onur anlayışı bir dinin fonksiyonlarını yerine getiriyor, Araplara bu tehlikeli ve zorlu yaşam tarzında varlıkları için bir anlam bulma şansı sunuyordu. Sonuçta, tamamen dünya temelli olsa bile, bir din olduğu söylenebilirdi. Kabile kutsaldı; Araplar ölümden sonra hayata inanmıyordu ve kişinin eşsiz veya sonsuz bir yazgısı olduğunu kabul etmiyorlardı. Bir erkeğin ya da kadının ulaşabileceği tek sonsuzluk kabile içindeydi. Kabilenin ayakta kalmasını sağlamak için, herkes bu onur anlayışını korumak ve güçlendirmek zorundaydı. Dolayısıyla kabile tamamen kendi başıydı. Grubun daha zayıf üyeleri, reis sorumluluğundaydı ve sahip oldukları şeyleri eşit şekilde dağıtmak da onun göreviydi. Büyüklük önemli bir erdemdi: Bir reis, kabile üyelerine ve diğer dost kabilelere cömertçe davranarak gücünü ve güvenini gösterebilmeliydi. Konukseverlik ve cömertlik, hâlâ önemli Arap erdemleridir. Elbette ki bunun pragmatik bir yönü vardı. Bugün zengin olan bir kabile, yarın zayıf düşebilirdi ve iyi durumdayken cimri davranırsan, zor duruma düştüğünde sana kim yardım ederdi? Ama bu büyüklük tutkusu, Arapların varoluş mücadelesinin üzerine çıkmasını sağlamıştı. Örneğin, yaşam için gereken temel maddelerin yeterince bulunmadığı bir bölgede, maddiyata karşı ilgisiz kalmayı başarabiliyorlardı. Bu yaklaşım, aynı zamanda zaman veya yazgının hayatın acı gerçeği olduğu ve saygınlıkla kabullenilmesi gerektiği inancını da yerleştirmişti. İnsanlar bazı felaketlerin

kaçınılmaz olduğunu kabul etmediği takdirde, hayat yaşanmaz olurdu. Bu yüzden Araplar bir insanın ömrünü uzatmak ya da rızkını güvence altına almak için yapabileceği bir şey olmadığına kesinlikle inanıyordu.

Kabileyi ve üyelerini korumak için, bir reis her yaralanmanın intikamını almaya hazır olmalıydı. Merkezi bir otorite tarafından korunacak kanunlar olmadığında, sosyal güvenliği korumanın tek yolu ancak kan davalarıyla mümkündü. Yaşam ucuzdu ve başkalarını öldürmek kesinlikle ahlaksızlık değildi; sadece dost kabilelerin ya da kendi kabilenin üyelerini öldürmek ahlaksızcaydı. Kabileden biri öldürüldüğünde, düşman kabileden biri öldürülerek mutlaka intikam alınmalıydı. Bir reisin kabile üyelerini koruyabilmesinin tek yolu buydu; eğer intikam almazsa, kimse onun kavmine saygı duymaz, cezalandırılma korkusu duymadan diğer üyeleri de öldürmeye devam ederdi. Birinin Arabistan'da birini öldürdükten sonra ortadan kaybolması çok kolay olduğundan, asıl katili cezalandırmak mümkün değildi. Bunun yerine, düşman kabileden aynı sayıda adam öldürülürdü. Komün zihniyetini en net gördüğümüz nokta da tam olarak budur: Böyle konularda kabile üyelerinin hepsi birbiriyle eşittir. Bu tür bir sosyal yapıyı çok uzun zaman önce geride bıraktığımızdan, biz şimdi böyle bir kan davası anlayışını kabul edilmez buluyoruz ama modern polis gücünün bulunmadığı bir ortamda, asgari toplum düzenini sağlamanın tek yolu buydu. Ayrıca, suçlu kabileden de aynı sayıda adam öldürülerek zayıflatıldığından, güç dengesi belirgin bir şekilde korunmaktadır. Bu hiçbir grubun diğerleri üzerinde hâkimiyet kuramaması anlamına geldiği gibi, Arapların birleşmesini de imkansızlaştırıyordu. Az miktardaki kaynaklarını birbirleriyle paylaşmak yerine, Araplar

bir şiddet döngüsünün içinde sıkışmış, bir kan davası diğeri doğurmaya başlamıştı.

Güç dengesini korumanın bir diğer yolu, neredeyse ulusal spor haline gelmiş olan akınlardı. Zor zamanlarda, bir kabilenin üyeleri deve, sığır ya da başka malları çalma umuduyla düşman kabilelerin bölgelerine akınlar düzenlerdi. Kan davasına yol açacağı için, genellikle mümkün olduğunca kan dökmekten kaçınılırdı. Yine, kabile içinde veya dost kabileler arasında hırsızlık yapılmadığı sürece, birinin malını çalmak da ahlaksızca değildi. Akınlar sayesinde gruplar arasında mal ve yiyecek de bu şekilde paylaşılabilirdi.

Her ne kadar zalimce görünse de, Arapların onur anlayışının güçlü yönleri vardı ve bazıları İslâm dininde de önemli değerler haline gelmiştir. Başka sosyal organizasyon yöntemi bilmeyen Hz. Muhammed, Müslüman toplumu kabileler halinde bir araya getirmek zorundaydı. İslâm inancı sayesinde Müslümanlar yeni bir bireysellik anlayışı geliştirirken, toplum ve kardeşlik idealleri önemini korudu. Kabile sisteminde ayrıcalıklı bir elit kesime yer olmadığından, Müslüman vizyonunda eşitlik de çok önemliydi. Aristokrasi ya da taht hakkı diye bir şey söz konusu değildi. Bir reis, pozisyonunu oğluna aktaramazdı, çünkü kabilenin iş için mümkün olan en iyi adama ihtiyacı vardı. Bu derin ve güçlü eşitlik anlayışı, İslâm ruhunu karakterize edecek ve dinî, politik ve hatta sanatsal ve yazınsal yapılarını biçimlendirecekti.

Ama hâlâ yabancı bir ahlak anlayışı vardı. Sadece güçlü olan hayatta kalabilirdi ve bu da zayıfın ortadan kaldırılması veya sömürülmesi anlamına geliyordu. Nüfus kontrolü için bebek öldürmek normaldi; genellikle kız bebeklerin erkeklerle oranla hayatta kalma şansı daha yüksekti ve kabile içinde ancak belli sayıda kadına yer verilebileceği için, kızlar hiç

acımadan öldürölüyordu. Gerçekten, kadınların da tıpkı köleler gibi hiçbir sosyal veya insani hakları yoktu ve sadece mal olarak görölüyorlardı. Onlara zalimce davranılıyordu ve durumlarının düzelmesini beklemek gibi bir lüksleri yoktu. Soyun kadınlarla devam ettiğine inanıldığından, mal varlığı genellikle onların üzerinden aktarılıyordu ama bu durum onlara hiçbir şekilde güç ya da nüfuz vermiyordu. Erkekler bazen sadece haklı miraslarına konmak için kadınlarla evleniyordu.

Açıkça anlaşılacağı gibi, Arapların geleneksel anlamda bir dine ayıracak zamanları yoktu. Mitolojik kabile geleneklerini kuşaktan kuşağa aktarmaktan sorumlu bir rahipler ya da şamanlar sınıfını destekleyemezlerdi. Bunun yerine şairler ve ozanlar kabilenin görkemini, mutlak Arap değerlerini anlatıyor, mısralar ve namelerle bunları ölümsüzleştiriyordu. Tanrıların hikâyelerini, kozmik mücadelelerini anlatmak ya da efsanelerdeki karmaşık ruhsallığı incelemek yerine, ozanlar kabilenin savaşlarını ve başarılarını anlatıyor, felaketler için ağıtlar döküyor, kabile üyelerinin onur anlayışını geliştirip korumasına yardımcı oluyordu. Şiir, Araplar tarafından büyük saygı duyulan bir sanattı. Yarımada'da neredeyse hiç kimse okuryazar olmadığından, şairler de mısralarını yüksek sesle söylerdi. Böyle insanların ortalıkta dolaşan cinler tarafından ele geçirildiğine inanılır, şiir sanatının sadece doğaüstü değil, aynı zamanda da büyü gücü olduğu kabul edilirdi. Böyle bir şairin laneti, bir düşmanın üzerinde feci sonuçlar doğurabilirdi. Yabancı bir güç tarafından ele geçirilmiş olma duygusu, sanatla uğraşan insanlar arasında yaygındı ve Arap Yarımadası'nda bir şair, başka toplumlarda rahiplerin veya kâhinlerin fonksiyonlarını gerçekleştirirdi. Kendilerini kabilenin umutlarına ve arzularına açar, insanlar onların sözlerini duyduklarında bunların kendi duyguları olduğunu hissed-

lerdi. Dolayısıyla şairlerin Arap dünyasının politik ve sosyal alanlarında büyük önemi vardı.

Ama H. Muhammed'in döneminde başka güçler tarafından ele geçirildiği halde saygı görmeyen başka insanlar da vardı. Esrik kâhinler, İncil'in ilk müjdelerinde sözü edilen şarlatan falcılardan farksızdı. Onlar yüce anlamıyla kâhin değil, daha ziyade biri devesini kaybettiğinde ya da geleceğini öğrenmek istediğinde danışılan falcılardı. Kâhin genellikle cehaletini belirsizlik görüntüsünün altına gizler, anlaşılmaz sözler söylerdi. Daha sonra göreceğimiz gibi, H. Muhammed'in bu tür kâhinler için zamanı yoktu ve onların kehanetlerini önemsiz, anlamsız ve zararlı bulurdu.

Ama Arapların kendileri için büyük önem taşıyan bir ruhsal hayatı vardı. Kutsal olduğu kabul edilen çeşitli mekanlardan, kendi antik ayinlerini gerçekleştirdikleri tapınaklardan söz etmek mümkündü. Bu tapınaklardan en önemlisi, Mekke'deki kutsal Zemzem pınarının üzerine inşa edilmiş olan Kâbe idi. Kübik biçimli granit yapı olağanüstü antik görünmektedir ve bugün kalıntılarına rastlanabilen nadir sayıda tapınaktan biri olarak anılır. Doğu köşesinde kutsal Haceru'l-Esved bulunmaktadır; bu taş, muhtemelen bir zamanlar gökyüzünden düşen ve cennetle dünyayı birleştirdiğine inanılan bir meteor olabilir. H. Muhammed'in yaşadığı dönemde, Kâbe resmi olarak tanrı Hubel'e adanmıştı ve Hubel, bugün Ürdün olarak bilinen bölgede bulunan Nabati Krallığı'ndan Arabistan'a getirilmiş olan bir tanrıydı. Ama Mekke'deki ortak inanç ve tapınağın önemi, aslında Arapların Yüce Tanrısı Allah'a adanmış olduğunu da düşündürmektedir. Bugün Kâbe'nin etrafında inananların tavaf ettiği bir daire bulunmaktadır. O zamanlar tapınak 360 tanrı idolüyle çevriliydi ve bunlar da belli aylarda tapınmaya gelen farklı kabilelerin totemleri ola-

bilirdi. Mekke'yi çevreleyen topraklar (Kabe merkez olmak üzere otuz kilometre yarıçaplı bir çember olarak) kutsal bir bölgeydi ve burada hiçbir şekilde şiddete izin verilmezdi.

Bu nokta, laik bir toplumda büyümüş insanlar için tuhaf görünebilir ama Kâbe gibi tapınakların ve ayinlerin, Arabistan'daki ruhsal ve psikolojik ihtiyaçlara cevap verdiği unutulmamalıdır. Hz. Muhammed'in bütün hayatı boyunca Kâbe'ye tuhaf ve güçlü bir çekim duyduğunu, dışarıdan bakan birine her ne kadar önemsiz görünse de, bu tapınağın Mekke'deki insanlar için çok önemli olduğuna inandığını daha sonra göreceğiz. Bu, insanların istemeden ve düşünmeden yaptıkları bir şey değildi. Kâbe'nin etrafında dönmeyi seviyorlardı ve bunu günlük hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdi. Güzel bir günü avlanarak geçirdikten sonra, eve dönmekten önce bunu yapmayı seviyorlardı; bir arkadaşlarıyla pazar yerinde içki içmeye gittiklerinde ve arkadaşları gelmediğinde, bunun yerine gidip Kâbe'nin etrafında dönmeyi tercih edebiliyorlardı. Peki bu ayinde insanları bu kadar etkileyen ne vardı? Ya da bunu yaparak ne elde edeceklerini düşünüyorlardı?

Görünüşe bakılırsa, bu tapınak Semitik dünyada ortaktır. Çember, dört köşe (dünyanın dört köşesini temsil etmektedir) ve 360 sembol, eski Sümer dininden kalmış gibidir. Bir Sümer yılı 360 günden ve dünyayla cenneti birleştiren kutsal ayinlerin gerçekleştirildiği beş kutsal günden oluşurdu. Araplar açısından, bu beş özel gün hacca gitmeyi temsil edebilir; bu olay yılda bir kez gerçekleşir ve tüm yarımada'daki Araplar buraya gelir. O dönemde hac Kâbe'de başlar ve sonra Mekke'nin dışındaki çeşitli tapınaklara doğru devam ederdi; bu tapınakların da her biri farklı tanrılara adanmıştı. Hac yolculuğu sonbaharda başlardı ve yapılan ayinlerin güneşe veda ederek kışı karşılama anlamı taşıdığı söylenmektedir. Hacılar,

Yıldırım Tanrısı Müzdelife'ye doğru yürür, Arafat Dağı'nın etrafında bütün gece uyanık kalarak dolaşır, Minâ'nın üç kutsal sütununa taş atar ve sonunda da hayvan kurban ederlerdi. Bugün bu ayınlerin ne anlama geldiğini kimse anlamamaktadır ve Hz. Muhammed'in döneminde, Arapların kendileri de gerçek anlamlarını muhtemelen unutmuşlardı ama Kâbe'ye ve Arabistan'daki diğer tapınaklara sadakatlerini koruyor ve dinî görevlerini titizlikle yerine getiriyorlardı.

Hepimiz zaman zaman yalnız kalabileceğimiz yerlere ihtiyaç duyarız; bu kendimize odaklanmamızı sağlar ve bizi daha üretken, daha yaratıcı kılar. Arabistan'da tüm hayat böylesine zorken, tapınak bir zorunluluk olmalıydı. Araplar orada rahatlamış bir halde buluşuyor, orada oldukları süre içinde kabileler arası kan davalarının bir önemi olmayacağını biliyorlardı. Pratik açıdan ise saldırı korkusu olmadan birbirleriyle ticaret yapabiliyorlardı ve Mekke gibi tapınak yerleri genellikle yıllık panayırların kurulduğu önemli ticaret merkezleriydi. Ama tapınak ve ayinler, muhtemelen gerekli bir ruhsal soluklanma süresini de sağlıyordu.

Tapınağın kendisi dünyayı temsil ediyor olabilir. Neredeyse tüm kültürlerde sonsuzluğun sembolü olan çember bir arketip gibidir. Dünyevi ve kozmik açıdan bir bütün anlamı taşıyabilir; bir daireyi izlemek – birçok dinde ortak bir dinî uygulama – sürekli olarak başladığın yere dönmeyi temsil eder: Bununla, sonun başlangıç olduğunu anlarsın. Dairenin ortası, hareketsiz ve küçük nokta, nihai sonsuzluktur ve hacı bunun etrafında dönerken kendini yeniden odaklamayı öğrenir ve dünya karşısında kendi odağını bulur. Tavaf, bir tür meditasyondur ve belli bir yürüyüş hızında uygulanması gerekir. Sıkıcı olabilecek ve bu yüzden zihni boşaltmayı sağlayabilecek fiziksel bir konsantrasyon gerektirir. Bütün geleneklerde

kutsal yerlerin dünyanın merkezi ve tanrılar tarafından yapılmış ilk yerler olduğuna inanılır. Hacılar için başlangıçların görkemini taşır ve hacı bir şekilde güç merkezine yaklaştığını hisseder.

Hepimiz içsel tutumumuzu belirlemek için törenlere ihtiyaç duyarız. Örneğin nezaket geleneği, bize başkalarına saygı duyma alışkanlığı kazandırır. Daha dünyevi olan modern toplumumuzda, artık kimse bu tür bir sembolik faaliyeti yerine getirmiyor, dolayısıyla zaman içinde önemsizleşiyor ve hatta kayboluyor. Şimdiki dünyamızda hayatın diğer boyutlarını keşfetmemize yardımcı olmak üzere anlamlı semboller üretmek, sanatçıların işidir. Tavaf sırasında Araplar da bir tür sanat eseri yaratıyor, sözlerle ifade edilemeyecek anlamları hareketle ifade ediyorlardı. Yaptıkları şeyin sembolik doğasının muhtemelen kendileri de belli ölçüde farkındaydılar ve bu zihin yapısı, biz Batılıların uzun zaman önce kaybettiğimiz bir şeydir. Protestan bir dünyada yetişmiş olanların bu tür bir şeyi değerlendirmesi zor olabilir, çünkü bazı Protestanlık formları ayinlere şüpheyile ve düşmanca yaklaşır, hatta batıl inanç olarak kabul eder.

Kabe en önemli tapınaktı ama başkaları da vardı. İslâm'dan önceki dönemde tapınak etrafında dönmek gibi şeyler temel kült unsurlarıydı ve yarımadanın her yerinde tekrarlanıyordu. Bütün varlıkların sığınma hakkıyla el konmuş olan topraklar da öyleydi. Diğer tapınaklardan hiçbirisi ayakta kalmamıştı ama Yemen'de ve Mekke'nin güneyindeki el-Abalat'ta benzeri tapınaklar bulunduğunu biliyoruz. Ama hikâyemiz açısından önem taşıyanlar, Mekke'ye yakın bulunan ve Allah'ın üç kızına adanmış olan üç tapınaktı. Surlarla çevrili Taif şehrinde, isminin anlamı "Tanrıça" olan Lât'ın tapınağı bulunuyordu. Burada yaşayan Sakif kabilesi, bu tan-

rıçaya “er-Rabbe” de diyorlardı. Nahle’de, Uzzâ’nın tapınağı bulunuyordu; bu, üçü arasında en sevilen ve adı “Güçlü Olan” anlamına gelen tanrıçaydı. Deniz kıyısındaki tapınak ise yazgı tanrıçası Menât’a adanmıştı. Bunlar, Yunan-Roma panteonundaki tanrıçalardan farklıydı. Kendi hikâyelerine, mitolojilerine ve kişiliklerine sahip Juno ya da Pallas Athena gibi kimlikleri yoktu. Üstelik aşk ya da savaş gibi belli “uzmanlık alanları” da yoktu. Araplar, bu ilahî varlıkların önemini açıklayacak bir mitoloji geliştirmemişlerdi ve “Allah’ın Kızları” deseler bile, tam anlamıyla gelişmiş bir panteonun üyeleri oldukları anlamına gelmiyordu. Araplar soyut bir ilişki göstermek için genellikle akrabalık kelimeleri kullanırlardı; örneğin *benâtu’d-dehr* (zaman/yazgının kızları) sadece talihsizlikler anlamına geliyordu. *Benâtullah* da aynı şekilde sadece “ilahî varlıklar” anlamına geliyor olabilir. Tapınaklarda kişiselleştirilmiş bir heykel ya da portreyle değil, sadece devasa düz taşlarla simgeleniyorlardı; bu taşlar, İncil’de de belirtildiği gibi Kenanlılar’ın kullandığı üretkenlik sembolüne benziyordu. Araplar bu taşlara tapınırken, onları kaba, basit bir şekilde görmüyor, ilahiyat odağı şeklinde yaklaşıyorlardı. Bu üç tanrıçanın Semitik üretkenlik tanrıcaları Anat ve İştar ile ilgileri olduğu da söylenmektedir, dolayısıyla kültleri Araplar daha göçebe hayatını benimsemeden, hâlâ çiftçi olarak yaşadıkları dönemde başlamış olabilirdi.*

Araplar kişiselleştirilmiş bir şekilde Lât, Uzzâ ve Menât’a tapınmıyor olabilirlerdi ama onlarla ilgili çok tutkulu olduklarını daha sonra göreceğiz. Kültler sadece tapınaklarla sınırlandığından, insanlar Romalılar ve Yunanlılar gibi tan-

* W. Montgomery Watt, *Muhammad’s Mecca: History in the Qu’ran* (Edinburgh, 1988).

rı ve tanrıçalarına evlerinde tapınmıyorlardı.* Bunun yerine, Hicaz'daki bedevilerin bölgelerinin temel bir parçası durumundaydılar. Tanrıçaların antik kökene sahip olması, kültlerinin bir diğer nedeniydi. Tapınaklarda onlara tapındıklarında Araplar kendilerini atalarına dokunmuş gibi hissediyor, bu da olumlu duygular sağlıyordu. Bu tapınaklar kesinlikle Kâbe kadar önemli değildi ama Arabistan'daki diğer tüm kutsal yerler gibi, Arabistan steplerine ruhsal derinlik kazandırıyorlardı. Bu yapılar, Arapların birçoğunun temel kimliğine işlenmiş durumdaydı ve bu antik kült sarsıldığı takdirde kendilerini derinden tehdit edilmiş hissedecekleri belliydi.

Ama diğer Araplar eski dinden dolayı tatminsizlik yaşıyordu ve cahiliyye döneminin sonlarında Arabistan'da ciddi bir ruhsal huzursuzluk var gibi görünüyordu. Kabile sistemi ve eski şirk inancı bedevilere asırlar boyunca iyi hizmet etmişti ama altıncı yüzyılda yaşam değişmeye başlamıştı. Arap Yarımadası'nın büyük bölümü uygarlığın dışında kalsa bile, Araplar kültürlerin bazı fikirlerinin ve temellerinin farkına varmaya başlıyorlardı. Örneğin bazıları ölümden sonraki yaşam hakkında bir şeyler duyuyordu ve bu da bireyin sonsuz yazgısına mutlak bir önem kazandırıyordu. Bu eski kabile anlayışına nasıl uygun düşebilirdi ki? Uygar ülkelerle alışveriş yapmaya başlamış olan Araplar, etkileyici hikâyelerle geri dönüyor, şairler Suriye ve Pers İmparatorluğu'ndaki harikaları dile getiriyordu. Ama görünüşe bakılırsa Arapların böylesine bir görkemi ve gücü hayal etmesi bile mümkün değildi. Kabile sistemi, kısıtlı miktardaki kaynaklarını birleştirmelerini imkânsız hale getiriyordu ve dünya sahnesinde birleşmiş bir halde yer almaları mümkün görünmüyordu. Kabileler bi-

* Yine de Yesrib'deki paganlardan bazılarının evlerinde Menâat putları vardı.

tip tükenmeyen kan davalarının ve savaşların içinde kısılp kalmışlardı; bir kan davası kaçınılmaz bir şekilde bir diğerini doğuruyor, yeni gelişmeye başlayan bireysellik anlayışı kabile kavramının temelini sarsıyordu.

Ama kafaları en karışık olan Araplar, yerleşik hayata geçirilmiş olanlardı. Altıncı yüzyılda bir kabile sorunlu Güney Arabistan bölgesinden göçerek Yesrib vahasına gelmiş ve oradaki Yahudi kabilelerinin yanına yerleşmişti. Tarım alanında başarılı olmuşlardı ama artık Araplar etrafta dolaşmak yerine yakın bir şekilde birlikte yaşamaya başladıklarından, kabile sistemi işe yaramaz hale gelmişti. Yedinci yüzyılın başlarında, bütün vaha bölgesi kronik bir savaş ve şiddet döngüsünün içine girmiş gibi görünüyordu. Ama Mekke'deki Kureyş kabilesi – Hz. Muhammed 570 yıllarında bu kabilede doğmuştu – zaman içinde Arabistan'daki en güçlü kabile haline gelecekti ve o dönemde eski ideolojinin şehir yaşamında verimli olmayacağını keşfederken ciddi sorunlar yaşıyordu.

Kureyş kabilesi, beşinci yüzyılın sonlarına doğru Mekke'ye yerleşmişti. Ataları olan Kusayy, erkek kardeşi Zühre ve amcası Teym, Mekke vadisinde Tapınak yakınlarına yerleşmişti. Başka bir amcanın oğlu olan Mahzûm ve kuzenleri Cûmah ile Sehm, Kusayy ile birlikte oraya yerleşmiş, kabileleri da onları izlemişti. Kusayy'ın daha uzak akrabaları çevredeki bölgelere yerleşmiş ve Kureyş ez-Zevâhir adıyla tanınmıştı.* Efsaneye göre, Kusayy, Suriye'ye gitmiş ve üç tanrıçayla birlikte Hicaz'a dönerek tanrı Hubel'i Kâbe'ye yerleştirmişti. Hile ve güç kullanan Kureyş kabilesi, Mekke'nin kontrolünü ele geçirmeyi başarmış ve kutsal muhafızlık görevlerini yerine getirememiş olarak kabul edilen yerli kabile oradan

* Kureyşlilerin soyağacı tablosuna bakınız.

sürülmüştü. Kusayy'ın ölümünden sonra, oğullar Abduddâr ve Abdumenâf kavgaya tutuşmuş, bu çatışmanın etkileri Hz. Muhammed'in dönemine kadar Mekke'de yaşayanlar arasında devam etmişti. Abduddâr, Kusayy'ın en sevdiği oğluydu ve Mahzum, Sehm, Cümah, amcaları Adiy ve aileleri tarafından destekleniyordu. Onlar da Ahlaf (Müttefkler) adıyla biliniyordu. Kusayy'ın küçük oğlu Abdumenâf, miras kavgasını sürdürüyordu ve yeğenleri Esed, Zühre, Teym ve saygın bir üne sahip olan el-Hâris b. Fihri tarafından destekleniyordu. Anlaşmalarını Kâbe'de parfüm dolu bir kâsenin içinde ellerini yıkayarak mühürlediklerinden, Mutayebbûn (Güzel Kokulular) adıyla biliniyorlardı. Ama iki taraf da büyük ölçekli bir çatışma istemiyorlardı ve yapılan anlaşmaya göre, Abduddâr ve yandaşları nominal ayrıcalıklara sahip olurken, gerçek güç Abdumenâf ve Mutayebbûn'a verildi. Bu eski anlaşmayı sürdürmek için, onların soyundan gelen sonraki kuşaklar da aynı kavim isimlerini korudular.

Kureyşliler ticarete başladılar ve bu faaliyetlerini geleneksel hayvancılıkla birleştirdiler. Mekke, uzun ömürlü iş girişimleri için ideal bir konumdaydı. Kâbe'nin prestiji sayesinde her yıl hac yolculuğuna çıkan çok sayıda Arap şehir geliyor, Tapınak ticaret için uygun bir atmosfer sağlıyordu. Mekke, Arabistan'daki iki önemli ticaret yolunun birleşme noktasında bulunuyordu; Kızıldeniz sahil şeridi boyunca uzanarak, Yemen, Suriye, Filistin ve Ürdün'ü birbirine bağlayan Hicaz Yolu ve Yemen ile Irak'ı bağlayan Necid Yolu. Kureyşliler olağanüstü bir başarı kazandılar. Bölgedeki bedeviler ile anlaşarak, şehrin güvenliğini sağladılar. Göçebeler Kureyşlilerden daha iyi savaşçılardı ve askeri yardım karşılığında, Mekke kaynaklı çeşitli şirketlerde hisseleri vardı. Kumazlık ve hesapçı politikacılık yetenekleri

sayesinde, Kureyş kabilesi altıncı yüzyılda Arabistan'daki en büyük güç haline geldi.

Kendilerini büyük güçlerin sömürüsüne açık hale getirmemeleri gerektiğini anladıklarından, Güney'deki krallığın yazgısını paylaşmamak için Pers ve Bizans imparatorlukları arasındaki çatışmada kesinlikle tarafsız kaldılar. Ama 560 yıllarında Güney Arabistan hâlâ Habeşistan'ın bir eyaletiyken, Bizans ile ilişkiler kötüleşti.* Güney Arabistan'ın Habeşli valisi Ebrehe, Mekke'nin ticari başarısını kıskanmış ve şehri istila etmek istemişti. Olay efsanelerle süslenmiştir ama Ebrehe'nin Kureyş başarısında Kâbe'nin önemli rol oynadığını anladığı açıktır. Hacıları Güney Arabistan'a itmek ve böylece daha fazla ticaret hacmi kazanmak için, Sana'da mermerden yapılmış muhteşem bir Hıristiyan tapınağı inşa ettirmişti ve söylendiğine göre ordusuyla birlikte Mekke'nin dışında kampını kurduğunda, Kâbe'yi yok etmeye kararlıydı. Ama şehrin kapılarına geldiklerinde askerleri bir salgın hastalığa yakalanmış ve utanç içinde geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu inanılmaz olay, Kureyş kabilesinin gözünde mucize anlamı kazanmıştı. Mekkeliler, Habeşlilerin beraberlerinde getirdikleri fili görünce, bu devasa yaratıktan çok etkilendiler. Söylendiğine göre, şehrin dışındaki kutsal topraklara geldiğinde fil olduğu yere çökmüş ve kesinlikle kırırdamamıştı. Sonra Allah sahilden bir kuş sürüsü göndermiş, Habeşlilerin üzerine zehirli çakıl taşları atılmış ve askerlerin her tarafını su kabarcıkları kaplamıştı. Böylelikle, Fil Yılı Kureyş kabilesi için olağanüstü önem kazanmıştı. İlk siyer müellifi olan Muhammed b. İshâk'ın (151/767) bildirdiğine göre, bu mucizeden sonra bedeviler Kureyş kabilesine büyük

* Hz. Muhammed'in Fil Yılı'nda doğduğuna inanılmaktadır ama Batılı araştırmacılar, Habeş saldırısını on yıl öncesine, 560'a koymaktadırlar.

saygı duymuş, onlar için şöyle demişlerdi: “Onlar Allah’ın insanları; Allah onları korudu ve düşmanlarını püskürttü.”* Hz. Muhammed’in kendisi de bu fil hikâyesinden çok etkilenmiştir ve bu olay Kur’ân’ın 105. Suresi’nde anlatılmaktadır.

Bu olaydan sonra Kureyş kabilesi bağımsızlığını korumakta son derece hassas davrandı. Yedinci yüzyılın başlarında, göçebe günlerinde hayal bile edemeyecekleri kadar zengin olmuşlardı. Zenginliği ve kapitalizmi kurtuluş yolu olarak gördükleri belliydi, çünkü böylelikle yoksul bir yaşamdan ve tehlikeden kurtulmuş, neredeyse dokunulmazlık kazanmışlardı. Artık kabilede hiç kimse aç değildi ve hiçbir düşman kabilenin tehdidi altında yaşamıyorlardı. Para neredeyse dinî bir önem kazanmıştı. Ama saldırgan kapitalizmin eski kabile ahlakıyla örtüşmesi mümkün değildi, çünkü ister istemez bireyselliği ve açgözlülüğü vurguluyordu. Çeşitli kabileler yoğun bir rekabet içine girmişlerdi ve Hz. Muhammed küçük bir çocukken, kabile üç büyük gruba ayrılmış durumdaydı. Daha zayıf kabilelerden bazıları – Hz. Muhammed’in doğduğu Hâşimîler de dahil olmak üzere – diğerleri kadar başarılı olamamıştı ve köşeye sıkıştıklarını hissediyorlardı. Eski kabile ahlakının gerektirdiği üzere zenginliği eşit şekilde paylaşmak yerine, insanlar kişisel servetler oluşturuyorlardı. Dulların ve yetimlerin hakkını sömürüyor, böyle insanların miras haklarını kendi servetlerine katıyor ve daha önceki gibi kabilenin daha zayıf ve yoksul üyeleriyle ilgilenmiyorlardı. Yeni zenginlikleri geleneksel değerlerle bağlarını koparmıştı ve daha az başarılı Kureyşlilerin birçoğu kendilerini boşlukta hissediyordu. En başarılı tüccarlar, bankacılar ve yatırımcılar, elbette ki yeni sistemi sevmişlerdi. Neredeyse din denebilecek bir ateşle daha fazla sermaye

* Quoted by Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 38, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 21.

oluşturmaya çalışıyorlardı. Göçebe hayattan sadece iki kuşak uzaklaşmış olmalarına rağmen, paranın ve mallarının onları koruyabileceğine, istedikleri her şeyden istedikleri kadar elde edebileceklerine inanıyorlardı. Ama genç kuşaktan bazıları bu gelişmeden memnun görünmüyor, şehirdeki huzursuzluğu bastırmak için yeni ruhsal ve politik çözümler arıyorlardı.

Genellikle İslâm'ın bir çöl dini olduğu söylenir ama bu doğru değildir. Kur'an'daki mesajın eski kabile ahlakından etkilendiği söylenebilirse de, Arapların Mekke'de aldıkları yeni din, gırtlak gırtlığa kapitalizmin hâkim olduğu bir ortamda gelmişti. Tüm büyük dinler ve felsefi mantıklarda olduğu gibi, İslâm bir şehir ürünüydü. Londra'da ya da Wall Street'te bir peygamber doğmasını beklemeyiz. Nasıralı İsa'yı dinî ruhun sembolü şeklinde ele alarak yetişen bizler için bu çok tuhaftır. Ama Hinduizm, Budizm, Taoizm gibi dinler, pazar yerlerinde doğmuştur. Yunanlı filozoflar, agoralarda ders vermiş, İsrail'deki büyük peygamberler, İsrailoğulları göçebe hayatı arkalarında bırakırken şehir merkezlerinde vaazlarını yaymışlardır. Bu dünya dinlerinin hepsi, şehir hayatının ticari atmosferinde, tüccarların bir zamanlar sadece kralların, aristokratların ve rahipler sınıfının elinde bulunan güçleri kullanmaya başladığı dönemlerde gelişmişlerdir. Yeni zenginlik ister istemez dikkatleri zengin ile yoksul arasındaki uçuruma çekmekte, bu da sosyal adalet konusunda ciddi sorunlar doğurmaktadır. Bütün büyük din liderleri ve peygamberler, bu konulara değinerek kendi özgün çözüm önerilerini sunmuşlardır. Yedinci yüzyılın başlarında, Kureyş kabilesi ve diğer bazı Araplar göçebe yaşam tarzını arkalarında bırakırken ve yerleşik hayatın sorunlarının farkına varmaya başlarken, İslâm Peygamberi Araplara yeni bir dinî mesaj getiriyordu.

İnsanlar zaten tektanrılı inanç sistemlerine yönelmeye

başlamışlardı ve bazıları Hz. Muhammed'in mesajını duymaya hazırdı. Hz. Muhammed Mekke'de vaazlar vermeye başladığında, Kâbe'de Hubel'in putu bulunmasına rağmen, Kâbe'nin müşrik Arapların Yüce Tanrısı Allah'a adandığı konusunda yaygın bir kanı vardı. Yedinci yüzyılın başlarında, birçok Arap'ın dinî hayatında Allah öncekinden daha büyük bir öneme sahip olmuştu. Birçok ilkel din, bir Yüce Tanrı anlayışı geliştirir; bu bazen Gök Tanrı olarak da adlandırılır. İnana göre cennetleri ve dünyayı yarattıktan sonra dinlenmek istercesine geri çekilmiştir. İnsanlar bu varlığa karşı ilgilerini kaybetmiş, yerini daha görünür, somut ve gösterişli ilahlar almıştır. Özellikle üretkenlik tanrıçaları, yerleşik düzene geçen insanların hayatlarını ilk etkilemeye başlayanlardır. Bunu Yahudi metinlerinde açıkça görebiliriz. Antik İsrailoğulları, Kenan bölgesine yerleştiklerinde Yüce Tanrı Yehova'nın yanı sıra Baal, Anat ve Astarte'ye de tapmaya başlamışlardı. Sonuçta toprağı kendilerinden daha iyi tanıyan bu antik ilahları ihmal etmek aptallık gibi görünüyordu. Ama zor zamanlarda, bir kez daha Yehova'ya dönüyorlardı.

Göçebelik döneminde, Arap tanrıçalarının üretkenlik fonksiyonları muhtemelen unutulmuştu, dolayısıyla Yüce Tanrı Allah daha önemli hale gelmişti. Kur'ân, Kureyş kabilesindeki herkesin Allah'ın göklerin ve dünyanın yaratıcısı olduğuna inandığını vurgulamaktadır:

*Andolsun ki, onlara: "Gökleri ve yeri yaratıp,
güneş ve ayı emri altında tutan kimdir?"
diye sorsan elbette süphesiz 'Allah' derler...
O halde nasıl haktan çevriliyorlar?"*

* Sure 29:61-3.

Ama kendileri için önemini koruyan başka tanrılara da tapmaya devam etmişlerdi. Antik İsrailoğulları gibi, Araplar kolay zamanlarda Lât, Uzzâ ve Menât'a dönüyor, kriz zamanlarında güdüsel bir şekilde büyük tehlikeler karşısında onları koruma gücüne sahip tek yüce ilah olan Allah'a sesleniyorlardı. Kur'an'da anlatıldığına göre, Araplar son derece tehlikeli buldukları deniz yolcuklarına çıktıklarında tehlike geçene kadar sürekli Allah'a sesleniyor, tekrar karaya çıkıp güvenliğe kavuştuklarında ise diğer ilahlara dönüyorlardı.*

Ama bazılarının bundan daha ileri gitmeye hazır olduğu açıktır. Yedinci yüzyılın başlarında, Arapların çoğu, Yüce Tanrı Allah'ın Yahudiler ve Hristiyanların inandığı tanrı ile aynı olduğunu anlamaya başlamıştı. Hristiyanlık dinini seçen Araplar da tanrılarına "Allah" diyorlardı ve müşriklerle birlikte O'nun tapınağını paylaşıyorlardı. Ama Araplar, Allah'ın kendilerine bir kutsal kitap vermediğini giderek daha belirgin bir şekilde fark ediyorlardı. İlk Siyer kaynaklarından, müşrik Arapların kendilerinin sahip olmadığı bilgilere sahip olan Ehl-i Kitâb'a büyük saygı duyduklarını görebiliyoruz. Bazıları büyük güçlerle veya emperyalizm ve yabancı otoritelerle bağdaştırılmayan otantik dinlerin arayışına yönelmişti. Beşinci yüzyılın başlarında, bir Filistinli Hristiyan tarihçisi olan Sozomenus, bize bazı Arapların İbrahim'in eski dinini yeniden keşfettiğini ve uygulamaya devam ettiğini bildirmiştir. İbrahim ne bir Yahudi ne de bir Hristiyan idi. Musa, İsrailoğulları'na Tevrat'ı getirmeden önce yaşamıştı. Arabistan'da Hz. Muhammed'in vahiylerini aldığı dönemde, bazı Arapların İbrahim'in dinini uygulamaya çalıştığını görebiliriz.

* Sure 10:22-4; bkz. 29:65, 31:31, 17:69.

İbni İshak, Hz. Muhammed misyonuna başlamadan önce dört Kureyşli'nin Kâbe'deki şirk dininden çekilmek ve gerçek bir din aramak istediğini anlatmaktadır. Gizli bir grup kurmuş ve diğer kabile üyelerine şöyle bildirmişlerdi:

Ataları İbrahim'in dininden uzaklaşmışlardı ve etrafında döndükleri taşın hiçbir önemi yoktu; ne görebilir, ne duyabilir, ne incinebilir ne de yardım edebilirdi. "Kendinize bir din bulun," diyorlardı, "çünkü Tanrı adına hiçbir dininiz yok." Böylelikle etrafa dağılmış ve İbrahim'in dini olan *Hanifliği* aramaya başlamışlardı.*

Bazı Batılı araştırmacılar, Hanifliğin dinî bir efsane olduğunu ve cahiliye döneminin son aşamalarındaki ruhsal huzursuzluğu sembolize ettiğini düşünmektedir. Ama yine de dayandığı bazı sağlam temeller olmalıydı. Dört üyeden üçü Hz. Muhammed'in hayatında ilk takipçileri olarak ortaya çıkmıştır ve dördüncüsü Osman b. el-Huveyris Hz. Muhammed'in yirmili yaşlarında Mekke'de önemli bir isimdi. Kureyşli bir tüccar olarak Hristiyanlık dinine dönmüş ve kabilesindekilerle kendini kral kabul ettirmeye çalışmıştı. Bizanslılar ile daha iyi ticaret anlaşmaları yapacaklarına söz vermişti. Ama teklifi hemen reddedilmişti; tüm Araplar gibi, Kureyşliler de krallık fikrine derinden karşıydı.

Diğer üç *hanif*, Müslüman toplumda iyi tanınıyorlardı. Ubeydullah b. Cahş, Hz. Muhammed'in kuzeniydi. Müslüman olmuş ama zaman içinde Hristiyanlık dinine geçmişti. Bir sonraki bölümde, kendisi de Hristiyanlık dinine dönen Varaka b. Nevfel'in Hz. Muhammed'in ilk hanımının kuze-

* Sure 10:22-4; bkz. 29:65, 31:31, 17:69.

ni olduğunu ve Allah'tan geldiğine inandığı vahiyleri açıklamaya başladığında kendisini güçlü bir şekilde desteklediğini göreceğiz. Ama bu efsanevi grubun son üyesi, hayatı boyunca aramaya devam etti ve hiçbir resmi dine geçmedi. Zeyd b. Amr sadece Kâbe'den geri çekilmekle kalmadı, aynı zamanda şirk dinini ciddi şekilde eleştirdi. Üvey kardeşi Hattâb b. Nüfeyl, sadık bir müşrikti ve Zeyd'in tanrıçalara karşı saygısızlığından çok sarsılmış, sonunda onu şehirden kovmuştu. Söylentiye göre, genç müşriklerden oluşan organize bir devriye grubu Mekke civarındaki tepelerde dolaşüyor, orada saklanan Zeyd'in Kâbe'ye girmesini engelliyordu. Zeyd bunun üzerine Hicaz'dan ayrıldı ve gerçek inancı arayarak oradan oraya dolaşmaya başladı. Irak'taki Musul'a ve Suriye'ye kadar gitti; yolda karşılaştığı tüm rahipleri ve keşişleri İbrahim'in asıl diniyle ilgili sorguladı. Bir süre sonra karşılaştığı bir keşiş, ona aradığı dinin Mekke'den çıkacak bir peygamberle gelmek üzere olduğunu söyledi. Zeyd bunun üzerine eve doğru yola koyuldu ama Suriye sınırında uğradığı saldırıda öldürüldü ve Hz. Muhammed ile bağlantı kuramadı. Ama oğlu Saîd, Hz. Muhammed'in en güvendiği yandaşlarından biri oldu.

Hikâye son derece bilgilendirici. O dönemdeki bazı Arapların sorgulayan ruh yapısını açıklıyor. Ama aynı zamanda pagan dinine karşı çıkan birinin yüzleşmek zorunda kalacağı yazgıyı da örnekliyor. Hattâb b. Nüfeyl gibi atalarının dinlerine son derece bağlı bazı Kureyşliler de vardı ve bu insanlar, eski tanrılara ya da tanrıçalara karşı söylenen sözleri duymaya tahammül edemiyorlardı. Değişim ihtiyacı olduğunu düşünmüyorlardı; Kâbe dini son derece mantıklıydı ve şehirdeki Kureyş kabilesinin birleşmesinde önemli role sahipti. Oğlu Ömer'in de onun izinden gittiğini daha sonra göreceğiz ama alternatif din arayışı yine de durmadı. Bir hikâyeye göre,

Mekke'den gitmek zorunda kalmadan bir gün önce, Zeyd Kâbe'nin duvarına dayanarak, tapınağın etrafta dönmekte olan Kureyşlilere şöyle demişti: “Ey Kureyşliler, Zeyd’e ruh veren O’nun adıyla, hiçbiriniz İbrahim’in dinini izlemiyorsunuz ama ben izliyorum.” Sonra eklemişti: “Ey Allah’ım, nasıl tapınılmasını istediğini bilseydim, sana öyle tapardım; ama bilmiyorum.”* Fakat çok geçmeden Arap’ın duasına cevap verilecekti.

* Ibid., 145, p. 100.

4

V a h i y

H z. Muhammed'in yaşamının başlarıyla ilgili çok az şey biliyoruz. Kırk yaşındayken peygamber misyonuna başlamasından önceki hayatıyla ilgili bilgileri sadece Kur'ân'dan öğrenebiliyoruz:

*O, seni bir yetim iken barındırmadı mı?
Seni, yol bilmez iken (doğru) yola koymadı mı?
Seni bir yoksul iken zengin etmedi mi?**

Daha sonraları tıpkı Matta ve Luka İncillerinin İsa'nın doğumu, bebekliği ve çocukluğuyla ilgili misyonuna uygun bir şekilde teolojik gerçekleri şiirselleştirerek efsanevi hikâyeler eklemesi gibi, Müslüman rivâyetleri de H z. Muhammed'in hayatıyla ilgili çıplak gerçekleri efsanevi detaylarla süslemiştir. Hem İsa hem de H z. Muhammed, neredeyse klasik anlamda kahramanlar haline gelmiştir. İkisi de yeni deneyimler yaşamış, büyük tehlike barındıran durumlarla karşılaşmış, insanlarına hayatlarını değiştiren birer armağan getirmişlerdir; tıpkı Prometheus'un tanrıların ateşini çalıp insanlarına ışık getirmesi gibi. Bu tür kahramanların çocukluklarıyla

* Sure 93:6-8.

ilgili hikâyeler, genellikle normal insanların ötesinde kalan güçlerle sıra dışı bir kader için hazırlandıklarını gösterir. İsa karizmatik bir şifacı olmuş, yetişkin yaşamı mucizelerle dolu olarak gösterilmiştir. Diğer yandan Hz. Muhammed mucizeler yaratmamıştır; her zaman için Kur'ân'ın kendi başına yeterli bir mucize olduğunu ve ilahî kökenini yansıttığını söylemiştir. Kendisinin tıpkı diğer insanlar gibi olduğu konusunda ısrar etmiştir ve Kur'ân da bunu doğrulamaktadır; yukarıda verdiğimiz surede, Allah kendisini ona gösterdiğinde Hz. Muhammed'in zaten yardımsever bir kimliği olduğu anlatılmaktadır.* Annesinin hamileliğiyle ve kendi çocukluğuyla ilgili mucizevi hikâyeler hayatının geri kalanında tekrarlanmamaktadır, dolayısıyla sadece onun peygamberliğiyle ilgili şiirsel yansımalarından ibaret olup, Müslümanların onun ulusların istediği kişi olduğuna inancını göstermektedir: Bu inanca göre, Yahudiler ve Hristiyanlar bile aslında hevesli bir şekilde onun gelişini beklemektedir.

Söylentiye göre, bir Hristiyan keşiş, Zeyd b. Amr'a bir Arap peygamberin gelişini bildirmiştir. Bu, Hz. Muhammed'in hayatının başlarında ve Müslüman toplumda sık görülen bir motiftir. Aslında Hicaz'daki Arapların Hristiyanlar ile pek bağlantıları yoktu ve Hristiyanlık hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorlardı. Müslümanların Suriye ve Filistin'de giderek çoğalan kiliselerle karşılaşması ancak Hz. Muhammed'in vefatından sonra olmuştur; Kur'ân, Hristiyan inancından çok fazla söz etmemektedir ama İsa'ya karşı düşmanca bir tavır yoktur. Hz. Muhammed'in gelişini, önceki inancın doğrulanması ve devamı olarak sunmaktadır. Suriye Kilisesi'ndeki

* Bugün birçok Müslüman, Hz. Muhammed'in Mükemmel İnsan için örnek oluşturduğuna inanmaktadır ve bu yüzden "hata yapamayacağına" inanılır. 9. Bölüm'de bunu daha detaylı inceleyeceğiz.

bazı Araplar, İncil'deki bazı pasajları Hz. Muhammed'in gelişinin beklendiğini vurgulayacak şekilde tercüme etmişlerdir. İsa ölümünden sonra havarilerine bir Rahatlatıcı göndereceğini, o kişinin kendi öğrettiği şeyleri tekrarlayıp hatırlatacağını ve dahası anlamalarını sağlayacağını söylemişti.* Suriye tercümesinde, "Rahatlatıcı" kelimesi *munahhema* şeklinde çevrilmiş, bu da zaman içinde Muhammed adıyla bağdaştırılmıştır. Diğer Arap Hıristiyanlar ise aynı kelimeyi *periklytos* olarak okumuşlardır ve bu da Arapça'da "Ahmed" kelimesine karşılık düşmektedir. Bu, Arabistan'da bir hayli yaygın bir isimdir ve tıpkı Muhammed gibi, "övülen" anlamına gelmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Muhammed bu tercümeden haberdar edilmişti, çünkü Kur'an, İsa'nın kendisinden sonra "Ahmed" adında başka bir peygamberin daha geleceğini ve mesajı onaylayacağını söylediğini bildirmektedir.**

Kuzeydeki tarım bölgelerinde yaşayan Arap Yahudileri de yarımadada bir peygamberin doğacağına inanıyorlardı. Bu da mesih mesajının beklendiğini gösterirken, cahiliyye döneminin sonlarında Arabistan'daki huzursuzluğu da açıklayabilir. Çok saygın bir haham, Yesrib'den Suriye'ye göç etmişti. İnsanlar ona neden o verimli ve nazik toprakları "zorlu ve kurak topraklar" için terk ettiğini sorduklarında haham, Peygamber geldiğinde Hicaz'da olmak istediğini söyleyerek cevap vermişti. "Zamanı geldi," demişti Yesrib'deki Yahudi kabilelerine, "ve kimsenin sizden önce ona ulaşmasına izin vermeyin, Ey Yahudiler, çünkü kendisine karşı gelenlerin kanını dökcek, kadınlarını ve çocuklarını esir alacak. Bunun sizi ondan

* Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 150, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 104.

** Sure 61:6. Tor Andrae, *Muhammad: The Man and His Faith*, trans. Theophil Menzel (London, 1936), pp. 44-5.

uzak tutmasına izin vermeyin.”* Bu mesih haberi Yesrib’deki müşrik Araplar arasında büyük bir etki yaratmıştı, çünkü zaten dinlerinin bayağı ve Yahudilerin kutsal metinlerinde bulunan bilgilere kıyasla yetersiz olduğunu hissediyorlardı. Daha sonraları aralarından biri Araplar ve Yahudiler arasındaki gerilimli dönemi hatırlarken şunları söyleyecekti:

Bizler ilahlara tapan müşriklerdik, oysa Yahudiler bizim sahip olmadığımız bilgileri barındıran kutsal metinlere sahiplerdi. Aramızda sürekli bir düşmanlık vardı ve onlardan daha iyi bir duruma geldiğimizde ve onların nefretini kııştırdığımızda, dediler ki; “Bir peygamberin gönderilme zamanı geldi. Onun yardımıyla hepinizi öldüreceğiz ve Ad ile İrem yok olacak.” Bu tür sözler söylediklerini sık sık duyuyorduk.**

7. Bölüm’de, bunun Yesrib’deki Arapları Hz. Muhammed için hazırladığını ve onunla karşılaştıklarında hemen tanımalarını sağladığını göreceğiz. İnciller de Filistin’de beklentili bir ruh hali olduğunu, benzer bir mesih ruhu yaşandığını söylemektedir. Tanrı adına konuşan peygamber, aynı zamanda halkı adına da konuşuyor, onların korkularını ve umutlarını dile getiriyordu. Zamanının huzursuzluğunu ve rahatsızlıklarını paylaşıyordu ama bu sorunlara daha derin bir seviyede yaklaşabiliyordu. Yahudi ve Hristiyan hikâyeleri, yedinci yüzyılın başlarında Arabistan’da ruhsal bir rahatsızlık bulunduğunu bildirmektedir ama aynı zamanda İsa ya da Hz. Muhammed gibi bir peygamber kahramanın kendi başına uyandırdığı he-

* Ibn Ishaq, Sira 136, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 94.

** Ibid., 134, p. 93. Ad ve İram, yok oluşlarından Kur’ân’da söz edilen antik Araplar idi.

yecanı da yansıtmaktadır. Böyle insanların başardıkları şey öylesine büyüktür ve dönemin ihtiyaçlarına öylesine iyi uyarlanmıştır ki gizemli bir şekilde önceden yazıldığı ve geçmişteki dinî kehanetleri gerçekleştirdiği düşünülmektedir.

Hz. Muhammed, Mekke'deki toplumun son zamanlardaki başarılarına rağmen karşılaştığı sorunların mükemmel bir şekilde farkındaydı. Yaklaşık 570 yıllarında Hâşim kabilesinde doğmuştu ve bu kabile güç kaybetmekte, kendisini dezavantajlı hissetmekteydi. Kusayy'ın torunu Hâşim b. Abdumenâf, hayatı boyunca Mekke'de önemli bir karakter olmuştu. Her yıl Mekke'den Suriye ve Yemen'e giden iki kervanı ilk kez harekete geçiren oydu ve söylendiğine göre, Habeşistan ve Bizans İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmuştu. Kurduğu kabile başlangıçta başarısını sürdürebilmişti. Hâşim'in oğlu Abdulmuttalib, Mekke'deki Kureyşlilerin inançsız öncüleri tarafından kapatılan kutsal Zemzem pınarını yeniden keşfettiği söylenen karizmatik bir kişilikti. Dolayısıyla, oraya gelen hacılara Zemzem suyu verme ayrıcalığı Hâşim kabilesine aitti. Abdulmuttalib, aynı zamanda zengin bir tüccardı ve elindeki büyük deve sürüsü, eski göçebe amaçlarını da hâlâ izlediğini düşündürmektedir. Her biri birbirinden yakışıklı ve güzel on oğlu ve altı kızı vardı. Tarihçi Muhammed b. Sa'd, Abdulmuttalib'in oğullarının Mekke'de uyandırdığı izlenimle ilgili şunları söylemiştir: "Araplar arasında onlardan daha göze batan, daha yakışıklı ve daha soylu erkekler yoktu. Burunları öylesine iriydi ki uçları neredeyse dudaklarına değiyordu."* Özellikle en küçük oğul olan Abdullah, Abdulmuttalib için çok değerliydi ve söylendiğine göre, ağabeylerinden daha yakışıklıydı: Abdullah, Hz. Muhammed'in babasıydı.

* *Kitab at-Tabaqat al-Kabir*, quoted in Andrae, Mohammad, pp. 43-4.

Ama Kureyş için bu önemli yıllar ve kabilelerinin talihi sürekli bir akış içindeydi. Hz. Muhammed'in çocukluğu sırasında gerçekleşen önemli bir olay, Ahlâf ve Mutayebbûn arasındaki eski çatışmayı canlandırdı ve Abdulmuttalib yaşlandığında Hâşim'in talihini söndürdü. Hikâyeye göre, Yemenli bir tüccar, Konfederelerden biri olan Sehm kabilesindeki en önemli adamlardan biriyle ticaret yapıyordu. Ama adam onlara para ödemeyi reddetti ve Yemenli tüccar adaletin sağlanması için Kureyşlilere başvurdu. Mutayyebûndan biri olan Teym kabilesinin reisi, adaletin sağlanmasını isteyen herkesi davet ettiği bir toplantı düzenledi. Hâşim, Abdulmuttalib, Esed ve Zühre kabileleri – hepsi Mutayyebûn idi – bu davete cevap verdi ve daha sonra Hilfu'l-Fudûl olarak bilinen bir anlaşma imzalandı.* Hep birlikte Kâbe'ye giderek, daima ezilen haklıların yanında olacaklarına dair yemin ettiler. Söylendiğine göre, henüz çocuk olan Hz. Muhammed de bu toplantıya katılmıştı ve yaptığı konuşmada şövalye ruhunu hemen belli etmişti. Ama bu anlaşmanın muhtemelen ticari bir yönü de vardı. Bu anlaşmaya katılan kabilelerin hepsi, o dönemde Mekke'de bir tekel kurarak diğerlerini köşeye sıkıştıran konfederelerden daha zayıf bir konumdaydılar. Birlik üyelerinin bulundukları konumu korumak için yapabilecekleri en iyi şey elbette ki birleşmekti.

Hz. Muhammed'in çocukluk yıllarındaki şartlar, ailesinin zor zamanlar geçirmekte olduğunu düşündürmektedir. Genç Abdullah'ın evlenme zamanı geldiğinde, Abdulmuttalib de Zühre kabilesiyle yandaşlıklarını güçlendirmek için onlardan bir kız almaya karar vermişti. Kendisi Hala bnt. Vüheyb ve en küçük oğlu Âmine bnt. Vehb ile evlenmişti;

* Hilfu'l-Fudul'un Erdemliler ya da Şövalyeler Birliği olarak tercümesi tartışmalıdır.

ikincisi, Hz. Muhammed'in annesi olacaktı ve iki kadın da Zühre kabilesinin önde gelen bir tüccar ailesinden geliyordu. Hz. Muhammed'in anne rahmine düşmesiyle ilgili bir efsane, Matta ve Luka'da anlatılan İsa'nın doğumuyla ilgili efsaneye tamamıyla zıttır. İslâm dininde asla bekarlık yemini olmamıştır ve İslâm Peygamberi'nin doğumunda da bir bakire kız söz konusu değildi. Abdulmuttalib ve oğlu Abdullah Mekke sokaklarında birlikte yürüyerek yeni eşlerini ziyarette giderken, bir kadın aceleyle yanlarına geldi ve Abdullah'ı kendi yatağına davet etti. İslâm öncesi dönemde Araplar istedikleri sayıda kadınla evlenebiliyorlardı ve düğünü yaklaşıyor olmasına rağmen, görünüşe bakılırsa Abdullah bu teklife sıcak bakmıştı. O an için babasının yanında kalması gerektiğini ama sabah eve dönerken kadını mutlaka ziyaret edeceğini söyledi. Âmine'nin babasının evine ulaştığında, yeni eşiyile gerdeğe girdi ve Hz. Muhammed ana rahmine düştü. Ama ertesi sabah aynı kadının evini ziyaret ettiğinde, kadının ilgisinin kaybolmuş olduğunu gördü. Kadın, önceki gün Abdullah'ın gözlerinde parlak bir kıvılcım gördüğünü ve halkının Peygamberi'ne babalık etmek üzere olduğunu anladığını söyledi. Bugün o ışık kaybolmuştu ve Allah'ın Elçisi'ni karnında taşıyan başka bir kadındı.

Âmine hâlâ hamileyken Abdullah öldü. Aile şimdi o kadar kötü bir durumdaydı ki ellerinde sadece beş deve ve Bereke adında bir köle kız kalmıştı. Söylendiğine göre, Âmine çocuğunu taşıırken hiç zorlanmamıştı. Hatta, sık sık kendisine Arapların efendisine hamile olduğunu söyleyen bir ses duyuyor, karnından yayılan bir ışık ve bu ışığın içinde daha sonraları İslâm ışığını alacak olan Suriye'deki Basra kalelerini görüyordu. Hz. Muhammed, 12 Rabbîyülevvel'de doğdu ve Âmine hemen Abdulmuttalib'e haber göndererek

ona bebeğın bir gün çok büyük biri olacağını bildirdi. Yaşlı adam yeni torununu neşe ve şükran duygularıyla Kâbe'ye taşıdı. Hz. Muhammed'in önünde büyük bir geleceğın uzandığı kendisine de söylendi: Bir kâhin, onun soyundan gelenlerden birinin bir gün dünyayı yöneteceğini ve bir gece rüyasında çocuğın sırtından dalları uzayan bir ağacın çıkışını gördüğünü söyledi; ağacın tepesi gökyüzüne değiyor, dalları batıya ve doğuya uzanıyordu. Araplar ve daha sonraları İslâm dinini kabul eden Persler, bu ağaçtan yayılan ışığa tapıyorlardı.

Çocuklar sık sık yetiştirilmek üzere çöldeki başka ailelere verilirdi, çünkü bunun şehir ortamında büyümelerinden daha sağlıklı olduğuna inanılırdı. Bedevi kadınları bir Kureyş bebeğini yetiştirmek üzere almak için daima hevesli olurdu, çünkü aileden yardım ve armağanlar bekleyebilirlerdi ama Âmine o kadar yoksuldu ki kimse Muhammed ile ilgilenmiyordu. Arabistan'da özellikle kötü bir yıldız ve birçok kabile kıtlıkla mücadele ediyordu. Benî Sa'd kabilesi umutsuzdu ve en yoksul ailelerden birinin üyesi olan Halîme bnt. Ebî Züeyb, Muhammed'i yine de almak istemişti, çünkü başka bir bebek bulamamıştı. Ama Halîme'nin kendisi o kadar açtı ki bebeğe verecek sütü yoktu, devesinin sütü kurumuştı ve Mekke'ye giderken bindiği eşek bile zor adım atıyordu. Ama bebek Muhammed'i alır almaz şunlar oldu:

Onu yanıma aldım ve göğsüme bastırdığım anda göğüslerim sütle doldu; kendisi doyana kadar içtikten sonra, süt kardeşinin de karnı doydu. Sonra ikisi de uyudu, oysa daha önce kendi bebeğimle asla uyuyamıyordum. Kocam kalkıp yaşlı dişi devenin yanına gittiğinde, onun da memelerinin sütle dolu olduğunu gördü;

deveyi sağdı ve ikimiz de doyana kadar içtik. Çok mutlu bir gece geçirdik. Ertesi sabah kocam bana döndü ve dedi ki, “Biliyor musun, Halîme, sen kutsanmış bir bebek bulmuşsun!” “Allah adına, öyle olmasını umarım,” diye cevap verdim. Sonra yola koyulduk ve bebekle birlikte dişi eşeğimin üzerinde giderken hayvan öyle bir hızla koşuyordu ki diğer eşekler yetişemediği için yoldaşlarım seslendi: “Ne oldu sana? Dur da bizi bekle. Bu eski eşeğin değil mi?” “Kesinlikle öyle,” dedim. “Allah adına,” dediler, “olağanüstü bir şey oldu.” Sonra Benî Sa’d’daki yuvamıza geldik; ondan daha kurak başka bir yer daha bilmiyordum.

Bebeği yuvamıza getirdiğimizde, sürüm bol miktarda süt vermeye başladı. Diğer insanların tek bir damlası bile yokken, biz sütü sağıp içtik ve karnımızı doyurduk; bunun üzerine diğer insanlar çobanlarına dedi ki, “Yazık size! Sürülerinizi Ebû Züeyb’in kızının sürüsünü otlatığı yere götürün.” Ama sürüler yine de aç halde geri döndü; benim hayvanlarımın memelerinden süt sızarken, onların tek bir damlası bile yoktu.*

Halîme’nin Muhammed’i bırakmak istememesine şaşmamak gerekirdi, Âmine’ye bebeğin biraz daha kendileriyle kalması için yalvardı. Ama o anda ürkütücü ancak mucizevi bir olay fikrini değiştirmesine neden oldu.

Hikâyeye göre, bir gün Muhammed’in süt kardeşleri koşarak anne babalarına geldiler ve korkuyla ağlayarak beyaz giysili iki adamın Muhammed’i yakaladığını ve karnını deşip açtığını söylediler. Halime olay yerine koştuğunda, küçük çocuğu zayıf bir şekilde yerde yatarken buldu: Sonrasında Muhammed adamların kalbini çıkarıp karla yıkadıklarını, sonra

* Ibn İshaq, Sira 104-5, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 71.

teraziye koyup tarttıklarını ve tüm Arapların toplamından daha ağır olduğunu söylediklerini anlattı. Sonunda adamlardan biri onu alnından öpmüş ve şöyle demişti: “Ey Allah’ın sevgilisi, sakın korkmayasın, geleceğinde senin için ne kadar güzel şeyler hazırlandığını bilseydin çok mutlu olurdun.”* Bu hikâye de başka kültürlerde anlatılan inisiyasyon hikâyelerine benzemektedir ve ilahî mesajı alacak olan inisiyenin saflığını simgelemektedir. Bazı Müslüman yazarlar, bu olayı İsrâ’dan hemen önceye almışlardır (Hz. Muhammed’in hayatındaki bu inanılmaz mistik olayı 7. Bölüm’de inceleyeceğiz).

Ama zavallı Halîme ve kocası el-Hâris olanlardan hiçbir şey anlamamış ve haklı olarak korkmuşlardı. Muhammed’in felç geçireceğinden korkarak onu hemen Mekke’ye getirdiler. Ama Âmine onları sakinleştirdi, bütün hikâyeyi dinledi ve onlara güvence verdi: Bu sıra dışı bir çocuktu ve önünde büyük bir geleceğin uzandığı kehanet edilmişti. Muhammed’i Mekke’de alıkoymaya karar verdi ama Muhammed altı yaşındayken Âmine öldü ve Muhammed tamamen öksüz kaldı. Bunun üzerine kendisini çok seven dedesi Abdulmuttalib’in evinde yaşamaya başladı. Onun da son evliliğinden iki oğlu vardı ve Muhammed hemen hemen kendi yaşlarında olan iki amcasıyla, Abbas ve neşeli Hamza ile birlikte büyüdü. Ama Abdulmuttalib artık çok yaşlanmıştı ve hayatının sonuna yaklaşıyordu. Yatağının Kâbe’ye taşınmasını istedi; orada tapınağın gölgesinde, bütün yetişkin oğullarıyla sarılmış bir halde ölecekti. Muhammed onun yanında yatağın üzerinde zıplamayı severdi ve dedesi de oturup onu izler, çocuğun sırtını okşardı. Muhammed sekiz yaşındayken dedesi öldü; bunun

* Abu Bakr Ahmad at-Baihaqi (d. 1066), *Dala'il an nubuwwa*, 1.12, quoted in Annemarie Schimmel, *And Muhammad Is His Messenger: The Veneration of the Prophet in Islamic Piety* (Chapel Hill and London, 1985), p. 68.

üzerine çocuk amcası Ebû Tâlib ile birlikte yaşamaya başladı. Ebû Tâlib o dönemde Hâşim kabilesinin lideri olmuştu ve kuzenleri Tâlib ve Akîl ile birlikte çalışıyordu.

Ebû Tâlib iyi bir adamdı ve kabilesinin serveti azalmış olmasına rağmen Mekke’de saygı görüyordu. Öksüz yeğeni-ne karşı daima nazikti; hatta ekonomik durumu giderek kötüleşmeye başladığında bile. Bir gün Suriye’ye çıkacağı bir iş gezisinde yeğenini de yanına aldı ve Basra’ya ulaştıklarında, Kureyşlilerin şaşkın bakışları altında kulübesinden dışarı fırlayan yerel rahip Bahira, onları yemeğe davet etti. Adam genellikle kervana aldırış etmezdi ama bu yıl kervanın üzerinde parlak bir bulut görmüş, böylece uzun zamandır beklenen Peygamber’in onların arasında olduğunu anlamıştı. Hıristiyanlar daha sonraları Muhammed’in “Muhammedan” kâfir dinini kurmasına yardım eden kişinin bu rahip olduğunu iddia edeceklerdi.

Muhammed en küçük olduğundan, Kureyşliler Bahira’nın davetine cevap verirken onu malların başında dışarıda bırakmışlardı. Yemek sırasında rahip tüccarları dikkatle inceledi ama hiçbir antik kitaplarında verilen Peygamber tanımına uymuyordu. Yanlarında başka biri daha var mıydı? Abdulmuttalib’in torununu bir köle gibi dışarıda bıraktıkları için Kureyşliler aniden büyük bir utanca kapıldılar; onu da içeri getirdiklerinde, rahip dikkatle Muhammed’i inceledi. Bahira yemekten sonra Muhammed’i bir köşeye çekti ve kendisine doğru cevap vereceğine dair halkının tanrıçaları olan Lât ve Uzzâ üzerine yemin etmesini istedi. “Bana Lât ve Uzzâ’dan söz etme,” diye karşı çıktı Muhammed, “çünkü Allah adına, benim için hiçbir şey o ikisinden daha tiksindirici değildir.” Muhammed Allah’ın adını vererek yemin etti ve Bahira’nın, hayatıyla ilgili sorularını yanıtladı. Sonra

rahip onun vücudunu inceledi ve kürek kemikleri arasındaki peygamberlik işaretini buldu. “Yeğenini hemen ülkesine geri götür ve Yahudilere karşı koru,” dedi Bahira, Ebû Tâlib’e. “Çünkü Allah adına, eğer onu görür ve tanırılsa, ona kötülük ederler; bu yeğenin önünde muhteşem bir gelecek uzanıyor; onu hemen evine götür!”*

Ama Hz. Muhammed yirmi beş yaşına geldiğinde, bu büyüklüğüyle ilgili hâlâ çok az işaret vardı; hatta çok becerikli bir genç adam olmasına rağmen. Mekke’de, “güvenilir olan” anlamında, el-Emîn adıyla tanınıyordu: Hayatı boyunca insanlarda hep güven uyandırmıştı. Yakışıklı, gülbüz, güçlü vücutlu ve orta boyluydu. Saçları ve sakalı gür, kıvrıkcıktı ve bütün kaynaklarda belirtildiği gibi son derece çarpıcı ve aydınlık bir yüzü vardı. Kesin tavırlı, yürekli bir gençti; ne yaparsa yapsın, tüm dikkatini yaptığı işe verirdi ve vücudunun duruşundan da bunu belli ederdi. Giysisi dikenlere takılsa bile asla omzunun üzerinden bakmazdı; sonraki yıllarda onunla birlikte yürüyenler arkasında rahatlıkla gülüşüp şakalaşabilir, asla dönüp onlara bakmayacağını bilirlerdi. Biriyle konuşurken asla vücudunun bir kısmıyla değil, daima bütünüyle döner ve yüz yüze konuşurdu. Tokalaştığında asla elini karşısındakinden önce çekmezdi. Amcaları onun iyi bir askeri eğitim almasını sağlamışlardı; bu yüzden becerikli bir okçu, yetkin bir kılıç adamı ve güçlü bir güreşçiydi. Ama savaş alanında asla küçük amcası Hamza ile boy ölçüşemezdi, çünkü Hamza son derece iri yarı, güçlü kasları olan bir insan azmanı olmuştu. Diğer amcası Abbas banker olmuştu ve Hz. Muhammed de işi Suriye ve Mezopotamya’ya kervan götür-

* Ibn Ishaq, Sira 116-17, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 81.

mek olan bir tüccardı. Batı’da sık sık deve çobanı diye adlandırılmıştır ama aslında yaptığı iş büyük sorumluluk isteyen bir yönetim işiydi. Bazı Batılı araştırmacılar, Muhammed’in mesleğini sorgulamış, Suriye’yi daha önceden bildiğini gösteren bir işaret bulamadıklarını söylemiş, Kur’ân’ın Suriye Hıristiyanları ile ilgili bilgi vermediğinden yakınmışlardır.* Ama Hz. Muhammed’in tüccar olarak kariyerini sorgulamak konu dışında kalmaktadır, zira birinin böyle bir fikri icat etmesi için bir neden yoktur.

Becerikli olmasına rağmen, öksüz olması onu geri tutuyordu. Bu kendisi için oldukça acı verici bir deneyim olmalıydı, zira bütün hayatı boyunca öksüz ve yetimlere özellikle nazik davranmış ve öyle davranılmasını istemişti. Yüksek bir pozisyonda olmadığı için eş bulmakta da zorlanmıştı. Bir dönem, Ebû Tâlib’in kendisiyle yaşıt kızı olan Fâhite ile evlenmek istemişti. Ama Ebû Tâlib ona henüz evlenecek pozisyonda olmadığını, üstelik aristokrat Mahzûm kabilesinden kızına daha uygun bir eş bulmak istediğini söylemişti. Ebû Tâlib ne kadar nazik ve kibar olursa olsun, bu konu özellikle hassas olmalıydı. Hz. Muhammed kadınları seven ve arzulayan bir adamdı. Bu açıdan çağdaşlarının birçoğundan ayrılıyordu. Daha sonraları, onun en yakın takipçileri – kadınların yerlerini bilmesi gerektiğine kesinlikle inanıyorlardı – İslâm öncesi dönemde Mekkelilerin kadınlarla pek fazla ilgilenmediklerini söylemişlerdir. Cahiliyye döneminde kadınların hiçbir değeri olmadığını zaten görmüştük ve hatta bazı önde gelen Müslümanlar da eşlerine ve kızlarına kötü davranmışlardır. Ama anlaşıldığı kadarıyla Hz. Muhammed kadınların şefkatini ve arkadaşlığını seviyor, onlarla yakın olmaktan hoşlanıyordu.

* Thus Andrae, *Mohammed*, pp. 50-1.

İlerleyen yıllarda, kadınlara karşı nezaketi ve yumuşaklığı, en yakın takipçilerinden bazılarını hayrete düşürmüştür. Hz. Muhammed aslında Batılı dedikodularda anlatıldığı gibi şehvet düşkünü bir sapık değildi; sevgili olmasının yanında, kadınlara yakın dostlar olarak da ihtiyaç duyuyordu.

Ama 595 yılında şanssı aniden değişti. Uzak bir akraba-sı olan Hatice bnt. Huveylid, ondan Suriye'ye kendisi için bir mal götürmesini rica etti. Şehir hayatı sık sık kadınlara iş ve ticaret alanında gelişme şansı sunar; on ikinci yüzyılda Avrupa'da dişe dokunur sayıda kadın bankacı, tüccar ve esnaf vardı. Bu insanlar son derece başarılı olmuştu ve görünüşe bakılırsa Mekke'de de durum farklı değildi. Hatice iki kez evlenmişti ve çok sayıda çocuğu vardı; yedinci yüzyılın başlarında Hâşim kabilesinden çok daha güçlü olan Esed kabile-sinden geliyordu ve tüccar olarak çok iyi bir yaşam sürüyordu. Hz. Muhammed onun işini yapmayı kabul etti ve kararlı bir şekilde yola çıktı. Kendisine eşlik edenlerden biri çok tuhaf şeylere tanık oldu ve hepsini Hatice'ye rapor etti. Bir rahip, Muhammed'i kenara çekmiş ve kendisine gelişi Arabistan'da heyecanla beklenen peygamber olduğunu söylemişti. Daha sonra, Hz. Muhammed'i kızgın güneşten koruyan iki melek görmüştü. Hatice bu hikâyeleri duyduğunda, Hristiyanlık di-nini seçmiş ve kutsal kitapları incelemiş olan kuzeni Varaka b. Nevfel'e gitti. Kendisi de heyecanla Arap peygamberini bekliyordu ama Hatice'nin söylediklerini duyduğunda heye-canla haykırdı: "Eğer bu doğruysa, Hatice, Muhammed bu halkın peygamberi demektir!"*

Hatice, Hz. Muhammed'e evlenme teklif etti. Ama bunu

* Ibn Ishaq, *Sira* 121, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 83.

yaparken Varaka b. Nevfel'in yorumlarından çok, uzak akrabasının kişilik özelliklerinden etkilenmişti. Aralarındaki yaş farkına rağmen, yeni bir kocaya ihtiyacı vardı ve Hz. Muhammed uygun bir seçim gibi görünmüştü. "Seni beğenmemin nedeni aramızdaki ilişkinin tarzı," demişti Hz. Muhammed'e, "halk arasındaki saygınlığın, dürüstlüğün ve nezaketin."* Söylendiğine göre Hatice o dönemde kırk yaşındaydı ama Hz. Muhammed'den altı kez hamile kalabildiğine göre, muhtemelen çok daha genç olmalıydı; yine de yeni kocasından bir hayli yaşlıydı. Batı'da insanların zengin yaşlıca dullarla evlenenleri kınaması alışıldık bir durumdur. Bu yüzden Hz. Muhammed'in parasal nedenlerden dolayı evlendiği söylenmiştir. Hatta sempatik biyografisinde Maxime Rodinson bile Hz. Muhammed'in bu evliliği cinsel ve duygusal açıdan hüsrana verici bulunduğunu ima etmiştir. Ama görünüşe bakılırsa bunun tam zıttı doğrudur. Peygamberlik misyonunun ilk yıllarında, Hatice'nin ruhsal desteği ve danışmanlığı olmadan ayakta durması zor gibi görünmektedir. Hatice akıllı bir kadındı. İbn İshâk onun için şöyle demektedir: "Hatice kararlı, soylu ve zeki bir kadındı." Ne zaman Hz. Muhammed düşmanlarının saldırısına uğrasa ya da yaşadığı bir mistik deneyimden sarsılrsa, rahatlamak için doğruca karısına giderdi ve kocasının sıra dışı özelliğini kabul eden ilk kişi olan Hatice, hayatı boyunca "onu güçlendirmiş, yükünü hafifletmiş, doğru söylediğine inanmıştı."** Hz. Muhammed tutkulu bir adamdı ve Hatice ile evliirken asla başka, daha genç bir kadınla evlenmedi; ilerleyen yıllarda onu çokeşliliğe düşkün olmakla suçlayanlar için bu önemli bir gerçektir. Karısı öldükten

* Ibid., 120, p. 82.

** Ibid., 155, p. 111.

sonra, Hz. Muhammed evlendiği kadınları sürekli Hatice'ye yağırdığı övgülerle öfkelenmişti ve hatta bir defasında onun sesini duyduğunu sandığında acıyla sararmıştı. Bu bir mantık evliliği değildi: Hz. Muhammed aile gelirinin büyük bir kısmını yoksullara dağıtıyor ve kendi ailesiyle son derece mütevazı bir hayat sürüyordu.

Zorluklara rağmen mutlu bir evdi. Hatice, Hz. Muhammed'e altı çocuk vermişti. İki oğulları – Kasım ve Abdullah – bebekken ölmüştü ama dört kızları vardı: Zeynep, Rukıyye, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma. Hz. Muhammed çocukları seviyordu; bütün hayatı boyunca onları hep kucaklayıp öpmüş ve oyunlarına katılmıştı. Kızlarına çok düşkündü. Araplarda bir erkeğin ilk oğul babası olduğunda, çocuğun onuruna bir unvan alması gelenektir; bu yüzden Hz. Muhammed'e sık sık Ebû Kâsım da denirdi. Hatice'ye de Ümmü Kâsım, yani Kasım'ın annesi derlerdi.* Ama bazı açılardan, Hz. Muhammed oğullarının kaybını telafi edebilmişti. Düğün günlerinde, Hatice ona kuzey Arap kabilesi Kelb'den gelen bir köle çocuk hediye etmişti. Zeyd b. Hârise efendisine o kadar bağlanmıştı ki ailesi günün birinde onu serbest bırakacak parayı bulup geldiklerinde Hz. Muhammed'den ayrılmak istememişti. Buna karşılık Hz. Muhammed onu azat etmiş ve Zeyd onun evlatlık oğlu olmuştu. Birkaç yıl sonra en küçük kızı Fatıma dört yaşındayken, aileye biri daha katıldı. O dönemde Ebû Tâlib ekonomik sorunlar yaşıyordu ve özellikle o korkunç kıtlığın yaşandığı yıl, serveti daha da azalmıştı. Yükünü hafifletmek için, Abbas küçük kardeşi Ca'fer'i evine alırken, Hz. Muhammed de Ebû Tâlib'in en küçük oğlu olan beş yaşındaki Ali'yi evine kabul

* Bu hikâyedeki Araplardan bazıları, neredeyse daima takma isimleriyle anılmaktadır, Ebû Tâlib, Ebû Süfyan ve Ümmü Seleme gibi.

etti. Öksüz büyümüş olan Hz. Muhammed, evlatlık ilişkilerini çok ciddiye alıyordu. Kendi bedevi ailesi ne zaman onu görmeye gelse, onlara mutlaka bir hediye, yiyecek ya da koyun veriyordu. Hem Zeyd hem de Ali, onun himayesi altında iyi yetiştii; erken Müslüman toplumunun önemli liderleri haline geldiler ve özellikle Ali dostlarının sarsılmaz sadakatini kazandı.

Peygamberlik misyonunun başlamasından önceki bu olaysız yıllar boyunca, Hz. Muhammed'in Mekke'deki pozisyonu giderek düzelmişti. Kölelere ve yoksullara karşı nezaketiyle tanınıyordu. Özellikle bir olay, peygamberliğinin bir işareti gibi görünmektedir. 605 yılında Muhammed otuz beş yaşlarındayken, Kureyş kabilesi Kâbe'yi yeniden inşa etmeye karar verdi; birçok yerinde taşlar gevşemişti, yeni bir çatıya ihtiyacı vardı ve yakın zamanda hırsızlar tarafından talan edilmişti. Ama yapının kutsallığı bunu son derece riskli, hassas bir iş haline getiriyordu. Çoğu geleneksel toplumda kutsal şeyler tabudur ve büyük bir dikkatle ele alınması gerekir. Kureyşliler, bu büyük yapının yıkılması konusunda son derece gergindiler; ama yine de projeyi izlediler. Mahzûm kabilesinin şefi ve Mekke'deki en nüfuzlu adamlardan biri olan Velid b. Muğîre, elinde kazmasıyla yapıya dikkatle yaklaştı ve dua etti: "Ey Tanrım, korkma, Ey Tanrım, sadece en iyisi olsun istiyoruz." İş başladı ve her kabile belli bir bölümün sorumluluğunu aldı; böylece çalışma tüm kabilenin ortak ürünü olacaktı. Ama söylentiye göre, temellere ulaştıklarında bütün şehir sallandı ve Kureyşliler temelleri olduğu gibi bırakmaya karar verdiler.

Yeni duvarlar hızla yükseldi ama Haceru'l- Esved'i yerine koyma zamanı geldiğinde, şiddetli bir kavga patlak verdi, çünkü kabilelerin hepsi bu onura nail olmak istiyordu. Ara-

dan beş gün geçmesine rağmen sorun giderek büyüyor, yoğun rekabet Mekke'deki kabile ruhunu yok edecek gibi görünüyordu. Bir süre sonra hâlâ tatmin edici bir çözüm bulamamış olan kabileler, oraya gelecek ilk kişinin yargısına uymaya karar verdiler. Bu kişi, bir iş gezisinden henüz dönen ve her zamanki gibi doğruca Kâbe'ye giden Muhammed olacaktı. Herkes rahatlayarak haykırdı: "İşte el-Emîn geliyor, artık tatmin olduk." Hz. Muhammed onlardan bir örtü getirmelerini, kutsal taşı örtünün ortasına koymalarını ve kabilelerin her birinden birer temsilcinin örtüyü kenarlarından tutarak taşı yerine hep birlikte koymalarını önerdi. Hz. Muhammed, Kâbe Müslüman dünyasının merkezi olduğunda, yapıyı yeniden ve daha temelli bir biçimde inşa ettirecekti; aynı zamanda, Allah'ın tapınağının etrafında Kureyş kabilesinin birlik ruhunu onarmak da ona kısmet olmuştu.

Daha önce gördüğümüz gibi, Hz. Muhammed kırk yaşına geldiğinde düzenli bir şekilde her yıl ruhsal bir çekilme dönemi yaşamaya başlamıştı. Daha sonra evlendiği eşi Ayşe, onun giderek daha uzun süreler yalnız kaldığını ve kendini Tanrı'ya ibadete adanmış olduğunu söylemiştir. "Sabahın ilk ışığı gibi" umut ve vaat yansıtan rüyalar görmeye başladı. O yalnızlık dönemlerinde, Arapların adına *tahannüs* dediği ruhsal egzersizlere dalar ve yoksullara yiyecek dağıtırdı; ibadet etmek ve sadaka dağıtmak, Allah'ın dininin temelleri olmuştur. Muhtemelen düşüncelere de dalıyordu. Mekke'deki keyifsizliği doğru bir şekilde teşhis ettiğini daha sonraki kayıtlarından öğreniyoruz. Muhtemelen derinden etkilenmiş ve üzülmüş olmalıydı; Mekke'de hiç kimse onun

* Ibn Ishaq, Sira 124-5, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, pp. 85-6.

fikirlerini ciddiye almıyordu ve kabilenin zayıf pozisyonu şehir hayatında bir liderlik rolü almasını engelliyordu. Ama yine muhtemelen, henüz kullanmadığı bazı sıra dışı yetenekleri olduğunu da güdüsel olarak hissediyordu. Kur'ân'da sık sık Allah'ı dünya üzerindeki diğer tüm ırklara peygamberler gönderdiği halde, Kureyşlilere peygamber göndermediği vurgulanmaktadır. Muhammed muhtemelen şehirdeki sorunları ancak Tanrı'nın göndereceği bir mesihle çözülebileceğini hissediyordu ama kendisinin o Peygamber olacağını aklının ucundan bile geçirmedığını Kur'ân'daki kayıtlardan biliyoruz.* Bütün peygamber hikâyelerinde olduğu gibi, dağın tepesine tırmandı ve orada 610 yılında Ramazan'ın on yedinci gecesi Allah ile karşılaştı.

Tahannüs hakkında fazla bir bilgimiz yok ama muhtemelen çoğu dinî geleneklerde olduğu gibi, kişinin sıradan deneyimlerinin ötesine geçmesini sağlayan bir trans hali olmalı. Daha sonra Hz. Muhammed yaşadığı deneyimi açıklamakta zorlanacak, mağaranın içinde beliren bir melek gördüğünü, meleğin kendisini tutup sıktığını ve "Oku!" dediğini anlatacaktı. Tanrı Kelamı'nı söylemekte gönülsüz olan diğer bazı İbranî peygamberleri gibi, Hz. Muhammed de bunu reddetti. Meleğin onu Arabistan'da yaygın olan şarlatan falcılarla karıştığını düşünerek "Benim okumam yok!" diye belirtti. Ama melek sadece onu neredeyse dayanamayacağı bir hale gelene kadar tutup sıkmaya devam etti.** Sonunda Hz. Muhammed, Kur'ân'ın ilk ayetlerinin ağzından döküldüğünü fark etti:

Oku O yaratan Rabbinin adıyla!

* Sure 28:86.

** Muhammad ibn İsmâ'il al-Bukhari, quoted in Martin Lings, *Muhammad: His Life Based on the earliest Sources* (London, 1983), pp. 43-4.

*İnsanı bir kan pıhtısından yarattı!
Oku, O, cömertliğinin sonu olmayan Rabbindir!
Kalem ile (yazmayı) öğreten de.
O, insana bilmediği şeyleri öğretti.**

Hız. Muhammed kendine geldiğinde hem korkmuş hem de sarsılmıştı. Tarihçi Taberî, muhtemelen kendisini bir cinin ele geçirdiğini düşündüğünü ve bu yüzden artık yaşamak bile istemediğini söylemiştir. Mağaradan dışarı fırlayıp dağın zirvesine tırmanmaya başladı; kendini oradan aşağı atıp intihar edecekti. Ama dağın zirvesine ulaştığında, daha sonra Cebrail ile tanımlayacağı başka bir vizyon aldı:

Dağın ortalarındayken, gökten gelen bir ses duydum: “Ey Muhammed! Sen Allah’ın elçisisin ve ben de Cebrail’im.” Konuşanın kim olduğunu görmek için başımı gökyüzüne kaldırdım ve insan kılığına girmiş Cebrail’i ayakları ufuk çizgisine kadar uzanmış halde gördüm... Ona bakarak durdum. Ne ileri ne geri gidebiliyordum. Sonra başımı başka tarafa çevirmeye başladım ama nereye bakarsam bakayım, gökyüzünde onu görüyordum.**

Bu melek, Hristiyan sanat eserlerinde görüldüğü gibi güzel, doğal bir varlık değildir. İslâm dininde Cebrail, Ruhu’l-Emîn’dir, yani Allah kendisini onun aracılığıyla insanoğluna gösterir. Bu, bütün gökyüzünü saran ve kaçışın mümkün olmadığı bir Varlığın ezici, yüce, azametli görüntüsüydü. Hız. Muhammed, çoğu geleneklerdeki peygamber ve kâhinleri yıkan o mutlak gerçeği görmüştü. Hristiyanlık dininde bu

* Sure 96:1.

** Ibn İshaq, Sira 153, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 106.

mysterium terribile et fascinans ifadesiyle açıklanır; Yahudilik dininde adına *kaddosh*, yani “kutsallık,” denir ve Tanrı’nın korkutucu, yıkıcı, ezici yüzüdür.

Çeşitli rivâyetler, Hız. Muhammed’in gerçek vizyonuyla çelişen ifadeler aktarırlar; bazıları vizyonun sadece mağarada gerçekleştiğini söylerken, diğerleri sadece ufuk çizgisi üzerinde görünen bir melekten söz ederler. Ama hepsi Hız. Muhammed’in korkusunu vurgular. İbranî peygamberler de bu vizyon karşısında haykırmış, ölüme yaklaştıklarını sanmışlardır: “Nasıl bir durumdayım ben!” diye bağırıştır İşaya, Tapınak’ta Tanrı vizyonunu aldığı zaman, “Kayboldum!” diye bağırır. Melekler bile ilahî varlığın karşısında kanatlarıyla yüzlerini kapamışlardır ama o, Sürülerin Efendisi’ni çıplak gözle görmüştür.* Yeremya, Tanrı’nın varlığının korkunç bir acıyla bütün uzuvlarını kapladığını, tıpkı melek tarafından tutulup sıkıldığını söyleyen Muhammed gibi, ilk mesajı ilahî bir bütünleşme gibi almıştır.** Tüm varlığını korkutucu bir güçle sarmış, böylesine ilahî bir etkiyi kaldırarak şekilde yaratılmamış olan benliğini sarsmıştır. Bütün bu peygamberlerin deneyimlediği şey, tüm mantıksal kavramların ötesinde yatan ve tektanrı inancı sistemlerinin adına “Tanrı” dediği şeydir. Yaşanan deneyim korkutucudur, çünkü tüm peygamberler normalliğin ötesinde, her şeyin güçlü bir şok olarak algılandığı bir âleme sürüklenmişlerdir. Ama aynı zamanda son derece çekicidir, çünkü benliğin en derinlerinde zaten bilinen bir şeyin hatırlanışıdır. Ama İşaya ya da Yeremya’nın aksine, Muhammed yaşadıklarını yorumlamasına yardımcı olabilecek bir dinin desteğinden yoksundu. Hiç beklenmedik bir anda onu bulmuş, umutsuz bir şekilde kendini öldürmeye kalkışmasına neden olmuştu. Hiç hayal bile etmediği

* İşaya 6:1-9.

** Ceremya 20:7-9.

bir âleme sürüklenmişti ve bunu bir şekilde kendine açıklaması gerekiyordu. Yalnızlık ve korku içinde, içgüdüsel bir şekilde eşinin yanına döndü.

Vücudunun üst kısmı tir tir titrer bir halde emekleyerek yaklaşan Muhammed, kendini eşinin kucağına attı. “Ört beni! Ört beni!” diye haykırdı, bu ürkütücü güçten kendisini koruması için eşine yalvararak. Bir kehanette bulunurken daima pelerin giyen falcıları aşağılamasına karşın, şimdi Hz. Muhammed de farkında olmadan benzer bir durumda kalmıştı. Titreyerek korkusunu yatışmasını beklerken, Hatice onu kollarında tuttu ve sakinleştirmeye çalıştı. Bütün kaynaklar, bu kriz sırasında Hz. Muhammed’in Hatice’ye korkunç ihtiyacı olduğunu ve ona sığındığını göstermektedir. Daha sonraları dağdayken yeni vizyonlar alacak, her seferinde Hatice’ye koşup kendisini onun kucağına atacaktı. Ama Hatice sadece sakinleştirici bir anne figürü değildi; aynı zamanda Hz. Muhammed’in ruhsal danışmanıydı. Diğer peygamber ve kâhinlerin tektanrıci bir dinde buldukları desteği Hz. Muhammed’e sağlayan Hatice olmuştu. İlk olayda nihayet korkusu yatıştığında, Hz. Muhammed eşine bir cin tarafından ele geçirilmiş olup olmadığını sordu; kendisine tanıdık gelen tek esinlenme biçimi buydu ve Arabistan’da cinlerin ele geçirdiği insanların yaşadığı rahatsız edici deneyime benziyordu. Daha sonra Müslüman olan Yesribli şair Hassân b. Sâbit, kendi şiirsel ilhamını aldığı anda cininin kendisine görüldüğünü, onu yere fırlattığını ve kelimeleri dudaklarından dökülmeye zorladığını anlatmıştır.* Hz. Muhammed, kaprisli davranabilen ve hata yapabilen cinlere pek saygı duymuyordu. Eğer Allah onun sadakatini böyle ödüllendiriyorsa, yaşamak

* Andrae, *Mohammad*, p. 59.

istemiyordu. Kur'ân, Hız. Muhammed'in hayatı boyunca kendisinin bir cin tarafından ele geçirildiği konusundaki imalara karşı ne kadar hassas davrandığını ve Kur'ân'daki ayetleri geleneksel Arap şiirinden dikkatle ayırdığını göstermektedir.

Hatice elinden geldiğince onu yatıştırılmaya uğraştı. Allah asla böylesine zalim ve keyfi bir şekilde hareket etmezdi. Hız. Muhammed hayatı boyunca Allah'ın öngördüğü şekilde yaşamaya çalışmıştı ve buna karşılık Allah onu hayal kırıklığına uğratmazdı: "Sen etrafındaki insanlara karşı daima nazik ve düşünceli davranırsın. Yoksullara, zayıflara yardım eder, yüklerini hafifletirsin. Halkının kaybettiğı yüksek ahlak değerlerini geri getirmeye çalışırsın. Konuklarını onurlandırır, zor durumdakilere yardıma koşarsın. Hayır hayatım, bu olamaz." Onu daha da rahatlatmak için, kutsal metinleri incelemiş olan ve kendilerine uzman tavsiyesi sunabilecek kuzeni Varaka Bin Nevfel ile görüşmelerini önerdi. Varaka Bin Nevfel'in hiç şüphesi yoktu. "Kutsal! Kutsal!" diye bağırdı. "Eğer bana anlattıkların doğruysa, Hatice, daha önce Musa'ya gelmiş olan en büyük *namus* bağışlanmış. O halkının peygamberidir."*** Daha sonra Kâbe'de Hız. Muhammed ile karşılaştığında Hristiyan, tek Tanrı'nın yeni peygamberine koştı ve onu alnından öptü.

Bir an durup bu deneyimin doğasını düşünmeliyiz. Böyle bir vizyonu ya da seziyi sadece isteri veya kötü niyet diye

* Ibn Ishaq, Sira 153, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 106.

** Ibid., 154, p. 107. *Namus*, Yunanca Kanun anlamındaki *nomos* kelimesinden gelmektedir ve Musa'nın Kanunları'nı ya da İsrailoğulları'na gelen Tevrat'ı kastetmektedir. Varaka'nın kullandığı bu kelime Araplar için yeniydi. Müslümanlar, bunu Cebrail ile tanımadılar. Varaka, Tanrı'nın bunun periyodik olarak insanoğluna gönderdiği büyük mesajlardan biri olduğunu belirtmektedir.

kestirip atamayız. Bütün kültürlerde, ilham iyilikle bağdaştırılır; gerek dinde ve gerekse sanatta. Bir şiir, şairin dudaklarından kendiliğinden dökülür gibi görünür. Gerçek bir yaratıcı düşünür de sık sık bu şekilde ilham aldığını hissederek; sanki kendisine dokunulmuş ya da henüz yaratılmamış bir gerçekliği keşfetmiş gibi. Bunun en ünlü örneği, banyo yaparken en ünlü prensibini keşfederek ve “Eureka!” diye bağırarak dışarı fırlayan Arşimet’tir. Tamamen gevşemiş bir haldeyken, zihni tamamen alıcı bir durumdadır ve çözüm sanki kendine ait bir varlığı ve zihni varmışçasına düşüncelerine girivermiştir. Bütün yaratıcı düşünceler aslında sezgiseldir; yaratılmamış gerçekliğin karanlık dünyasına bir sıçrayışı gerektirir. Bu açıdan ele alındığında, sezgi aslında mantıktan feragat etmek değil, daha ziyade mantığın hızlanması, bir anda ortaya çıkan çözümü yakalaması ve bunun için her zaman gereken mantıksal hazırlıklara gerek duymamasıdır. Yaratıcı bir dahi, tanrılarla boğuşup ellerindeki bir şeyi çalan ve dünyaya, insanoğluna getiren antik kahramanlar gibi bu keşfedilmemiş ülkeden geri döner. Belki dinî esinler de aynı şekilde ele alınabilir.

Kendisi dışından geliyor gibi görünen şiiri dinleyen şair de elbette ki bilinçsiz olanı dinliyordur. İlham perilerinden ya da tanrılardan gelen bir mesajı ya da armağan için taşıyıcı olacaktır. Mekke gibi küçük bir toplumda, insanların bilinçaltıları çok sıradandır. Tamamen dünyevi terimlerle konuşmak gerekirse, Hz. Muhammed çağdaşlarının karşılaştığı sorunun çok daha derinlerine inmiş ve sadece birkaçının dinlemeye hazır olduğu bir şeyle geri dönmüştür. Kur’ân’ı ayet ayet, sure sure gün ışığına çıkarırken ve halka bildirirken, birçoğunun güçlü bir şekilde mesajı tanıdıklarını göreceğiz. Önyargıları, endi-

şeleri ve ideolojik engelleri yıkarak, daha önce kimsenin düşünmediğı hayali, ruhsal ve sosyal çözümler getirmekte, her biri halkın en derin özlemlerine ve hayallerine cevap oluşturmaktadır. Her dinde, Tanrı ya da Mutlak Hakikat fikri kültürel şartlanmalara dayanır. Hicaz'daki Araplar, kendi belli ihtiyaçlarına cevap oluşturacak yeni bir dinî çözüm arayışındaydılar. Örneğın, Hıristiyanlık dininin antik Yunan felsefesi ve idealleriyle renklendirilmiş Tanrı fikrini istemiyorlardı. Hız. Muhammed, içgüdüsel bir şekilde büyük İbranî peygamberlerin Semitik dinî deneyimlerine geri dönmüştü ve bu, Orta Doğu insanlarına daha çok uyuyordu. Suriye, Mezopotamya, İran ve Kuzey Afrika'daki insanların Yunan temelli Tanrı fikrini inkâr ederek daha Semitik bir vizyona yönelmeleri hiç de şaşırtıcı değildir.

Ama Hız. Muhammed, o an için yeni bir dünya dini kurmak üzere olduğunun bilincinde değildi. Bu, ilahî planın dışında bırakılmış gibi görünen Araplar için bir dindi. Allah, Yahudiler ve Hıristiyanlara birer kutsal kitap göndermişti ama Araplar için böyle bir kitap gönderilmemişti. Hız. Muhammed'in Hira Dağı'nda ilahî esinle okumaya başladığı kitap, Arapça Kur'an idi. Arapların o dönemdeki derin ihtiyaçlarına cevap veren bir mesajdı: Hız. Muhammed bir şekilde yeni bir bilinç seviyesine girmiş, toplumundaki tersliklerin kaynağını bulmuştu ve şimdi Araplara azar azar kendi özel çözümlerini sunuyordu.

Tamamen orijinal bir düşünce ya da vizyonu tanımlamak için genellikle "vahiy" kelimesini kullanırız. Ama kelimenin asıl etimolojisi, "peçesi kaldırılmış", "gün ışığına çıkarılmış", "keşfedilmiş" anlamını yansıtmaktadır. Kendi doğasında hiçbir dinî vizyon ya da kavram orijinal olamaz, çünkü zaten var olan temel bir gerçeklikten söz eder. Hız. Muhammed, bu gerçeği di-

ğer tüm din liderlerinden daha iyi anlıyor ve daha iyi ifade ediyordu. Hira Dağı’nda aldığı vahiylerde yeni bir şey yoktu. Aslında Allah’ın eski diniydi; tekrar tekrar ortaya çıkarılmıştı ama bilgileri Araplara getirme görevi Hz. Muhammed’e verilmişti. Hz. Muhammed’in kısa süre sonra Mekke’de vaazlar vereceği Allah dini, kendisinin Hira Dağı’nda o deneyimi yaşadığı gün değil, Yaratılış’ın başlangıcında oluşmuştu. Allah Adem’i insanoğlunun başlangıcı olarak yaratmış, sonra da dünya üzerindeki tüm halklara tekrar tekrar peygamberler göndermişti.* Mesaj her seferinde aynıydı, dolayısıyla aslında dünya üzerinde sadece bir din vardı. Kur’ân asla önceki vahiyleri etkisiz kılmamakta ya da yalanlamamaktadır; gerçek İlah kavramına hizmet eden tüm kutsal dinleri bir saymaktadır.** Asıl önemli olan, kişinin kendini Allah’a nasıl teslim ettiğidir. İnsanlar, “Allah’ın dininden başkasını isteyemezler.”*** Peygamberler daima Allah’ın mesajını iletmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, İsa’nın kendisinden sonra bir elçinin geleceğini söylediği inancı için Kur’ân’da şöyle denmektedir:

Bir vakit de Meryem oğlu İsa: “Ey İsrailoğulları, ben size Allah’ın elçisiyim. Önümdeki Tevrat’ın doğrulayıcısı ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olan bir peygamberin müjdecisi olarak geldim,” dedi.****

Hız. Muhammed’in vahiylerini farklı kılan tek şey, Allah’ın ilk kez Kureyşlilere bir elçi ve kendi dillerinde bir kutsal kitap göndermiş olmasıdır.

* Sure 35:22.

** Sure 6:160ff.

*** Sure 3:76.

**** Sure 61:6

Dolayısıyla, vahiylerin tarihsel biçimine yönelik doğal bir tavır söz konusudur. Bu özellikle vurgulanması gereken bir noktadır, çünkü bugün Batı'daki insanlar genellikle hoşgörü kavramını İslâm diniyle bağdaştıramamaktadır. Ama bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, İslâm dinindeki hoşgörüsüzlük Hristiyan mezheplerini birbirinden ayıran ve birbirine neredeyse düşman eden türde bir kaynaktan değil, tamamen farklı türde bir kaynaktan doğmuştur. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, Yahudiler ve Hristiyanların asla İslâm dinine dönmesi şart koşulmamış, İslâm İmparatorluğu içinde bile kendi dinlerini diledikleri gibi sürdürmelerine izin verilmiştir. Daha sonraları Zerdüşterler, Hintliler ve Budistler de kutsal kitap insanları sayılmışlardır. Başka dinlerden insanlarla birlikte yaşamak, Müslümanlar için asla sorun olmamıştır. İslâm İmparatorluğu, asırlar boyunca Hristiyanlar ve Yahudiler için ev sahipliği yapmaktan memnuniyet duymuştur ama Avrupa ve diğer Batılı ülkeler, Hristiyan topraklarında Müslümanların ve Yahudilerin varlığına tahammül edememişlerdir.

610 yılında Hira Dağı'nda alınan vahiyler, İslâm tarihinde elbette ki önemli bir olaydır ama bu sadece bir başlangıçtır. Bugün birçok Müslüman'a göre, Kur'ân mucizesinin sırrı Hira Dağı'nda Hz. Muhammed'e vahiy edilmesi değil, barındırdığı prensiplerin, öğretinin ve değerlerin bugün bile hâlâ milyonlarca insanın yaşamlarına nihai anlam ve değer kazandırabilmesidir. İslâm dini, dünyayı değiştirme vizyonunun uygulanmasında daima yaratıcı ve yenilikçi olmalıydı; her kuşak, diğer tüm inançlardaki gibi modernliğe cevap verebilmeliydi.

Kur'ân'da Hz. Muhammed'den sık sık *ümîî*, yani okuma yazması olmayan peygamber olarak söz edilir ve bu özel-

liğıyle, doktrin aslında mucizevi doğasını vurgulamaktadır. Bazı Batılı araştırmacılar, *ümmî* kelimesinin “okuma yazması olmayan” anlamında alınmaması gerektiğini, çünkü bir tüccar olarak Hz. Muhammed’in muhtemelen kabaca da olsa yazı ve matematik bilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Bu araştırmacılara göre, Hz. Muhammed bu kelimeyle Allah’tan kitap almamış olan “cahil” insanların peygamberi olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Diğer çalışmalarda, *ümmî* kelimesi “Hıristiyan olmayanların peygamberi” anlamında kullanılmıştır. Diğer bazı yazarlar ise daha da ileri gitmiş ve *ümmî* kelimesinin *ümme*t, yani toplum anlamıyla bağdaştırılması gerektiğini, dolayısıyla “halk peygamberi” olarak ele alınması gerektiğini söylemişlerdir. Oysa *ümmî* ve *ümme*t kelimeleri birbirinden ayrıdır ve Müslümanlar bu yorumu aşağılayıcı bulmaktadır. Neredeyse bin yıldır gördüğümüz gibi, Batılılar her nedense Hz. Muhammed’in gerçekten peygamber olduğuna inanmamışlardır. Aslında, *ümmî* kelimesinin geleneksel Müslüman yorumunu sorgulamak hiç de doğru değildir. Hayatının erken dönemleriyle ilgili Hz. Muhammed’in okuryazar olduğunu gösteren hiçbir kayıt yoktur. Hatta bir mektup göndereceği zaman, Ali gibi okuma yazma bilen birine yazdırdığını gösteren anlatılar vardır. Eğer okuma yazma bildiğini bütün hayatı boyunca saklamışsa, bu korkunç bir yalan olurdu ki lakabı el-Emîn olan biri için böyle bir şey kesinlikle olası görünmemektedir. Ayrıca, halkıyla ne kadar iç içe yaşadığı düşünülürse, böyle bir yalanı bu kadar uzun süre sürdürmesi de mümkün değildir. Biz Batılıların anlamamız gereken bir hassas nokta daha vardır: Bakire Meryem’in İsa’yı doğurması kavramı Hıristiyanlar için neyse, Hz. Muhammed’in okuryazar olmaması fikri de

Müslümanlar için odur. Yani vahiyler normal insan becerileriyle değerlendirilmemelidir.

Ama Hz. Muhammed'in Tanrı ve insanoğlu arasında pasif bir telefon gibi çalıştığını düşünmek de hata olur. Diğer tüm peygamberler gibi, bazen o da aldığı vahiylerin anlamlarını çözmeye çalışmıştır. Çünkü bazen kelimeler yerine sadece görüntüler aldığı da olmuştur.* Daha önce gördüğümüz gibi, Hz. Muhammed'in sonraki eşi Ayşe, Hz. Muhammed'in ilk vahiylerinin görsel olduğunu açıklamıştır. İlk vahiyler, ezici duygular uyandıran, yüce anlamlar taşıyan görüntüler halinde geliyordu.** Örneğin bu doğu topraklarında alacakaranlık olmadan güneş aniden ufuk çizgisinin üzerinde belirdiğinde, Hz. Muhammed açık bir mesaj yerine dikkat çekici bir umut mesajı almış oluyordu.

Müslüman geleneği, bu mesajı söze dökmenin her zaman kolay olmadığını göstermektedir. Hz. Muhammed bir defasında şöyle demiştir: “Ruhumun bedenimden ayrıldığını hissetmediğim hiçbir vahiy almadım.”*** Bu acı verici bir yaratım süreciydi. İslâm Peygamberi'nin bildirdiğine göre, bazen sözel mesaj son derece açıktı; meleği bir insan kılığında görüyor ve söylediklerini duyuyordu. Ama diğer zamanlarda, daha acı verici ve karmaşıktı: “Bazen bir zilin yankıları gibi geliyor ve bu benim için en zor olanı; mesajı anladığımda, yankılar da hafifliyor.”**** Bazen bir sorunun çözümü için kendi içine kapandığını ve kendi ruhunu araştırdığını göreceğiz; tıpkı bir şairin bir şiiri yavaş yavaş gün ışığına çıkarışı gibi. Kur'an,

* Sure 81:19-24.

** Ibn Ishaq, Sira 151, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 105.

*** Jalal al-Din Suyuti, *al-itqan fi 'ulum al-aq'ran*, quoted in Maxime Rodinson, *Mohammed*, trans. Anne Carter (London, 1971), p. 74.

**** Bukhari, Hadith 1.3, quoted in Lings, *Muhammad*, pp. 44-5.

kavraması zor anlamı dikkatle dinlemesi için uyarmaktadır. Doğru zaman gelene kadar, mesajı söze dökmek için zorlamaması gerektiği anlatılmaktadır:

Depretme ona dilini telaşından onu (tekrarlamak için)!

Çünkü onun derlenip toplanması bize aittir!

Biz onu (Kur'ân'ı) okuduğumuz zaman okuduğunu takip et!

*Sonra onun açıklaması da bize aittir.**

İlahi Ses cennetten gürleyerek bir mesaj iletmiyordu; Allah kolayca açıklanabilir bir gerçeklik değildi. Ancak Hz. Muhammed'in kendi içine bakmasıyla duyulabiliyordu. Daha sonraları, İslâm mistikleri olan Sûfiler, Tanrı'nın benliğimizin temeli olduğu kavramını geliştirmişlerdir.

Ama o ilk günlerde Hz. Muhammed'in kaç tane vahiy aldığı bilmiyoruz. Yine de, Hz. Muhammed, Hatice ve Varaka b. Nevfel'in bu konuda sessizliklerini koruduklarını biliyoruz. Batılı düşmanlarının iddia ettiği gibi, Hz. Muhammed kendini ortaya atmaya ve dikkat çekmeye hevesli biri değildi. İlk birkaç vahiyden sonra, Hz. Muhammed yaklaşık iki yıl boyunca bir sessizlik dönemi yaşadı. Büyük bir yalnızlık dönemi idi ve bazı Müslüman yazarlar onun intihar eğilimini bu döneme yansıtmışlardır. Acaba sonuçta yanılmış mıydı? Yoksa Tanrı onu elçi olarak seçmek konusunda fikrini mi değiştirmişti? Sessizlik yıkıcı ve eziciydi ama sonra Sure 93 aydınlatıcı bir güvenle geldi:

*And olsun kuşluk vaktine,
Ve dindiği zaman o geceye ki,*

* Sure 75:17-19.

*Rabbin sana veda etmedi ve darılmadı!
Ve kesinlikle senin için sonu önünden (ahiret dünyadan)
daha hayırlıdır.
İleride Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın!
O, seni bir yetim iken barındırmadı mı?
Seni, yol bilmez iken (doğru) yola koymadı mı?
Seni bir yoksul iken zengin etmedi mi?
Öyle ise, sakın yetime kahretme (onu horlama)!
El açıp isteyeniyi de azarlama!
Fakat Rabbinin nimetini anlat da anlat!**

Hz. Muhammed artık misyonuna başlamak üzereydi. Yaşadıklarına inanmayı öğrenmişti ve artık doğrudan Allah'tan geldiklerine de inanıyordu. Aklını kaçırmış ya da cinler tarafından ele geçirilmiş filan değildi. Bu inanç cesaret gerektiriyordu ama artık daha da fazla kararlılık isteyen bir adım atmaya karar vermişti. Yaşadığı deneyimlerle ilgili Varaka b. Nevfel'in yorumlarını kabul etmişti: O, Kureyşlilerin Peygamberi, İslâm Peygamberi olarak seçilmişti. Artık kendini insanlarına tanıtmalıydı. Varaka b. Nevfel, bunun kolay olmayacağı konusunda onu uyardı. Yaşlı bir adamdı ve önünde uzun bir hayat var gibi görünmüyordu; yine de insanlar karşısına dikildiğinde ve onu dışladıklarında Hz. Muhammed'i destekleyebilecek kadar yaşamayı dilerdi. Hz. Muhammed bunu duyunca korktu; halkı onu gerçekten dışlayacak mıydı? Varaka b. Nevfel, bir peygamberin kendi ülkesinde asla onurlandırılmadığını, bunun tarihte bir örneği olmadığını üzümlere söyledi. Göreceğimiz gibi, Hz. Muhammed kelamı yaymaya başladığında son derece dikkatliydi. İddiasına gülüneceğini

* Arberry, surenin son iki kelimesini "ilan etmek" şeklinde tercüme etmiştir ama Arapça anlamı daha ziyade "Tanrı'yı yücelt" gibidir.

biliyordu. İnsanlar onun Bizans için çalışan bir ajan olduğunu düşünebilir ya da onu hainlikle ve geleneksel dine karşı gelmekle suçlayabilirlerdi. Yine de, Hz. Muhammed bu tehlikeli misyonu kabul etmeye hazırdı. Bu, onu daha önce hayal bile edemeyeceği bir yöne itecekti.

5

Uyarıcı

Hız. Muhammed, Hira Dağı'nda ağır ama kesinlikle aydınlatıcı bir deneyim yaşamıştı; tıpkı Yakup'un meleklerle gürleştigi gibi. Şimdi, ilahî âlemden aldığı mesajı insanlarına götürmeliydi. Duhâ Suresi açık bir sosyal emir veriyordu: Erkekler ve kadınlar, kabilede daha zayıf konumda bulunan kişilerle ilgilenmeliydi. Bu yeni bir şey değildi; eskiden beri kabile onurunun bir parçasıydı ama Kureyşliler bunu unutmuş gibi görünüyordu. Kur'ân, bu mesajın daha önce gelen tüm peygamberler için de önemli olduğunu vurgulamaktadır. Müslüman geleneği şimdiye kadar 124.000 peygamber geldiğini söylemektedir ve bunun sonsuzluğu simgeleyen bir sayı olduğu bellidir. Tanrı doğru yaşam tarzının bilgisini insanlara vermişti; hatta insanlar genellikle inatçı bir şekilde ilahî mesaja aldırmaçlık etseler bile. Ama şimdi Tanrı daha önce böyle bir elçinin gelmediği Kureyşlilere bir peygamber göndermişti. 612 yılında, misyonunun başlarında, Hız. Muhammed'in rolüyle ilgili mütevazı bir anlayışı vardı. Kendini bir mesih ya da kurtarıcı olarak görmüyordu; evrensel bir misyonu yoktu ve hatta o güne kadar yarımada'daki diğer Araplara da vaaz vermesi gerektiğini düşünmemişti. Uzun peygamberler zincirinin son halkası olarak tek yapması gereken, mesajı

Mekke'ye ulaştırmaktı.* Politik bir fonksiyonu yoktu.** Kendini sadece bir Uyarıcı olarak görüyordu. Hz. Muhammed'in misyonu ile ilgili görüşü değişecekti ama henüz başlarında-ken, tek görevinin Kureyşlilere izledikleri yolun tehlikelerini göstermek olduğunu düşünüyordu:

*Ey (sarılıp) bürünen,
kalk artık uyar,
ve Rabbini artık büyükle,
elbiseni artık temizle,
pislikleri artık uzaklaştır,
Çünkü o boru (Sûr) bir öttürüldü mü,
İşte o gün çok zorlu bir gündür,
Kafirlere hiç kolay değildir!****

Ama bu, Hz. Muhammed'in bir lanet mesajıyla başladığı anlamına gelmiyordu. Kur'an'ın ilk bölümlerinde Ahiret Günü'nden sadece kısaca söz edilmektedir ama ilk mesaj kesinlikle neşeli ve umut vericiydi. Hz. Muhammed, Mekke'deki tüm kadın ve erkeklerin Allah'ın iyiliğinin ve merhametinin farkına varmasını istiyordu. Allah onları yaratmış, rehberlik etmiş ve evrenin tüm dengesini korumuştu. Allah'ın dünya üzerinde yaptığı şeylerin "işaretlerini" görerek, O'nun sonsuz cömertliğini ve kendi sapkın minnetsizliklerini daha iyi anlayacaklardı:

*O kahrolası insan ne nankör şeydir!
O yaratan, onu hangi şeyden yarattı?*

* Sure 42:7.

** Sure 88:21-2.

*** Sure 74:1-5, 8-10. Bazı otoriteler, bunun Kur'an'ın vahyedilen ilk bölümü olduğuna inanmaktadır.

Bir damla sudan yarattı da biçimine koydu onu.

Sonra ona kolaylaştırdı yolunu.

Sonra onu öldürdü de kabre gömdürdü.

Sonra dilediği zaman onu yeniden diriltecektir.

Hayır; hayır doğrusu o, O'nun emrini tam yerine getirmedi.

Bir de o insan yiyeceğine baksın!

Biz, o suyu bir döküş (bol bol) dökmekteyiz.

Sonra o yeryüzünü bir yarış (iyiden iyiye) yarmaktayız.

Bu şekilde orada daneler,

üzümler ve yoncalar,

zeytinlikler ve hurmalıklar,

afaka ser çekmiş dilber (gönül alan) bahçeler,

meyveler, çayırklar; neler yetiştirmekteyiz.

*Sizin ve davarlarınızın yararlanması için.**

Ama insanlar hâlâ Tanrı'nın istediği biçimde yaşamayı reddediyordu.

Hız. Muhammed uzun bir koşul listesi sıralamadı. Temel olarak Kureyşlilerin aşına olduğu eski Arap onur anlayışını yeniden biçimlendirmekle yetinecekti. Kur'an'ın erkek ve kadınlara şart koştuğu tek şey, zayıf olanların korunacağı adil bir toplum yaratılmasıdır. Kur'an'ın mesajının temeli budur. Eğer bugün Müslümanlar bize hoşgörüsüz geliyorsa, Batı Hristiyanlık âleminin her zaman olduğu gibi başından beri rakip gerçeklik vizyonlarına karşı hoşgörüsüz olmadıklarını anlamamız gerekir. İran'daki Şah Muhammed Rıza Pehlevi veya Mısır'daki Başkan Enver Sedat gibi kendilerinden birilerinden ya da güçlü Batı ülkelerinden kaynaklansın, asıl hoşgörüsüz oldukları şey adaletsizliktir. Kur'an'ın ilk mesajı

* Sure 80:24-32.

son derece basittir: Kişisel servet oluşturmak için zenginlik yığmak yanlış, sadakalar vermek ve zenginliği topluma yaymak doğrudur.

Batılı araştırmacılar, bize Hz. Muhammed'in bir sosyalist olarak görülmemesi gerektiğini söylemektedir. Kapitalizmi asla eleştirmediğini, sonuçta bu sistemin Kureyşliler için harika şeyler başardığını ve İslâm Peygamberi'nin yoksulluğu kökünden kaldırmaya çalışmadığını ve bunun zaten yedinci yüzyıldaki Arabistan'da imkansız bir şey olacağını vurgulamaktadırlar. Hz. Muhammed, sosyalizmin Batı'da oluşan kavramlarının tamamıyla hemfikir olmamış olabilir ama derinden incelendiğinde, kesinlikle bir sosyalisttir ve bu da İslâm'ın prensipleri üzerinde güçlü bir iz bırakmıştır. Doğru, İsa'nın yaptığı gibi zenginliği ve mal varlığını lanetlemiyordu; Müslümanlara sahip oldukları her şeyden vazgeçmeleri söylenmemişti. Bunun yerine, zenginliklerinde cömert olmalı ve gelirlerinin belli bir kısmını yoksullarla paylaşmalıydılar. Bu yüzden zekât, İslâm dininin beş temel ruknünden biri olacaktı.* İlk İslâm ahlak değerlerinde bir tür sadaka dağıtımını mutlaka gerekli kılınmıştı.** Müslümanlar paralarını kendilerine saklamamalı, başka herkesten daha zengin olmaya uğraşmamalıydı.*** Yoksullara bakmalı ve o dönemde birçok Kureyşlinin yaptığı gibi mallarını yönettikleri yetimlerin ve öksüzlerin haklarına el koymamalıydı.**** Müslümanlar büyük bir dünya gücü haline geldiklerinde ve birçoğu zengin oldu-

* Sure 51:19, 70:24. İlk dönemlerde zekât bir prensip olarak benimsenmişti ama Hz. Muhammed'in ölümünden sonrasına kadar düzenli bir vergi haline gelmemiştir.

** W.Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca* (Oxford, 1953), Excursus D 'Tazakka', pp. 165-9.

*** Sure 92:18, 9:103, 63:9, 102:1.

**** Sure 4:2,5,10, 6:152, 17:34, 51:19, 70:24.

ğunda bile, bu prensip varlığını sürdürecekti. İslâm'ın Kut-sal Kanunları, zaman içinde Halife'nin gerçek politik gücünü elinden aldı ve onu sadece bir birlik sembolü haline getirdi. Saray zengin olabilirdi ama İslâm imparatorluğunun tüm kesimlerindeki dindar Müslümanlar, fazla görkemli bir zenginliğin İslâm dinine yakışmayacağını vurgulamışlardır. Yerel bir yönetici Müslümanlık özelliklerini kanıtlaması gerektiğinde, sade bir hayat sürdürdüğünü ve eşitlikçi ideale uyduğunu göstermek zorundaydı. Dolayısıyla Haçlı Seferleri sırasında Müslüman toplumlarının lideri olan Nureddin ve Selahaddin, servetlerinin büyük bölümünü yoksullara vermiş, basit, sade hayatlar yaşamış, Yakın Doğu'daki diğer tüm yöneticilerden daha iyi Müslümanlar olduklarını kanıtlamışlardır. Bu popüler davranışa dayanarak imparatorluklar kurmuş, hayatları Peygamber'inkine çok benzediği için insanlar onların samimi ve dürüst olduğuna inanmıştır.

Hz. Muhammed'in kendisi de daima sade ve basit bir hayat sürdürdü; hatta Arabistan'daki en güçlü *seyyid* haline geldiğinde bile. Lüksten nefret ediyordu ve evinde genellikle yiyecek bir şey yoktu. Asla bir takımdan fazla giyeceği olmamıştı ve ashâbı onu daha zengin görünümlü tören kıyafetleri giymeye teşvik ettikleri her seferinde reddetmiş, çoğu kişinin giydiği kaba ve kalın giysileri giymeye devam etmişti. Kendisine hediyeler verildiğinde, hepsini yoksullara dağıtırdı ve tıpkı İsa gibi o da Müslümanlara yoksulların zenginlerden önce Cennet Krallığı'na gireceğini söylerdi. Ona inanan ilk insanların çoğunun Mekke'deki ezilenler olması şaşırtıcı değildi; köleler ve kadınlar, bu yeni dinin kendilerine bir umut ışığı olabileceğini hemen anlamışlardı. Göreceğimiz gibi, daha sonraları daha zengin kabilelerden de İslâm di-

nine geçenler oldu ama en güçlü ve aristokrat Kureyşliler uzak kaldılar. Müslümanlar Kâbe’de toplandıklarında, büyük Abdulmuttalib’in torununun bir araya gelmeyi sevdiği ayak takımına küçümseyerek bakıyorlardı. İslâm daha da güçlendiğinde, Hz. Muhammed’in en yakın yandaşları üst sınıf zengin Müslümanlar değil, Kureyş’in daha yoksul kabilelerinden gelen kişilerdi. Bunların hiçbiri kişisel tercih meselesi değildi. Hz. Muhammed ilk Müslümanlar için bir örnek oluşturması gerektiğini ve Allah’ın adaletsizlikten ve sömürüden nefret ettiğini biliyordu. Tanrı’nın iradesini yansıtan saygın bir toplum, tamamen eşitlikçi bir yaşam tarzı geliştirmeliydi.

Modern bir laik, onun neden Tanrı ile uğraştığını sorabilir. Hira Dağı’nda o ezici ve acı verici deneyimleri yaşamak yerine, doğrudan bir sosyal reform kampanyası başlatamaz mıydı? Ama Hz. Muhammed sorunların daha derin bir kaynağı olduğunu ve bu tür reformların sadece yüzeysel kalacağını biliyordu. Kureyşliler hayatlarının merkezine başka, her şeyden üstün bir değer koymadıkları sürece, yapılan her şey etkisiz kalacaktı. Mekke’deki huzursuzluğun temelinde sağlıklı ve gerçekdışı bir varsayımın yattığını biliyordu.* Eski günlerde kabile her şeyden önde gelirken, Araplar bütün bireylerin birbirlerine dayanıp güvenmek zorunda olduğunu anlıyordu. Arap steplerinde her zaman için yok olmaları tehlikesiyle yüz yüzediler ama kazandıkları başarı, onları normal Arap yaşamının tehlikelerinden uzaklaştırmıştı. Zaman içinde anlaşılır bir şekilde yeni bir para dini kurmuşlardı. Kendi yazgılarının efendisi olduklarını biliyorlardı. Hatta Kur’ân, bazılarının para gücüyle belli bir ölümsüzlüğe bile sahip olabileceklerine inandıklarını belirtmektedir;** oysa bu tür bir ölümsüzlük

* Sure 96:6-8.

** Sure 104:1-3.

eski günlerde sadece kabileyle mümkündü. O günlerde toplumları toplumsal bir ideale dayandırılmıştı. Şimdi kabileler, diğer kabilelerle savaşıyordu ve Hâşim gibi bazıları varlıklarının tehdit edildiğini hissediyorlardı. Eski kabile ruhu yıkılıyordu ve bu da her an dağılabilecekleri anlamına geliyordu. Hız. Muhammed'in kendi yaşamı, bu görüşü doğrulayacaktı. Yaklaşık yirmi yıl sonra, sadece becerikli olduğu için değil, aynı zamanda birleşerek kendisine karşı duramadıkları için Kureyşlileri yenecekti. Hız. Muhammed misyonuna başladığında, acımasız bir bireysellik eski toplumsal ahlakın üzerine çıkmıştı: Kur'ân bunu Ahiret Günü'nde kişinin kendini kurtarmak için tüm akrabalarını feda edebileceği örneğiyle çarpıcı bir biçimde vermektedir;* bu, kan bağının kutsal olarak değerlendirildiği eski günlerde hayal bile edilemeyecek bir fenomendi.

Bu yanlışları düzeltmek adına, Kureyşliler kendi aralarında yeni bir ruh yaratmak zorundaydılar. Bu dönemdeki çoğu politik çözüm, dine dayanıyordu. Hız. Muhammed Kureyşlilere Allah'a olan inançlarını sorgulamalarını söylediğinde, yeni bir şey söylemiyordu. Modern anlamıyla Ateizm, on sekizinci yüzyıldan önce psikolojik açıdan kesinlikle mümkün değildi. Bütün Kureyşliler, bir Yüce Tanrı'nın varlığına kesinlikle inanıyorlardı. Birçoğu, Allah'ın Yahudilerin ve Hristiyanların taptığı tanrı olduğuna inanmaya başlamıştı. Şimdi Hız. Muhammed onlara böylesi bir inancın sonuçlarını düşündürüyordu. Allah'ın varlığını kanıtlamak zorunda değildi, çünkü bütün Kureyşliler buna zaten inanıyordu; ama eğer söyledikleri şeylere de inanıyorlarsa, üzerinde düşünmeleri de gerekiyordu. Yahudiler ve Hristiyanlar, Ahiret Günü'nde

* Sure 70:11-14.

Tanrı'nın insanları dirilteceğine inanıyordu; bu, eski Arap kaceriliğinin yadsıdığı bir fikirdi ama şimdi her bireysel ruh için doğuracağı sonuçları görebiliyorlardı: Kabilenin en zayıf üyelerinin bile sonsuz bir yazgısı vardı ve bu yüzden her birey kutsal öneme sahipti. Eğer Kureyşliler dünyayı Allah'ın yarattığı inancında ciddilerse, belki de Yaratılış'a yeni bir açıdan bakmaları gerekiyordu.

Misyonunun ilk yıllarında sadece dikkatle seçilmiş insanlara vaazlar verirken, Hz. Muhammed Kureyşlilere daha önce tekrar düşünmelerini istediği eski inançların mevcut durumdaki uyarlamalarını değerlendirmelerini söyledi. Şimdi ki bireysel var oluş kültü, Allah'ın inanılmaz bir mucizeyle şehri kurtardığı ve Kureyşlilerin büyük prestij kazandığı Fil Yılı'nın anılarıyla ne kadar örtüşüyordu? Bu, dikkatle düşünmeleri gereken başka bir işaretti.

Görmedin mi Rabbin ne yaptı fil sahiplerine!

Tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?

Üzerlerine sürü sürü kuşlar saldı.

Onlara balçıktan pişirilmiş sert taşlar atıyorlardı.

*Derken onları, yenilmiş ekin yaprağı gibi kılıverdi.**

Kureyşliler, kendi güçleriyle başarılmayan bu olaydan dolayı övündüklerini itiraf ettiler.

Kur'ân romantik bir şey ortaya koymuyordu. Sadece herkesin zaten bildiği şeylerin bir "Hatırlatıcısı"*** olduğunu söylüyordu. Sadece eski gerçekleri netleştiriyor, onları daha kolay anlaşılır bir hale getiriyordu. Kur'ân yeni bir konuya girerken genellikle "Görmediniz mi?" ya da "Düşünmediniz

* Sure 105.

** Sure 80:11.

mi?” gibi sözler kullanır. Allah Kelamı yukarıdan gelen öfkeli emirler gibi değildi; daha ziyade Kureyşlileri bir diyaloga girmeye davet ediyor, geçmişini yok saymayan, eski Arap görüşlerine ve geleneklerine dayanan bir sorgu sunuyordu. Örneğin Kur’ân, Kureyşlilere o kadar övündükleri Kâbe’nin Allah’ın Evi olduğunu ve başarılarını sadece ona borçlu olduklarını hatırlatıyordu. Fil Yılı’nda Habeş işgalinin nedeni de oydu. Allah’ın verdiği Tapınak olmadan, böylesine başarılı bir pazar oluşturmaları mümkün olmaz, şehirleri düşman kabilelerin sürekli tehdidi altında kalır, kendilerini Arapların açlık hastalığından kurtaramazlardı:

*Kureyş’e imkan sağlandığı için,
kışın ve yazın yolculuk etme imkanı sağlandığı için,
hiç olmazsa onun için bu Beyt’in (Kabe’nin) Rabbine
kulluk etsinler!
Ki kendilerini açlıktan doyurdu ve onları korkudan
emin kıldı.**

Kur’ân onları arkalarına yaslanıp her şeyi Allah’a bırakmaya da teşvik etmiyordu; ilerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, aslında durum bunun tam tersiydi. Ama en temel inançlarını, mevcut pozisyonlarının ışığında yeniden düşünmelerini söylüyordu. Kureyşliler, Allah’ın Evi’nin etrafında dönmeyi hâlâ seviyorlardı ama şimdi kendilerini ve maddi başarılarını dünyalarının merkezine yerleştirmişken, eski geleneklerin anlamlarını unutmuşa benziyorlardı. Kureyşliler bu kutsal yerin çevresinde kurdukları birlik ruhunu (ilâf) tehlikeye atmışlardı, çünkü eski toplumsal ideali bir kenara bırakmış,

* Sure 106.

zayıf kabileleri, yetimleri, yoksulları, yaşlıları ve düşkünleri düşünmemeye başlamışlardı. Eğer bu şekilde yaşamaya devam ederlerse, dünyadaki gerçek pozisyonlarıyla ilgili tüm görüşlerini kaybedeceklerdi.

Bu erken dönemde Kur'ân, Mekkelilere hâlâ Allah'a ne kadar çok şey borçlu olduklarını göstermeye çalışıyordu. O'nun doğanın her yerinde kendini gösteren iyiliğini ve gücünü görmeye çalışmalıydılar. Eğer kendi toplumlarında bu yardımseverlik ruhunu yeniden oluşturmazlarsa, kendilerini doğal yaşamın dışına atmış olacaklardı:

*Rahman
Kur'an'ı öğretti,
İnsanı yarattı,
ona güzel beyanı belletti.
Güneş ve Ay hesap iledir;
çemen, ağaç secde eder dururlar.
Bak şu güzel göğe, onu yükseltti, mizanı koydu ki,
tartıda taşkınlık etmeyesiniz.
Tartıyı adaletle doğru tutun, teraziyi aksatmayın!
Yeryüzünü mahlukat için serdi,
Onda meyveler, salkım tomurcuklu hurma ağaçları vardır.
Çimli taneler ve güzel kokulu bitkiler vardır;
şimdi Rabbinizin hangi nimetlerine yalan dersiniz?**

Diğer bütün yaratıklar Tanrı'yı tanıyıp önünde eğiliyor, O'nun önemli amaçları olarak kabul ediyor, kendi varlıklarının kaynağı olduğunu ve O olmadan var olamayacaklarını biliyorlardı. Tanrı, her şeyi kapsayan, hareket etmelerini sağla-

* Sure 55:1-12.

yan ve güçlü kılan temel enerjidir. Her şeyi birbiriyle doğru ilişkiler içinde tutan dengeyi o yaratmıştır ve Kureyşliler kendi toplumlarında bu dengeyi sağlayamazlarsa, birbirleriyle ilişkilerinde daima önce kendilerini düşünmeye devam ederlerse, doğal sistemden uzaklaşacaklardı. İlk Müslümanların bu ilâhi sorumluluğu kabul etmesine yardımcı olmak için, Hz. Muhammed günde iki kez ibadet ederken tıpkı yıldızlar ve ağaçlar gibi yüzlerini O'na dönmelerini söyledi. Bu ibadet, İslâm dininin beş şartından bir diğeri oldu. Görünüştaki hareket, Müslümanların içsel duruşlarını ayarlamalarını, yaşamlarını yeniden düzenlemelerini kolaylaştıracaktı.

Hz. Muhammed'in Allah dini zaman içinde İslâm adıyla tanındı; bu, her inananın kendini tam anlamıyla Allah'a teslim etmesi anlamına geliyordu: Bir Müslüman, kendini tamamen Tanrı'ya teslim eden kişidir. Ama ilk inananlar, dinlerine *tezke* adını vermişlerdi. Bu, tercüme edilmesi kolay olmayan bir kelimedir. Hz. Muhammed'in takipçileri ibadet sırasında kendilerini bir şefkat ve cömertlik pelerinine sarıyorlardı; ilgili, şefkatli ve zeki bir ruh oluşturmak için, zekâlarını kullanmaları gerekiyordu ve bu da sahip oldukları her şeyi Allah'ın yaratıklarına vermeyi istemelerine neden oluyordu. Yaratılışın gizemlerini akıl yoluyla incelerken, Müslümanlar nazik davranmayı öğrenecekti ve bu cömert tutum da ruhsal bir gelişim içine girecekleri anlamına geliyordu. Allah, mükemmel örnekti. Müslümanlar, O'nun doğaya karşı merhame-tini ve büyüklüğünü anlamak için O'nun işaretleri üzerinde düşünmeye teşvik ediliyordu. Bu cömert zekânın bir sonucu olarak, kargaşa ve bencil barbarlık yerine düzen ve verimlilik sürüyordu. O'nun emirlerine boyun eğderse, kendi hayatlarının da benzer bir şekilde düzene gireceğini anlayacaklardı.

Diğer bütün yaratıklar, seçme özgürlüğü olmayan ama Allah'ın iradesini yerine getirerek ilahî planı izleyen doğal Müslümanlardır.* Sadece insanoğlu İslâm inancını seçme, hayatını varlığının kaynağına odaklama özgürlüğüne sahiptir. Bunu yapmakla keyfi davranan bir diktatöre değil, temel kanunları evreni yöneten güce boyun eğmektedir.

Peki ya doğanın zalimliği, adına “Tanrı’nın takdiri” dediğimiz doğal felaketler? Kur’ân bunlara da değinmeden geçmemektedir:

*Onlara bir delil de o dolu gemide zürriyetlerini taşımamız;
ve kendilerine o gibisinden binecek şeyler yaratmamızdır.
Ödersek onları (suda) boğarız da o zaman onlara ne
feryatçı vardır ne de onlar kurtarılırlar.
Ancak tarafımızdan bir rahmet ve bir zamana kadar
yaşatmak başka.***

Doğanın zalimliğini kimse Araplardan daha iyi bilemezdi. Paganizmde ve Doğu dinî geleneğinde, çeşitli tanrılar sadece tek, mutlak, esrarengiz ve kişileştirilemeyecek bir gücün ifadeleridir. Bu ilahların bazıları O’nun yardımsever ve cömert özelliklerini, sevgisini, üretkenliğini, kanunlarını ve bilgeliğini temsil ederken, bazıları insanların dünyada deneyimledikleri hayatın daha karanlık yönlerini simgeler. Bunlar savaş ya da şiddet tanrılarıdır ve bazen kötü kişiliklidirler. Birbirleriyle savaşan tanrı ve tanrıçalardan oluşan pagan vizyonu, herkesin dünyada ve kendi içinde hissettiği çatışmanın trajik ama cesur bir ifadesidir aslında. Paganizmde çatışmanın bir sonu yoktur. Arabistan’da eski tanrıların sembolik önemi,

* Sure 36:33-40.

** Sure 36:41-4.

göçebelik döneminde kaybolmuştur ve Arap dini kendi pagan görüşlerini ifade etmek için bir mitoloji geliştirmemiştir. Ama Kur'ân'daki görüşün unsurlarında, Tanrı'nın dünyadaki işaretlerinde, diğer sistemlerde tanrıların ve tanrıçaların simgelediği unsurları görmek mümkündür.

Kur'ân'daki Allah kavramı Yahudi metinlerindeki Yehova'dan ya da İsa Mesih ile bedenlenen Baba'dan daha belirsizdir ve kişileştirilmesi mümkün değildir. İbranîlerin ilk kabile dinlerinde, Yehova kendi memnuniyetine göre erkek ve kadınlara felaketler ya da kazançlar getiren bir ilah olarak gösterilirdi. Ama Allah, örneğin birinin boğulmasını sağladığında, bu eylemin içinde kişisel bir düşmanlık yoktur. Daha ziyade sonraki İbranî peygamberlerinin anlattığı mutlak, tüm insani kavramların, iyilik ve kötülüğün, doğru ve yanlışın ötesindeki Tanrı kavramına yakındır.

*Düşüncelerim sizin düşünceleriniz değildir
Benim yöntemlerim, sizin yöntemleriniz değildir;
konuşan Yehova'dır.
Evet, gökler dünyadan çok yukarıdadır
Benim yöntemlerim sizinkilerden çok üstündür
Düşüncelerim de sizin düşüncelerinizden üstündür.**

Hz. Muhammed'in ruhsal dehasına hayran olmamak elde değildir; Yahudilik veya Hristiyanlık inançlarını bilmemesine rağmen, tektanrılı deneyimi kalbinden yakalamayı başarmıştır. Kur'ân, Allah'ın insan düşünceleriyle algılamayacağını ve O'nun hakkında sadece semboller ve işaretlerle konuşabileceğimizi, bunun da Allah'ın açıklanamaz doğasını yarı giz-

* İsaiah 55:8-9.

leyeceğine ve yarı açıklayacağını belirtmektedir. Kur’ân’daki her şey semboliktir; sürekli olarak Müslümanların üzerinde düşünmesi gereken büyük benzerliklerden söz eder. Tanrı hakkında O’nun ne olduğunu açıklayan bir doktrin yoktur; sadece O’nun deneyimlenebileceği kutsal işaretler söz konusudur.

Batılılar, genellikle Kur’ân teolojisinin sembolik doğasını yanlış anlarlar, çünkü günümüzde kitapları genellikle bilgi edinmek için okumaya alışmışlardır. Ama Orta Çağ’da Hristiyanlar kendi kutsal metinlerini okumak için bile tamamen sembolik bir yöntem geliştirmişlerdi ve bu da Müslümanların Kur’ân’a yaklaşımından pek farklı değildi. Hatta açıkladığı bazı olaylar – peygamberlerin yaşamları ya da yaklaşan Ahiret Günü gibi – temelde ilahî gerçeklerin sembolik ifadeleridir ve kesinlikle kelimesi kelimesine algılanmamalıdır. Budistlerin çeşitli tanrıları ve tanrıçaları kişisel özellikleri olarak görmeleri gibi, Müslümanlar da daima “kişinin ruhundaki Musa” ya da “kalpteki Yusuf” gibi kavramlarla konuşarak, iyilik ve kötülüğün insanın kendi içinde olduğunu vurgularlar; kısacası, Kur’ân’da asla bitmeyen bir ruhsal drama söz konusudur. Bu yüzden, Müslümanlar Kur’ân’ı okuduklarında, tarafsız bir kurtuluş tarihinden çok, kendi varlıklarının tarihini öğrenirler. Yaratılışın Kaynağı’na dönmek için kendi içlerinde sembolik bir mücadele verir, kendi içlerindeki kötülükle savaşırlar.

Daha ilk günlerden itibaren, Kur’ân insanları bu hayali, sembolik tutumu edinmeye teşvik etmiştir. Bu, özellikle doğanın işaretlerinin tanımlarında kendini gösterir. Hristiyanlık inancında, bazen doğa hakkında kötümser bir görüş hâkimdir; insanoğlunun günahı yüzünden doğanın asıl mükemmelliğinden uzaklaştığına inanılır. Ama Yahudilikte olduğu gibi,

İslâm'da da insanın düşüşü mitine Hıristiyanlık'ta olduğu gibi inanılmaz; ölüm, acı ve keder, insanoğlunun başlangıçta yaptığı bir hatanın cezası değil, sadece gizemli ilahî planın bir parçası olarak ele alınır. Fiziksel dünya düşük değil, normal insan dilinin ya da düşüncelerinin kavrayamayacağı deneyimlerin yaşandığı bir ortamdır. Kur'ân, Müslümanları etraflarını saran dünyayı sembolik bir şekilde görmek için hayal güçlerini ve zekâlarını kullanmaya teşvik eder.

*Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında,
gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde,
insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide,
Allah'ın yukarıdan bir su indirip onunla toprağı ölmüşken
diriltmesinde,
üzerinde deprenen hayvanları yaymasında,
rüzgârları değıştirmesinde,
gökle yer arasında boyun eğmiş bulutta
akıllı olan bir topluluk için elbette
Allah'ın birliğine deliller vardır.**

Müslüman geleneğı, hayal gücünün önemini vurgular: Büyük sûfî filozof Muhyiddin el-Arabi (638/1240), hayal gücünün Tanrı'nın insana etrafını saran dünyadaki kişisel Tanrı anlayışını biçimlendirmesi için verdiği bir yetenek olduğunu söyler. Bu sıra dışı insan yeteneğı, insanların yaşayacakları şoklardan ve trajedilerden sıyrılabilmelerini sağlar. Ama Kur'ân, Müslümanlara mantıklarını da bir kenara atmamalarını söyler. İşaretler, “anlayışı olan insanlar”, “bilen insanlar” içindir; Müslümanların doğadaki işaretleri izlemesi ve dikkatle incelemesi

* Sure 2:164.

gerekir.* Bu tutum, Müslümanların doğa bilimlerinde ve matematikte üstün bir ilerleme kaydetmesini sağlayan zekâyâ dayalı merak alışkanlığı geliştirmelerine yol açmıştır. İslâm geleneğinde mantıklı bilimsel araştırmalar ve din arasında asla çelişki olmamıştır; bu gerçek, Lyell ve Darwin'in keşifleriyle inançlarının temeli sarsılan Hristiyanların durumunda kendini göstermiştir. Buna ek olarak, bazı radikal Şiîler, bilim ve matematiği tefekkür aracı olarak kullanmışlardır.

Dolayısıyla Hz. Muhammed Kureyşlilere Allah'tan gelen vahiyi kabul etmelerini söylediğinde, teolojik bir görüşü körü körüne kabullenmelerini istememişti. Yahudilikte olduğu gibi, İslâm dininde de Allah ile ilgili fikir ve kavramların tartışılmaz kabul edildiği bir Ortodoks kült yoktur. Aslında Kur'ân teolojik tartışmaları teşvik etmekte, basmakalıptan uzak durmaktadır. Böylesine bir doktrin düşüncesi, Allah'ın mutlak gerçekliğine uygulandığında, sadece "tahmin çalışması" haline gelebilir; tembel bir şekilde bazı kavramları körü körüne ve üstelik de anlamadan kabullenmek, Ehl-i Kitâb'ı birbiriyle savaştan mezheplere bölmüştür.** Doğru öğretiy ya da bir doktrin empoze etmek yerine, İslâm ve Yahudilik ortak bir gözlem paylaşımını teşvik etmiştir. Bu yüzden Kur'ân'da bir inanan, bir dizi emri körü körüne izleyen biri anlamına gelmemektedir. Gerçekte inanan kişi kendini teslim ettiği ilahî gerçeklik konusunda yürek sarsan bir farkındalık geliştirmiştir ve teslimiyetini sadaka ve ibadetle ifade etmektedir:

*Gerçek mü'minler ancak o mü'minlerdir ki,
Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir;*

* Sure 6:96-9.

** Sure 10:69, 21:26-30.

*karşılarında ayetleri okunduğı zaman,
imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler.
O kimseler ki, namazı dürüst kılarlar ve
kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden
başkalarına dağıtırlar.**

Buna karşılık, bir “kâfir,” (kâfir bi ni’metillah) Allah’ın varlığına inanmayı reddeden ya da yanlış teoloji geliştirip izleyen bir kişi değil, “Allah’a karşı minnetsiz olan kişi”dir. Kur’ân, kâfirliğin temelinde yatan şeyin kasıtlı bir sapkınlık olduğunu açıkça ifade etmektedir: Mekke’deki kâfirler, işaretlerin ne anlama geldiğini yürekten biliyorlardı ama hayatlarını yeniden düzenlemek yerine kibirli bir şekilde Tanrı’ya karşı çıkmayı tercih ediyorlardı.**

Hız. Muhammed, getirdiğı mesajın büyük bir düşmanlık doğuracağını biliyordu. Bu yüzden yaklaştığı insanlara çok dikkat ediyordu. Misyonunun ilk üç yılında, oldukça kapalı bir yol izledi ve haber insanların kulağına çalındı. Ama gönülden inanan kişilerden oluşan küçük bir grup kurmayı başarmıştı; bu insanlar, Hız. Muhammed’in söylediğı şeylerin önemini hemen kavramışlardı. Küçük grup her sabah ve her akşam ibadet için toplanıyordu ve görünüşe bakılırsa, secde Kureyşliler arasında tiksinti uyandırıyordu: Arkalarında asırlara yayılan sert bir bedevi geleneğı bırakmış olan Araplar, köleler gibi yerde sürünmeye hazır olmalarının beklenmesi karşısında afallamışlardı. Bu ani tepki, Hız. Muhammed’in parmağını hassas bir noktaya bastığını göstermişti; yeni itaat ruhu, Kureyşlilerin yeni gurununu incitmişti. Hatta o kadar ki Müslümanlar halk içinde secde edemiyor, şehri saran küçük dere kıyılarına çekilmek zorunda

* Sure 8:2-4.

** Sure 2:89, 27:14.

kalıyorlardı. Yoksullara sadaka dağıtıyorlardı ve geceleri ibadet etmek için uyanıp Kur'ân okuyorlardı.

Bu uygulama, muhtemelen Suriye çöllerinde yaşayan Hıristiyan rahiplerden alınmıştı; bu rahipler, sabahın çok erken saatlerinde kalkıp ilahî okurlardı. Bu durum ister istemez bir kutsal kitabın taşıyacağı anlam konusundaki Arap fikrini etkilemişti; özel olarak okunacak bir kitap değil, ibadet sırasında yüksek sesle okunacak bir metin. Bugün Müslümanlar kutsal kitaplarını bireysel olarak da incelemelerine rağmen, hâlâ tam etki yapabilmesi için yüksek sesle okunması gerektiğinde ısrarcıdırlar. Sesin kendine has gizemli bir anlamı vardır ve Kur'ân'ın dilini bir müzik haline getirmektedir; bu da ilahî gücü herhangi bir sanatın yapabileceğinden daha güçlü ve tam olarak hissettirmektedir. Allah'ı uzaklarda, tepelerde bir yerde ilgisizce oturan mesafeli bir Tanrı olmaktan çıkaran şey, Kur'ân'ın kendisiydi. Erken dönem biyografi müellifleri, İslâm dinini kabul edenlerin genellikle İslâm inancının “kalplerine girdiğini” söylediklerini bildirmiştir. Bir sonraki bölümde, Kur'ân'ın rolünü ve ilk Müslümanların din değiştirmesindeki önemini daha detaylı inceleyeceğiz. Ama görünüşe bakılırsa, yüksek sesle okunan Arapçanın sıra dışı güzelliği derinlerde gömülü bir şeye dokunmakta, bilinçaltındaki özlemlerle titreşmektedir. Bir şiir ya da bir müzik eseri bizi benliğimizin ötesine taşıdığında ve daha büyük bir gerçekliği hissettirdiğinde, buna benzer bir deneyim yaşarız. Ama Allah Kelamı'nı söylemek Hz. Muhammed için hiç de kolay değildi. Bazen günlük işleriyle uğraşırken bile vahiyler gelmeye devam ediyordu. Soğuk bir günde bile ter içinde kalıp baygınlık geçirebiliyordu. Diğer otoriteler, Hz. Muhammed'in büyük bir ağırlık hissettiğini, kederlendiğini ve ilahî sözleri dinlerken başını dizlerinin arasına eğdiğini söylemişlerdir.

Peki ilk Müslümanlar kimlerdi? Hatice daha başından itibaren gerçeği kabul etmişti ve Hz. Muhammed'in evinde yaşayan diğerleri de onu izlemişti: Ali, Zeyd ve Peygamber'in dört kızı. Ama amcaları Ebû Tâlib, Abbas ve Hamza'nın ilgilenmemesi, Hz. Muhammed'i hayal kırıklığına uğratmıştı. Ebû Tâlib, atalarının dinini terk etmenin içinden gelmediğini söyleyerek, diğer birçok Kureyşlinin duygularını da dile getirmişti. Hz. Muhammed, kökenleri eski şirk geleneğine dayanmasına rağmen, Allah'tan gelen vahiylerin muhafazakâr Kureyşlileri tehdit edeceğinin farkındaydı ve misyonunun ilk üç yılında pek kendini göstermemesinin bir nedeni de buydu. Ama Ebû Tâlib, Hz. Muhammed'e büyük saygı duyuyordu ve iş giderek zorlaşmasına rağmen, onu kişisel olarak korumaya devam etti. Hâşim kabilesinin lideri olduğundan, Ebû Tâlib'in desteği Hz. Muhammed için çok önemliydi; eski kabile prensipleri yıkılıyor olabilirdi ama bir kişinin, kabilesi tarafından korunmadığı sürece hayatta kalması hâlâ imkansızdı.

Ama Hz. Muhammed'in ailesindeki diğerleri onu peygamber olarak kabul etmişlerdi; Ebû Tâlib'in diğer oğlu Ca'fer, yakın dostu ve kuzeni Abdullah b. Cahş ve kız kardeşi Zeynep ile ağabeyi Ubeydullah. Ubeydullah, tektanrıcılığın alternatif biçimlerinden birini arayan hanefilerden biriydi. Ama Abbas ve Hamza'nın hanımları, kocalarının tereddüdünden hoşlanmamışlardı; Ümmi Fadl ve Selma Müslüman olmuşlardı; Ca'fer'in eşi Esmâ ve Hz. Muhammed'in teyzesi Safiye bnt. Abdulmuttalib de onları izledi. Hz. Muhammed'in azat ettiği Ümmü Eymen de gruba katıldı; bu, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın beş deveyle birlikte Âmine'ye bıraktığı küçük köle kızıydı. Hz. Muhammed bir defasında ona şöyle demişti: "Eğer biri Cennet halkından

bir kadınla evlenecekse, Ümmü Eymen ile evlensin.”* Zeyd bunu duyduğunda çok etkilenmiş ve kendisinden yaşça büyük olmasına rağmen Hz. Muhammed’den onu istemişti. Ümmü Eymen bunu kabul etti ve çiftin çocuğu Üsâme hem Hz. Muhammed’in ilk torunu hem de İslâm dininde doğan ilk çocuk olarak dünyaya geldi.

Ama ilk günlerde Hz. Muhammed aile dışından önemli birini daha gruba soktu; Atık b. Osman – bilinen adıyla Ebû Bekir – Müslüman oldu. İlerleyen yıllarda Hz. Muhammed’in şöyle dediği söylenmektedir: “Gönülsüzlük, şüphe ve tereddüt göstermeyen hiç kimseyi İslâm’ı kabullenmeye davet etmedim; Ebû Bekir dışında. Ona konuyu açtığımda kesinlikle tereddüt etmedi.”** Diğer birkaç yeni Müslüman’ın daha Mekke’de önemli etkisi oldu ama İbn İshâk’ın dediğine göre;

Ebû Bekir, toplumda sevilen, kabul gören ve herkesle anlaşılan bir adamdı. Kureyş kabilesini soyağacını, hatalarını ve doğrularını herkesten daha iyi biliyordu. Kişilikli ve nazik bir tüccardı. Derin kültürü, ticaretteki deneyimi ve sosyal yapısı nedeniyle insanlar ona gelip çeşitli konularda danıştırdı. Kendisine gelenler arasında güvendiği herkese Allah’tan ve İslâm inancından söz etmeye başladı.***

Ebû Bekir, Mekke’deki birçok genci – aralarında daha güçlü kabilelerin üyeleri de vardı – Allah’ın dinine çekti. Güçlü rüya yorumlarıyla tanınırdı ve bir gün güçlü bir yatırımcının oğlu

* Muhammad ibn Sa’d, *Kitab at-Tabaqat al-Kabir*, 8:102, quoted in Martin Lings, *Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources* (London, 1983), p. 51.

** Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 162, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 116.

*** Ibid., 161, p. 115.

olan Halid b. Saîd endişeli bir şekilde ona geldi. Rüyasında içinde alevler kaynayan bir çukurun kenarında durduğunu ve babasının onu çukura itmeye çalıştığını görmüştü. Sonra iki el onu belinden yakalamış ve çekip kurtarmıştı. Uyanmadan hemen önce kurtarıcısının yüzünü görmek için dönmüştü ve Hz. Muhammed ile karşılaşmıştı. Kolayca anlayacağımız gibi, rüya aslında genç kuşakların genellikle deneyimlediği kişisel güvensizlik ve tehlike duygusunu yansıtmaktadır. Çölün zorlukları onlar için çok uzak bir gerçeklikti ve yeni kapitalizm sistemine babaları kadar tutkun değillerdi; dolayısıyla babalarıyla aralarında dile getirilmeyen derin bir çatışma vardı. Hz. Muhammed o gençlerin içlerindeki duygusal yaralara dokunuyordu. Halid de Müslüman oldu ama yeni dinini elinden geldiğince babasından gizledi.

Başka bir rüya da Kur'ân'ın olumlu etkisini göstermektedir. Genç ve aristokrat bir tüccar olan Osman b. Affan, Suriye'ye yaptığı bir iş gezisinden dönerken çölde geçirdiği bir gecede rüyasında bir ses duydu: "Uyuyanlar uyanın! Ahmed Mekke'ye geldi!"* Osman bu sestten hem etkilenmiş hem de şaşırmıştı; sözlerin ne anlama geldiğini anlamasa bile, benliğinin derinliklerinde bir şeyleri harekete geçirdiklerini hissetmişti. İslâm deneyimi, genellikle Müslümanlara kendilerini uzun bir uykudan uyanmış gibi hissettiriyordu. Ertesi gün, başka bir genç tüccar yolda Osman'a katıldı; bu genç, Ebû Bekir'in kuzeni olan Talha b. Ubeydullah idi. Talha da Suriye'den dönüyordu ve Osman'a orada bir rahiple karşılaştığını, rahibin kendisine yakında Hicaz'da adını duyuracak bir Peygamber Ahmed'den söz ettiğini ama aslında o "Ahmed" in Hâşim kabilesinden Muhammed b. Abdullah olduğunu ekle-

* Ibn Sa'd, *Tabaqat*, 3:1,37, quoted in Lings, *Muhammad*, p. 47.

diğini açıkladı. İki genç adam olabildiğince hızlı bir şekilde Mekke'ye döndüler ve hemen Ebû Bekir'e gittiler.

Hız. Muhammed'in ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra doğmuş ve hayatını Müslümanlık dininin erken dönemini araştırmaya adanmış olan Mekkeli tarihçi İbn Şihâb ez-Zührî, Hız. Muhammed'in çok geçmeden büyük başarı kazandığını anlatmaktadır:

Allah'ın Elçisi (Allah onu korusun), hem gizlice hem de açıktan açığa insanları İslâm dinine çağırıyor, genç insanlar ve düşkünler ona cevap veriyordu; ona inananların sayısı çoktu ve inanmayan Kureyşliler de onun söylediklerini eleştirmiyordu. Gruplar halinde oturan insanların yanından geçerken, insanlar onu işaret edip aralarında konuşuyorlardı: "İşte Abdulmuttalib kabilesindeki o genç; cennetten mesajlar veriyormuş."

Bu erken dönemdeki başarıyı İbn İshâk da doğrulamaktadır** ama Zührî ilk Müslümanların özellikle iki gruptan geldiğine dikkat çekmektedir: Gençler ve düşkünler. Sosyal öğretisi nedeniyle doğal olarak çekim duyan çok sayıda dezavantajlı insan, yeni İslâm inancında saygın yerlere kavuşuyordu. Bunlardan biri olan Abdullah b. Mesûd, vahiyleri geldikleri anda ezberleme yeteneğine sahip olan bir çobandı ve bu yüzden ilk saygın Kur'ân hatiplerinden biri oldu; Habbâb b. el-Eret, bir demirci ustasıydı ve kılıç döverdi; Süheyb b. Sinân ve Ammâr b. Yâsir de azad edilmiş iki köleydi ve güçlü Mahzûm kabilesi tarafından halîf olarak alınmışlardı; aralarında Bilâl'in en ünlüsü olduğu bir grup köle – erkek

* Quoted in Watt, *Muhammad at Mecca*, p. 87.

** Ibn Ishaq, Sira 166, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 117.

ve kadınlar – de vardı. Bilâl, inananları namaza çağıran ilk müezzin olacaktı.

Ama bütün mustazaflar bunlar değildi. Bu, aslında çeşitli kabilelerin statülerini ifade eden teknik bir terimdi. Hz. Muhammed misyonuna başladığında, Kureyş kabileleri üç temel gruba ayrılmıştı. W. Montgomery Watt şu şekilde listelemiştir:

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>
Hâşim	AbduşŞems	Mahzûm
Abdulmuttalib	Nevfel	Sehm
Zühre	Esed	Cümah
Teym	Amr	Abduddâr
el-Hâris b. Fihri		
Adiy		

A Grubu'ndaki kabilelerin hepsi Hilfu'l-Fudûl'a dahildi ve şehirdeki daha zayıf kabilelerdi. Pozisyonu son zamanlarda gerilemiş olan Adiy ve güçlenmiş olan Esed (Hatice'nin kabilesi) kabileleri istisnaydı. Hz. Muhammed'in yeni takipçileri genellikle A Grubu'ndan çıkıyordu. Örneğin Ebû Bekir ve Talha, Teym kabilesinin üyeleri; genç tüccar Abdulkabe (ismi daha sonra Abdurrahman olarak değiştirilmiştir) Zühre kabilesinin üyesiydi. Bu "zayıf" kabilelerin üyeleri, kişisel açıdan başarılı olabilirdi – örneğin Ebû Bekir zengin bir adamdı – ama kabilelerinin azalmış olan gücü, onlara şehirde marjinal bir konum veriyordu. Hz. Muhammed'in en kararlı düşmanlarının çoğu – daha sonra da göreceğimiz gibi – B ve C Grupları'ndaki en güçlü kabilelerden geliyordu; çünkü süren

olaylardan hiç memnun değillerdi. Ama Hz. Muhammed'in önemli kabilelerden gelen bazı takipçileri – Halid ve Osman gibi – kendileri için zirvede yer bulunmadığını düşünmüş ve en başarılı olanlarla ikinci sıradakiler arasındaki uçurumun giderek açıldığını görmüş olabilirlerdi. Bu tür hiyerarşiler, eşitsizlikler ve bölünmeler Arap ruhuna ters olduğundan, Hz. Muhammed'in mesajını hevesle karşılıyorlardı. Dolayısıyla başlangıçta İslâm inancı gençlerin ve Mekke şehrinde marjinal bir konuma itildiklerini hissedenden insanların bir hareketiydi.

Bu bir kuşak çatışması anlamına da geliyordu ve İslâm inancı aileleri parçalıyor gibi görünüyordu. Kureyşliler arasındaki bölünmeleri gidereceği yerde, işleri daha da kötüleştiriyor gibiydi. Hz. Muhammed daha açık bir şekilde vaazlarını vermeye başladığında, bu durum daha da netleşti. 615 yılında, misyonuna başladıktan yaklaşık üç yıl sonra, kendini bütün kabilesine açıkça tanıtmasını ve hepsini İslâm'a davet etmesini emreden bir vahiy aldı.* Başlangıçta bu işin gücünü aştığını düşündü ama devam etti ve Hâşim kabilesinden önde gelen kırk kişiyi mütevazı bir yemeğe davet etti. Yemeğin mütevazı olmasının da kendi içinde bir mesajı vardı: Hz. Muhammed, Araplar arasında güç ve zenginlik göstergesi olarak savurgan yemekler verilmesi geleneğine hiç hoş bakmadığını gösteriyordu. Bunu yaparken, eski değerlere bir darbe indirdiğinin farkındaydı.** Yıllar sonra, yemekte servis yapan Ali, beş ekmeğin ve balığın mucizesini anlatacaktı: Gerçekten de ancak tek kişiye yetecek kadar yemek olmasına rağmen, herkes tıka basa doymuş görünüyordu.

* Sure 26:214.

** Sure 17:28-31.

Yemeğin sonunda, Hz. Muhammed vahiylerin prensiplerini açıkça anlatmaya başladığında, Ebû Tâlib'in üvey kardeşi Ebû Leheb kaba bir tavırla Hz. Muhammed'in sözünü kesti ve toplantıdan ayrıldı. Hz. Muhammed ertesi gün hepsini tekrar davet etmek zorunda kaldı. Yine onlara İslâm inancını açıkladı ve sonunda hepsini yeni dine davet etti:

Ey Abdulmuttalib oğulları, halkına benimkinden daha soylu bir mesajla gelen başka bir Arap bilmiyorum. Size gelmiş geçmiş en büyük mesajı getirdim. Allah bana sizi O'na yöneltmemi emretti. Bu harekette kimler bana katılacak? Hangileriniz kardeşim, celladım ve vârisim olacak?

Ortamda tuhaf bir sessizlik hâkim oldu. Ebû Tâlib, Abbas veya Hamza'dan bile çıt çıkmıyordu. Sonunda Ali daha fazla dayanamadı ve henüz cılız bir ergen olmasına rağmen, hepsinin önünde cesurca konuştu:

Aralarında en genç, en bozuk gözlü, en şişman gövdeli ve en ince bacaklı olmama rağmen ben dedim ki, "Ey Allah'ın Peygamberi, bu konuda senin yardımcın olacağım." Hz. Muhammed elini enseme koyarak dedi ki, "Bu aranızdaki kardeşim, celladım ve vârisimdir. Ona itaat edin."

Bu çok fazlaydı. Adamlar gitmek için ayağa kalktılar ve alaycı bir tavırla Ebû Tâlib'e seslendiler: "Sana oğlunu dinlemeni ve ona itaat etmeni söyledi!"

İnsanlar genel olarak Hz. Muhammed'e karşı iyi davranmış olmalarına rağmen, o aileleri bölüyordu. Hatice'nin Abduşems

* Abu Ja'far at-Taberi, *Tariq ar-Rasul wa'l-Muluk* 1171, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, pp. 117-18.

kabilesinden yeğeni Ebu'l-As b. Rebi', Hz. Muhammed'in en büyük kızı Zeynep ile evlenmişti ama İslâm inancına geçmemişti ve kabilesi şimdi onu eşinden boşanmaya ikna etmeye çalışıyordu. Ama Ebu'l-As ve Zeynep birbirlerini seviyordu ve Ebu'l-As, yeni inancında hanımını izlemese bile, ondan ayrılmaya niyeti olmadığını kesin bir dille çevresindekilere ifade etti. Hatice'nin ailesinde İslâm daha acı bölünmelere de yol açıyordu: Zeynep'in üvey kardeşi Nevfel b. Huveylid, İslâm'a temelden karşı görünüyordu ama oğlu Esved Müslüman olmuştu; yeğeni Hâkim b. Hizâm'ın Hatice'ye olan sevgisi devam ediyordu ama kardeşi Halid bunu yapmasına rağmen, kendisi İslâm inancına geçmedi. Ebû Bekir de benzer sorunlar yaşıyordu. Hanımı Ümmü Rumân yeni Allah dininde iki çocuğu Abdullah ve Esmâ ile onu izlemişti ama oğulları Abdulkabe ateşli bir şekilde karşı çıkıyordu. Tıpkı İsa gibi, Hz. Muhammed de babaları oğullara, kardeşleri kardeşlere düşürüyor, aile bağlarını parçalıyor, ailelerin içindeki hiyerarşi yapısını ve görevleri yıkıyordu. Bu sorun çok geçmeden daha da büyüyecekti.

Bu ilk yıllarda insanların Hz. Muhammed'in mesajında itiraz ettikleri şeyler neydi? Daha güçlü kabileler onun mesajına karşı çıkmasına rağmen, hiç kimse onun sosyal öğretisini eleştirmiyordu; bencil ve paragöz olmak bir şeydi, bencilliği ve para hırsını savunmak başka bir şeydi. Kur'ân'a bakıldığında, ilk eleştiriler özellikle Hz. Muhammed'in Yahudi-Hıristiyan geleneğinden aldığı düşünülen Ahiret Günü kavramı çevresinde dönüyordu. Bu kavram vahiylerde giderek daha önemli bir yere sahip oluyor, bireyin sonsuz yazgısını vurguluyor, eylemlerin çok önemli olduğunu bildiriyordu. Ahiret Günü sembolü, toplumsal sorumluluk karşısında bireysellik

kavramını koyuyordu. Kur'ân, birçoklarının güvendiği kabile servetinin ve gücünün Ahiret Günü'nde onlara hiçbir yarar sağlamayacağı konusunda Kureyşlileri uyarıyordu. Bunun yerine her birine neden yetimlerle, öksüzlerle, yoksullarla ve acizlerle ilgilenmediği, onları korumadığı sorulacaktı. Neden açgözlü bir şekilde kişisel servetler yapmış ve kabilelerindeki daha şanssız, daha kırılgan olanlarla servetlerini paylaşmamışlardı? Bu, özellikle eşitlikçi ideolojiyi ciddiye almak istemeyen zengin Kureyşliler için ürkütücü bir fikirdi; hatta davranışlarının atalarının gelenekleriyle kökten çeliştiğini bilmelerine rağmen. Ahiret Günü fikrini tamamen kestirip atmak ve küçümsemek daha kolaydı; onların savunusuna göre, bunlar sadece “antiklerin peri masalları”^{*} ya da sadece yalan^{**} olabilirdi. Dünya üzerinde çürümüş olan bedenler nasıl olup da tekrar hayata dönecekti? Hz. Muhammed gerçekten uzun zaman önce ölmüş atalarının mezarlarından çıkacağını mı söylüyordu?^{***} Ölümünden sonra yaşam olmadığına dair eski Arap inancına sıkı sıkıya bağlanmışlardı ama Kur'ân bunu kanıtlamayacaklarına işaret etmektedir: Bu sadece insanların zannıdır.^{****}

Kur'ân aynı zamanda bu itirazların suçluluk duygusundan ve materyalist kaygılardan kaynaklandığına da dikkat çekmektedir. Ahiret Günü'nü inkâr edenler, sosyal davranışlarının yanlış olduğunu bilenlerdir.^{*****} Görünüşe bakılırsa, Kur'ân'ın bazı pasajları bu itirazları cevaplamaktadır: Eğer Tanrı bir avuç topraktan bir insan yaratabiliyorsa – Kur'ân'ın

* Sure 83:13.

** Sure 37:15.

*** Sure 37:12-19.

**** Sure 45:23.

***** Sure 83:9-14.

asla yeterince sık övemeyeceği bir mucize – ve etrafını saran dünyayı mucizelerle doldurabiliyorsa, neden ölmüş bir bedeni de diriltemeyecekti ki?

*İnsan görmüyor mu ki, Biz onu bir nutfeden yarattık da
şimdi o çeneli bir çekişgen kesildi.*

Yaratılışını unutarak Bize bir de mesel (örnek) fırlattı:

“Çürümüşken o kemikleri kim diriltir?” dedi.

*De ki: “Onları ilk defa yaratan diriltir ve o yaratmanın her
türüsünü bilir.”*

*O ki size yeşil ağaçtan bir ateş çıkarmasını sağladı da şimdi
siz ondan tutuşturup duruyorsunuz.*

*Gökleri ve yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil
midir? Elbette kadirdir. Yaratan O, her şeyi bilen O!*

O’nun emri, bir şeyi dileyince ona sadece “Ol!” demektir.

O da oluverir.

*Artık tesbih edilmez mi öyle her şeyin hükümranlığı
elinde bulunan yüce Allah! Hep de döndürölüp O’na
götürüleceksiniz.**

Ahiret Günü’nün kendisi güçlü bir imge haline gelmişti ve bütün varlıkların nihayetinde Tanrı’ya, yaratıcıya ve kaynağa döneceğini vurguluyordu.

Ama bu itirazlara rağmen, Hz. Muhammed misyonunun ilk yıllarında bir hayli başarılı oldu. Bir noktada neredeyse kabilesindeki bütün insanları yeni Allah dinine döndürecek gibi görünüyordu. Ama 616 yılında bir kriz patlak verdi. Bu noktaya kadar, Hz. Muhammed diğer Arap ilahlarından hiç söz etmemişti. Birçok Kureyşli muhtemelen Lât, Uzzâ ve

* Sure 36:77-83.

Menât'a her zamanki gibi tapmaya devam edebileceklerini düşünüyordu. Hz. Muhammed, vahiylerin tektanrıçı unsurunu o zamana kadar vurgulamamıştı. Ama sonunda konuşmak zorunda kalacaktı. İslâm inancını seçenlerin Allah'ın kızlarına tapmalarını yasakladığında, takipçilerinin birçoğunu bir gecede kaybettiğini ve Kur'ân'ın Kureyş kabilesini parçalamak üzere olduğunu gördü.

6

Şeytan Ayetleri

İlk sorun işareti hiç yoktan ortaya çıkmış gibiydi. Kureyşlilerden bazıları bir Müslüman grubunu Mekke'nin dışına kadar izledi ve orada ibadet sırasında secde ederlerken onlara saldırdı. Müslümanlar karşılık verdi ve Hz. Muhammed'in kuzeni Sa'd b. Ebû Vakkas saldırganlardan birini bir devenin çene kemiğiyle yaraladığında, İslâm için ilk kan akıtılmış oldu. Bu olay muhtemelen Mekke'deki herkesi şoka sokmuş olmalıydı. Kureyşliler genellikle hoşgörölü insanlardı ama Hz. Muhammed Arabistan'ın eski ilahlarının kültlerini yasakladığında, Kureyşli çoğunluk ile Müslüman kesim arasında bir şüphe ve nefret uçurumu açıldı. İbn İshâk şöyle demektedir:

Peygamber nihayet Allah'ın kendisine emrettiği gibi İslâm inancını açıkça ilan ettiğinde, insanları geri çekilmedi veya ona sırtını dönmedi; ta ki diğer tanrılar hakkında aşağılayıcı şekilde konuşana kadar. Bunu yaptığında, Kureyşliler çok öfkelenildiler ve onu düşman olarak görmeye başladılar; Allah'ın İslâm inancıyla bu tür kötölüklerden koruduğu kişiler ne yazık ki azınlıktaydı.*

* Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 166-7, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 118.

Peki Kureyşliler neden bu kadar öfkelenmişlerdi? Bazıları Yahudilik ve Hıristiyanlık inançlarını eski Arap paganizminden üstün tutarak tektanrıcı vizyona geçmemişler miydi zaten? Allah'ın Kızları kültü, Taif, Nahle ve Kudeyd'deki tapınaklarda sıkıca korunuyordu ve anlaşılan Mekke'deki dinî yaşamda da marjinal bir yere sahip olmalıydı. Bazı Kureyşlilerin, Kâbe'nin koruyucusu olan diğer koruyucu kabileleri saygısızlık nedeniyle Mekke'den kovan bedevi kabileleri kızdırmaktan korktuğu doğrudur ama sorunun kaynağı aslında bundan daha derinlere iniyordu. Kur'an'dan öğrenebildiğimize göre, şehrin tüm önde gelenleri Hz. Muhammed'e karşı birleşmişti ve onu halk düşmanı ilan etmişlerdi. Tek bir Tanrı olduğu fikrinin sıra dışı bir icat olduğunu haykırıyorlardı; Allah'ın Kızları'na tapınmak, Arabistan'daki tüm insanları birleştiren kutsal bir olguydu.*

Hız. Muhammed, Ebû Tâlib'i İslâm inancına davet ettiğinde, Ebû Tâlib atalarının inancını fırlatıp atamayacağını söylemişti. Geçmişe böylesine bir bağlılığı bizim kavramamız zordur, çünkü modern toplumumuz değişimi gerektirir ve biz de sürekli gelişim ve değişim bekleriz. Orijinallik bizler için önemlidir ve icat suçlamasından öfkelenmeyiz; oysa Hz. Muhammed öfkeli ve üzgündü.** Ama geleneklerine daha bağlı toplumlarda, geçmişle bağı sürdürmek kutsal bir değerdir. Bizim normal karşıladığımız değişim, bizden önceki toplumların yapamayacağı şekilde altyapının sürekli olarak yeniden biçimlendirilmesini gerektirir. Modern çağ öncesi toplumlarda, din daima bir anlaşıma yaptırımı özelliği taşımıştır. Uygarlık ve kültür, tanrıların aşağılanarak tehdit edilemeyeceği nazik başarılar olarak düşünülürdü. Dolayısıyla yenilikler sadece

* Sure 38:4-8.

** Sure 46:8.

küçük bir elit kesimle sınırlı kalırdı; MÖ 399'da Atina'da ölüme mahkûm edilen Socrates'in kaderi, sorgulayıcı bir ruhu halkın içinde serbest bırakmanın tehlikelerini gösteren bir örnektir. Kâfirlikle ve gençliği yoldan çıkarmakla suçlanmıştı. Hz. Muhammed de benzer suçlamalarla karşılaşacak ve ölümden kıl payı kurtulacaktı.

Mekke halkının sadece Allah'a tapmasını ve diğer tanrıları terk etmesini istediğinde, Hz. Muhammed aslında onlara birçok kabile üyesinin kabullenmeye hazır olmadığı yeni bir dinî tutum öneriyordu. Tektanrıci tutumun entelektüel bir durum olmadığını, bilinçte değişim gerektirdiğini daha önce incelemiştik. Peygamber'in isteği derin bir korku yaratmıştı, çünkü toplumun varlığının dayandığına inanılan kutsal temelleri sarsıyordu. Erken dönem Hristiyanlar da, "ilerleme"nin korkusuzca ileri doğru yürümek değil, idealleştirilmiş geçmişe dönmek olarak algılandığı Roma'da benzer bir deneyim yaşamışlardı. Pagan Roma tanrıları, devletin koruyucuları olarak görülüyordu. Eğer kültleri ihmal edilirse, tanrılar da korumalarını kaldırırdı. Bu, Roma paganizminin hoşgörüsüz bir din olduğu anlamına gelmiyordu; yeni tanrılar Romalılar'ın antik ilahlarının yerini almaya çalışmadığı sürece, herkes istediği gibi dinî özgürlüğe sahipti. Her zaman için yeni bir külte yer vardı ve insanlar çok çeşitli mezheplere dahildi. Daha önce belli bir dini kabul etmek ve geri kalanlarını dışlamak duyulmamış bir şeydi. Doğru, Yahudiler tek Tanrı'ya inanıyor ve çoktanrıçılığı lanetliyorlardı ama Yahudilik inancının çok eski ve bu yüzden de çok sağlam olduğunu herkes biliyordu. Hristiyanlar sinagoglara üye oldukları sürece Yahudiler ile aynı hoşgörüyü karşılanıyorlardı ama eski Yahudi Kanunları'nı izlemeyeceklerini açıkça ifade et-

tiklerinde, dine karşı saygısızlık ve ateizmle suçlanmışlardı, çünkü Roma tanrılarına tapmayı reddetmişlerdi. Bu pagan ilahlara hak ettiklerine inanılan saygıyı sunmayarak, Hıristiyanlar bir tabuyu çiğnemişlerdi; insanlar bunun bir felakete yol açacağına ve birbiri ardına gelen imparatorların hepsinin kellesini vurduracağına inanıyorlardı. Şehitlerin karşılaştığı korkunç son, Roma ruhunu ne kadar derinden tehdit ettiklerinin göstergesidir; parçalanmış bedenleri, insanların bir bütün olarak bu “ateizm”e katılmadıklarına dair tanrılara sunulan bir kanıttı.

Eğer güçlü Roma İmparatorluğu’nda yaşanan durum buy- sa, Kureyşlilerin Hz. Muhammed’in “ateizm”inden bu kadar etkilenmeleri de doğal karşılanmalıdır. Göçebe hayatı, öncelikle nazik ve tehlikeli olduğu için muhafazakârdı. Örneğin, hiç kimse geleneksel yolları bir kenara atıp atalarının su kaynaklarına giden yeni yollar bulmayı aklının ucundan bile geçirmezdi. Kureyşliler sadece iki kuşaktır çölden uzaktılar ve ticari başarılarının geçici olabileceğini hissediyor olmalıydılar. Romalılar gibi onlar da geçmişle bağlarını sürdürüyor ve başarılarını atalarının geleneklerine saygılı olmaya dayandığına inanıyorlardı. Dolayısıyla Kur’ân’da ve daha önceki kaynaklarda, Hz. Muhammed sürekli olarak düşmanları tarafından toplum için tehlike oluşturmakla, atalarının dinlerini ihmal etmekle ve ateizmle suçlanmıştır; Roma kolezyumlarındaki kalabalıkları öfkeyle dolduran neden de aynıydı.

Bazı erken dönem Hıristiyan müdâfileri, dinlerinin bir kâfir icadı olmadığını göstermek için paganlara ulaşmaya çalışmıştı; Filistin’in ünlü teologu Justin, Hıristiyanların sadece tek Tanrı’ya inanmış olan Platon’un ve diğer saygın felsefecilerin ayak izlerini takip ettiğini göstermek için *Apo-*

logiae adlı kitabını yazmıştır (yaklaşık 150-155). Kur'ân, Hz. Muhammed'in korkularını yatıştırmak ve dostça ilişkileri yeniden kurmak için Kureyşlilere benzer bir şekilde yaklaştığı bir olayı anlatır:

O takdirde, muhakkak hayatın da, ölümün de katmerli acısını tattırırdık; sonra Bize karşı kendin için hiçbir yardımcı bulamazdın.

*Az daha seni bu yerden çıkarmak için rahatsız edeceklerdi ve o takdirde kendileri de senin ardından pek az kalacaklardı.**

Batı'da bazı araştırmacılar, Hz. Muhammed çoktanrıçılığa geçici bir süre ayrıcalık tanıdığını söylediklerinde Şeytan Ayetleri'nin aslında bunu vurguladığını anlatmaya çalışmaktadırlar.

İbn Sa'd ve Taberî'nin hazırladığı tarihlerde anlatılan hikâye, bir defasında Şeytan'ın Hz. Muhammed'in aldığı vahye karıştığını anlatmaktadır. Bu hikâyeye göre, 53. Sure vahyedilirken, Hz. Muhammed üç tanrıça Lât, Uzzâ ve Menât'ın Allah ile insan arasında aracı olabileceğini belirten iki ayet mırıldandı. Ama Kureyşliler Allah'ın Kızları'nı ilahî varlıklar olarak kabul ettiklerinden, Kur'ân'ın onları da Allah'ın kendisi ile aynı seviyeye çıkardığını sandılar. Hz. Muhammed'in tanrıçaların Allah ile aynı konuma sahip olduğunu kabul ettiğini düşünerek, müşrik Kureyşliler Müslümanlar ile birlikte secde ettiler ve aralarındaki husûmet sona ermiş gibi göründü. Kur'ân atalarının dinine saygı gösterdiğinden ve tektanrıçılık kenara bıraktığından – onların anlayışına göre – İslâm inancını artık Mekke'deki insanlara felaket getirebilecek bir tehdit

* Sure 17:75-7.

olarak görmüyorlardı. Ama aynı hikâyeye göre, daha sonra Hz. Muhammed başka bir vahiy aldı ve bu vahiye, Allah'ın Kızları kültünün kabul edilmesinin “Şeytan” tarafından ilham edildiği bildirildi. Sonuç olarak iki ayet Kur'ân'dan çıkarıldı ve üç tanrıçanın Arapların kendi hayal ürünleri olduğunu, tapınılmayı hak etmediklerini belirten diğer ayetler eklendi.

Birçok Müslüman'ın bu hikâyenin sahte olduğuna inandığını açıkça belirtmekte yarar vardır. Kur'ân'da bununla ilgili bir kayıt bulunmadığını, İbn İshâk'ın Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili kayıtlarında yer almadığını, dokuzuncu yüzyılda Buhârî ve Müslim tarafından hazırlanan sahihlerde de bundan söz edilmediğini vurgulamaktadırlar. Müslümanların eleştiri olarak yorumlanabileceği için rivâyetleri bir kenara attıkları söylenemez; buna gerçekten inandıklarını kabul etmek gerekir. Ama Batılı İslâm düşmanları, bunu Hz. Muhammed'in samimiyezsizliğini göstermek için fırsat bilmişlerdir; İlahi Kelam'ı kafasına göre değiştirip duran bir adam nasıl gerçek bir peygamber olabilirdi? Gerçek bir peygamberin ilahî bir ilhamla şeytanî bir ilhamı birbirinden ayırabilmesi gerekmez miydi? Ama Maxime Rodinson ve W. Montgomery Watt gibi araştırmacılar yakın geçmişte göstermişlerdir ki hikâyenin böyle bir olumsuz anlam taşıması da gerekmemektedir. Ne var ki bu hikâye, Batı için İslâm dünyasındakinden daha fazla önem taşımaktadır; en azından 1988'e kadar öyleydi.

Salman Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri* adlı romanı yayınlandıktan sonra, hikâye yeni bir önem kazandı. Müslümanlar, romanın Hz. Muhammed'in hayatıyla alay ettiğini söyleyerek itiraz ettiler; onlara göre kitap İslâm Peygamberi hakkında tüm eski Batı mitlerini tekrarlıyordu ve onu sadece politik amaçlar peşinde koşan bir sahtekâr, vahiylerini istediği sayıda kadını elde etmek için kullanan bir şehvet düşkünü olarak gösteriyor,

ilk takipçilerinin önemsiz, insan dışı varlıklar olduğunu ima ediyordu. Müslümanların iddiasına göre işin en acı tarafı ise, kitabın Kur'ân'ın bütünlüğünü dejenere etmesiydi. Romanın adını aldığı Şeytan Ayetleri olayının Müslümanların kutsal kitabının iyilik ve kötülüğü birbirinden ayıramadığını vurgulamaya çalıştığını, Batılı eleştirmenlerin daima tekrarladığı gibi kutsal kitaplarının sadece sıradan bir insan tarafından yazıldığını ima ettiğini söylemektedirler.

Rüşdi'nin hitabeti iyi olan çoğu destekçisi, İslâm'ın araştırmacılığı, bilimi ve sanatsal özgürlüğü yasaklayan bir din olduğunu iddia etmişlerdir; üstelik erken dönem Müslümanların muhteşem güzelliğe sahip büyük bir uygarlık kurmuş ve Orta Çağ'da Batılı araştırmacılara önemli esin kaynağı sağlayan gerçekçi bir felsefi gelenek oluşturmuş olmalarına rağmen. Rüşdi'nin Peygamber ve ilk takipçileriyle ilgili fantastik portreleştirmeleri, elbette ki gerçekler olarak değil, psikolojik bunalım geçiren karakterlerden birinin hayali vizyonları olarak sunulmuştur. Hikâyeye göre, kültürel köklerini kaybeden ünlü Hintli film yıldızı Gibreel Farishta, neredeyse bin yıldır Batı tarafından desteklenen nefret ve tiksinti imajını içselleştirmiştir.

Batı ile Müslüman dünyası arasındaki bu çatışma eski yaraları yeniden açtığından, Şeytan Ayetleri'nin gerçekte neyle ilgili olduğunu açıkça belirtmekte yarar vardır; tabii eğer gerçekten olmuşsa. Hz. Muhammed, daha fazla inanan çekmek için tevhid mesajında uzlaşmaya hazır mıydı? Kur'ân, geçici bile olsa mutlak kötülük tarafından lekelenmiş miydi? Bu bağlamda, Rodinson ve Watt'ın hikâyesinin Hz. Muhammed'i kötü niyetli bir sahtekâr olarak göstermediğini öne sürmeleri önemlidir. *Târîh* ve *Tefsîr*'de hikâyesinin iki farklı versiyonunu

sunan Taberî'ye baktığımızda, Hz. Muhammed'in Kureyşliler ile son kırılganlığını saran şartları değerlendirdiğini görüyoruz. İbn İshâk gibi, o da önceleri Kureyşlilerin Hz. Muhammed'in mesajını kabullenmeye hazır olduğunu söylemiştir. O, Hz. Peygamber'in vefatından yaklaşık yetmiş yıl sonra yazan ve onun uzak bir akrabası olan Urve b. Zübeyr'in, Hz. Muhammed'in başlangıçtaki başarılarını vurgulayan erken bir rivâyetini alıntılar. Öncelikle Urve, Kureyşliler başlangıçta Hz. Muhammed'den uzaklaşmamış, "neredeyse ona kulak vermişlerdir" demektedir. Allah kültü adına vaaz verdiği, yoksullara ve acizlere ilgi gösterdiği sürece, Mekke'deki herkes Yüce Tanrı'nın bu reformlaştırılmış dinini kabul etmeye hazırdır. Urve; "Ama Allah'a tapmanın atalarının tanrılarına sırt çevirmelerini gerektirdiğini söylediğinde, Kureyşliler onunla tartışmış, söylediklerini onaylamamış, onu izleyenlere karşı ayağa kalkmışlardır; Allah bazılarını kurtarmıştır ama onların da sayısı azdır" der. Böylelikle, İslâm bir gecede tiksiniyen bir azınlık mezhebi haline gelmiştir. Urve buna ilginç bir detay da ekler: Hz. Muhammed'e karşı çıkan ilk Kureyşlilerin Lât'ın şehri olan Taif'te mülkleri vardır.*

Mekke'nin kavurucu sıcağından kaçmayı seven birçok Kureyşli, Hicaz'ın daha serin ve daha verimli bir bölgesi olan Lât'ın şehri Taif'te yazlık evlere sahipti. Tanrıçanın tapınağı onlar için önemliydi, çünkü Kâbe olmadığı için ibadetlerini orada yerine getiriyorlardı. Hz. Muhammed kabilesine Lât'a tapınmayı yasakladığında, Taif'teki pozisyonlarını tehlikeye atmaktan korkmaları normaldi. Taberî, Ebu'l-Aliye'nin Kureyşlilerin Hz. Muhammed ile anlaşma yapmaya yanaşacak kadar rahatsız olduklarını söylediğini belirtmiştir: Eğer

* Quoted in W.Montgomery Watt, *Muhammad at Mecca* (Oxford, 1953), p. 100.

Allah'ın Kızları ile ilgili bazı uzlaşmacı sözler söylerse, Kureyşliler onu Mekke'nin güç çemberinin içine sokacaklardır. Bu hikâyeye göre, Hz. Muhammed Lât, Uzzâ ve Menât'ı öven iki ayet söylemiş, sonrasında ise ayetlerin "Şeytan" tarafından ilham edildiğini öğrenmiştir.* Ama bu hikâye diğer rivâyetlerle ve Kur'ân'ın kendisiyle çelişmektedir. Taberî gibi bir Müslüman tarihçinin kayda geçirdiği tüm rivâyetleri desteklemediğini bilmeliyiz; bunun yerine, okurun kıyaslamayı kendisinin yapmasını ve geçerlilikleri hakkında kendisinin karar vermesini beklemiştir. Peygamberlik misyonunun bu başlangıç döneminde, Hz. Muhammed politik güçle ilgilenmiyordu. Dolayısıyla Ebu'l-Aliye'nin anlattığı bu hikâye pek olası görünmemektedir. Daha önce gördüğümüz gibi, Kur'ân, Hz. Muhammed'in bu noktada Mekke'de bir politik fonksiyonunun bulunduğunu reddetmektedir; daha sonrasında ise Peygamber, önde gelen Kureyşlilerin bu tür tekliflerini tereddütsüzce geri çevirmiştir.

Taberî kendi *Târîh*'inde tamamen farklı bir hikâyeye de yer vermektedir. Burada Hz. Muhammed Kureyşliler arasındaki çatışmaya çözüm bulmak için kendi içine kapanmıştır. Hikâyenin diğer versiyonlarının iddia ettiğinin aksine, maddi avantaj sağlamak için Allah'ın Kızları'na iltifat etmemiştir. Taberî, Hz. Muhammed'in Kureyşlileri tevhid mesajıyla uzlaşmalarını sağlamak için samimi bir şekilde yaratıcı bir çözüm arayışında olduğunu göstermektedir:

Peygamber kendi insanların ona sırt çevirdiklerini gördüğünde, Allah'tan getirdiği şey karşısında gösterdikleri tavra üzüldü; bu yüzden, Allah'ın insanlarıyla uzlaşmasını sağlayacak bir

* *Tafsir*, xvii, 119-21, quoted in Watt, *Muhammad at Mecca*, p. 102.

mesaj göndermesini bekliyordu. İnsanlarını çok sevdiğinden ve onlar için endişelendiğinden, işini bu kadar zorlaştıran engelin ortadan kalkması onu çok sevindirecekti; bu yüzden konuyu uzun uzun düşündü ve bir çözüm bulmayı diledi.*

Taberî'ye göre, Hz. Muhammed bir gün Kâbe'de tefekküre dalmışken, tevhid görüşünden ödün vermeden üç "tanrıça"ya yer verebilmesini sağlayan bir vahiy geldi. 53. Sure geldiğinde, Kureyşlilerin birçoğu Kâbe'de oturuyordu. Hz. Muhammed şu sözleri söylemeye başladığında, hepsi olduğu yerde doğrulup dikkatle onu dinledi:

*Siz de gördünüz değil mi Lât ve Uzzâ'yı?
Üçüncü olarak da öteki Menât'ı?**

Hız. Muhammed'in Allah'ın Kızları ile ilgili söyleyebileceği her şeyin çok uzun vadeli ve geniş çaplı sonuçları olabilirdi. Kur'ân'ın onların kültlerini tamamen dışladığını gösteren bir şey mi söyleyecek, yoksa daha olumlu bir mesaj mı iletcekti? Taberî'ye göre, işte bu noktada "Şeytan" onun dudaklarından şu sözlerin dökülmesini sağladı:

Bunlar aracılıkları onaylanan yüce kuşlardır [Garânik].

Hikâyenin bu versiyonuna göre, yeni vahiy karşısında Kureyşliler çok sevindiler. Ğarânik, muhtemelen diğer tüm kuşlardan daha yükseğe uçabilen çöl turnalarıydı. Tıpkı meleklerin ve cinlerin varlığına inandığı gibi muhtemelen Allah'ın

* *Tariq ar-Rasul wa'al Muluk* 1192, quoted in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 165.

** Sure 53:19-20.

Kızları'nın varlığına da inanan Hz. Muhammed, tanrıçalara iltifat ediyor, bu arada mesajından da ödün vermiyordu. Ğarânîk kesinlikle Allah ile aynı seviyede değillerdi – zaten kimse öyle olduğunu iddia etmiyordu – ama cennet ile dünya arasında gidip gelerek, tıpkı melekler gibi Allah ile insan arasında aracılık yapabilirlerdi.* Kureyşliler haberi hemen şehre yaydılar: “Hz. Muhammed tanrılarımız hakkında iyi konuştu. Onların aracılığı onaylanan yüce Ğarânîk olduğunu söyledi.”**

Hıristiyan dünyasında yetişmiş olanlar, muhtemelen bu “Şeytan” kelimesini yanlış anlamış olabilirlerdi. Hıristiyan dünyasında Şeytan kötülüğün efendisi olarak tanınır ama Kur’ân’da – ve Yahudi kutsal metinlerinde – çok daha anlaşılır bir karakterdir. Kur’ân’da anlatılan hikâyeye göre, Allah insanoğlunu yarattığında tüm meleklerine Adem’in önünde secde etmelerini buyurdu ama Şeytan (ya da Yunanca diabolos kelimesinin Arapça’ya uyarlanmış haliyle İblis) bunu reddetti ve Allah onu huzurundan kovdu. Kur’ân bunu mutlak bir günah olarak görmemekte, Şeytan’ın Ahi-ret Günü’nde bağışlanacağını bildirmektedir.*** Hatta bazı sûfîler, Şeytan’ın Allah’ı diğer tüm meleklerden daha fazla sevdiğini, çünkü sadece Allah’a sunduğu türden bir onuru yaratılmış bir kula sunmak istemediğini söylemişlerdir. Dolayısıyla “Şeytan Ayetleri” olayı, aslında Kur’ân’ın geçici bir süre için bile olsa kötülükle lekelendiği anlamına gelmemektedir. İslâm inancı, Düşüş doktrini Hıristiyanlık inancı gibi ele almamaktadır. Kur’ân bize Adem’in Şeytan tarafından baştan çıkarıldığını anlatmaktadır ama bu özgür

* Sure 53:26.

** Taberi, *Tariq* 1192, qoted in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 166.

*** Sure 7:9-15.

irade, Müslümanlar tarafından – ve çoğu Yahudi tarafından – insan gelişiminde gerekli bir aşama olarak görülmektedir. Günahına ve şeytanî fikirleri izleme hatasına düşmüş olmasına rağmen, Adem büyük peygamberlerin ilki olmuştur ve Şeytan asla insanoğlunun yok edicisi haline gelmemiştir. Bugün bazı Müslümanların Birleşik Devletler için “Büyük Şeytan” ifadesini kullandığını duyduğumuzda, bu dil ayrımını aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Yaygın Şîî mezhebinde, Şeytan, ruhun gerçek nimetleri yerine küçük şeylerle tatmin olan zavallı, önemsiz bir yaratık olarak kabul edilir. Şah döneminde birçok İranlı, Birleşik Devletler’i halkı çürümüş materyalizm tuzaklarına çekmeye çalışan “Büyük Saçmalayıcı” olarak görüyordu.*

Daha sonraları Kureyşlilerin Hz. Muhammed’den bir uzlaşmaya varmasını istediklerini görüyoruz: Kendisi sadece Allah’a inanabilir, onlar da hem Yüce Tanrı’ya hem de atalarının ilahlarına tapabilirlerdi. Ama Hz. Muhammed bunu daima reddetti. Taberî tarafından aktarılan hikâyeye göre, “Şeytan Ayetleri”nin hemen ardından bu tanrıçaların varlığını inkâr etti. Bu hikâyeye göre, Cebrail bir gece İslâm Peygamberi’ne geldi ve şöyle dedi: “Sen ne yaptın, Ey Muhammed? O insanlara sana Tanrı’dan getirmediğim bir şeyi ve O’nun sana söylemediği bir şeyi söyledin.”** Bunun üzerine Allah’ın Kızları’nı sadece isim olarak kabul eden yeni vahiyler geldi. Tanrıçalar insanların hayal ürünüydü ve Allah onlar hakkında bir vahiy göndermemişti:

* William O.Beeman, ‘Images of the Great Satan: Representations of the United States in the Iranian Revolution’, in Nikki R. Keddie (ed.), *Religion and Politics in Iran: Shi’ism from Quietism to Revolution* (New Haven, 1983), pp. 191-217.

** *Tariq* 1192, quoted in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 166.

*Onlar hiçbir şey değil, sırf sizin ve babalarınızın taktığı kuru isimlerdir. Allah onlara öyle bir saltanat indirmedir. Onlar yalnız zanna ve nefislerinin sevdasına uyuyorlar. Oysa Rablerinden kendilerine doğru yolu gösteren geldi.**

Bu, Kur'ân'ın tanrıçaları karaladığı en radikal örneklerden biridir ve bu ayetler Kur'ân'a dahil edildikten sonra, Kureyşliler ile uzlaşmak gibi bir şey artık söz konusu bile olamazdı.

Taberî'nin *Târîh*'indeki Şeytan Ayetleri hikâyesi bile, Hz. Muhammed'in kötü niyetli bir uzlaşmaya yaklaştığını göstermemektedir. Anlatılana göre, Hz. Muhammed söylediği ayetlerin ilhamının Şeytan'dan kaynaklandığını öğrendiğinde yıkılmıştı. Ama yine Taberî'ye göre, Allah ona hemen önceki peygamberlerin de benzer “Şeytanî hatalar” yaptığını bildiren bir vahiy göndererek onu rahatlatmıştı. Bu bir felaket değildi, çünkü Tanrı her seferinde çıkarılan ayetlerin yerine çok daha üstün nitelikli olanlarını gönderiyordu. Kur'ân, “vahiy” kavramıyla ilgili riskleri şöyle açıklamaktadır:

*Biz senden önce bir resul ve bir nebi göndermedik ki, o bir şey yapmayı arzu ettiğinde, şeytan onun arzularına şüpheler karıştırmassın. Bunun üzerine Allah şeytanın karıştırdığı şüpheyi derhal giderir. Sonra da Allah, ayetlerini güçlendirir. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.***

İlk peygamber olan Adem, Şeytan'a uyarak hareket etmişti ve daha sonraki peygamberler de halklarına ilettikleri Allah Kelamı'nda Şeytanî Ayetler almışlardı. Bu, getirdikleri kut-

* Sure 53:23.

** Sure 22:52.

sal metinlerin kötölük lekesi taşıdığı anlamına gelmiyordu. Araplar, şeytan kelimesini sık sık saf insan nefsinı ima etmek için de kullanırlar. Vahiyleri doğru yorumlamanın Hz. Muhammed için ne kadar zor olabildiğini görmüştük; kişinin kendi fikirlerini karıştırarak hata yapması ya da yanlış kelimelerle ifade etmesi çok kolaydı. Ama bu elbette ki Hz. Muhammed'in Kur'ân'ı kendine uydurabileceği anlamına gelmiyordu. Kur'ân, hiçbir ölümlünün ayetleri değiştiremeyeceğini bildirmektedir ve eğer Hz. Muhammed böyle bir şey yapsaydı, sonuçları korkunç olurdu.* Belli bir peygambere vahiy edildiği süreç içinde, Allah kutsal metinleri onarabilirdi. İnsan bakış açısından, Kur'ân'ı Araplara getirirken Hz. Muhammed'in sürekli bir trans halinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu belli bir sürece yayılan bir olaydı ve Hz. Muhammed bazen mesajının yeni uygulamalarının belli bir önceki görüşü geçerli kıldığını görüyordu.

Bu noktada, Hz. Muhammed'in mesajında yeni bir vurgu gelişti; bu vurgu, İlahi Birlik kavramını vahiylerin en önemli parçası kılıyordu. Bu noktadan sonra, Hz. Muhammed hassas bir tektanrıçı olmuştu.

Çeşitli tanrıları ve tanrıçalarıyla, trajedilere dürüst ve cecur yaklaşımıyla, son çözüm olarak lüksü reddetmesiyle geleneksel paganizmin güzelliğini daha yeni yeni takdir edebilmeye başladık. Buna karşılık tektanrıçılık monolitik bir yapı görünebilir ve her türde felsefi sorunlar doğurabilir. Pagan panteonu nihaiye giden çok çeşitli yollar olduğunu gösterirken, sadece tek bir Tanrı'nın var olduğunu vurgulayan mono-teist ısrarcılık, insanlar arasındaki farklılıklara karşı hoşgörüsüz gibi görünmektedir. Ama çoktanrıçılık insan gelişiminde

* Sure 2:100; cf. 13:37, 16:101, 17:41, 17:86.

ortak bir bilince ulaşılmadığı, dünya ve kozmostaki çeşitli unsurların daima mükemmel bir uyum içinde olamadığı belli bir döneme ait gibi görünmektedir. İnsanoğlu kendi içinde ve diğer âlemlerle birlikte bir bütün olduğunu görmeye başladı, evren tek bir güç tarafından yönetilen tek bir kimlik halinde belirdi, insanlar monoteist çözümlere yönelmeye başladılar. Eski tanrılar nihai varlığın ya da gerçekliğin sadece farklı yönleri ya da – daha geleneksel teoloji terimleriyle – tek bir Tanrı’nın farklı özellikleri haline geldiler.

Roma İmparatorluğu’nun son döneminde bunun güzel bir örneğini görebiliriz. Devasa boyutlarda bir politik kimliğe dahil olarak yaşamak, insanların bilinen dünyayı tek bir bütün olarak görmelerini sağlamıştı: Yerel tanrılar ve kültürler, artık yetersiz görünen belli alanlara bağlanıyordu. Eski büyük Yunan filozoflarının öğrettiği gibi Tanrı’nın bir bütün olduğunu giderek daha fazla sayıda insan görmeye başlıyordu. Ama daha önce gördüğümüz gibi, bu acı verici bir geçiş süreciydi. Bazı insanlar monoteist dine geçişte diğerlerinden daha hazır görünüyordu ve Hristiyanlık inancı dördüncü yüzyılda Roma İmparatorluğu’nun resmi dini haline geldikten sonra bile, paganizm uzun bir süre devam etti. Monoteizmin sunduğu çözüm, insanların kutsal geçmişlerini kesin olarak bir kenara atmalarını gerektiriyordu ve bazıları bunu son derece rahatsız edici buluyordu. Yedinci yüzyılın başlarında Arabistan’da da benzer bir kriz yaşanıyordu. Politik durum, Arapların ruhsal ve kişisel psikolojilerini etkiliyordu. Her yandan büyük imparatorluklarla sarılmış durumdaydılar ve Arabistan Çölleri’nin dışında birleşmiş bir dünya olduğunu görebiliyorlardı. Onlar da kendilerini giderek devredilemez hak ve sorumluluklara sahip bireyler olarak algılıyorlardı. Bu da, bilincin bir birlik farkındalığı halinde deneyimlenmesi anlamına geliyordu.

Eski kabile sistemi – her kabilenin kendi yazgısını izlemesi – modernliğin şartlarını karşılamaya yeterli görünmüyordu. Haniflerin hikâyesi, bazı Araplar monoteizmi kabul etmeye hazırlarken, diğerlerinin henüz geçmişleriyle bağlarını koparmaya hazır ve istekli olmadıklarını göstermektedir.

Hz. Muhammed'in kendi misyon anlayışının genişlemeye başladığı doğruysa, muhtemelen Arapların yeni bir odak bulma ihtiyacını da fark etmiş olmalıydı. Monoteizm, temelde kabile prensiplerine terstir, çünkü kabile bilinci bir halkın tek bir toplumda birleşmesini gerektirir. Hz. Muhammed, zaman içinde Arapların birleşmesinin önemli olduğunu anlayacaktı ama 616 yılında, Kureyşliler ile arasında ciddi bir uçurum açıldığında, her şeyden üstün tek bir gerçekliğin bulunması ihtiyacının daha çok farkındaydı. Şeytan Ayetleri'nin yerini alan ayetler, eski ilahların sadece insanların hayal ürünü olduğunu, insanoğlunun sınırlı algı kapasitesinin çok üzerinde olan Allah ile asla aynı seviyede olamayacaklarını göstermiştir. Ama Kur'ân'da Allah'ın “ortaklarına” ya da “denklerine” karşı süren polemik, Yahudi kutsal metinlerindeki çok benzer bir şekilde pagan tanrılarının etkisizliğinden söz etmektedir. Onları hayatınızın merkezi haline getirmenizin bir yararı yoktur, çünkü onlar sizin için bir şey yapamazlar. En basit terimlerle, kendilerine inananlara yiyecek sağlayamazlar.* Üstelik aracı olarak daha da umutsuzdurlar; Ahiret Günü'nde kendilerine inanmış olan insanlara hiçbir şekilde yardımları dokunamayacaktır.** O tanrılar da tıpkı erkekler, kadınlar, hayvanlar, melekler ve cinler gibi yaratılmış olanlardır ve ciddi bir yardımları asla olamaz. Bu noktada Kur'ân, İbranî kutsal

* Sure 69:44-7.

** Sure 29:17, 10:18, 39:43.

metinleriyle örtüşmektedir ve Hz. Muhammed onları okuyamamış olmasına rağmen, aynı savı öne sürmüştür.

Kur'ân bu her şeyden üstün Tanrı kavramını Arap terimleriyle şöyle ele almaktadır; kabile kavramlarıyla değerlendirildiğinde, gerçek tek Tanrı, halkına koruma (evliya) ve yardım (nasr) sağlayabilirken, eski tanrıçalar son derece tehlikeli ve zayıf reisler gibidir ve halklarını korumak için hiçbir şey yapamazlar.

İlahi birlik, Müslüman ruhsallığının temeli haline gelecek, kişinin bu birliği kendi hayatında ve içinde yaşadığı toplumda bulmaya çalışmasını gerektirecekti. Böyle bir kişisel bütünlüğe ulaşmak sürekli bir çaba gerektiriyordu ve bu çabanın odak noktasında tek Tanrı olmalıydı. Bunun ilk bölümü, her Müslüman'ın kişisel amacını özetleyen Müslüman inanç şahadetiydi: "Allah'tan başka Tanrı olmadığına şahadet ederim." Zaman içinde bu sadece Müslümanların – sınırlı bir şekilde de olsa – Lât, Uzzâ ve Menât gibi diğer tanrılara ve tanrıçalara değer vermemesini gerektirmeyecek, aynı zamanda da dikkatlerini sadece Allah'a odaklamalarını sağlayacaktı. İnsan yaratımı olan ideolojiler, amaçlar ya da coşkular, bir tür kurtuluş vaadi verebilirdi ama sonunda hepsi hayal kırıklığına götürecek. Bu elbette ki para, başarı veya maddi lüksler için geçerliydi ama aynı zamanda çekici görünen fakat temel insan huzursuzluğunu bastırmakta yeterli olamayan diğer dünyevi kavram ve olgular için de geçerliydi; insanlar bu tür tatminlere ancak sanat ve din yoluyla ulaşabilirdi. Günümüzde bazı Müslümanlar dikkatlerini milliyetçilik ya da sosyalizm gibi yabancı ideolojilere çevirdiklerinde, reformcular bunların umdukları tatmini getiremeyeceği konusunda onları uyarmaktadır. Kötü amaçlı olmasalar da bu tür kavramlar yetersizdir ve sosyal ya da

politik seviyede bireylere ya da toplumlara “koruma”, “yardım” ya da “tatmin” sağlayamazlar. Dolayısıyla yaratılmış olanları mutlak iyilik olan Allah ile eş değerde tutma günahı, Müslümanları insan ideallerine – kendi içlerinde ne kadar iyi olurlarsa olsunlar – mutlak önem vermemeleri konusunda uyarmaktadır.

Kureyşliler ile son kez ayrıldıktan sonra, 112. Sure gelmiştir. Bu sure, günümüzde de Müslümanlar tarafından camilerdeki günlük ibadetlerinde kullanılmakta, onlara kişiliklerini bütünleştirerek, dağılmış güçlerini bir araya toplayarak ve en derin önceliklerini bularak yaşamlarını ilahî birliğe göre deneyimlemeleri gerektiğini hatırlatmaktadır:

De ki: “O, Allah’tır, bir tektir.

Allah Samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.)

Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir).

Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).

Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir.”

Ama Kureyşlilerin hepsi geçmişle bu şekilde bağlarını koparmaya ve eski ruhsallıklarını geride bırakmaya hazır değildi. Hz. Muhammed’in İslâm dinine döndürdüğü kişilerin birçoğu kusurlu görünüyordu ve en güçlü Kureyşlilerden bazıları ondan kurtulma planları yapmaya başlamıştı. Hz. Muhammed’i toplumlarının çığnenemez ve en kutsal değerlerinin düşmanı olan bir ateist, bir şarlatan olarak görüyorlardı. Bir delege grubu Hz. Muhammed’in kabilesinin reisi olan Ebû Tâlib’e yaklaştı ve Hz. Muhammed’in üzerindeki korumasını (evliya) kaldırmasını istedi. Arabistan’da koruması olmadan kimse hayatta kalamazdı: Kabile sistemi gerilemiş olabilirdi ama

kabile ya da klan, hâlâ toplumun en temel birimiydi ve böyle bir grubun dışında hayatta kalmak neredeyse imkansızdı. Korumaya altın olmanın bir adam öldürüldüğünde, katil ceza bile almazdı. Delege grubu, Ebû Tâlib'e tüm Kureyş kabilesine karşı sorumluluğunu hatırlattı: "Ey Ebû Tâlib, yeğenin tanrılarımıza küfredti, dinimizi aşağıladı, yaşam tarzımızla alay etti ve atalarımızı hatalı olmakla suçladı; onu ya sen durdur ya da izin ver biz durduralım ve seni ondan kurtaralım."* Durum son derece hassastı. Ebû Tâlib yeğenini seviyordu ama elbette ki diğer kabilelerin düşmanlığını çekmek de istemiyordu. Müslüman değildi ve Hz. Muhammed'in eski dini kötölemesi onu da rahatsız ediyordu ama öte yandan, yeğenini öldürülmek üzere onlara sunarsa, bir reis olarak kabilesine yeterli korumayı sağlayamadığı için küçük düşmüş olacaktı. Bu, zaten zor zamanlar geçiren Hâşim kabilesi için neredeyse öldürücü bir darbe olabilirdi. Ebû Tâlib, bir süre için kararsız kaldı. Reislerle kaçamak bir cevap verdi ve Hz. Muhammed onun koruması altında vaazlarına devam etti.

Ama bir süre sonra Kureyşliler Ebû Tâlib'e tekrar geldiler ve bu kez tehdit ettiler: "Tanrı aşkına, atalarımıza küfredilmesine, geleneklerimizle alay edilmesine ve tanrılarımızın aşağılanmasına tahammül edemeyiz," diye bağırdılar. "Eğer ondan hemen kurtulmazsan, iki taraftan biri yok olana kadar ikinizle de savaşıma devam edeceğiz." Kureyşliler, her gün temelden sarsıldığını gördükleri yaşam tarzlarının bir bütün olarak tehdit edildiğini hissediyorlardı. Bir uzlaşma şansı olmadığını ve taraflardan sadece birinin kazanabileceğini çoktan anlamışlardı. Ebû Tâlib perişan olmuştu. Hz. Muhammed'i yanına çağırdı. "Kendini ve beni kurtar," diye

* Sure 36:74.

yalvardı. “Sırtıma taşıyabileceğimden daha ağır bir yük yükleme.” Ebû Tâlib’in kendisini teslim etmeye hazır olduğunu düşünen Hz. Muhammed, gözlerinde yaşlarla cevap verdi ve ölmeye hazır olduğunu söyledi: “Ey amcam, Tanrı aşkına, bu yoldan ayrıldığım takdirde bir elime güneşi, diğerine ayı koysalar da yolumdan dönmem.” Bunları söyledikten sonra ağlayarak odadan çıktı. Ebû Tâlib hemen onu geri çağırdı: “Git ve ne istiyorsan söyle, çünkü Tanrı şahidimdir, ne olursa olsun seni onlara vermeyeceğim.”* Hz. Muhammed bir süre için güvendedeydi. Ebû Tâlib onun koruyucusu olduğu sürece, Mekke’de hiç kimse Hz. Muhammed’e dokunamazdı.

Ebû Tâlib, Mekke’deki en yetenekli şairlerden biriydi ve bir zamanlar Hâşim’in dostu olduğu halde şimdi Hz. Muhammed yüzünden düşman olan güçlere katılan kabileleri azarlayan ve yeren şiirler yazıyordu. Abdulmuttalib kabilesi, Hâşim’e olan sadakatini ilan ederek cevap verdi ama bu iyi haberin arkasından üzücü bir olay yaşanacaktı. Ebû Leheb, başından beri Hz. Muhammed’e düşmandı ancak yeğeniyle ilişkilerini düzeltmek umuduyla iki oğlunu Hz. Muhammed’in iki kızı Rukıyye ve Ümmü Gülsüm ile evlendirmişti. Ne var ki Hz. Muhammed nihayet Allah’ın Kızları’nı tanımayı açıkça reddettiğinde, o da eşinin kabilesi olan Abduşems ile daha yakın olmaya karar vermiş, oğullarını da eşlerini boşamaya zorlamıştı. Ama genç Müslüman Osman b. Affân, Hz. Muhammed’in en güzel kızı olan Rukıyye’ye uzun zamandır hayrandı ve şimdi nihayet onu isteyebilecekti.

Ebû Leheb, artık Hz. Muhammed’in düşmanlarıyla olabildiğince yakın çalışıyordu. Bunların başında Mahzûm’un

* Ibn Ishaq, *Sira* 167-8, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 119.

eski reisi Velid'in yeğeni Ebu'l-Hakem geliyordu. Hz. Muhammed'e karşı hareketin lideri haline geldiğinde, Müslümanlar ona "Ebû Cehil" adını taktılar: Yani Cehâletin Babası. Son derece hırslı bir adamdı ve Hz. Muhammed'in politik yeteneğini kıskanıyordu ama aynı zamanda Hz. Muhammed'in dinî mesajından da fazlasıyla rahatsız olmuş görünüyordu. Aralarında Abduşems'in reisi Ebû Süfyân'ın da bulunduğu diğer önemli reisler de ona katıldı; Ebû Süfyân olağanüstü akıllı bir adamdı ve bir zamanlar Hz. Muhammed'in yakın arkadaşığıydı. Kayınpederi Utbe b. Rebîa ve erkek kardeşi Şeybe de hareketin başlarındaydı; Cümah kabilesinin yaşlı ve sert lideri Ümeyye b. Halef de onlarlaydı. Bir süre sonra Âmir kabilesinin lideri ve tıpkı Hz. Muhammed gibi ruhsal inzivaları seven sadık bir müşrik olan Süheyl b. Amr de onlara katılacaktı. Ama henüz Süheyl kararsızdı; Hz. Muhammed'in mesajındaki belli dinî noktaları algılayabiliyordu. Genç kuşakta da onları destekleyenler vardı: Enerjik, becerikli bir savaşçı ve diplomat olan Amr b. el-Âs, Halid b. Velid ve Safvân b. Ümeyye. Ama Hz. Muhammed'in genç düşmanları arasında en ateşli olanı, Hz. Muhammed'in Kureyşliler ile arasında uçurum açıldığı dönemde yirmi altı yaşında olan Ömer b. el-Hattâb idi. Ömer, dindar bir müşrik olan ve üvey kardeşi hanîf Zeyd'i eski dini aşağıladığı için şehirden kovan Hattâb'ın oğluydu. Diğerleri tipik Kureyşli kurnazlığıyla temkinli hareket etmek isterken, Ömer şiddet eylemlerine başlamaya hazırды.

Bu adamların hepsi, akrabalarını Müslüman gruba kaptırmışlardı. Kur'ân, aileleri acı bir şekilde dağıtmaya devam ediyordu. Örneğin Süheyl b. Amr, en büyük oğlu Abdullah'ı, iki kızını ve kocalarını, üç erkek kardeşini, kuzenini ve baldızını kaybetmişti. Görünüşe bakılırsa, Hz. Muhammed eski ailelerine sadakatlerini bir kenara atmış gençlerden oluşan

yeni bir kabile kuruyordu. Muhtemelen, Hiz. Muhammed'in mesajındaki politik etkileri kendisinden önce rakipleri görmüştü. Kur'an, Hiz. Muhammed'in Mekke'de politik bir rolü olmadığını vurgulamaya devam ediyordu ama Allah'tan mesajlar aldığını iddia eden bir adam ne kadar süre kendileri gibi sıradan insanların lideri olarak kalabilirdi? Uç noktadaki düşmanlarından bazıları da bir uzlaşma umudu olmadığını görebiliyorlardı. Bu savaşta sadece bir taraf kazanabilirdi ve Ebû Cehil ile yeğeni Ömer gibi adamlar, barışçıl bir çözüm olamayacağını görüyorlardı.

Yine de yapabilecekleri pek fazla bir şey yoktu. Ebû Tâlib, Hiz. Muhammed'i desteklemeye devam ettiği sürece, Hâşim ve Abdulmuttalib kabileleriyle kan davasına girmeden kimse­nin onu öldürmesi mümkün değildi. Bu yüzden başlangıçta yaptırımlar ve alaycılık denendi. Ceza korkusu olmadan köle­lere ve daha zayıf olan Müslümanlara saldırabilirlerdi ama ye­terli koruma altındaki Hiz. Muhammed gibilerle başa çıkmak için daha kurnaz yöntemlere ihtiyaçları vardı. İbn İshak, bize Ebû Cehil'in genel politikası hakkında şunları söylemektedir:

Bir adamın İslâm inancını kabul ettiğini duyduğunda, eğer sos­yal öneme sahip biriye ve akrabaları onu koruyacaksa, onu azarlıyor ve alay ediyordu; "Senden çok daha iyi bir adam olan babanın dinini terk ettin," diyordu. "Senin taş kafalı bir aptal olduğunu söyleyeceğiz ve ününü yıkacağız." Eğer bir tüccarsa, şöyle diyordu: "Senin mallarını boykot edeceğiz ve seni dilenci yapacağız." Eğer sosyal öneme sahip olmayan biriye, onu dövüyor ve insanları ona karşı kışkırtıyordu.*

* Ibid.

En çok zulüm görenler kölelerdi, çünkü hiçbir şekilde kabilelerinin koruması altında değillerdi. Cümah kabilesinin reisi olan Ümeyye, Habeş kökenli kölesi Bilâl'i günün en sıcak zamanında dışarı çıkarır, göğsünün üzerine ağır bir kaya koyar ve elleri kolları bağlı bir halde güneşte bırakırdı. Bilâl ise direnir, ilahî birliği haykırırdı: "Ehad! Ehad!" Sıra dışı bir güce sahip olan sesi, bütün bölgede yankılanırdı. Yakınlarda yaşayan Ebû Bekir, Bilâl'in acı çekmesini izlemeye dayanamayarak onu Ümeyye'den satın aldı ve azat etti. Söylendiğine göre, yedi köleyi daha bu şekilde azat etmiştir. Ama iyi ailelerden gelen bazı Müslümanlar, kendi ailelerinden zulüm görüyordu: Ateşli çukurla ilgili gördüğü rüyadan sonra İslâm inancını seçen genç adam, Halid b. Saîd, babası tarafından bir yere kapatılıp aç ve susuz bırakılmıştı. Mahzûm kabilesi, azat edilmiş olan Ammâr b. Yâsir'in ailesine o kadar kötü davranıyordu ki sonunda annesi dayanamayarak öldü.

Müslümanlar için daha güvenli bir yer bulmaya karar veren Hz. Muhammed, Hristiyan Habeş Kralı'ndan onları koruması altına almasını istedi. Fil Yılı'ndan beri Kureyşliler ve Habeşler düşman olmasına rağmen, habeş Kralı kabul etti ve 616 yılında seksen üç Müslüman aileleriyle birlikte Mekke'den ayrıldı. İslâm inancına geçmeden önce monoteist ve bir çileci olan Osman b. Mahzûm onlara önderlik etti. Hz. Muhammed'in kendi ailesinden de gidenler oldu; Ebû Tâlib'in oğlu Ca'fer ve Hz. Muhammed'in kızı Rukıyye ile kocası Osman b. Affân. Modern Batılı araştırmacılar, bu hicret ile ilgili sığınma arayışından başka nedenler de olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Hz. Muhammed, Ebû Cehil'in ticaret ambargosundan dolayı zarar gören Müslüman tüccarlara yeni ve bağımsız bir ticaret yolu sağlamaya çalışıyordu. Göçmen

listesindeki bazı isimlerin, Müslüman toplum içinde bazı fikir ayrılıkları olabileceğini vurguladığı da öne sürülmüştür. Osman b. Mahzûm ve Ubeydullah b. Cahş gibi bazı muhacirler, kendi başlarına monoteizme geçmişlerdi ve Ebû Bekir gibi görece yeni birinin Hz. Muhammed ile bu kadar yakın olmasından rahatsızlık duyuyor olabilirlerdi. Ama bu fikir ayrılıkları bazıları için neden oluşturmuşsa bile, pek ciddi olamazlardı: Ubeydullah, Habeş'teyken Hristiyanlık inancına geçmişti ama Osman yeterince güvenli olduğuna inandığı anda Mekke'ye dönmüş ve Hz. Muhammed ile Ebû Bekir'e sadık kalmaya devam etmişti.

Müslüman göçmenler Habeş'e sığındıktan sonra, Kureyşliler iki delege göndererek göçmenlerin iadesini istediler; bu kitlesel göç, birçok açıdan rahatsız ve tehdit ediciydi. Delegeler Habeş Kralı'na Müslümanların Mekke halkının dinine küfrettiklerini ve toplumda huzursuzluk yarattıklarını söyledi. Bu yüzden son derece tehlikeliydiler ve onlara güvenilemezdi. Habeş Kralı, Müslüman muhacirleri huzuruna çağırttı ve kendilerini nasıl savunacaklarını sordu. Ca'fer, Hz. Muhammed'in gerçek Tanrı'nın peygamberi olduğunu, İsa'nın mesajını doğruladığını açıkladı. Söylediklerini kanıtlamak için, Kur'ân'da İsa'nın Meryem'in rahmine düşmesiyle ilgili bölümü tekrarladı:

Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti.

Onlarla arasına bir perde çekti. Derken kendisine ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik de o, düzgün bir insan şeklinde ona göründü.

Meryem ona: "Ben bağışlayan Allah'a sığınırım senden, eğer Allah'tan korkan biri isen!" dedi.

Ruh (Cebrail): “Haberin olsun, ben sana tertemiz bir oğlan vermek için Rabbinin elçisiyim sadece!” dedi.

Meryem: “Benim nasıl bir oğlum olabilir? Bana hiçbir insan dokunmadı; ben bir kahpe de değilim!” dedi.

Cebrail: “Öyle! Fakat Rabbin buyurdu ki, o Bana göre kolaydır. Ayrıca onu insanlara gücümüzün bir delili ve tarafımızdan bir rahmet kılacağımız için böyle yapacağız.

*Hem de o, karara bağlanmış bir iştir,” dedi.**

Ca’fer sözlerini bitirdiğinde, Kur’ân’ın kendi güzelliği yeterince etkili olmuştu. Habeş Kralı öyle derin etkilenmiş ve gözyaşlarına boğulmuştu ki sakalı sıırılsıklamdı; piskoposlarının ve danışmanlarının yanaklarından süzülen yaşlar, ellerindeki parşömenleri sıırılsıklam etmişti.

Delegeler Kur’ân’ın İsa’nın ilahî kimliğini kabul etmediğini söyleyerek olay çıkarmaya çalıştılar ama Habeş Kralı yine de Müslümanları sınır dışı edip Mekke’ye göndermeyi kabul etmedi. Habeşistan’daki Hristiyanlar, kralın böylesine kâfir insanları desteklemesine kızmışlardı ve Kral kendini haklı çıkarmak için bir hayli uğraşmak zorunda kalmıştı. Ne var ki Müslümanlar Habeşistan’da kaldıkları sürece dinlerini diledikleri gibi izlemekte serbesttiler. Ama elimize ulaşan Habeşistan hikâyesi tam değildir: Hz. Muhammed’in kafasında işe yaramayan bazı ekonomik veya politik planlar olabilir ve eğer öyleyse, İbn İshâk gibi tarihçiler yazmaya başladıklarında bu planlar unutulmuş demektir. Mekke’den gelen delegeler, Habeş Kralı’na Müslümanların sandığı kadar güçlü bir grup olmadığını göstermiş ve bu yüzden Müslümanlar da umdukları desteği alamamış olabilirlerdi.

* Ibid., 206-7, p. 145.

Bu arada Mekke’de, Ebû Cehil ve dostları, Peygamber’i ve takipçilerini hırpalamaya devam ediyordu. Yeni itirazlar bulmuşlardı: Allah neden el-Velid gibi daha önemli bir adamı değil de, Muhammed gibi önemsiz bir tüccarı seçmişti? Muhammed neden mucizeler yaratamıyordu? Neden Allah Kur’ân’ı Musa’nın Sinâ Dağı’nda aldığı Yahudi kutsal kitabı gibi tek seferde değil de, parça parça gönderiyordu? Tanrı sıradan bir insanı elçi seçmek yerine neden meleklerinden birini göndermemiştir? Kureyşlilerden bazıları, Hz. Muhammed’in Allah’ın Kendisi’nden vahiyler almak yerine, bir Yahudi ya da bir Hıristiyan’ın danışmanlığında çalıştığından şüpheleniyordu. Ama şikâyet edip sızlanmaktan başka yapabilecekleri bir şey yoktu. En kırılğan durumdaki Müslümanlar Habeşistan’a sığındığı için, zulümler sadece ticaret yaptırımları ve sözel saldırılarla sınırlanmıştı. Hz. Muhammed’in kendisi de kötü davranışlara maruz kalmıştı. Kureyşlilerin Habeşistan’a gönderdiği iki delegeden biri olan ve çok sonralara kadar İslâm inancına dönmeyen Amr b. el-Âs, Hz. Muhammed’in Kâbe’de aşağılandığı bir olayı hatırlıyordu. Kendisi Kâbe’nin etrafında tavaf ederken, yakında oturan Kureyşli liderler onunla ilgili sızlanıyordu: Bu adamın neden olduğu kadar büyük bir sorunla daha önce hiç karşılaşmadıklarını söylüyorlardı; yaşam tarzlarının aptalca olduğunu söylemiş, atalarını aşağılamış, dinlerini karalamış, toplumu bölmüş ve tanrılara küfretmişti. Sadece geçmişten söz ediyorlardı. Hz. Muhammed üçüncü turuna başladığında, bu sözler nedeniyle yüzü öfkeden kararmıştı. O anda durdu ve yüzünü adamlara dönerek şöyle dedi: “Dinleyin beni, Ey Kureyşliler! Hayatımı ve yazgımı elinde tutanın adıyla, size katliam (zebh) getireceğim!” Bu son söz hepsini ve olayı izleyenleri şoka sokmuştu ama ertesi gün yine cesaretle-

rini toplamışlardı. Kâbe’de görüldüğünde Hz. Muhammed’in üzerine yürüdüler, tehditkâr bir tavırla etrafını sardılar ve cüppesini çekiştirmeye, onu tartaklamaya başladılar. O sırada Ebû Bekir gözyaşları içinde araya girdi. “Allah’ı İlahı ve Efendisi kabul ettiğini söylediği için birini öldürebilir misiniz?” diye haykırdı. Adamlar Hz. Muhammed’i rahat bıraktı. Amr sözlerini şöyle tamamlamaktadır: “Bu, Kureyşlilerin ona en kötü davranışydı.”* Rahatsız edici ve üzücü olduğu kesindir ama bu davranışın vahim bir sonuç doğurmadığı da açıktır. Kureyşlileri bozguna uğratmak zor değildi ve şiddetin derecesi de sınırlıydı.

Bu tür davranışlar, başka insanları da Hz. Muhammed’e katılmaya teşvik ettiği için beklenen sonucu yaratmadı. Ebû Cehil bir gün Hz. Muhammed’i aşağıladı ama Hz. Muhammed ona cevap vermeden yanından geçti ve evine girdi. Ertesi gün güçlü amcası Hamza bir av gezisinden döndükten sonra, omzunda yayıyla Kâbe’ye geldi. İbn İshâk’ın bildirdiğine göre, “Kureyşliler arasında en güçlü ve en boyun eğmez adamdı.”** Avlanarak ya da civarda dolaşarak geçirdiği bir günün sonunda mutlaka Kâbe’ye gelip ibadet eder, sonra da yakındaki kişilerle sohbet ederdi. Ama o gün bir kadın onu kolundan tutup bir köşeye çekti ve Ebû Cehil’in daha önce Hz. Muhammed ile ne kadar kötü konuştuğunu anlattı. Hamza Müslüman değildi ama bunu duyduğunda öfkeden gözü karardı. Koşarak Ebû Cehil’i bulmaya gitti ve onu bulduğunda yayını bütün gücüyle sırtına indirdi. “Ben onun dinini takip ederken, sen onu aşağılıyorsun?” diye bağırdı. “Eğer cesaretin varsa vur bana!” Ebû Cehil hemen yandaşlarını bastırdı ve onlara Hamza’yı rahat bırakmalarını söyledi. “Allah adına, evet, yeğenini ciddi şekilde

* Sure 19:16-22.

** Quoted in Ibn Ishaq, Sira 183-4, in Guillaume (trans. and ed.), The Life of Muhammad, pp. 130-1.

aşağıladım,” diye itiraf etti.* Hamza’nın İslâm dinine dönmesi Kureyşlileri etkilemişti; anlaşılır nedenlerle, Peygamber’i rahat bırakmanın daha iyi olacağına karar verdiler.

Ama din değiştirişlerin en önemli nedeni Kur’ân’ın kendisiydi. 616 yılında tüm Arabistan’dan hacılar Mekke’ye geldiklerinde, Ebû Cehil yandaşlarını şehir kapılarına dikti ve hacıları Hz. Muhammed ile ilgili uyardıklarını söyledi. Batıdaki kabilelerden birinden gelen Tufeyl b. Amr adında bir şair duydukları karşısında o kadar endişelendi ki Peygamber’in vaazını duymamak için kulaklarına pamuk tıkadı. Ama Kâbe’ye gelip Hz. Muhammed’i tapınağın önünde ibadet ederken görünce, aniden kendini gülünç hissetti. “Tanrı ruhumu korusun,” dedi, “İşte buradayım, zeki bir adamım, iyi ve kötü arasındaki farkı mükemmel bir şekilde biliyorum. Bu adamın söylediği şeyleri duymaktan beni ne alıkoyabilir? Eğer iyiye kabul ederim; kötüye reddederim.” Hz. Muhammed ona dini açıkladı ve Kur’ân’dan bazı bölümler okudu. Tufeyl hayrete kapılmıştı. “Allah adına, bundan daha güzel ve daha adil bir şey duymadım!” diye bağırdı.** Kabilesine geri döndü ve sonraki birkaç yıl içinde kendi kabilesinden yaklaşık yetmiş aileyi İslâm inancına döndürdü.

Kur’ân’ın olağanüstü güzelliği, insanları etkisi altına alıyordu. Tufeyl kulaklarındaki pamukları çıkardığında, korku engelini kendi iradesiyle aşmıştı. Ama diğerleri hâlâ engelleri yerinde tutuyordu. Kureyşliler yeni bir taktik denemeye karar verdiler ve Hz. Muhammed ile anlaşma yapması için Abdüşems kabilesinden Utbe b. Rebia’yı gönderdiler. Eğer sessiz kalmayı kabul ederse, ona istedikleri her şeyi vereceklerdi;

* Ibid., 185, p. 131.

** Ibid., p. 132.

para, pozisyon ve hatta krallık. Eğer bu doğruysa, Kureyşliler gerçekten çaresiz durumdaydılar; para birçok Kureyşli için kutsal değere sahipti ve mutlak otorite ya da krallık gibi olgulardan nefret ederlerdi. Utbe sözünü bitirene kadar bekleyen Hz. Muhammed, sonunda şöyle dedi: “Şimdi sen beni dinle.” Utbe arkasına yaslandı, ellerini arkasına koydu ve onları dinlemeye başladı. Hz. Muhammed, bazı Kureyşlilerin ilahî mesajın ruhlarına girmesini engellemek için kalplerine örttükleri bir engeli açıklayan 41. Sure’yi okumaya başladı:

Bu Kur’an, Rahmân ve Rahîm olan Allah’tan indirilmedir.

Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur’an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.

Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar işitmezler.

*Dediler ki: “(Ey Muhammed!) Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler içerisinde. Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O halde sen (istediğini) yap, şüphesiz biz de (istediğimizi) yapacağız.”**

Kur’ân genellikle kalbi örten ve mesajın gücünün ruha ulaşmasını engelleyen bir örtüden söz eder. Utbe henüz savunmasını indirmeye hazır değildi. Hz. Muhammed sureyi bitirdikten sonra yere kapandığında Utbe ona katılmadı ama dostlarının yanına döndüğünde, güçlü bir deneyim yaşamış olduğunu daha ilk bakışta anladılar. Utbe o kelimelerin güzelliğini dinlerken kendisine olanları açıklamakta zorlanıyordu. Sadece nasıl olmadıklarını söyleyebilmişti. Bu, Arapların daha önce bildikleri her tür ilhamdan farklıydı: Şiir gibi, bir büyücünün ilahileri gibi

* Sure 41:1-6.

ya da bir falcının zekâdan yoksun kehanetleri gibi değildi. Hız. Muhammed'in düşmanlarının hiçbirinin vahiylerin sahte olduğunu iddia etmemesi ilginçtir: Açıklayamadıkları bir şeylerin olduğu belliydi. Utbe sonunda Kureyşlileri şöyle uyardı: "Tavsiyemi dinleyin ve benim yaptığımı yapın; bu adamı tamamen rahat bırakın ve Tanrı adına, duyduğum kelimeler bu ülkenin dışına taşacak."*

Bir seviyede, Hız. Muhammed'in bazı insanların hazır olduğu ama diğerlerinin sarsıcı ve rahatsız edici bulduğu tamamen yeni bir yazın biçimi keşfettiği söylenebilirdi. O kadar yeni ve o kadar güçlüydü ki sadece varlığı bile mucize gibi algılanıyor, normal insan başarısının ötesine geçiyordu. Hız. Muhammed'in düşmanları onun gibi bir çalışma yaratmaya uğraştılar; ama Kur'ân'ın eşsiz karakteri, ilahî kökeninin başlı başına kanıtıydı ve ayetleri, Allah ile ilahî ve kutsal bir karşılaşmaya işaret ediyordu.** Bugün bile Kur'ân okurken ya da camilerinin duvarlarını süsleyen kutsal kitabın önünde otururken, Müslümanlar hâlâ ilahî ve gizemli bir gücü hissetmektedirler. Hristiyanlar için İsa neyse, Müslümanlar için de Allah Kelamı'nın o olduğunu zaten daha önce görmüştük. Daha sonraları bazı Müslümanlar bunun "Yaratılmamış Söz"ün insan dilinde söylenmesi olduğunu iddia edeceklerdi. Dolayısıyla Kur'ân, ayrıcalıklı bir bilgiden fazlasıdır; Tevrat'taki sembollere, İsa'nın ilahî kimliğine benzer bir semboldür.

Bir metnin, bir sanat eserinin ya da bir müzik bestesinin "Gerçek Varlığı" barındırması ya da ilahiyatı deneyimletmesi, yakın geçmişte George Steiner ve Peter Fuller gibi bazı Batılıları esinlendirmiştir. İbn İshâk ve diğer siyer müellifleri İslâm

* İbn İshaq, *Sira* 186-7, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, pp. 132-3.

** Sure 52:34, 2:23, 10:38.

inancının Kur'ân'ı dikkatle dinleyen birinin tüm önyargıları veya korkuları aşarak “kalbine girmesinden” söz ettiklerinde, belki de Steiner’in *Real Presences: Is there anything in what we say?* (*Gerçek Varlıklar: Söylediklerimizde bir şey var mı?*) adlı kitabında açıkladığı estetik deneyime benzer bir şeyden söz ediyorlardı. Kur'ân'da herhangi bir güzellik bulmakta zorlananlar, muhtemelen kendi geleneklerimizde Steiner'in tanımına benzer bir deneyim yaşamışlardır: “Varlığımızın nihai mahremiyetini kırıp geçen ciddi sanat, edebiyat ve müzik eserleri.” Steiner’a göre bu tür sanat eserleri, bize temelde şu mesajı verirler: “Hayatını değiştir.” Bir kez bu tür bir sanat eserin davetini dinlediğimizde, kendi ruhsal evimizde daha önce olduğu gibi yaşamaya devam etmemiz mümkün değildir.* Steiner Tanrı'ya inanmamakta ve sanatın birçok kişi için şüpheli ve maddeci bir dünyada öte âleme geçebilmek için tek yol olduğunu öne sürmektedir. Elbette ki onun teorileri ile Kur'ân'ın güzelliği sayesinde hayatları sonsuza dek değişen Müslümanların yaşadığı deneyimler arasında büyük farklar vardır ama İslâm inancının kutsal kitabıyla bu ilk karşılaşmaların tanıklıkları, benzer bir huzursuzluktan, bir uyanıştan, bir aydınlanmadan söz etmektedirler. Steiner'in kitabı yayınlandığında büyük beğeni toplamıştı; dolayısıyla okurlarının birçoğunun bu deneyimi yaşadığı düşünülebilir ve teorisi, Arap literatürünün bu klasik kitabının yarattığı etki hakkında bize küçük de olsa bir fikir verebilir. Bir şair ve peygamber olarak Hz. Muhammed, bir metin ve teoloji olarak Kur'ân, dinî ve sanatsal deneyim arasındaki yakınlığın en çarpıcı örneği gibi görünmektedir.

Bu istila ya da Steiner'in deyimiyle, “çağrı” olmadan, erken dönem Müslüman toplumunun geçmişle tamamen bağı

* George Steiner, *Real Presences: Is There Anything in What We Say?* (London, 1989), pp. 142-3.

koparması, derin kutsallıkları çiğnemesi ve önyargıları aşması pek mümkün olamazdı. Kur'ân'ın güzelliği, içinde gömülü bir şeyle titreşmekte, kendi ötesinde bir şeyi işaret etmektedir. Bireylerin en mahrem noktalarına ulaşabilmekte, Müslümanların hayatlarını mantıktan çok daha derin bir seviyede değiştirebilmektedir. Günümüzde Müslümanlar Kur'ân'ın mucizesinin, aynı etkiyi bugün de insanlar üzerinde sürdürebilmesine bağlamaktadır; hatta anadili Arapça olmayanlar için bile. Önde gelen İranlı alim Seyyid Hüseyin Nasr, Kur'ân'ın Müslümanları hâlâ hayatlarını değiştirmeye zorladığını belirtmiştir. Özellikle ilk inen sureler, insan dilinin ilahî Kelam'ın ağırlığı altında nasıl ezildiğini göstermekte ve aynı zamanda bireyin içinde tutarsızlıklara işaret etmektedir. Kur'ân'ın içsel, sembolik anlamını keşfetmek için, Müslümanlar mesajı hayatlarına geçirmelidir. Kur'ân okumak ya da dinlemek, bilgi almak ya da belli bir yön tayin etmek için yapılan bir iş değildir; daha ziyade ruhsal bir disiplindir. Sembolik yorumlama yöntemi, kişinin kendi varlığının derinliklerine de inmesini gerektiren bir içsel anlam arayışıdır. Sembolik yorumlama anlamına gelen *te'vil* kelimesi, bir şeyi kökenine götürmek demektir ve Müslümanlar kutsal metinle karşılaştıklarında, Kur'ân onları hariciden (zahiri) gizliye, varlıklarının içine (batını) gitmeye, kökeni keşfetmeye zorlar.*

Batılı bir kişi elbette ki tamamen farklı bir deneyim yaşayacaktır. Tercüme sırasında Arapça'nın güzelliğine ulaşmak mümkün değildir ama aynı zamanda hepimize yabancı olan bir yaklaşım tarzını da gerektirir. Kişinin kendini sadece zihinsel ve harici okumaya vermesi, Arapça'nın niteliğinden

* Seyyed Hossein Nasr, *Ideals and Realities of Islam* (London, 1966), pp. 47-8.

etkilenerek sözlerin ötesinde yatan anlamı araştırmaması, muhtemelen hayal kırıklığına uğraticı bir deneyim olacaktır; özellikle de okuma işi düşmanca bir ruhla ya da hayali bir üstünlük açısından ele alınırsa; örneğin, Gibbon'da bulduğumuz gibi: Bu, herhangi bir estetik deneyim yaşatacak alıcı, yaratıcı bir ruh değildir.

616 yılının sonlarına doğru, en şaşırtıcı olaylardan biri yaşandı. Artık Hz. Muhammed'i öldürme zamanının geldiğine karar veren Ömer b. el-Hattâb, kılıcını eline alarak Mekke sokaklarından hızla geçti ve İslâm Peygamberi'nin öğleden sonralarını geçirdiğini bildiği Safa Tepesi'nin eteklerindeki bir eve geldi. Kız kardeşi Fâtıma'nın ve kocası Saîd'in (hanif Zeyd'in oğlu) İslâm inancına döndüğünü bilmiyordu ve onlar da Ömer'in ortalıkta olmadığına inanarak, Müslüman demirci Habbâb b. el-Eret'i evlerine gelmeye ve birlikte en son gelen sureyi okumaya davet etmişlerdi. Ama Safa Tepesi'ne yaklaşırken, yolda başka bir gizli Müslüman ile karşılaştı ve o kişi Ömer'i amacından vazgeçirmek için geri dönüp kendi evinde olan bitenlere bakmasını söyledi. Ömer koşarak geri döndü ve sokağın köşesinden dönerken kendi evinin penceresinden gelen Kur'ân ayetlerini duydu. Habbâb aceleyle üst kata çıkarak gizlenirken, Ömer içeri girdi ve kız kardeşine vurarak onu yere devirdi. Ama akan kanı görür görmez kendinden utandı; nedeni her ne olursa olsun, yüz ifadesi değişti. Habbâb'ın aceleyle düşürdüğü parşömeni aldı ve 20. Sure'nin ilk ayetlerini okumaya başladı. Kureysliler arasında iyi okuma yazma bilenlerden biriydi. "Ne kadar güzel ve soylu sözler!" dedi hayranlıkla, okumayı bitirdiğinde. Herhangi bir vizyon ya da rüya görmemiş, herhangi biri tarafından ikna edilmemişti; sadece Kur'ân'ın güzelliği güçlü nefreti ve önyargıları aşmış,

kendisinin farkında bile olmadığı içsel benliğine ulaşmıştı. Ömer hemen kılıcını kaptı ve yine Mekke sokaklarında koşarak Safa Tepesi'nin eteklerindeki eve gidip içeri daldı. Saldırının en iyi savunma olduğunu düşünmüş olacak ki Hz. Muhammed onu pelerinininden yakaladı. "Seni buraya ne getirdi, ey Hattâb oğlu?" diye bağırdı. "Ey Allah'ın elçisi," dedi Ömer, "buraya Allah'a, Elçisine ve Elçisinin O'ndan getirdiğine inanmaya geldim." Hz. Muhammed o kadar yüksek sesle şükretti ki o koca evdeki herkes – Ömer'in gelişinden korkarak hepsi saklanmıştı – olanları anladı.

Ama İbn İshâk da Ömer'in İslâm inancına dönüşüyle ilgili hikâyenin farklı bir versiyonunu anlatmaktadır ve o da burada aktarmaya değer. Ömer tatil günlerinde bir hayli içen bir adamdı ve pazar yerinde arkadaşlarıyla dolaşmaktan daha fazla sevdiği başka bir şey yoktu. Bir akşam içki arkadaşlarından hiçbirini görünmeyince, Ömer bunun yerine Kâbe'nin etrafında tavaf ederek zaman geçirebileceğini düşündü. Oraya geldiğinde Hz. Muhammed'i tapınağa yakın bir yerde, kendi kendine Kur'ân okurken buldu ve söylenenleri duymak istediğine karar verdi. Bunun üzerine büyük granit yapıyı örten damasko kumaşın altına gizlenerek sırtını duvara dayadı ve tapınağın etrafından o şekilde dolaşıp Hz. Muhammed'in önüne geldi. O anda Hz. Muhammed şöyle dedi: "Aramızda Kâbe'nin örtüsünden başka bir şey yoktu." O anda Ömer'in bütün savunması düştü. Arapça'nın büyüğü etkisini göstermişti: "Kur'ân'ın ayetlerini duyduğumda kalbim yumuşadı ve ağlamaya başladım; o anda İslâm içime işledi."**

Ömer ertesi sabah haberi amcası Ebû Cehil'e vermeye git-

* Ibn Ishaq, Sira 227, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 157.

** Ibid., 228, p. 158.

ti; aslında yaptığı şey, aslanın inine girmektir. “Hoş geldin, yeğenlerin en iyisi!” diye karşıladı Ebû Cehil, kapıyı açtığı anda neşeyle haykırarak, “Seni buraya ne getirdi?” Ömer gerisini şöyle anlatmıştır: “Ona Allah’a, elçisi Hz. Muhammed’e ve getirdiği şeyin doğruluğuna inandığımı söylemek için geldiğimi açıkladım. Kapıyı yüzüme çarptı ve bağırdı: ‘Sana lanet olsun! Getirdiğin şeye lanet olsun!’” Kolayca tahmin edileceği gibi, Ömer’in İslâm inancına dönmesi bardağı taşıran damla oldu; özellikle de yalnızken secde etmeyi istememesi ve bunu Kâbe’nin yakınında, herkesin gözü önünde yapması yüzünden. Ebû Cehil ve Ebû Süfyân onu izlemeye dayanamıyorlardı ama yapabilecekleri bir şey yoktu, çünkü Ömer kendi kabilesi Adiy tarafından korunuyordu.

Ebû Cehil’in şimdi başka bir planı vardı: Diğer tüm kabileleri Müslüman tehdidine karşı birleştirerek Hâşim ve Abdulmuttalib kabilelerine boykot uygulamak ve böylece Hz. Muhammed’i ve ona inananları açlıktan öldürmek. Hiç kimse, dışlanmış iki kabileyle ticaret yapmaz, kız alışverişinde bulunmazdı; bu da kimsenin onlara yiyecek satmaması anlamına geliyordu. Güvenliklerini sağlamak adına, Müslüman olan ve olmayan tüm Hâşim ve Abdulmuttalib üyeleri, Ebû Tâlib’in artık küçük bir kenar mahalle haline gelmiş olan sokağına taşındılar. Hz. Muhammed, Hatice ve ev halkı oraya geldiğinde, Ebû Leheb ve ailesi oradan taşınıp Abduşems bölgesindeki resmi binaya yerleştiler. Boykot iki yıl sürdü. Ebû Tâlib ile Hâşim ve Abdulmuttalib kabilelerinin Müslüman olmayan üyeleri, kabile prensipleri gerektirdiği için akrabalarını terk etmemişlerdi. Ama kimse bu yasaktan hoşlanmamıştı, çünkü Hâşim ve Abdulmuttalib kabilelerinde akrabaları olan-

* Ibid., 230, p. 159.

lar vardı ve onları açlıktan öldürme düşüncesine vicdanları el vermiyordu. Ebû Bekir ve Ömer gibi Müslümanlar (başka kabilelerin üyeleriydiler) düzenli olarak iki kabileye yemek ve erzak gönderiyor, diğer akrabaları ve dostları da onlardan geri kalmıyordu. Hâşim kabilesinde çok sayıda akrabası olan Hişâm b. Amr, geceleri sık sık Ebû Tâlib'in sokağına erzak ve yiyecek yüklü bir deve getiriyor, hayvanın sağrısına vurarak onu sokağına gönderiyordu. Bir defasında Hatice'nin yeğeni Hâkim b. Hizâm, elinde bir un çuvalıyla sokağına girmek üzereyken Ebû Cehil tarafından durduruldu. Çok geçmeden ikisi şiddetli bir tartışmaya tutuştular ve oradan geçen biri de Hâkim'in tarafını tutarak olaya katıldı: Ebû Cehil, kendi halasına yemek götüren bir adamı engellemek konusunda ciddi miydi? Ebû Cehil yine de Hâkim'i bırakmayınca, öfkelenen Hâkim çenesine güçlü bir yumruk indirerek onu yere devirdi.

Mekke'de şiddet olaylarının yasak olduğu dört haram ay boyunca, Hz. Muhammed ve Müslümanlar yaşadıkları sokaktan ayrılıp düzenli olarak Kâbe'ye gidebiliyorlardı. Ama orada ağır hakaretlerle karşılanıyorlardı. Ebû Leheb'in şair olmakla övünen karısı Peygamber geçerken yüksek sesle aşağılayıcı sözler söylemeye bayılıyordu. Bir defasında bir avuç dikenli odunu Hz. Muhammed'in önüne attı. 111. Sure'nin o noktada ortaya çıktığı sanılmaktadır:

Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu.

Ona ne malî fayda verdi, ne de kazandığı.

O, bir alevli ateşe girecektir,

Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde

sırtında odun taşıyarak karısı da

(o ateşe girecektir).

Dağdaki Vaaz ile yetişmiş olanlar, Hz. Muhammed'in diğer yanağını çevirmemesini pek hoş karşılamayabilirler. Ama İncil'de İsa'nın kendisi de düşmanlarını yumuşak bir şekilde lanetlemiştir. Sözü nü dinlemeyen iki kasaba için kötücül kehanetlerde bulunmuştur ve Matta'da söylendiğine göre, Fârisî ve Sadûkîleri onur kırıcı bir dille eleştirmiştir.

Yine bu noktada, Kur'ân'da yeni bir uzlaşmazlık ortaya çıkmaktadır. Sürekli olarak, Allah Kelamı'nı dinlemeye yanaşmayan Mekke'yi bekleyen bir felaketten söz etmektedir. Görünüşe bakılırsa, Müslümanların bu zor dönemde Yahudi kutsal metinleriyle ilgili bilgileri artıyordu. Kur'ân, Müslümanları rahatlatmak için eski peygamberlerle ilgili yeni hikâyeler anlatmaktadır. Bu hikâyeler genellikle "Musa'nın hikâyesini duyunuz mu?" ya da "Firavun'un hikâyesini anladınız mı?" gibi sorularla başlamaktadır. Musa, boykot süresince en popüler peygamberdi. Kur'ân, onun Firavun'u Allah Kelamı'na boyun eğmesi konusunda uyardığını ama Mısırlıların onu dinlemediğini ve sonunda cezalandırıldıklarını tekrar tekrar hatırlatmaktadır. Ama diğer peygamberler de – Yusuf, Nuh, Lut, Yakup, İsa – kendi insanlarını doğru şekilde yaşamaları, adil ve yardımsever bir toplum yaratmaları için uyarmış, aksi takdirde kaçınılmaz bir felaketle karşılaşacaklarını söylemişlerdir. Yine de, Hz. Muhammed'in kutsal metinlerle ilgili bilgisi hâlâ sınırlıydı. Arapların kendi geleneklerinde saygı duydukları peygamberler, statü açısından eşitlermiş gibi Kutsal Kitap peygamberleriyle yan yana konuyordu; aslında, daha önce gördüğümüz gibi, Kur'ân doğru rehberlik edilen tüm dinleri Allah'tan gelmiş saymaktadır. Hz. Muhammed, peygamberlerin hangi sırayla geldiklerini bilmiyordu; örneğin İsa'nın annesi olan Meryem ile Yahudi kutsal metinlerinde Musa'nın kız kardeşi olarak adı geçen Meryem'i aynı kişi sandığı dü-

şünölmektedir. Ama peygamber hikâyeleri, orijinal İncil versiyonundan ziyade Hz. Muhammed'in ve ilk Müslümanların durumunu yansıtmaktadır. Nuh peygamber ile ilgili hikâye, Hz. Muhammed'in Mekke'deki otoritelerle yaşadığı sorun ve peygamberliğiyle ilgili öne sürölen itirazlar hakkında net bir fikir sunmaktadır:

Andolsun biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka hiçbir ilahınız yoktur. Allah'a karşı gelmekten hâlâ sakınmaz mısınız?" dedi.

Bunun üzerine kendi kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler: "Bu ancak sizin gibi bir beşerdir, size üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah dileseydi bir melek gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık."

Ama daha önce gördüğümüz gibi, Kur'ân bütün bu hikâyeleri tarihsel kayıtlar yerine Tanrı'nın insanoğluna yaklaşımıyla ilgili semboller olarak ele almakta, hikâyelerde verilmeye çalışılan mesajları vurgulamaktadır.

Nuh insanları tarafından reddedildikten sonra, Allah ona bir gemi yapmasını söyler ve uyarıyı dinlemeyenlerin hepsini boğar. Bu dönemde, Ahiret Günü Kur'ân'da korkutucu bir anlam kazanmaktadır: Büyük sembolik senaryolarda adil olanlar olmayanlardan ayrılmakta, bu da gelecek dünyanın cezalarından korkanlar için bir işaret oluşturmaktadır.** Ama Kur'ân, cezanın keyfi olmayacağını da vurgulamaktadır: Peygamberlerin uyarılarına kulak asmayan şehirler ve halklar,

* Sure 23:22-4.

** Sure 11:105.

helaki kendi üzerlerine çekmektedirler.* Mekke şehri şimdi bir felaket yaşayacaktır, çünkü Kureyşliler yaşam tarzlarını düzeltmeyi ve gerçek düzenle uyum içinde bir toplum yaratmayı reddetmişlerdir.

Ama bu dönemde Kur'ân'ın mesajı tamamen helak ile ilgili değildi. Müslümanları sürekli olarak sabırlı davranmaya, acılarına saygınlık ve kararlılıkla dayanmaya teşvik ediyordu. Yaşadıkları durumu düşmanlarına karşı kan davası başlatmak için bir fırsat olarak görmemeliydiler. Geçmiş peygamberlerin hikâyeleri, dinlerinin canavarımsı bir “buluş” olmadığına dikkat çekerek de onları rahatlatıyordu; kendi babalarına ve atalarına sırtlarını dönüyormuş gibi görünseler bile, insanoğlunu doğru şekilde yaşamaya teşvik etmiş olan ilk Peygamber Adem'e kadar uzanan kendilerine ait bir ruhsal soyağaçları vardı. Bu dönemde, Hz. Muhammed Kureyşliler ile tamamen zıt düştüğünü görebiliyordu; hatta Ebû Cehil'den daha az uzlaşmaz olanlarla bile. Boykotun uygulamaya konmasından kısa süre sonra, küçük bir delege barışçıl bir çözüm bulma umuduyla Hz. Muhammed'e yaklaştı. Mahzûm kabilesinden saygın Velid – Hz. Muhammed tarafından kişisel olarak tehdit edilemeyecek kadar ölüme yakındı – önderliğinde, Sehm, Esed ve Cümah kabilelerinden üç önemli adam daha vardı. Bu kabilelerin hepsi eski Hilfu'l-Fudûl'un üyeleri idi ve muhtemelen delegeler uygulanan yasağın Ebû Cehil'e Mekke'de çok fazla güç kazandıracağından korkuyorlardı. Hz. Muhammed'in potansiyel becerisinin farkındaydılar ve daha zayıf kabilelerin yazgılarını değiştirebileceğini hissediyorlardı.

Delege bir öneri sundu: Müslümanlar kendi dinlerine göre

* Sure 11:102-3.

Allah’a tapmaya devam ederken, diğerleri de Lât, Uzzâ ve Menât’a tapmayı sürdürebilirlerdi. Ama Hz. Muhammed bunu çoktan düşünmüştü bile. Delegeye yolları tamamen ayıran bir şekilde, 109. Sure ile cevap verdi:

De ki: “Ey Kâfirler!”

“Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem.”

“Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz.”

“Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim.”

“Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz.”

“Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”

Boykot iki yıl daha devam ettikten sonra, Hz. Muhammed için durum aniden düzeldi ve kararlılık sonuç vermiş gibi göründü. Boykot halk içinde giderek popülerliğini kaybediyordu, çünkü insanların akrabalarının açlıktan ölmesini izlemeye zorlanması, Arap geleneklerine çok ters düşüyordu. Üstelik düzenli olarak ve gizlice, mahalleye yiyecek ve erzak akıyordu. Sonunda, Hâşim ve Abdulmuttalib kabilelerine çok yakın olan dört Kureyşli, boykotu kaldırmak için bir plan yaptılar. Ebû Tâlib’in sokağına yiyecek yüklü develer gönderen Hişâm b. Amr, destek toplamaya başladı ve Ebû Cehil’i zorlamak için kendisi gibi düşünen dört kişi daha bulabildi. Bunlardan üçü – Mut’im b. Adiy, Ebû’l-Bahter b. Hişâm ve Seme b. el-Erved – eski Hilf kabilelerine dahildi ve muhtemelen Ebû Cehil’in kabilesi Mahzûm’un boykot sırasında Mekke’de çok fazla güçlenmiş olmasından dolayı endişeliydiler. Ama dördüncü adamın kendisi de – Ebu Talib’e yakın olan El-Züheyr İbni Ebi Umayya – Mahzûm kabilesinin üyesiydi ve açılışı onun yapmasına karar verildi.

Kararlaştırılan günde, Züheyr beyaz uzun bir cüppe giydi

ve ağırbaşlı bir şekilde Kâbe etrafındaki tavafını tamamladı. Sonunda öne çıktı ve şehrin yaşlılarına açıkça seslendi. Hâşim ve Abdulmuttalib kabileleri böylesine acı çekerken, nasıl oturup izleyebilirlerdi? Ebû Cehil öfkeyle itiraz etti ama Züheyr'in hareketiyle diğer dört adam da öne çıkıp onu destekledi. Sonunda Mut'im Kâbe'ye girerek boykotun başlarında kabilelerin imzaladığı parşömeni buldu. Parşömenin kurtlar tarafından kemirilmiş olduğunu ve sadece üzerinde "Allah'ın adıyla!" yazılı başlangıç kısmının bulunduğu parçanın sağlam kaldığını görünce, insanlar çok etkilendi. Boykotun kaldırılması için ısrar ettiler.

Müslüman toplumda büyük bir sevinç yaşanmış olmalıydı; daha iyi bir dönem başlıyor gibi görünüyordu. Habeşistan'da sürgünde yaşayanlar haberi duymuşlardı ve Osman b. Mahzûm yaklaşık otuz aileyi Mekke'ye doğru yola çıkarmıştı; diğerleri, Ebû Tâlib'in oğlu Ca'fer ile birlikte geride kaldı. Hz. Muhammed ve Hatice, kızları Rukıyye ve kocası Osman b. Affân'a kavuştukları için çok mutluydular. Ama göçmenler çok erken dönmüştü. Gizli yiyecek ve erzak akışına rağmen boykot ister istemez bazı zorluklar doğurmuştu ve 619 yılının başlarında gerçekleşen bir ölüm, Hz. Muhammed'in Mekke'deki varlığını imkansız kılacaktı.

Hicret: Yeni Bir Yön

Siyer müellifleri 619 yılı için bazen Hz. Muhammed'in Hüzün Yılı derler. Boykotun kaldırılmasından kısa süre sonra, Hatice öldü; altmışlı yaşlarındaydı ve yiyecek kıtlığı yüzünden sağlığı ciddi şekilde kötüleşmiş olmalıydı. Hz. Muhammed'in en yakın dostu ve destekçisi olduğundan, ölümünden sonra kimse onun yerini alamazdı. Sâdık Ebû Bekir veya ateşli Ömer bile Hz. Muhammed'e benzer yakınlıkta bir desteği sağlayamazlardı ve kaybı onu derinden etkilemiş olmalıydı. Ama bir süre sonra, ikinci bir ölümün daha pratik sonuçları olacaktı. Ebû Tâlib korkunç şekilde hastaydı ve iyileşemeyeceği belliydi. O ölmeden önce, Kureyşliler barış için son bir girişimde bulundular. Ona fazlasıyla yüklenmiş olmalarına rağmen, Ebû Tâlib'in kabile üyelerine desteğini kesmeyerek gerçek bir Arap kabile reisi gibi davranmış olduğunu biliyorlardı ve şimdi Ebû Cehil, bir uzlaşma isteğiyle onun yatağının başına bir delege grubu getirmişti; eğer Hz. Muhammed onların dinini kabul ederse, onlar da Hz. Muhammed'i rahat bırakacaklardı. Ama Hz. Muhammed bu konuyu iki yıl önce uzun uzun düşünmüştü; Kureyşlilere sadece tek bir Allah olduğunu söyledi. Kureyşliler öfkелendi ve küstah bir şekilde kendileriyle Hz. Muhammed arasında Allah'ın hakemlik etmesini söyleyerek gittiler.

Onlar gittikten sonra, Ebû Tâlib ona uzlaşmayı reddetmekte haklı olduğunu söyleyerek Hz. Muhammed'i şaşırttı; Hz. Muhammed amcasına bir adım daha atması ve Allah'a teslim olması için yalvardı. Ebû Tâlib, böyle bir şeyi ancak onu memnun etmek için yapabileceğini söyleyerek karşılık verdi. Yaşarken yaptığı gibi, ölürken de atalarının dinine sadık kalacaktı. Abbas ölmek üzere olan adamın dudaklarının hareket ettiğini gördü ve Hz. Muhammed'e sanki şahadet getiriyormuş gibi geldiğini söyledi. Ama Hz. Muhammed başını iki yana salladı; Ebû Tâlib'in İslâm inancına geçmediğini biliyordu.

Hâşim kabilesinin yeni lideri, Hz. Muhammed hakkında çok ciddi düşünceleri olan Ebû Leheb idi ama Ebû Leheb başlangıçta onu koruması altına aldı. Şimdi reis olduğu için elbette ki bu beklenen bir şeydi ama Ebû Tâlib'in sağladığı koruma kadar etkili değildi, çünkü herkes bu korumanın gönülsüzce verildiğini biliyor, Hz. Muhammed'in yeni kırılğanlığından yararlanmaya çalışıyordu. Komşuları bir koyunun rahim yatağıyla ona iğrenç şakalar yaptılar; ibadet ederken bu iğrenç nesneyle Hz. Muhammed'e vuruyorlardı ve hatta şakacılarından biri elindekini ailenin yemek tenceresine atmıştı. Hz. Muhammed bir gün şehirde yürürken, genç bir Kureyşli üzerine baştan aşağı toprak attı. Bu halde eve döndüğünde kızı gözyaşlarına boğuldu ve babasını temizlerken ağlamaya devam etti. "Ağlama, benim küçük kızım," diye yatıştırdı Hz. Muhammed. "Tanrı babanı korur." Ama hüznü bir tavırla kendi kendine ekledi: "Ebû Tâlib hayattayken, Kureyşliler bana asla böyle davranmamışlardı."

Hz. Muhammed'in yeni zayıflığı, diğer Müslümanların

* Quoted in Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 278, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 191.

pozisyonunu da etkilemişti. Örneğin Ebû Bekir, boykot yüzünden tamamen batmış, 40.000 dirhemlik sermayesi 5.000 dirheme inmişti. Cümah kabilesinin bölgesinde yaşıyordu ve İslâm inancına döndüğünden beri reis Ümeyye b. Halef ile arası kötüydü. Ümeyye, zulüm döneminin başlarında kölesi Bilâl'e güneşte eziyet etmeyi seviyordu ama şimdi aynı şeyi saygın bir tüccar olan Ebû Bekir'e de yapabiliyordu. Onu ve genç kuzeni Talha'yı birlikte yere yatırıp bağlıyor, kavurucu sıcak altında ikisini bu halde bırakıyordu. Duruma bakılırsa, Teym kabilesi artık Ebû Bekir'i koruyamıyor ya da korumak istemiyordu; dolayısıyla İbn Halef de ona istediği gibi eziyet ediyordu. Artık onun için Mekke'de bir gelecek kalmamıştı. Hz. Muhammed'in izni ve duasıyla şehirden ayrılarak Habeşistan'daki sürgün gruba katılmak üzere yola çıktı. Ama yolda küçük göçebe kabilelerinin reisi İbn Dugümme ile karşılaştı. Kureyşlilerin dostu olan İbn Dugümme, Ebû Bekir'in Mekke'den kovulması haberiyle dehşete kapıldı. Ona hemen geri dönmelerini önerdi; Ebû Bekir'i kendi koruması altına alacaktı. Ebû Bekir sevinçle kabul etti ve İbni Dugümme'den yararlanmak niyetinde olan Kureyşliler, durumu kabul etmek zorunda kaldılar ama Bedevi'den Ebû Bekir'in halk içinde Kur'ân okumayacağını veya ibadet etmeyeceğini garantilemesini istediler. Sonuçta karizmatik bir adamdı ve gençleri babalarının dininden ayırabilirdi. İbn Dugümme de bu şartları kabul etti ve Ebû Bekir sadece kendi evinde ibadet edeceğine söz verdi.

Ama diğerleri o kadar yumuşak başlı değildi. Osman b. Mahzûm, Mahzûm kabilesinin bir üyesiydi ve Velid'in güçlü koruması altındaydı, ancak diğerleri acı çekerken kendisinin güvende olması fikri hoşuna gitmiyordu. Bu yüzden Velid'e gitti ve yaşlı adamın şaşkınlığına aldırmadan korumasını kaldırmasını istedi. Aslında bu, Müslüman inancından çok Hiris-

tiyan karakteristiği taşıyan bir hareketti. Roma zulmü sırasında bazı Hıristiyanlar şehitlik mertebesine ulaşmak için kendilerini otoritelere teslim etmişlerdi ama Hz. Muhammed bu tür davranışları onaylamıyordu. Ayrıca, bu tür bir davranış Arap geleneklerine de ters düşüyordu; Arabistan'da hayat, fazladan risk ve acı olmadan da yeterince zordu zaten. Birkaç gün sonra, dönemin en büyük Arap şairi olan Lebid b. Rebia'nın şiir gösterisine Osman da katıldı. Lebid şehirlerini ziyaret ettiği için Kureyşliler onur duymuşlardı ve Osman soru yağmuruyla başladığında mahcup olmuşlardı. Lebid, "Allah dışında her şey boştur," dediğinde, Osman "Doğru!" diye bağırdı; ama Lebid, "Ve güzel olan her şey zaman içinde yok olur," dediğinde, Osman bu kez şöyle haykırdı: "Yalan söylüyorsun! Cennetin güzellikleri asla yok olmaz!" Bu saygın bir konuk karşısında bağışlanamaz bir davranıştı ve Lebid ciddi şekilde alındı. "Ey Kureyşliler," dedi, "dostlarınız asla böyle utandırılmazdı. Aranızda bu tür şeyler ne zamandan beri oluyor?" "Onun söylediklerine aldırma," diye bağırdı seyircilerden biri, "Bu Muhammed ile dolaşan sersemlerden biri. Dinimizi terk ettiler." Ama Osman o kadar saldırganlaştı ki bu sözü söyleyen adam ayağa kalktı ve Osman'ın gözünü morarttı. Bu olayları dehşetle izleyen ve uygar bir adam olan Velid, seslendi: "Ey yeğen, benim korumam altında kalsaydın, gözün böyle morarmazdı." Ama Osman diğer yanağını çevirdi ve adamı diğer gözünü de morartması için kışkırttı.* Hz. Muhammed bu tatsız olaydan uzak kalmakla doğru davranmıştı.** Böyle bir kabalığı kendisi de hoş karşılamazdı ve muhtemelen ihtiyacı olan en son şey, böyle bir provokasyondur.

* Ibid., 244, pp. 169-70.

** Muhammad ibn Isma'il al-Bukhari, *Ahadith*, 63:26, quoted in Martin Lings, *Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources* (London, 1983), p. 94.

Ama kriz bir kez patlak vermişti. Ebû Cehil'in yanında oturan Ebû Leheb, Hz. Muhammed'e kendisini çok seven ve çocukluğunda onunla gurur duyan babası Abdulmuttalib'in cehennemde olup olmadığını sordu. Bu hileli bir soruydu. Hz. Muhammed, doğru dine dönmeyenlerin kurtarılamayacağı konusundaki Yahudi-Hıristiyan fikrini benimsemişti. Monoteistlerin son yıllarda geliştirdiği kurnazca cevapların hiçbirisi bu kez kendisini kurtarabilecek gibi görünmüyordu. Eğer eski şirkin Abdulmuttalib gibi insanları kurtarabileceğini söylerse, Kureyşliler doğal olarak o dini terk etmenin gerekmeceğini söyleyeceklerdi. Ama eğer Abdulmuttalib'in kurtarılamayacağını söylerse, Ebu Leheb sevilen bir adamın anısını aşağılayan birinin üzerinden korumasını kaldırırđı.

Hz. Muhammed'in yeni bir koruyucuya ihtiyacı vardı ve Lât'ın şehri Taif'te böyle birini bulmaya çalışması, ne kadar umutsuz olduğunu gösteriyordu. Taif, Mekke gibi bir ticaret şehriydi ama o kadar başarılı değildi. Yine de Arabistan'ın daha verimli bir bölgesindeydi ve Hz. Muhammed tepedeki surlarla çevrili şehre yaklaşıırken, güzel bahçelerden ve mısır tarlalarından geçti. Abduşems ve Hâşim kabilelerinin burada yazlık villaları vardı ve bu yüzden, Hz. Muhammed şehirde bazı bağlantılar kurabilirdi. Ama antik tapınağın muhafızları olan Sakif, Hz. Muhammed'in Lât'a yönelttiği hakaretlerden dolayı öfkelenmiş olduğundan, bu çok riskli bir işti. Üç kardeşi ziyaret etti ve onlardan dinini kabul etmelerini, kendisini himayelerine almalarını istedi ama aşağılayıcı bir şekilde terslendi. Üç Sakifli Hz. Muhammed'in bu teklifinden o kadar öfkelenmişlerdi ki kölelerini sokaklarda peşine takmışlardı.

Hz. Muhammed gruptan kurtulmak için Utbe b. Rebba ve kardeşi Şeybe'ye ait olduğunu bildiği bir meyve bahçesine

girdi; Şeybe o sırada bahçede oturuyordu ve olanları görmüştü. İki kardeş de Mekke’de Hz. Muhammed’e karşı hareketin önde gelenlerindendi ama dürüst insanlardı ve bir Kureyşliyi bu durumda görmekten rahatsız olmuşlardı. Bir köle çocuğu elinde bir tabak üzümle ona gönderdiler. Meyve bahçesinde saklanan Hz. Muhammed, kendi kaynaklarının tükendiğini hissediyordu. O anda Hatice’yi çok özleyor olmalıydı: Eşi böyle zamanlarda hep yanında olurdu ve şimdi de onun tavsiyesine ihtiyacı vardı. Tehlikeli bir durumda Arapların bir tanrıya ya da cinlere sığınması normaldi ama Hz. Muhammed şimdi tek Allah’a sığınmıştı.

Ey Allah’ım, insanların karşısında zayıflığım, kaynaksızlığım ve yalnızlığım için sana sızlanıyorum. Ey Bağışlayıcı Rab, Sen zayıfların Rabbi, benim Rabbimsin. Beni kime teslim edeceksin? Beni taciz etmekten uzak birilerine mi? Yoksa benden daha güçlü kıldığın bir düşmana mı? Eğer bana kızgın değilsen, benim için hiçbiri fark etmez. Senin tercihin benim tercihimdir. Karanlıkların aydınlandığı, bu dünyanın ve sonrakinin düzenlendiği Senin aydınlık yüzüne sığınıyorum; öfken benim üzerime inmesin, gazabın beni hedef almasın. Önemli olan Senin rızandır. Senden büyük hiçbir güç yoktur.*

İbn İshâk’ın Hz. Muhammed’in zihin yapısıyla ilgili böylesine mahrem bilgiler vermesi sıra dışıdır ve bu da Hz. Muhammed’in ruhsal gelişiminde bir krizi temsil etmektedir. Artık insanların dostluğuna güvenemiyor, Allah’tan başka tanrı, güvenlik veya gerçek “koruyucu” olmadığını anlıyordu.

* Ibn İshaq, Sira 280, n Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 193.

Köle çocuk Addas elinde üzüm tabağıyla yanına geldiğinde, Tanrı neredeyse o anda duasına cevap vermişti. Modern Irak'taki Ninova'dan gelen bir Hristiyan çocuktı ve bu Arap'ın yemeden önce tabağı "Tanrı adına" kutsadığını görünce şaşırılmıştı. Addas'ın Peygamber Yunus'un şehri olan Ninova'dan geldiğini duyunca o da şaşırdı ve Addas'a kendisinin de bir peygamber ve bu yüzden Yunus'un kardeşi olduğunu söyledi. Addas o kadar duygulandı ki Hz. Muhammed'in alnını, ellerini ve ayaklarını öptü; olayı izleyen Utbe ve Şeybe tiksintiyle bakıyordu. Bu, Hz. Muhammed'in gençler üzerindeki etkisinin bir diğer kanıtıydı. Ama Hz. Muhammed, Ehl-i Kitâb'tan biriyle böyle bir bağlantıya girmiş olmaktan dolayı çok mutluydu ve Arabistan'ın dışındaki dünyada insanların peygamberlik iddiasını anlayacaklarını görüyordu; Hicaz'daki Araplar anlamasa bile. Eve geri dönerken, kendi kendine okuduğu Kur'ân'ı duyan ve güzelliği karşısında etkilenen bir grup cin onu daha da rahatlatı.*

Ama Allah'a sığınmak, Hz. Muhammed'in insan korumasından uzak kalacağı anlamına gelmiyordu. Kur'ân, Müslümanların kendi başlarının çaresine bakmak için ellerinden geleni yapmasının ve her şeyi Allah'a bırakmamalarının beklendiğini açıkça vurgulamaktadır: İnsanlar kendi durumlarını düzeltmek için uğraşmadıkça, Allah o insanların durumlarını düzeltmek için bir şey yapmayacaktır.** Bu, günümüzde politik mücadeleye giren Müslümanların sık sık tekrarladıkları bir ayettir. Hz. Muhammed şehre girmeden önce, diğer kabilelerin reislerine haber gönderdi ve kendisini kabul etmelerini istedi. Yaklaştığı ilk iki reis – Zühre kabilesinin reisi Ahnes b. Şerik ve Âmir kabilesinin reisi Süheyl b. Amr – kabile pren-

* Sure 46:28-32.

** Sure 13:12.

siplerine dayanarak reddettiler;* ama üçüncüsü – Nevfel kabilesinin reisi Mut'im boykotun kaldırılması için çalışanlardan biriydi – Hz. Muhammed'i koruması altına aldı ve böylece Hz. Muhammed şehre girebildi.

Yine de, bu uzun ömürlü bir çözüm olmayacaktı ve Hz. Muhammed bu kez daha sürekli ve güçlü bir koruma bulmayı umarak yıllık hac için şehre gelen bedevilere tebliğe başladı. Misyonuna artık diğer Arapları da dahil ediyordu. Bedeviler başlangıçta düşmanca davrandılar ve Hz. Muhammed'in dinine hiç ilgi göstermedikleri gibi, bir yandan da onu aşağıladılar. Perişan bir dönemdi ama belki de Hz. Muhammed önyargılarının ötesine geçmeye zorlandığından ve kendi kaynakları tükendiğinden, 620 yılında hayatının en önemli mistik deneyimini yaşadı.

Ali ve Ca'fer'in kız kardeşi olan kuzeni Ümmü Hânî'yi ziyaret ediyordu. Kadının Kâbe yakınlarındaki evinde gecenin bir yarısı uyandı ve Kur'ân okumaya başladı. Bir süre sonra, tapınağın kuzeybatı tarafındaki kapalı bir yer olan hicirde uyumaya karar verdi. Aniden, Cebrail onu uyandırdı ve Burak denen bir cennet atıyla onu götürdü. Birlikte mucizevi bir şekilde, Kur'ân'ın adına *el-Mescidü'l-Aksâ* dediği Kudüs'e geldiler.** Bu gece yürüyüşünden (*isrâ*) sonra, Hz. Muhammed ve Cebrail Tapınak Dağı'na indiler ve orada İbrahim, Musa, İsa ve diğer peygamberler tarafından karşılandılar. Birlikte dua ettiler ve Hz. Muhammed'e içinde su, süt ve şarap olan üç kadeh getirdiler. Hz. Muhammed, bir tarafta çilecilik ve

* İkisi de özellikle dini için Hz. Muhammed'i koruması altına almayı reddetmedi. Akhnas reddetti, çünkü kabile reisi olmasına rağmen aslında haliflerden biriydi ve dolayısıyla yabancılara koruma sağlama yetkisi yoktu. Süheyl ise Kureyşlilerin yanlış kolundan geldiği için Hz. Muhammed'i koruması altına alamayacağını söyledi.

** Sure 17:1.

diğer tarafta hedonizmin arasında orta yolu bulmaya çalışan İslâm'ın bir sembolü olarak sütü seçti. Sonra bir merdiven (*mirâc*) getirildi ve Hz. Muhammed ile Cebrail yedi cennetin ilkinde tırmanıp Allah'ın Arş'ına doğru yükselmeye başladılar. Her seviyede, büyük peygamberlerden birini görüyordu. Adem'in yönettiği Birinci Cennet'te, Hz. Muhammed'e cehennemin bir görüntüsü gösterildi; İsa ve Vaftizci Yahya, İkinci Cennet'teydi; Yusuf Üçüncü'de; İdris Dördüncü'de; Harun ve Musa Beşinci ve Altıncı'da; son olarak İbrahim de ilahî âlemin kapı eşiği olan Yedinci Cennet'teydiler.

İbn İshâk bu mutlak vizyonu tanımsız bırakmaktadır fakat bu deneyime özel anlam kazandıran bir rivâyeti aktarmaktadır ama bu, Hz. Muhammed için kişisel bir deneyim gibi görünmektedir, çünkü Kur'ân'da bu olayla ilgili bir ayet ya da sure yoktur. İlahi tahta ulaştığında, Allah'ı Hz. Muhammed'e Müslümanların günde elli kez ibadet etmesini buyurdu; ama yolda geri dönerken Musa onu durdurdu ve Hz. Muhammed'i geri göndererek sayının azaltılmasını istemesini söyledi. Musa, ibadet sayısı beşe indirilene kadar Hz. Muhammed'i geri göndermeye devam etti. Aslında bunun da hâlâ çok fazla olduğunu düşünüyordu ama Hz. Muhammed daha fazla azaltılmasını isteyemeyecek kadar mahcuptu. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanlar günde beş kez ibadet etmeyi sürdürdüler. Bu rivâyet, dinin ezici bir yük olması gerekmediğini ama herkesin uyum sağlayabileceği ortalama bir disiplini olduğunu göstermektedir.*

Bu dinî deneyim, İslâm ruhsallığının gelişiminde son derece önemlidir. Kamerî takvimin yedinci ayı olan Recep ayının

* Ibn Ishaq, *Sira* 271, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 186.

27. günü kutlanır ve asırlar boyunca mistikler, filozoflar ve şairler, bu özel olayın önemini tartışmışlardır. Hatta Batı geleneklerine bile girmiştir, çünkü Müslümanların mirâc olarak yorumladıkları bu cennete yükseliş olayı, Dante'nin İlahi Komedi adlı eserinde cehennem, araf ve cennete yaptığı hayali yolcuğu anlatışında bile kendini göstermektedir; ama Dante, tipik Batı şizofrenisiyle İslâm Peygamberi'ni cehennemin en alt katlarından birine koymuştur. Sûfîler de bu deneyimle özel olarak ilgileniyorlardı ve Hz. Muhammed'in bu mutlak vizyonunun Kur'ân'da 53. Sure'de açıklandığına inanıyorlardı:

*Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha
(aslî suretiyle) görmüştü.*

Sidretü'l Müntehâ'nın yanında.

Me'va cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır.

O zaman Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.

Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.

*Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir
kısımını gördü.**

Hint geleneğinde olduğu gibi, Lut Ağacı insan bilgisini sınırlamaktadır. Kur'ân, Hz. Muhammed'in Allah'ın Kendisi'ni değil, işaretlerinden birini gördüğünü belirtmektedir ve daha sonraki mistikler vizyondaki paradoksu Hz. Muhammed'in İlahi Kaynağı hem görmesi hem de görmemesi olarak açıklamışlardır.**

Sûfîler Hz. Muhammed'i kahraman olarak tanımlamış, bu

* Sure 53:13-18.

** See Annemarie Schimmel, *And Muhammad Is His Messenger: The Veneration of the Prophet in Islamic Piety* (Chapel Hill and London, 1985), pp. 161-75.

deneyimde Allah'a yeni bir yoldan gittiğini söylemişlerdir ki bu deneyim, birbirinden çok farklı geleneklerdeki diğer mistiklerin deneyimlerine çok yakındır. Büyük şair Feridüddin Attar imzalı on üçüncü yüzyıl kaynaklı bir Pers kaydından, bütün insani deneyimlerimizi ve kavramlarımızı arkamızda bırakarak Kur'ân'ın adına Lut Ağacı dediği şeyin, normal bilgilerin sınırlarının ötesine geçmenin önemini vurgulayan Yuhanna'nın ruhuna çok yakın olduğumuzu anlıyoruz. Attar, Hz. Muhammed'in sonunda her şeyi arkasında bırakmak zorunda kaldığını vurgulamıştır: Hatta yolculuğunun son aşamasında, Cebrail bile ona eşlik edememiştir. Bu yolculuğunda normal algıların, bilincin ve mantığın ötesine geçerek, Hz. Muhammed yeni bir âleme girmiştir ama hâlâ kendini arkada bırakmaya hazır olması gerekmektedir.

Dost'tan gelen bir çağrı, bir mesaj duydu.

Her şeyin Kaynağı'ndan bir çağrı geldi:

“Ruhunu ve geçici bedenini bırak!

Sen, Ey benim hedefim ve amacım, şimdi gir

Ve Varlığımı yüz yüze gör, Dostum!”

Şaşkınlıkla kendini kaybetti ve konuşamadı

Muhammed, Muhammed'in burada olduğunu bilmiyordu

Kendini görmüyordu – Ruhların Ruhu'nu görüyordu

*Evreni Yaratan'ın yüzünü**

Bu, bütün büyük mistik geleneklerde ortak olan bir deneyimdir; hiçbir insanın Tanrı'nın yüzünü görüp yaşayamayacağı inancının bir ifadesidir. Ama kendini öldürmekle ve yok olma deneyimini yaşamakla, Hz. Muhammed yüce bir varlığa dö-

* *İlahinama*, quoted in *ibid.*, pp. 167-8.

nüşmüştür. Daha sonra bu deneyimi geri getirmiş ve insanlığın ilahî kapasitesini artırmıştır. Mirâc, İslâm'daki mistik mücadelenin bir sembolü olmuştur.

Bazı Müslümanlar, Hz. Muhammed'in Allah'ın arşına vücudunu terk etmeden gittiğini söylemektedir ama İbn İshâk, Ayşe'nin İsrâ'nın ve Mirâc'ın tamamen ruhsal deneyimler olduğunu gösteren bir açıklamasını aktarmaktadır. Nasıl yorumlarsak yorumlayalım, mistik deneyim insan hayatının bir gerçeğidir ve çoğu geleneklerde belirgin biçimde benzerdir. Budistler, bu tür bilinç genişlemelerinin fizik ötesi âlemle karşılaşmaktan ziyade zihnin doğal bir durumu olduğunu iddia edeceklerdir. Görünüşe bakılırsa, uç noktaya kadar zorlandığında, insan bilinci bu karşılaşma için belli bir senaryo veya mitik bir mekan üretmektedir; tamamen farklı bir bağlamda, tıpkı fiziksel açıdan uç noktada ve ölüme yakın olan insanların, bu deneyimi belli bir şekilde resmetmeleri gibi: Uzun bir tünelden geçmeleri, kapıda kendilerine geri dönmelerini söyleyen biriyle karşılaşmaları gibi. Bütün dinlerde, bazı erkek ve kadınların bu tür konularda belli bir yeteneği vardır ve bu deneyimleri yine benzer olan belli disiplin ve tekniklerle geliştirirler. Müslüman yazarlar tarafından açıklandığı şekliyle Hz. Muhammed'in miracı, Yahudi geleneğinde ikinci yüzyıldan onuncu yüzyıla kadar sıkça tekrarlanmış olan Taht Mistisizmi deneyimine çok yakındır. Ustalar kendilerini mistik uçuş için hazırlar ve özel teknikler kullanarak Tanrı'nın Tahtı'na giderler. Belli bir algı seviyesine ulaşmak için oruç tutar, özel ilahiler okur ve özel fiziksel teknikler kullanırlar. Bazı Müslüman rivâyetlerin Hz. Muhammed'in yaptığını söylediği gibi, genellikle başlarını dizlerinin arasına koyarlar; diğer geleneklerde, nefes egzersizleri en önemlisi olmuştur. Sonra Tanrı'nın Tahtı'na yükselirler ve tıpkı Müslümanlar

gibi, bu vizyonu temelde kelimelerle anlatılamayacağını vurgulayan paradoks yöntemlerle anlatmışlardır. Bu gelenekteki mistikler, geleneğin kurucularından Tanrı'ya uzanan yeni yollar bulmuş ve bunu yaparken kişisel tehlikeyi göze almış olan kahramanlar şeklinde söz ederler.

İsrâ ve Mirâc'ın bazı yönleri, insanların belli bir yaşam tarzından diğerine acılı bir geçiş yaparken deneyimledikleri mistik inisiyasyonlara çok yakındır. Örneğin, 203 yılındaki Severus zulmünde Kartaca'da Hıristiyan şehidi olan genç başhemşire Perpetua'nın deneyimine çok benzer. Onun ölmünden hemen sonra bir redaktör tarafından elden geçirilen *Acts of Perpetua and Felicitas*, birçok araştırmacı tarafından özgün olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada anlatıldığına göre, Perpetua zindanda yargılanmayı beklerken, arkadaşları ondan Tanrı'dan gerçekten ölüp ölmeyeceklerini kendilerine açıklayacak bir vizyon dilemesini istediler. Perpetua'ya sormalarının nedeni, özel bir mistik yeteneğe sahip olduğunu bilmeleriydi; o da ertesi gün kendilerine cevap vereceğini açıkladı. Muhtemelen bilinçaltından gelen bir dürtüyle kendini alıcı bir zihin durumuna soktu; tıpkı günümüzde bazı terapistlerin kullandığı ilaçlar gibi.* Perpetua o gece rüyasında cennete uzanan bir merdiven gördü (Hz. Muhammed'in mirâcında olduğu gibi); yükseliş çok tehlikeliydi ve bir an zirveye ulaşamayacağından korktu ama arkadaşlarının teşvikiyle direndi ve sonunda kendini çok büyük ve çok güzel bir bahçede buldu. Orada bir çoban koyununu sağıyordu ve ona yiyecek verdi; Perpetua uyandığında, hâlâ ağzında ke-

* The Making of Late Antiquity'de (Cambridge, Mass. and London, 1978), Peter Brown trans ve esrime durumunun erken dönem Hıristiyanlık'ta normlardan sayıldığını göstermektedir. O dönemde rüyaların dinî hayatta özel önemi vardı; gerek paganlar gerekse Hıristiyanlar için.

limelerle tanımlanamayacak güzellikte bir şey çiğniyordu. Artık öleceğini kesinlikle biliyordu ve zindandaki arkadaşlarını dünyayla ilgili daha fazla umutlanmamaya teşvik etti.* Arkadaşlarına anlattığı başka rüyalar da gördü. Anlaşıldığı kadarıyla sadece kendini yaklaşan ölüme ve sonsuz yaşama geçişe değil, aynı zamanda erken Hristiyanlık döneminde nihai dinî deneyim olarak görülen şehitliğe de hazırlıyordu. Hz. Muhammed ölmeyecekti ama misyonunda geçmişiyile bağlarını koparması gereken yeni bir döneme başlıyordu ve bu da bir anlamda ölümdü. Ama vizyon rahatlatıcıydı; Perpetua'nın aksine sütü İyi Çoban'dan değil, geçmişin büyük peygamberlerinden almıştı ve bu da önceki vahiylerle ilgili devamlılık duygusunu ifade ediyordu.

Mirâc'ın kendisi, Amerikalı araştırmacı Joseph Campbell'a göre, "Sibiryâ'dan Amerika'ya ve Tierra del Fuego'ya kadar uzanan her yerde" bir şamanın inisiyasyon deneyimine benzetilmektedir. Açıkladığına göre, "bir şaman genç yaşlarında kendisini tamamen iç dünyasına çeviren ağır bir psikolojik deneyim yaşar. Bu bir tür şizofrenik kırılma gibidir. Bütün bilinçaltı açılır ve şaman içine dalar."*** Bir şaman, transa girdiği zaman olanları şöyle tarif etmiştir:

Güneyde uzanan iplerden tırmanıyorum. Birine tırmanıyorum, onu bırakıyorum, sonra bir başkasına tırmanıyorum. Sonra onu da bırakıp bir başkasına başlıyorum... Tanrı'nın yerine ulaştığında kendini çok küçük hissediyorsun. Küçülüyorsun. Tanrı'nın yerine girebilmen için küçülmen gerek. Orada yapman gerekeni

* *Acts of Perpetua and Felicitas*, IV, quoted in Peter Dronke, *Women Writers of the Middle Ages: A Critical Study of Texts from Perpetua (d. 203) to Marguerite Porete (d. 1310)* (Cambridge, 1984), p. 2.

** *The Power of Myth* (with Bill Moyers) (New York, 1988), p. 85.

yapıyorsun. Sonra herkesin bulunduğu yere dönüyorsun... ve sonunda yine bedenine giriyorsun.*

Bir transa girmiş ve başkalarının gidemediğı âlemlere gitmiş, mitolojik hayal âleminde haberler getirmiştir.

İsrâ, Hız. Muhammed'in Kureyşliler için bir Uyarıcı'dan fazlası olabileceğini anlamaya başladığını göstermektedir. Ama hâlâ insan bir koruyucuya ihtiyacı vardı. Hac sırasında oraya gelen ve vadide üç gün boyunca kamp yapan hacıların ziyaret ederken ve bir çadırdan diğerine giderek tebliğde bulunmaya çalışırken, akıllıca hareket ediyordu. Bu şekilde, 620 yılında Yesrib'den gelen altı Arap müşrikten oluşan bir grupla karşılaştı. Vadinin Mekke'ye yakın kısmı olan Akabe deresinin kıyısında kamp kurmuşlardı. Hız. Muhammed onlarla birlikte oturdu, onlara misyonunu anlattı ve Kur'ân'dan bölümler okudu; ama bu kez düşmanlıkla karşılaşmak yerine, Arapların heyecanla kendisini dinlediklerini fark etti. Hız. Muhammed sözünü bitirdiğinde adamlar birbirlerine baktılar ve Yesrib'deki Yahudilerin sözünü ettiğı peygamberin o olması gerektiğini söylediler. Yıllar boyunca, tıpkı antik Arap kabileleri Ad ve İrem'in yok olduğı gibi kendilerini yok edecek bir peygamberin geleceğı hikâyeleriyle müşrik komşularını rahatsız etmişlerdi. Eğer Hız. Muhammed gerçekten o peygamberse, önce Yahudilerin ona ulaşmasını engellemek çok önemliydi. Üstelik Yesrib için aşılmaz gibi görünen sorunları Hız. Muhammed'in çözebileceğini de hemen anlamışlardı.

O dönemde, Yesrib kesinlikle Mekke gibi bir şehir değildi. Yaklaşık elli kilometrekare büyüklüğünde, volkanik tepelerle, kayalarla ve taşlık alanlarla kaplı, ekip biçilmesi

* Ibid., p. 87.

imkansız bir alanın ortasında, verimli bir adaydı. Bir ticaret merkezi değil, çeşitli kabilelerin gırtlak gırtlığa yaşadığı bir tarım merkeziydi. Bölge ilk olarak öncü Yahudi yerleşimciler tarafından ekilip biçilmişti. Bu Yahudilerin nereden geldiğini bilemiyoruz. M.S. 135 yılında Romalılar isyanı bastırdıktan sonra Filistin'den Arabistan'a kaçan sığınmacılar ya da Yahudilik inancına geçmiş olan Araplar olabilirlerdi. Üçüncü bir olasılık, birbirinden ayrı çeşitli Arap grupların bir grup İbranî'nin arasına yerleşmesi ve onların dinini kabul etmesi olabilirdi. Yedinci yüzyılın başlarında, Yesrib'de üç temel Yahudi kabilesi vardı: Beni Kureyza, Beni Nadir ve daha küçük, daha önemsiz olan Beni Kaynuka. Yahudiler ayrı bir dinî kimlik taşıyorlardı ama onun dışında müşrik Arap komşularından onları farklı kılan bir özellikleri yoktu. İbrani değil, Arap isimleri almışlardı; kabile sisteminin şartlarına göre yaşıyorlardı ve tıpkı Arap kabileleri gibi sık sık birbirleriyle dalaşıyorlardı.

Altıncı yüzyılda, Beni Kayle Güney Arabistan'dan göç etti ve Yahudiler ile birlikte vahaya yerleşti. Bu yeni gelenler, kendilerini iki kök gruba – Evs ve Hazrec – ayırdılar; daha sonra iki grup çok sayıda farklı kabileden oluşan iki ayrı kabile haline geldi. Başlangıçta Evs ve Hazrec, Yahudilerden daha zayıftı ama zaman içinde kendi topraklarına sahip oldular, kendi kalelerini inşa ettiler ve eşit duruma geldiler. Yedinci yüzyılın başlarında, Evs ve Hazrec, Yahudilerden biraz daha güçlü bir durumdaydılar ama birbirleriyle savaşımaya başlamışlardı.

Göçebe hayatından yerleşik hayata geçiş, Yesrib'de Mekk'e'deki huzursuzluktan daha ağır hissedilen bir krize yol açmıştı. Steplerde çok iyi işleyen kabile gelenekleri, artık uy-

gun gelmiyordu. Çölde göçebeler atalarından kalan toprakları kıskançlıkla savunuyorlardı ve aralarında uzak mesafeler olduğundan, bu oldukça kolaydı. Ama hepsi küçük bir vahaya doluştuklarında her kabile birkaç hektarlık toprağını savunmaya çalışırken, sistem yıkılmıştı. Bir grup fırsat bulduğunda düşman bölgeye akın düzenliyordu ve bunun mutlaka intikamı alınıyordu. Zaman içinde Yesrib'deki çeşitli kabileler bir şiddet döngüsünün içine sıkışmıştı; sürekli savaşlar toprağı harap ediyor, ekinlere zarar veriyor, Yesrib'in zenginlik ve güç kaynağını mahvediyordu. Yahudi kabileleri de çatışmaya katılmışlar, kendilerini Evs ya da Hazrec'in çeşitli gruplarıyla müttefik kılmışlardı. 617 yılında durum dengede idi. Hiçbir grup yükselmiyordu ve iki taraf da müttefikleriyle birlikte bitkin düşmüştü. İç savaş o yıl Buas Savaşı'nda Evs ve Yahudi müttefikleri Beni Nadir'in sözde zaferiyle sona ermişti ama zaferlerini etkili hale getirmeleri bile mümkün görünmüyordu. Arapların krallık sisteminden nefret etmesine rağmen, herkes Yesrib'de mutlak bir otoritenin gerekliliğini görmeye başlıyordu. Hazrec reislerinden biri olan Abdullah b. Übey, Buas Savaşı'na katılmayı reddetmişti, çünkü bir yararı olmayacağını görebiliyordu. Bu yüzden tarafsız konumda kalmıştı ve insanlar onu olası bir kral ya da mutlak reis gözüyle görmeye başlıyordu. Ama bu çözüm konusunda doğal olarak birçok kişi tereddütlüydü. Tahmin edileceğı gibi Evs kabilesi mutlak gücü Hazrec kabilesinden birine teslim etmek istemiyordu ve Hazrec'in daha zayıf kabileleri da İbn Übey'in yükselmesinden endişeleniyordu.

620 yılındaki hac yolculuğunda Hz. Muhammed kendini Yesrib'den gelen altı hacıya tanıttığında, Allah'ın Peygamberi olarak İbn Übey'den çok daha tarafsız bir lider olabileceğini

hemen anlamışlardı. Tektanrıacı mesajı onları şoka sokmamıştı. Yahudiler ile o kadar uzun zamandır bir aradaydılar ki artık tek Tanrı fikrine alışmışlardı ve eski tanrıçaları cinlerle meleklerin seviyesine indirgemek onlar için sorun değildi. Kendilerine ait bir kutsal kitapları olmadığı ve “bilgisiz insanlar” oldukları için uzun zamandır kendilerini Yahudilerden aşağı hissediyorlardı, dolayısıyla Hz. Muhammed’in kendisinin Arapların peygamberi olduğunu ve onlara Arapça Kur’ân’ı getirdiğini söylemesi karşısında heyecanlanmışlardı.* Yesrib için büyük umutlarla kendilerini hemen Allah’a teslim ettiler: “İnsanlarımızı terk ettik, çünkü hiçbir kabile öylesine bir nefretle bölünmemiştir. Belki Allah senin sayende onları birleştirir. Onların yanına gidelim ve hepsini senin dinine davet edelim; eğer Allah onları birleştirirse, o zaman hiçbir insan senden daha güçlü olamaz.”** Bir yıl içinde Hz. Muhammed’e cevap vereceklerini söylediler. Eğer yandaşlarıyla birlikte oraya gidecekse, Hz. Muhammed’in vahada daha geniş desteğe ihtiyacı vardı. Yahudilerin sorun çıkaracağını sanmıyordu, çünkü mesajının onlar için de olduğunu hep hissetmişti ama bu hacıların hepsi Hazrec’in küçük kabilelerinden geliyordu. Eğer Hz. Muhammed Yesrib’i birleştirecekse, Evs kabilesinden bazılarını da dine çekmeleri gerekiyordu.

Son birkaç yıldır Müslümanların davası tıkanmış gibi görünüyordu ama bu, işlerin daha iyiye doğru değişebileceğinin bir işaretiydi. Hz. Muhammed o yıl evinde de bazı önemli değişiklikler yapmıştı. Bir eşe ihtiyacı vardı ve hayatında bir kadının varlığını özliyordu; bu yüzden Âmir kabilesinin reisi Süheyl’in baldızı ve kuzeni Sevde ile evlenmesi önerilmişti.

* Ibn Ishaq, *Sira* 134, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 93.

** Ibid., 287, p. 198.

Kendisi ve kocası Sekrân – Süheyl’in kardeşi – 616 yılında Habeşistan’a göç etmişlerdi ve Mekke’ye dönüşlerinden kısa süre sonra Sekrân ölmüştü. Sevde bu öneriyi kabul etti ve Süheyl’in başka bir kardeşi olan Hatib b. Amr, onu Peygamber ile evlendirdi.

Ebû Bekir de bütün bu yıllar boyunca büyük fedakarlıklar ve güçlü bir sadakatle hizmet ettiği Hz. Muhammed ile daha yakın bir bağ kurmak istiyordu. Küçük kızı Ayşe 620 yılında henüz altı yaşındaydı ve Hz. Muhammed’in yeni koruyucusu Nevfel kabilesinin reisi Mut’im’in oğluyla evlenmesine çoktan karar verilmişti. Ama Mut’im bu evlilikten vazgeçmeye hazırdı, çünkü eşi, oğullarının Müslüman olmasından korkuyordu; bunun üzerine Ayşe, kendisinin bulunmadığı bir törenle Hz. Muhammed’e verildi. Sonraki yıllarda yeni konumuyla ilgili hissettiği ilk şey, annesinin diğer çocuklarla birlikte sokakta oynamasına izin vermemesiyle oldu; ama arkadaşlarını davet edip kendi evlerinde oynayabilirdi.

1. Bölüm’de gördüğümüz gibi, Hz. Muhammed’in eşlerinden oluşan haremi Batı’da hem büyük dedikodulara neden olmuş hem de kıskanılmıştır. Daha sonraları Kur’ân bir Müslüman’ın sadece dört kadınla evlenebileceğini söyledi ama Peygamber olarak Hz. Muhammed’in çok daha fazla kadınla evlenme hakkı vardı. O dönemde Arabistan’da tekeşliliği arzu edilir bir norm olarak gören çok az kişi vardı ve ilerleyen yıllarda Hz. Muhammed büyük bir Arap lideri haline gelirken, geniş haremi de konumunu vurgulayacak hale gelmişti. Kabile toplumlarında, çokeşlilik normdur. İncil, Kral Davut’un seks maceralarını ya da Kral Süleyman’ın muhteşem haremini eleştirir gibi görünmemektedir; dolayısıyla Hz. Muhammed’in bu konuda eleştirilmesi bir hayli

gölünçtür. Hz. Muhammed gibi, onlar da insanların kabile hayatından şehir hayatına geçiş yaptıkları dönemlerde yaşamışlardı. Ama Hz. Muhammed'in dünyevi zevklerle dolu bir bahçede keyif yaptığını düşünmek çok yanlış olurdu; göreceğimiz gibi, hanımları aslında oldukça karışık bir armağandı. Temelde iki şeyi fark etmeliyiz: Birincisi, ne Sevede ne de Ayşe cinsî cazibeleri nedeniyle seçilmişlerdi. Ayşe daha küçücük bir kız çocuğuydu ve otuz yaşındaki Sevede gençliğini geride bırakmış, şişmanlamaya başlamıştı. Onun hakkında daha az şey duymuş olmamız, bu evliliğin daha ziyade mantığa ve pratik amaçlara dayandığını düşündürmektedir. Hz. Muhammed'in evini çekip çevirebilirdi ve buna karşılık kendisi de en azından Müslüman toplum içinde statü sahibi olabilirdi. İkincisi, iki evliliğin de politik boyutları vardı: Hz. Muhammed, etrafındaki insanlarla bağlarını güçlendiriyordu. Çok dindar bir adam olan Süheyl ile ilgili hâlâ umutları vardı ve Sevede ile evlenerek onunla akraba olmuştu. Ebû Bekir ile daha güçlü bağlar geliştirmek de yine önemliydi; Hz. Muhammed, akrabalığa değil, ideolojiye dayanan alternatif türde bir kabile oluşturmaya başlıyordu ama kan bağı hâlâ çok önemliydi.

Hz. Muhammed ile böyle bir bağ kurduğu için Ebû Bekir de memnun olmalıydı, çünkü yaklaşık bu dönemlerde Mekke'de bir kez daha yalnız kalmıştı. Evinin yanında küçük bir mescit inşa etmiş, bu da Cümah kabilesinde skandala neden olmuştu. İbn İshâk onunla ilgili şunları söylemektedir: "Nazik, şefkatli, duygusal bir adamdı ve Kur'ân okuduğunda yanaklarından yaşlar süzülürdü. Kur'ân okurken gençler, köleler ve kadınlar yanında durur, davranışlarına şaşırırlardı."*

* Ibid., 246, p. 171.

İbnu'l-Dügumme'nin koruması altına girdiğinde, Kureyşliler bu şekilde umuma açık yerlerde ibadet etmeyeceğine söz verdimişlerdi; bu yüzden bir delege grubu bedevi reisine giderek saygısız bir şekilde sordu:

Bu adamı bize zarar verebilmesi için mi koruman altına aldın? Hz. Muhammed'in ürettiği şeyleri okuyup dua ederken kalbi yumuşuyor ve ağlıyor. O kadar etkileyici bir görüntüsü var ki gençlerimizi, kadınlarımızı ve zayıf olanları baştan çıkaracağından korkuyoruz. Ona gidip evine kapanmasını ve ne yapacaksa orada yapmasını söyle.*

Ebü Bekir mescidinden vazgeçmedi: Muhtemelen daha fazla ödün veremeyeceğini ve artık yettiğini düşünüyordu. Bunun üzerine bir kez daha hakaretlerle karşılaştı: İnsanlar sokaklarda üzerine pislik atıyordu ve Kureyş liderleri ona bu pisliği üzerine kendisinin çektiğini söylüyordu.

621 yılının hac döneminde, Yesrib'den gelen altı adam Mekke'ye döndü ve yanlarında ikisi Evss üyesi olan yedi kişiyi daha getirdiler. Hz. Muhammed ile yine dere kıyısında buluştular ve sadece Allah'a tapacaklarına ve onun emirlerini izleyeceklerine dair resmi söz verdiler. Daha sonra içlerinden biri şöyle demiştir:

Hiçbir şeyi Allah'a eş koşmayacağımıza, çalmayacağımıza, zina etmeyeceğimize, çocuklarımızı öldürmeyeceğimize, komşularımıza iftira atmayacağımıza dair Peygamber'e söz verdik; neyin doğru olduğu konusunda Hz. Muhammed'e itaatsizlik etmeyecektik; eğer bunları yaparsak, cenneti hak edecektik; eğer o gü-

* Ibid.

nahlardan birini işlersek, Allah bizi istediği gibi cezalandırabilir ya da bağışlayabilirdi.*

Bu Birinci Akabe adıyla tanınan toplantıda, politikadan çok din vurgulandı. Eski şirk Yesrib'deki krizi çözmekte etkili olamamıştı ve insanlar yeni bir ideolojiye hazırды. Hz. Muhammed'in dinsel şartları, Müslümanların diğer insanlara karşı belli haklara sahip bireyler olarak saygı duymasını sağlayacaktı; bu yeni ahlak değerleri, grubu bireylerden daha önemli kabul eden eski kabile idealinin yerini alacaktı. Bu yeni bireysellik, yeni tür bir toplumun temellerini mümkün kılacaktı, çünkü Yesrib'deki insanların, yeterli kaynakların bulunmadığı çöldeki durumun aksine, bir kişinin kazancının bir diğerinin kaybı anlamına gelmediğini anlamasını sağlayacaktı.

Hacılar Yesrib'e döndüklerinde, Hz. Muhammed yakın zamanda Habeşistan'dan dönmüş olan bilgili bir Müslüman'ı, Mus'ab b. Umeyr'i vahadaki insanları eğitmesi ve onlara Kur'an'ı okuması için hacılarla birlikte gönderdi. Kabileler arası nefret öylesine güçlenmişti ki ne Evs ne Hazrec kabileleri, kutsal kitabı düşman kabileden birinin okumasına ya da ibadeti yönetmesine tahammül edemiyordu, bu yüzden okuma görevi tamamen yabancı biri tarafından yapılmalıydı. Başlangıçta, Evs'in önde gelenleri yeni dine son derece düşmanca bakıyorlardı ve bir gün kabilenin önde gelen klanlarından birinin reisi olan Sa'd b. Muâz, Mus'ab'ın kendi bahçesinde oturup klan üyelerine vaaz verdiğini duyunca, dehşete

* Quoted in Ibn Ishaq, *Sira* 289, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammed*, p. 199. Müslümanların çocuklarını öldürmelerini yasaklayan emir, o dönemde Arabistan'da yaygın olan kız çocukların öldürülmesini kastediyordu.

kapıldı. Ama Mus'ab, ilk altı hacıdan biri olan kuzeni Esad b. Zurare'nin konuğuydu ve Sa'd'ın Mekkeli konuğu aşağılaması hiç doğru olmazdı. Bu yüzden, Mus'ab'ı topraklarından kovmak için yardımcısı Üseyd b. Hudayr'ı gönderdi. Üseyd mızrağını alıp bahçeye girdi. Mus'ab'ı etrafında oturup ilgiyle dinleyen insanların arasında görünce, öfkeyle parladı ve Müslüman'a daha zayıf kabile üyelerini baştan çıkararak ne yapmaya çalıştığını sordu. "Sen de oturup dinlemez misin?" diye sordu Mus'ab. "Eğer duyacakların hoşuna giderse kabul edebilirsin; gitmezse, o zaman da rahat bırakabilirsin." Üseyd bunun adil bir çözüm olacağına karar verdi; mızrağını bırakıp yere oturdu ve Kur'an'ı dinlemeye başladı. Her zamanki gibi, ayetlerin kendi güzelliği Üseyd'in ruhuna işledi; kabile üyelerinin gözü önünde yüz ifadesi değişti ve aydınlandı. Mus'ab okumasını bitirdiğinde, Üseyd hayranlıkla haykırdı: "Bunlar ne güzel, ne muhteşem sözler! İnsan bu dine girmek isterse ne yapması gerekiyor?" Mus'ab ona giysilerini yıkamasını, tek Allah'a olan inancını ilan etmesini ve saygıyla secde etmesini söyledi. Üseyd bu gerekleri yerine getirir getirmez, Sa'd'ı bulmak için koşarak uzaklaştı.

Sa'd onu gördüğü anda, Üseyd'in kendisini hayal kırıklığına uğrattığını anlamıştı. Mızrağını eline alarak öfkeyle bağırdı: "Allah adına, senin işe yaramazın teki olduğunu görebiliyorum!" ve bahçeye gitti. Tam olarak aynı şeyler yaşandı; Mus'ab ona oturup dinlemesini söyledi, Sa'd mızrağını toprağa saplayıp yere oturdu ve Kur'an'ın güzelliği karşısında hayranlığa kapılma sırası ona geldi. Sa'd hemen insanların etrafına topladı ve onlara neden liderliğini kabul ettiklerini sordu. "Sen bizim şefimizsin," diye cevap verdiler, "çıkarlarımızı gözetirsin, yargıların en iyisidir ve liderliğin bizim için bir şanstır." Sa'd onlardan bu konuda da kendisine gü-

venmelerini istedi ve şöyle dedi: “Bir olan Allah’a ve peygamberine inandığını söyleyene kadar, aranızdan hiç kimseyle konuşmayacağım.”” Bunun sonucunda bütün kabile İslâm inancını kabul etti. Hikâyenin yıllar içinde stilize edildiği ve romantikleştirildiği bellidir ama Sa’d Yesrib’deki Müslümanların en ateşlisi olacaktı. Öte yandan, muhtemelen onun din değiştirmesi, uzun zamandır güçlü bir liderlik arayışında olan ve çözümsüz sorunlarından kurtulmak isteyen bu insanlar için önemli bir etki yaratmıştı.

Çok geçmeden, vahadaki neredeyse her ailede Müslümanlar vardı. Evs kabilesinde şair ve reis Ebû Kays b. el-Eslet’in önderliğinde küçük bir müşrik direnişi sürüyordu. Şairler kabilelerin kimliğini tanımlamakta ve kutlamakta her zaman önemli yer tutmuştu ve günümüzdeki basın gibi, bir insanın ününü alaşağı edebilirlerdi. Düşmanca bir şiirsel propaganda, büyük bir askeri yenilgi kadar yıkım yaratabilirdi ve Hz. Muhammed’in kendisiyle alay eden şairlere karşı öfkesini düşündüğümüzde bunu aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Yesrib’deki bu deneme yılı süresince, Ebû Kays, kabilesindeki Arapları özgün Arap tektanrıcılığına sadık kalmaya ve yabancı esinlerden etkilenmiş olan Kur’ân’ı kabul etmemeye zorladı. Yesrib halkının tek ilah olduğunu anladıkları Allah için şunları söyledi:

İnsanoğlunun efendisi, ciddi şeyler oldu.

Hem zor hem de basit şeyler.

İnsanoğlunun efendisi, eğer hata yaptıysak

Bizi doğru yola yönlendir.

Tanrımız için Yahudi mi olalım

Ve Tanrımız için Hristiyan mı olalım

* Ibid., 291-2, pp. 200-1.

Celil Dağı rahipleriyle birlikte?

Ama yaratıldığımızda hanefiler olarak yaratıldık

Dinimiz bütün kuşaklardan gelmiştir.

Zincire vurulmuş develeri getirip sana kurban ediyoruz

*Giysiler giymiş ama omuzları çıplak.**

Ebû Kays'ın, yeni Mekke inancını Ehl-i Kitâb ile bağdaştırması şaşırtıcı değildi, çünkü Birinci Akabe Toplantısı'nda bazı önemli Yahudi uygulamalarını tanıtmıştı. Vahadaki Yahudilere ulaştığı belliydi ve uzun bir yalnızlık döneminden sonra bu eski dinin insanlarıyla birlikte çalışıp ibadet etmek için sabırsızlanıyor olmalıydı. Cuma günü öğleden sonraları Mus'ab'dan Müslümanlar için özel bir toplantı yapmasını istemişti ve o saatlerde Yahudiler Şabat için hazırlanıyordu; bu, yeni ibadeti Yahudi festivaliyle birleştiriyor, aynı zamanda da araya kibar bir mesafe koyuyordu. Sonra Müslümanların Yahudi Yom Kippur'unda (Kefaret Günü) oruç tutmasını istedi. Yahudilerin Tişri ayının 10. gününe denk gelen bu gelenek için Müslümanlar adına Arapça "onuncu" anlamına gelen "Aşura" adını verdiler. Müslümanlar da tıpkı Yahudiler gibi günün ortasında ibadet edeceklerdi; şimdiye dek sadece sabahları ve akşamları ibadet ediyor, geceleri de ibadet etmek için kalkıyorlardı. Müslümanlara Yahudi kadınlarla evlenebilecekleri ve Yahudi yemekleri yiyebilecekleri söylendi. Ama Yahudilerin yemek alışkanlığını olduğu gibi izlemiyorlardı ve seçtikleri yemekler daha ziyade Hristiyanlık inancına geçen kişilere önerilenler gibiydi.** Hepsinden öte, Müslümanlar

* Quoted in ibid., 293, p. 201.

** Sure 5:5-7. Müslümanların domuz, leş, boğulmuş hayvan ve doğal nedenlerle ölmüş olan hayvanların, eti ya da kanı putlara adanmış hayvanların etini yemesi yasaktır. Cf. Acts of the Apostles 15:19-21, 29.

da tıpkı Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi yüzlerini Kudüs'e dönerek ibadet edeceklerdi. Hz. Muhammed'in yaşadığı mirâc deneyimi, bu şehrin Müslümanlar için de kutsal olduğunu göstermişti ve Kudüs'ü kible olarak almak, İslâm inancının önceki dinlerle bağlantısını gösteriyordu. Müslümanlar şimdi günde üç kez yüzlerini Kudüs'e dönerek ibadet ediyorlardı; fiziksel duruşları onlara yeni bir ruhsal odak kazandıracaktı ve Ehl-i Kitâb ile temelde aynı hedeflere yöneldiklerini öğretecekti.

Kur'ân, Yahudilerin Yesrib'e verdikleri ismi de benimsemişti; "şehir" anlamına gelen Medinte. Arapça'da ise el-Medine deniyor ve "Bizim Medine'miz" anlamına geliyordu. Beş yıl önce Hz. Muhammed sahabîlerinden bazıları için güvenli bir yer ararken, Habeşistan'daki Hıristiyanlara yönelmişti ama tam olarak anlayamadığımız bazı nedenlerle bu girişim hayal kırıklığıyla sonuçlanmış gibi görünmektedir. Hz. Muhammed, artık kendisinin de Mekke'de yaşayamayacağını anlıyordu ama Arapların peygamberinin Arabistan'ı terk etmesi düşünülemezdi. Bu kez bütün Müslüman toplumunu, yeni ismiyle Medine vahasına götürecekti ve bu yüzden oradaki Yahudi kabilelerinden yardım ve destek istiyordu.

622 yılının hac döneminde, kalabalık bir grup Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Bunlardan bazıları hâlâ müşrikti ama yetmiş üç erkek ve iki kadın Müslüman idi ve Medine'nin en nüfuzlu ailelerini temsil ediyorlardı. Yolculuk sırasında oldukça ilginç bir olay yaşandı. Hazrec reislerinden biri olan el-Berâ b. Ma'rûr, utangaç bir tavırla diğer Müslüman hacılara hac sırasında kiblelerini değiştirmelerini önerdi. Hepsi Allah'ın evinin bulunduğu Mekke'ye dönerek ibadet edecekti ve çoğu Peygamber'leriyle ilk kez karşıla-

şacaktı. Kudüs'e dönmek için Mekke'ye sırtlarını dönmele-ri ters geliyordu. Diğerleri Berâ'nın yanıldığına inanıyordu, çünkü bildikleri kadarıyla Hz. Muhammed'in kıblesi Kudüs idi ve bu onlar için yeterliydi. Berâ düşüncesini değıştirmede ve yolculuk süresince Mekke'ye dönerek ibadet etti. Ama içi rahat etmediğı için Mekke'ye gelir gelmez doğruca Kâbe'ye gitti ve Hz. Muhammed'i bulup onun görüşünü sordu. Hz. Muhammed'in cevabı belirsizdi: "Bir kıblen vardı; tek yapacağın onu izlemektir." Sonra kendisi Kudüs'e dönerek ibadet etmeyi sürdürdü ve Berâ da itaatkâr bir şekilde aynısını yaptı. Daha sonraları kabilesindeki insanlar Berâ'nın ileri görüşlülüğünü hatırlayacaklardı. Medine'ye döndükten kısa süre sonra öldü ve ölümü yaklaşan insanların sezgilerinin ciddiye alınması gerektiğine inanılırdı.

Minâ vadisinde kaldıkları süre içinde, Akabe deresinin kıyısında bir toplantı daha yapıldı ama bu kez vakit olarak şafak vaktini seçtiler. Bu yıl içtikleri ant, daha sonraları Savaş Yemini olarak bilindi: "Sonu zafer ya da yenilgi olsun, kolay ve zor zamanlarda, peygambere tam bir itaatle savaşmaya; kimseye yanlış davranmayacağımıza; daima doğruyu söyleyeceğimize; Allah'ın hizmetinde kimseden korkmayacağımıza yemin ederiz." Savaş Yemini, İslâm inancının aniden saldırganlaştığı ve askeri bir din haline geldiğı anlamını taşıımıyordu; sadece Hz. Muhammed'in atmak üzere olduğı adım için gerekiyordu. Kendisine inananları Mekke'den Medine'ye göçe ya da hicret etmeye hazırlıyordu ama hicret sadece coğrafi bir değışiklik değildi. Mekke'deki Müslümanlar Kureyşlileri geride bırakacak ve kendileriyle hiçbir kan

* Ibn İshaq, *Sira* 295, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 202.

** Ibid., 304-5, p. 208.

bağı bulunmayan yabancı bir kabilenin sürekli koruması altına gireceklerdi. Bu daha önce benzeri görülmemiş bir hareketti ve Araplar için en az pagan tanrıçalarının aşagılanması kadar hakaret anlamı taşıyordu.* Bir bireyin ya da bütün bir kabilenin başka bir kabilenin onur üyeleri olması ve onların korumasını kabul etmesi geleneği vardı ama bu asla sürekli bir şekilde olmamıştı. Arabistan’da kan bağı kutsal bir değerdı ve toplumun temeliydi. *Hicret* kelimesi, Medine’ye göçmeye karar veren insanların zihinlerinde acı verici bir ayrılığı çağrıştırıyordu. Kelimenin kökü olan h-c-r, *hacera-hu* şöyle tercüme edilebilir: “Kendisini dostça, sevgi dolu komünyon- dan ya da ilişkiden uzaklaştırdı ve onlarla ilişkisini kesti.”** Medineli Müslümanlar ise, kan bağları bulunmayan insanları sürekli olarak koruyacaklarına ve yardım edeceklerine dair kendi adlarına söz vermek zorundaydılar. Bundan sonra, Peygamber’e ve inananlarına yardım eden (nasr) insanlar olarak Ensâr adıyla anılacaklardı. “Ensâr” kelimesi genellikle “Yardımcılar” şeklinde tercüme edilir ama bu aslında söz konusu olay için yetersiz bir ifadedir; *nasr*, desteklemeye ve gerektiğinde güç kullanmaya hazır olmayı gerektiriyordu. Medineli Müslümanların Savaş Yemini etmelerinin nedeni buydu.

Yemin töreni sessizce yapıldı. Hz. Muhammed sadece kendisi ve Mekkeli yandaşları adına daha önce benzeri görülmemiş bir karar alma arifesinde değıl, aynı zamanda da

* Müslümanlardan bazılarının Medine’de akrabaları vardı: Hz.Muhammed’in kendisinin de annesi Âmine’den dolayı Medine’de bağlantıları vardı. Ama hicret, Müslümanların bütün kabileyi ve kan bağlarını, hiçbir ilişkileri olmayan başka kabilelerle birleşmek üzere arkalarında bırakmalarını gerektiriyordu.

** W.Montgomery Watt, *Muhammad’s Mecca: History in the Kur’an* (Edinburgh, 1988), p. 25.

büyük tehlike altındaydı. İbn İshâk hicretin olumlu yönlerini vurgulamakta ve bunun gönüllü bir karar olduğunu göstermektedir. Ama Kur'ân, Müslümanların Mekke'den "sürüldüklerini" ya da "kovulduklarını" bildirmektedir.* Hız. Muhammed, bazılarının onu öldürmek için komplo kurduklarını biliyordu.** Belki de Taif'ten dönüşünde Mut'im'in ona koruma sağlamanın şartı, insanları dinlerinden çevirmeye çalışmaktan vazgeçmesi idi. Kur'ân hicretin avantajlarından hiç söz etmemekte, sadece Müslümanların kendi istekleri dışında gitmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. 622 yılının hac dönemindeki toplantıda, tehlike duygusu hâkimdi ve köprüler bir daha onarılamayacak şekilde yıkılıyordu. Toplantının gizli tutulması gerekiyordu; Ensâr Mekke'de hicret konusunda dedikodu yapılar ve belki Kureyşliler neler olacağını hisseder diye, bundan hac yolculuğunda kendilerine eşlik eden müşrik yoldaşlarına bile söz etmemişlerdi.

Yemin edildiği gece, Ensâr müşrik yoldaşlarını uyur halde bırakarak sessizce Akabe deresine gittiler ve orada yanında Abbas ile bekleyen Hız. Muhammed ile buluştular.*** Abbas henüz İslâm inancını kabul etmemişti ama yeğenini çok seviyordu ve erken dönem kaynaklar, Hız. Muhammed'in Medine'de tam anlamıyla güvence altında olacağından emin olmak istediğini bildirmektedir. Kureyşli Müslümanları korumaya ve yardım sağlamaya yemin etmeden önce çok iyi düşünmeleri konusunda Ensârı uyarak söze girdi: "Ona verdiğiniz sözü

* Sure 60:1,9,47-13.

** Sure 8:30, 28:19, 27:48-51.

*** Batılı araştırmacılar, İkinci Akabe'de Abbas'ın rolünü sorgulamaktadır. Abbas'ın Abbasiler hanedanlığının kurucusu olduğunu, bunun ve diğer övücü referansların onun ününü aklamak amacıyla verildiğini söylemektedirler. Göreceğimiz gibi, Abbas Hız. Muhammed'e karşı savaşmış ve son ana kadar İslâm inancına dönmemiştir.

tutabileceğinizi ve onu düşmanlarından koruyabileceğinizi düşünüyorsanız, altına girdiğiniz yükü siz takdir edin. Ama sizinle geldikten sonra ona ihanet etmeyi ve yalnız bırakmayı düşünüyorsanız, onu şimdi bırakın.”* Ama Ensâr kararlarından dönmediler. Berâ, Evs ve Hazrec’in temsilcisi olarak Hz. Muhammed’in elini tuttu ve Müslümanların Peygamber’i kendi ailelerini korudukları gibi koruyacaklarına yemin etti. Ama Berâ konuşurken, başka bir Ensâr araya girdi; Medine’li Müslümanların imzaladığı başka anlaşmalar da vardı ve eğer Mekkeli Müslümanları koruyacaklarsa, bazılarını bozmak zorunda kalacaklardı. Ya Hz. Muhammed daha sonra Medinelileri terk eder ve onları eski dostlarının intikamıyla baş başa bırakırsa ne olacaktı? Hz. Muhammed gülümsedi ve şöyle cevap verdi: “Ben sizdenim, siz de bendensiniz. Size savaş açanla savaşırım, size barış sunanlara barış sunarım.”** İki taraf da tatmin olduktan sonra, Ensâr Savaş Yemini ettiler.

Onlar Medine’ye döndükten sonra, Hz. Muhammed Mekke’deki Müslümanları hicret için ikna etmeye başladı. Bu, geri dönüşü olmayan, korkutucu bir adımdı. İşin sonunun nereye varacağını kimse bilmiyordu, çünkü daha önce Arabistan’da buna benzer bir şey olmamıştı. Hz. Muhammed, Müslümanlara hicret etmelerini emretmiyordu. Bunu yapmak istemeyen ya da gücünü aştığını düşünen herkes, Mekke’de kalmakta serbestti. Bazı önemli Müslümanlar Mekke’de kaldılar ve asla korkaklıkla ya da ihanetle suçlanmadılar. Ama 622 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında yaklaşık yetmiş Müslüman aileleriyle birlikte Mekke’den Medine’ye göç etti ve kendi evleri yapılane kadar Ensâr’ın evlerini paylaştı. Kureyşliler

* Ibn Ishaq, *Sira* 296, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 203.

** Ibid., 297, p. 204.

onları alıkoymak için özel bir çaba harcamadılar ama bazı kadınlar ve çocuklar zorla alıkondu ve bir adam kendi devesine bağlanarak geri getirildi. Yine de Müslümanlar dikkat çekmemeye gayret ediyorlardı ve genellikle şehrin dışında bir araya geliyorlardı. Küçük, dikkat çekmeyen gruplar halinde yolculuk yapıyorlardı. Ömer ailesiyle, Osman b. Affân karısı Rukıyye ile gitti; Peygamber'in ailesinden diğerleri ise Zeyd ve Hamza ile gittiler. Hz. Muhammed ve Ebû Bekir, herkes gidene kadar Mekke'de kaldılar. Ama bu büyük eksiklik çok geçmeden şehirde rahatsız edici boşluklar yarattı ve bu, Hz. Muhammed'in on yıl öncesinde çok zengin ve güçlü bir birlik ruhuna sahip Kureyş kabilesinde açtığı yarayı sembolize ediyordu. Hz. Muhammed'in kuzeni Abdullah b. Cahş, ailesi ve kız kardeşleriyle birlikte hicret etti; onlar gittikten sonra, Mekke'nin ortasındaki Cahş evi bomboş kaldı. Utbe b. Rebia için bu metruk ve iç burkan bir görüntüydü; "evin içinde yaşayan kimse kalmamıştı ve kapıları rüzgârla açılıp kapanıyordu.”*

Ağustos ayında, Hz. Muhammed'in koruyucusu Mut'im öldü. Peygamber'in hayatı bir kez daha tehlikede idi. Onun için yapılan özel toplantıya Ebû Leheb katılmadı. Bazı reisler Hz. Muhammed'in şehirden gitmesini istiyordu ama diğerleri Hz. Muhammed'in göçmenlere katılmasına izin verilmesinin tehlikeli olabileceğinin farkındaydı. Hicret edenlerin hepsi, kutsal kan bağlarını bir kenara atan umutsuz ve prensipsiz hainlerdi. Artık kaybedecek bir şeyleri yoktu ve başlarında Hz. Muhammed olursa, Mekke'nin güvenliğini tehdit edebilirlerdi. Ebû Cehil, kan davasına yol açmadan Hz. Muhammed'i ortadan kaldırmalarını sağlayacak bir plan ortaya attı. Her

* Ibid., 316, p. 215.

kabile temsilcisi olarak güçlü ve arkası sağlam birer genç seçecek, bu gençler hep birlikte Hz. Muhammed'i öldürecek. Bu, bütün kabilelerin ortak hareket ettiğini gösterecek, Hâşim kabilesi kan parasıyla yetinmek zorunda kalacaktı. Bütün Kureyş kabilesiyle aynı anda savaşmaları mümkün değildi.

Çok geçmeden gençler toplandı. Hz. Muhammed'in evinin önünde bir araya geldiler ama Sevde'nin ve Peygamber'in kızlarının pencereden gelen seslerini duyunca rahatsız oldular. Bir adamı ailesindeki kadınların yanında öldürmek utanç verici olurdu; bu yüzden Hz. Muhammed'in sabah evden çıkmasını bekleyeceklerdi. Komploculardan biri pencereden baktı ve Hz. Muhammed'i cüppesine sarınmış halde yatağında yatarken gördü. söylendiğine göre, melek Cebrail'in yardımıyla Hz. Muhammed arka pencerelerden birinden kaçmış, Hz. Muhammed'in işlerini tamamlamasına yardımcı olmak için hicretini geciktiren Ali'yi kendi kıyafetleriyle yatakta uyurken bırakmıştı. Ali ertesi sabah Hz. Muhammed'in giysileriyle evden çıktığında, gençler aldatıldıklarını anladılar. Kureyşliler, Hz. Muhammed'i ölü ya da diri geri getirecek kişiye yüz dişi deve ödül vaat ettiler.

Bu arada Hz. Muhammed ve Ebû Bekir, şehrin dışındaki dağlardan birindeki bir mağarada saklanıyorlardı. Üç gün boyunca orada kaldılar. Destekçileri zaman zaman haber ve yemek getirmek için yanlarına geliyor, sonra tekrar şehre dönüyorlardı. Rivâyete göre, arama gruplarından biri o mağaranın önünden geçmişti ama içeri bakmaya gerek bile görmemişlerdi; mağaranın ağzında kocaman bir örümcek ağı vardı, önünde bir gecede büyümüş olan bir akasya ağacı duruyordu ve mağaraya girmek isteyen birinin ayağını koymak zorunda kalacağı noktada, günlerdir yumurtalarının üzerinde oturduğu belli olan bir güvercin vardı. Son üç gündür, Hz. Muhammed

son derece dingindi ve Allah'ın oradaki varlığını güçlü bir şekilde hissetmişti. Kur'ân, Arapçadaki anlamı "sükûnet" olan *sekin*e tecrübesinden bahseder ve fakat bu bağlamda İbranicedeki, yeryüzünde ilahî varlığın ifadesi olan *şekine*den etkilenmiştir.

*Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber," diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

Ortalık yeterince güvenli görüldüğünde, Hz. Muhammed ve Ebû Bekir güvercini rahatsız etmemeye çalışarak mağaradan çıktılar ve Ebû Bekir'in sağladığı iki deveye bindiler. Ebû Bekir en iyi deveyi Hz. Muhammed'e vermek istemiş ancak kendisi devenin parasını ödemekte ısrar etmişti; bu onun kişisel hicretiydi, Allah'a bir adağıydı ve dolayısıyla bütün olayı kendisinin gerçekleştirmesi çok önemliydi. Deveye Kasvâ adını verdi ve hayatının geri kalanı boyunca en sevdiği hayvan oldu.

Şimdi önlerinde uzanan yolculuk son derece tehlikeliydi, çünkü yolda Hz. Muhammed kimsenin resmi koruması altında olmayacaktı. Rehberleri onları oldukça dolambaçlı bir

* Sure 9:40.

yoldan götürdü ve peşlerinden gelenleri atlatmak için ileri geri zikzaklar çizdiler. Bu arada, Medine'deki Müslümanlar onun gelmesini endişeyle bekliyorlardı. Muhacirlerden bazıları vahanın güney ucundaki Kuba'da yaşıyordu ve her sabah ibadet ettikten sonra yakındaki volkanik kayalara tırmanıp etrafı tarıyorlardı. 4 Eylül 622 sabahı, Yahudilerden biri grubu gördü ve Ensâra seslendi: "Kayleoğulları! Geliyor! Geliyor!" Erkekler, kadınlar ve çocuklar yolcuları karşılamak için koşuştular ve onları bir hurma ağacının altında dinlenirken buldular.

Hz. Muhammed ve Ebû Bekir, üç gün boyunca Kuba'da kaldılar ve o sürenin sonunda Ali de onlara katıldı. Ama "şehir"deki (vahanın en yoğun yerleşimli bölgesine bu ismi vermişlerdi) Müslümanlar, onu görmek için sabırsızlanıyordu, bu yüzden Hz. Muhammed onlarla buluşmaya ve nerede yaşayacağına karar vermeye gitti. İlahi bir gücün etkisinde olduğu söylenen Kasvâ'ya biniyordu ve kontrolü hayvana bırakmıştı. Yol boyunca birçok kişi ona inmesi ve kendi evlerinde kalması için yalvardı ama Hz. Muhammed nazik bir şekilde hepsini reddetti; sonunda Kasvâ iki yetime ait bir hurma kurutma yerinin önünde durup çöktü ve yerinden kıpırdamadı. Hz. Muhammed indi, yüklerinin en yakındaki eve taşınmasına izin verdi ve sonra topraklarını satmaları için yetimlerle pazarlığa başladı. Uygun bir fiyatta anlaşıkla- rında, orada aynı zamanda kendi aile evi olacak bir mescit yapılmasını emretti. Bütün Müslümanlar işe koyulduğunda, Muhacir ve Ensâr omuz omuza çalışmaya başladılar. Kureys- lilerin hepsi bedensel çalışmaya alışık değildi ve özellikle Hz.

* Ibn Ishaq, *Sira* 334, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 227.

Muhammed'in aristokrat damadı Osman b. Affân, bu işi çok zor buldu. Bir yandan çalışırken, bir yandan da duruma uygun sözler söylüyorlardı:

*Ey Allahım, bundan sonra önümüzde iyi günler olsun
Ensâra ve Muhacirlere yardım et.**

Hz. Muhammed her seferinde son mısrayı değiştirerek ritmi ve kafiyei bozuyordu; bu aslında bir açıdan Hz. Muhammed'in okuryazar olmadığını şakacı bir şekilde gösteriyordu; doğal bir şair değildi ve bu konudaki beceriksizliği, Kur'ân'ın ne kadar mucizevi olduğunu kanıtlıyordu.

Muhacir ve Ensâr'ın, ortak bir işten ve şarkıdan daha resmi bir bağa ihtiyacı vardı. Yapılan bir anlaşma – şans eseri erken dönem kaynaklarda örneği korunmuştur – ilk İslâm toplumunun yapısını göstermektedir. Anlaşma, Hz. Muhammed'in Medine'deki Arap ve Yahudi kabileleriyle bir akit imzaladığını bildiriyordu. Vahadaki tüm farklı kabileler eski düşmanlıklarını bir kenara atacaklar ve yeni bir süper kabile oluşturdular. Müslümanlar ve Yahudiler, Medine'deki müşriklerle barış içinde yaşayacaklardı; ama Peygamber'den kurtulmak için Mekke ile gizli bir anlaşma yapmadıkları sürece. Anlaşmanın 20. maddesi şöyle diyordu: “Hiçbir müşrik, Kureyşlilerden herhangi birine ya da mallarına koruma sağlamayacak, müminlere karşı tavır almayacaktır.”** Toplumun lideri ve tek güvenlik kaynağı (zımme), Allah'ın kendisi idi.*** Müslümanlara gelince; onlar da tamamen yeni türde bir grup oluşturdu-

* Ibid., 337, p. 229.

** Ibid., 342, p. 232.

*** Ibid.

lar. Bütün kabileler tek bir toplum (ümme) olacaktı.* Bundan böyle kabile toplumun temel birimiydi; ama toplum kan bağından çok, ortak dinle birleşiyordu. Arabistan'da daha önce böyle bir şey görülmemişti. Bu aslında Hz. Muhammed'in bir teokrazi oluşturmak için orijinal emri değildi; hatta muhtemelen teokrazinin ne olduğunu bile bilmiyordu. Ama olaylar onu başlangıçtaki önyargılarından arındırıp tamamen yeni bir çözüme itmişti. Son birkaç yıldır, İslâm toplumu bölen bir güç olmuştu; Hz. Muhammed çocukları ailelerinden çalmakla suçlanmıştı. Ama hicrete kadar hiç kimse Kureyş kabilesini terk etmeyi düşünmemişti. Şimdi ise eski kabile bağları parçalanmış, Kureyşliler, Evsliler ve Hazrecliler tek bir toplum oluşturmuşlardı. İslâm artık bölücü olmaktan çıkıp, birleştirici bir güç haline geliyordu.

Fakat kabile kavramı, ister istemez ilk Müslümanların toplum anlayışını etkiledi. Yeni topluma bakış açılarını hâlâ kabile kavramları biçimlendiriyordu. Bu yüzden Kur'ân'da şöyle denmiştir:

*İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.***

* Ibid., 341, pp. 231-2.

** Sura 8:72. This translation is by W.Montgomery Watt in *Muhammad's Mecca*, p. 20.

Artık toplumun bir üyesi olmak için kabilenden vazgeçmeli, hicret etmeli ve ümmete katılmalıydın. Tıpkı kabile gibi, ümmet de kendi başına bir dünyaydı: “Bütün insanlar dışında tek toplum.”* Ama geleneksel anlamda, bu diğer kabileleri konfedereleştirmek oluyordu. Ümmetin birliğinin, ilahî birliği yansıtması gerekiyordu; dolayısıyla Müslümanlara kendi kişisel yaşamlarını biçimlendirmeleri de emredilmişti. Kan bağlarının, eski kabile yandaşlıklarının sorun yaratmasına, toplumu birbirleriyle savaşan gruplara bölmesine izin verilmemeliydi; kabilesi ne olursa olsun, hiçbir Müslüman diğeriyle savaşamazdı. Yine de, ümmetin lideri Hz. Muhammed değildi. Medine’de oldukça mütevazı bir pozisyonu vardı; hatta başlangıçta Sa’d İbni Muâz ya da İbn Übey gibi Medineli liderlerinkinden çok daha aşağıdaydı. Sahip olduğu tek özel fonksiyon, Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözen tarafsız bir arabulucu olmasıydı.

Bu devrimci bir çözümdü ama ilk günlerde herkes denemeye hazırды, çünkü Medine’deki durum o zamana dek çözüm-süz kalmıştı ve her türlü değişiklik, bitip tükenmek bilmeyen savaşlardan daha iyiydi. Müşrikler buna karşı değillerdi. Ebû Âmir adlı bir Arap çileci (bazen er-Râhib adıyla da biliniyordu) Hz. Muhammed geldikten sonra Mekke’ye haber vermişti ama o olaydan sonra İslâm inancına dönmeyen müşriklerin hiçbiri sorun çıkarmadı. Ebû Kays bile İslâm inancına döndü ve iyi, sadık bir Müslüman oldu. Yahudiler başlangıçta yeni sistemi kabul etmeye hazırlardı ve bazıları bu yeni Arap tektanrıcılığına geçmeyi bile düşünmüştü. Ama Hz. Muhammed kendileri din değiştirmeyi istemedikçe onlardan Allah’ın di-

* İbn İshaq, *Sira* 341, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 232.

nini kabul etmelerini istemedi. Kur'ân'daki bir pasaja göre, din değiştirmeyen Yahudiler bir tür paralel toplum oluşturdular ve kendilerine ilk Yahudiler dediler.* Kendilerine ait son derece özgün bir kutsal metinleri vardı ve Kur'ân terimleriyle ele alındığında, İslâm inancına dönmelerine gerek yoktu. Dolayısıyla, başlangıçta her şey umut verici görünüyordu ve aslı Arap bile olmayan bir Müslüman vardı. Mescit inşa edilirken, Beni Kureyzalı bir Yahudi'nin sahibi olduğu Selmân adındaki İranlı bir köle, kendini Hz. Muhammed'e tanıttı ve hikâyesini anlattı. İsfahan yakınlarında doğmuş, Hristiyanlık inancına geçmiş, sonra Suriye'ye gelmiş, burada Arabistan'da bir peygamberin gelmek üzere olduğunu bildiren bazı hikâyeler duymuştu. Hicaz'a gelirken yolda esir alınmıştı ve şansına, Medine'ye getirilmişti. Selmân, İslâm inancında saygın biri olacaktı; genellikle yeteneklerini İslâm'ın hizmetine sunan ve Arap kökenli olmayan Doğuluların öncüsü olarak görülür.

Nisan 623'te, hicretten yaklaşık yedi ay sonra, mescit nihayet tamamlandı. Kerpiçten yapılmıştı ama Kudüs'e bakan duvarında taşla çevrilmiş bir niş kibleyi işaret ediyordu. İbadet için geniş bir avlu vardı. Başlangıçta insanlar çağrı olmadan ibadete geliyorlardı ama herkes farklı zamanlarda geldiği için, bu pek elverişli olmuyordu. Hz. Muhammed Yahudiler gibi koç boynuzu ya da Doğulu Hristiyanlar gibi bir ahşap davul kullanmayı düşündü ama Muhacirlerden biri bir rüya görmüştü: Yeşil renkte cüppe giymiş bir adam ona insanları ibadete çağırmak için en iyi yolun güçlü bir insan sesi kullanmak olduğunu söylemişti. Önce Müslümanlara Allah'ın her şeyden daha büyük olduğunu hatırlatmak için üç kez "Allahu ekber!" diyecekti. Sonra çağrı şöyle devam edecekti: "Allah'tan baş-

* Sure 3:109.

ka ilah olmadığına şahadet ederim; Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim. Haydi namaza! Haydi namaza! Haydi kurtuluşa! Haydi kurtuluşa! Allahu ekber. Allahu ekber. Allah'tan başka ilah yoktur.” Hz. Muhammed bu fikirden hoşlandı ve Ebû Bekir'in azat edilmiş kölesi olan Bilâl'i bu işle görevlendirdi. Bilâl her sabah mescidin yakınlarındaki en yüksek binanın üzerine çıkıyor, çatıya oturup şafağın sökmesini bekliyordu. Güneşin ilk ışıklarını gördüğünde, çağrıya başlamadan önce ellerini gökyüzüne açıp şöyle diyordu: “Ey Tanrım, Sana inanıyorum, Sana yalvarıyorum, Kureyşlilerin Senin dinini kabul etmelerine yardım et.”*

Caminin içinde Hz. Muhammed'in kendisine ait bir bölüm yoktu; sadece doğu duvarına bitişik iki küçük bina vardı. Biri Sevde, diğeri Ayşe içindi. Daha sonraları her iki hanımının da mescitte kendilerine ait odaları olacaktı ve Hz. Muhammed sırayla birinde kalacaktı. Mescit hazır olduğunda, hâlâ Mekke'de olan kadınları getirmesi için Zeyd'i gönderdi. Zeyd döndüğünde Sevde, Ümmü Gülsüm ve Fatıma'yı getirdi (Zeynep, müşrik kocası Ebu'l-As ile birlikte kalmıştı); kendi hanımı Ümmü Eymen de yanındaydı. Ebû Bekir'in ailesinden son kalanlar da ona katılmışlardı: Oğlu Abdullah, hanımı Ümmü Rumân ve kızları Esmâ ile Ayşe.

Kadınlar geldikten sonra düğünler yapıldı. Hz. Muhammed, Zeyd'in Ümmü Eymen'den ziyade kendi yaşına daha yakın bir eş daha alması gerektiğine karar verdi ve onun adına, Abdullah b. Cahş'ın güzel kız kardeşi Zeynep'i istedi ama Zeynep bu fikirden hiç memnun olmamıştı. Kısa boylu, esmer, basık burunlu Zeyd pek yakışıklı bir adam değildi ve birlikte

* Ibn İshaq, *Sira* 247, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Mohammad*, p. 236.

göreceğimiz gibi, Zeynep'in gözü daha yukarılardaydı. Ama bunun gerçekten Hz. Muhammed'in dileği olduğunu anladığında, kabul etti. Ebû Bekir, ailesini Peygamber'in ailesine daha da yakınlaştırmak için kızı Esma'yı Hz. Muhammed'in kuzeni Zübeyr b. el-Avvâm ile evlendirdi.

Son olarak, Medine'ye geldikten yaklaşık bir ay sonra, Hz. Muhammed'in Ayşe ile evlenme zamanının geldiğine karar verildi. Ayşe henüz dokuz yaşında olduğundan, düğün ziyafeti verilmedi ve tören olabildiğince asgaride tutuldu. Gerçekten de o kadar tuhaf bir durumdu ki evlenmenin ne anlama geldiğini bilmeyen Ayşe, gün boyunca arkadaşlarıyla saklambaç oynamıştı. Ebû Bekir, Bahreyn'den kırmızı çizgili kaliteli bir kumaş almıştı; Ayşe'nin düğün elbisesi bu kumaştan yapıldı. Sonra onu mescidin yanındaki küçük daireye götürdüler. İçeride Hz. Muhammed onu bekliyordu; üzerinde mücevherler, süsler ve güzel bir elbiseyle onu içeri soktuklarında, Peygamber önce gülümsedi, sonra neşeyle güldü ve kızın uzun güzel saçlarını taradı. Bir süre sonra bir kâse süt getirildi ve Hz. Muhammed ile Ayşe bu kâseden içti. Evlilik Ayşe'nin hayatında pek bir fark yaratmamıştı. Taberî, kız çok küçük olduğu için ailesinin evinde kalmaya devam ettiğini ve ancak ergenliğe ulaştıktan sonra evliliğin gerçek anlamını kazandığını bildirmiştir. Ayşe arkadaşlarıyla ve oyuncak bebekleriyle oynamaya devam ediyordu. Bazen Hz. Muhammed onu görmeye gelirdi ve Ayşe'nin anlattığına göre, “küçük kızlar evden kaçır, o da benim hatırım için arkalarından gidip onları geri getirirdi.” Hz. Muhammed kendi kızları küçükken onlarla oynamayı severdi ve bazen Ayşe'nin oyunlarına da katılırdı. Ayşe şöyle anlatıyordu: “Bir gün ben bebeklerimle oynarken Peygamber

geldi ve ‘Ayşe,’ dedi, ‘ne oynuyorsun?’ Ben ‘Süleyman’ın atları,’ diye cevap verince gülmeye başladı.”*

Ama Ayşe ümmet içinde bir hüznün seziyordu. Bir gün babasıyla iki azat edilmiş kölesi Âmir ve Bilâl’i, Medine’ye geldiklerinden beri Muhacirlere musallat olan bir ateşle yerde yatarken buldu. Üçü de delirmiş gibiydi ve Bilâl bir köşede tek başına yatıyor, Mekke için yuva özlemini yansıtan bir şarkı söylüyordu.

*Fakih’ta bir gece daha geçirebilecek miyim
Tatlı baharatlar ve kekiklerle sarılı bir halde?
Mecenne deresine geldiğimde, şafak sökecek mi
Şame ve Tefil’i bir daha görecek miyim?**

Ayşe doğruca Hız. Muhammed’in yanına koştı. O da Muhacirlerin çektiği acının ve yaşadıkları boşluğun farkındaydı. Ayşe’ye güvence verdi ama şu duayı da ekledi: “Ey Allah’ım, Medine’yi bizim için Mekke kadar, hatta daha fazla sevgili kıl.”** Ensâr arasında ise daha ciddi bir sorunun giderek daha fazla farkına varıyordu. Medine’deki yeni Müslümanların hepsi kararlı değildi; İslâm inancını beklenti ruhuyla kucaklamışlardı, inandıkları için değil. Onlara göre din değiştirmek geri çevrilemez bir eğilime dönüşmüştü ve geride kalmak istememişlerdi ama aslında şimdilik bir kenarda oturuyor, bu yeni olayların neler getireceğini görmeyi bekliyorlardı. Bu hoşnutsuzlar, Hız. Muhammed gelmese muhtemelen Medine’nin

* Muhammad ibn Sa’d, *Kitab at-Tabaqat al-Kabir*, VIII, 42, quoted in Lings, *Muhammad*, pp. 133-4.

** Ibn Ishaq, *Sira* 414, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 280.

*** Ibid.

kralı olacak olan Abdullah b. Übey'in etrafında toplanmışlardı. İbn Übey de Müslüman olmuştu ama pek ateşli görünmüyordu ve muhtemelen bir sorun çıktığı anda hareketin kontrolünü ele almayı umuyordu. Kur'ân'daki en uzun sure olan 2. Sure, Medine'de kalışlarının ilk birkaç ayında vahye-dilmiştir ve Hz. Muhammed'in sorunların farkında olduğunu göstermektedir.* Hz. Muhammed şimdilik İbn Übey'e karşı sabırlıydı; ona mescitte saygın bir yer vermişti ve her cuma haftalık ibadet sırasında insanlara seslenmesine izin veriyordu. Buna karşılık, o da genellikle Hz. Muhammed'e karşı nazikti ama bazen düşmanlık su yüzüne çıkıyordu. Sevimsiz bir olaydan sonra, Ensârdan biri Hz. Muhammed'i bir köşeye çekti ve yalvardı: "Ona karşı sert davranma, çünkü Allah seni bize göndermeden önce ona taç giydirmek üzereydik ve Allah adına, senin onun krallığını çaldığını düşünüyor."***

Hoşnutsuz Araplar gibi, başlangıçta Yahudiler de Hz. Muhammed'e karşı önyargılı davranmamışlardı; özellikle de Yahudilik inancına eğilimli olduğunu gördükleri için. Ama zaman içinde İbn Übey'e katılmışlar ve İslâm inancına sırt çevirmişlerdi. İbadet sırasında mescitte toplanmaya, Müslümanların hikâyelerini dinlemeye ve dinleriyle alay etmeye başlamışlardı.*** Kutsal metni çok iyi bildiklerinden, bunu yapmak onlar için çok kolaydı; çeşitli peygamberlerin Tevrat'ta anlatılanlardan farklı hikâyelerine gülüyorlardı. Hz. Muhammed'i kesinlikle gerçek bir peygamber olarak kabul etmiyorlardı ve Tanrı'dan vahiyler getirdiğini iddia eden bir adamın kaybolduğunda devesinin nereye gittiğini bile bile-

* Sure 2:6-14.

** İbn İshaq, *Sira* 413, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 279.

*** Ibid., 362, p. 246.

memesinin ne kadar tuhaf olduğunu söylüyorlardı.* Bu kırıcı eleştiriler Müslümanları o kadar öfkeliyordu ki sık sık kavgalar patlak veriyordu; sonunda Yahudiler mescitten zorla çıkarıldılar. Aslında kendilerine göre somut dinsel temelleri vardı. Bir Mesih beklemişlerdi ama artık peygamberlik çağının sona erdiğine inanıyorlardı. O dönemde hiçbir Hristiyan ya da Yahudi, bir peygamber olduğunu bir melek olduğundan daha fazla iddia edemezdi. Ama Yahudilerin başlangıçta Hz. Muhammed'i Medine'ye kabul etmelerinin bir nedeni daha vardı; Yahudilik, uzun zamandır içinde Tanrı korkusu taşıyanları sinagoglara kabul eden bir dinsel gelenektir. Böyle insanlar Musa'nın Yasaları'nı tam olarak izlemezlerdi ama dost kabul edilirdi ve Müslümanlar böyle bir yandaşlık için olası adaylar gibi görünmüştü. Ama Yahudiler, Hz. Muhammed'in gelişinden sonra Medine'de kendi pozisyonlarının nasıl gerilediğini fark etmeye başladıklarından beri, onu ateşli bir şekilde dışlıyorlardı.

Hz. Muhammed'in Yahudiler tarafından reddedilmesi, muhtemelen hayatında yaşadığı ve bütün dinsel pozisyonunu etkileyen en büyük hayal kırıklığıydı. Ama Medine'de dostça davranan Yahudiler de vardı; ona kendi kutsal metinleri hakkında bilgiler veriyor, diğer saygısız Yahudileri kendi kurallarıyla nasıl yeneceğini öğretiyorlardı. Kur'an'daki Yahudilere karşı polemik iyi gelişmiştir ve eleştirilerinin ne kadar ağır olabildiğini göstermektedir ama şimdi edindiği yeni bilgilerle, Hz. Muhammed onların aşağılayıcı yorumlarını bertaraf edebiliyordu. Yahudiler, kendi kutsal kitaplarında, çoktanrılı dine geri dönerek Tanrı'ya ihanet eden inançsız insanlar olarak anılıyordu;** Talmud'u ortaya çıkardıklarında, kabul edile-

* Ibid., 361, p. 246.

** Sure 2:25, 4:153, 5:15.

meyecek bir şey “icat” etmişlerdi;* sık sık peygamberlerinin uyarılarına kulak asmadıkları görülmüştü.** Hz. Muhammed, Yahudi tarihinin kronolojisini de öğrenmiş, daha önceleri aynı dine ait olduklarını sandığı Hristiyanların ve Yahudilerin aslında ciddi fikir ayrılıklarına düştüğünü keşfetmişti. Araplar gibi dışarıdan bakan insanlar için, iki pozisyon arasında pek fark yoktu ve Ehl-i Kitâb’ın asıl saf vahiylerle bazı yeni, özgün olmayan unsurlar eklemiş oldukları düşünülebilirdi. Ama Yahudiler ile yaşadığı tartışmalar, Hz. Muhammed’in Hristiyanlık inancıyla ilgili düşüncelerini değiştirmede. Hatta Kur’ân bazen Yahudilere karşı Hristiyanlık inancının tarafını tutmaktadır; özellikle de Yahudiler İsa’yı çarmıha geldiklerini iddia ettiklerinde aynı cevabı tekrarlamakta, İsa’nın aslında çarmıhta ölmediğini söylemektedir; çarmıhta ölmüş gibi görünen, sadece bir benzeridir.*** Ancak Kur’ân, Hristiyanlık inancının Allah’ın bir oğlu olduğu iddiasını ayıplamaktadır; Allah’ın kızları olduğunu kabul etmediği için bu kadar sıkıntıya katlanmak zorunda kalan Hz. Muhammed’in böyle bir doktrine sempatiyle bakmayacağı açıktır. Kur’ân bu inancın bir zan örneği oluşturduğunu, Ehl-i Kitâb’ı birbiriyle savaşan iki gruba ayıran bölücü bir spekülasyon olduğunu ve gerçeği muhtemelen kimsenin bilemeyeceğini tekrar tekrar belirtmektedir.****

Ama Hz. Muhammed, kendi vahyinin eski peygamberlerin daha önceki vahiylerinden birinde bulunduğunu hâlâ

* Sure 3:72, 3:87. Yahudiler metinlerinin anlamlarını kendilerine uygun hale getirmek üzere değiştirmekle suçlanmaktadır (4:48, 5:16). Daha sonraki Müslümanlar, bu ayetleri Yahudi metinlerinin yozlaştırılmış olduğunu göstermek için kullanmışlardır. Dolayısıyla metin, Yahudilerin “kelimeleri doğru anlamlarından saptırdıklarını” söylemektedir.

** Sure 2-79, 5:82.

*** 4:156-157. Bu İsa’ya ya da Hristiyanlık inancına bir saldırı değil, Yahudilere karşı polemğin bir parçasıdır.

**** Sure 2:110.

savunuyordu. Bütün Yahudiler düşmanca değildi ve şimdi yaşadıkları sorunlara rağmen, Müslümanların Ehl-i Kitâb ile ortak noktalarını vurgulamaları gerektiğinde ısrar ediyordu. Hız. Muhammed muhtemelen Allah'ın bir oğlu olduğu iddiasına tüm Hristiyanlar'ın inanmadığını da düşünüyor olmalıydı. Müslümanlar, sadece Kur'ân'a karşı saygısız davranan ya da saf dine kabul edilemeyecek yenilikler getiren Yahudiler ve Hristiyanlar ile kavga halindeydi:

*İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: "Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahtır). Biz sadece ona teslim olmuş kimseleriz."**

Yesrib'deki üç temel Yahudi kabilesiyle anlaşmazlık giderek kötüleşse bile, Müslümanların bu resmi politikası hiç değişmedi.

Hız. Muhammed Medine'deyken, İbrahim hakkında da daha fazla bilgi edildi. Kurtuluş tarihiyle ilgili yeni kronolojik bilgisiyle, İbrahim'in Musa ya da İsa'dan daha önce yaşamış olmasının önemini artık kavrayabiliyordu. Dolayısıyla, Musa'nın ve İsa'nın sonuçsuz bir tartışmanın içine sıkışıp kalmış gibi görünen takipçilerinin hem Tevrat hem de İncil'den önce yaşamış olan İbrahim'in saf dinine bazı yararsız yenilikler getirmiş olduklarını düşünmek mantıksız değildi.

İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi.

* Sure 29:46.

*Şüphesiz, insanların İbrahim'e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber (Muhammed) ve mü'minlerdir. Allah da mü'minlerin dostudur.**

Mekke'de, Musa Müslümanların en sevdiği peygamberdi; Medine'de ise onun yerini İbrahim almıştı ve Hz. Muhammed, Yahudilerin eleştirilerine mükemmel bir cevap bulmuştu. Kendisi ve Müslümanlar, Allah'a teslim olan ilk Müslüman'ın saf inanç ruhuna geri dönüyorlardı. Hz. Muhammed'in bazı yerleşik ülkelerdeki Arapların İbrahim'in dinine dönme arzusu ne kadar paylaştığını bilmiyoruz; Kur'an'da, Mekke'deki haniflik ilgili pek fazla bilgi yok ve İbrahim ile ilgili kayıtlar da daha ziyade Medine surelerinden sonra başlıyor. Ama bu dönemde, Müslümanlar kendi inançlarını İbrahim'in saf dininin adı olan hanif ismini verdiklerini anlıyoruz.

Böylelikle, Hz. Muhammed, imanın Tanrı'ya teslim olmak olduğu inancından vazgeçmeden Yahudilere ağızlarının payını vermek için bir yol buldu. Gerçekten de, İbrahim'in önemini bu şekilde değerlendirmesi, genel yargılarını daha da derinleştirmesini sağlamıştı. İnsanları kendi inançlarını kabul etmeye zorlayan ve diğerlerini dışlayıp aşağılayan Yahudi ve Hristiyanlar, İbrahim'in başlangıçtaki doktrininden ve her biri diğerinin görüşlerini desteklemiş olan ilk peygamberlerin saf mesajından ayrılıyorlardı.

Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik.

* Sure 3:58-62.

*Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz.”**

Bir insan sözünü Allah’a tercih etmek, elbette ki Allah’a eş koşmak anlamına geliyordu. Vahiyler, daha önceki peygamberlerin mesajlarını etkisiz kılmıyordu; tam aksine, onaylıyor, destekliyor ve devam ettiriyorlardı.

İbrahim’in büyük oğlu İsmail, bu büyük peygamberler listesinde önemli bir isimdi. Dostça yaklaşan Arap Yahudiler, ona ilk kez İsmail’in hikâyesini anlattılar ve kendilerinden bazı yerel efsaneleri de eklediler.** Hz. Muhammed, şimdi Yaratılış kitabında İbrahim’in cariyesi Hacer’den İsmail adında bir oğlu olduğunu öğreniyordu. Ama Sare, İshak’ı doğurduğunda, Hacer ve İsmail’i kıskanarak İbrahim’den onlardan kurtulmasını istemişti. İbrahim oğlunu kaybetmekten dolayı üzgündü ama Allah, İsmail’in de büyük bir ulusun babası olacağına dair ona söz verdi. İbrahim, üzgün bir şekilde Hacer ve oğlunu doğanın kucağına bıraktı; İsmail vahşi bir adam olarak büyüdü ve büyük bir savaşçı oldu.*** Arap Yahudiler, İsmail’in Arapların atası olduğuna inanıyorlardı ve söylendiğine göre, İbrahim, Hacer ve oğlunu Mekke vadi-sine getirip bırakmış, onlarla Allah ilgilenmişti. Daha sonra İbrahim, İsmail’i Mekke’de ziyaret etmişti ve birlikte Arabistan’daki ilk Allah’ın evi olan Kâbe’yi inşa etmişlerdi. Dolayısıyla Araplar da tıpkı Yahudiler gibi İbrahim’in soyundan geliyordu.

Bu, Hz. Muhammed’in kulaklarına müzik gibi gelmiş ol-

* Sure 2:129-32.

** Bkz. D. Sidersky, *Les Origines des legendes musulmans dans le Coran et dans les vies des prophetes* (Paris, 1933), pp. 51-3.

*** Genesis 21:8-21.

malıydı. Kâbe'ye yeni bir önem kazandırmıştı ve Allah'ın Arapları unutmadığını, bu ulusun daha ilk günlerden beri ilahî planın bir parçası olduğunu göstermişti. Kur'ân'da anlatıldığına göre, İbrahim ve İsmail Kâbe'yi, Allah'ın evini bitirdikten sonra, Araplara bir peygamber göndermesi için Allah'a dua etmişlerdi.* Hz. Muhammed, Araplara Kitâb'ı getiren kişiydi; şimdi onlara atalarının değerlerine dayanan tamamen özgün bir Arap inancı getiriyordu.

Yahudilerin çoğunun düşmanlığının kalıcı olduğu anlaşıldığında, Allah'ın yeni dini eski dinlerden bağımsızlığını ilan etti. 624 yılının Ocak ayının sonlarına doğru, Şaban ayında, hicretten yaklaşık on sekiz ay sonra, Hz. Muhammed rahmetli Berâ b. Mağrûr kabilesinin bölgesinde inşa edilmiş bir mescitte Cuma namazını kıldırıyordu. Aniden, özel bir vahiyden ilham alarak, Hz. Muhammed bütün cemaati Kudüs yerine Mekke'ye doğru döndürdü. Allah Müslümanlara ibadetleri için yeni bir odak ve yeni bir kible vermişti:

*(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğ
doğru çevirip durduğunu (vahiye beklediğini) görüyoruz.*

*(Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın
kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i
Haram yönüne çevir.*

*(Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda)
hep o yöne dönün. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler,
bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette
bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.***

* Sure 2:122-4.

** Sure 2:39. Bkz. 2:140-6.

Kıblenin değışmesi, Hz. Muhammed'in en yaratıcı dinsel hareketi olarak kabul edilmiştir. Yüzlerini Mekke'ye dönmekle, Müslümanlar kurulmuş toplumlardan hiçbirine ait olmadıklarını, sadece Allah'ın kendisine yöneldiklerini ilan ediyorlardı. Yüzleri Allah'ın tek dinini savaşıyan mezheplere bölmekten sorumlu iki dinden bağımsız Kâbe'ye dönük halde secde etmekle, o yapıyı inşa eden adamın ilk ve saf inancına dönüyorlardı.

Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir. De ki: "Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi."

Ey Muhammed! De ki: "Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir."

"O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben Müslümanların ilkiyim."

*De ki: "Her şeyin Rabbi o iken ben başka bir Rab mı arayayım?"**

Bir insan sistemini Tanrı'nın Kendisi'ne tercih etmek, Tanrı'ya eş koştak demekti ve Müslümanlar bir dinsel kurumu ya da geleneğı değil, Tanrı'yı hayatlarının odak noktası haline getirmeliydi.

Kur'ân, Müslümanların bu kibleyi Kudüs kiblesine tercih edeceklerini söylerken elbette ki haklıydı. Muhacirler

* Sure 6:160, 162-3.

ve Ensâr, Kâbe'ye sadıktı; Hz. Muhammed'in Ensâr ile ilk kez hac döneminde karşılaşmış olması tesadüf değildi. Şimdi kendilerini iki eski dine karşı kopuk hissediyor, o dinleri izlerken ayaklarının tökezleyeceğini görüyorlardı. Onlar kendi odaklarına sahipti; Araplar için talihsiz emperyalist çağrışımlar yapan dinlerden bağımsız bir odak. Mekke'ye karşı tutkuları, Ensârı ve Muhacirleri bir kez daha tek bir toplum haline getiren unsur olacaktı ve Muhacirler bu anlayışın hicretten sonra yaşadıkları boşluğu telafi ettiğini göreceklerdi.

Kıblenin değişmesi, yeni bir Müslüman kimliğinin oluştuğunun işaretiydi. Üç farklı kökenden gelmiş olmalarına rağmen, Müslümanlar giderek onları birbirlerine daha çok bağlayan bir ortak kimliği algılıyorlardı. Bilâl ibadete çağırdığında hepsi birden ayağa kalkıyordu; hepsi birden işlerini bırakıyor, akşamları hep birlikte secde ediyorlardı. Dağıttıkları sadakalar, yoksullara karşı ortak sorumluluklarını hatırlatıyordu. Artık nerede olurlarsa olsunlar, günde üç kez Mekke'ye doğru dönerek secde edeceklerdi. Ama bu yeni bağımsızlık ilanı, Müslümanların zor durumda olduğu, düşmanlarca her taraftan sarıldıkları bir dönemde gerçekleşmişti. Medine'deki Yahudiler, kıblenin değişmesinin bir isyan ve meydan okuma hareketi olduğunu düşünmekte gecikmediler. Artık Hz. Muhammed'den kurtulmak konusunda daha da kararlıydılar ve yine bu dönemde, Medine'deki toplum güçlü Mekke şehrinde bir saldırı bekliyordu.

8

Kutsal Savaş

Hız. Muhammed artık tanınan biri olmuştı. Yıllar süren zulüm ve yenilgilerin ardından, artık kendi ülkesinde kabul görmeyen bir peygamberdi. Bu, Hristiyan gelenekleriyle yetişmiş olan bizler için anlaşılması ve kabullenilmesi kolay bir imajdır. Ama hicretten sonra Hız. Muhammed gerek ruhsal ve gerekse politik anlamda muazzam bir başarıya kavuşmuştur ki bu da Hristiyan Batılının onun peygamberlik yaşamıyla ilgili her zaman şüphesini çekmiştir. Sadece Arabistan'ı değil, tüm dünya tarihini değiştirmiş zeki ve karizmatik bir politik lider olduğundan, Avrupa'daki eleştirmenler onun dini, güç için kullanan bir sahtekâr olduğunu söylemişlerdir. Hristiyan dünyasında çarmıha gerilmiş ve kendi krallığının bu dünyada olmadığını söyleyen bir İsa figürü hâkim olduğundan, başarısızlığı ve aşağılanmayı bir dinsel liderin en önemli özelliği olarak görmeye alışmışızdır. Ruhsal kahramanlarımızın dünyevi anlamda muhteşem başarılar kazanmasını beklemeyiz.*

Öte yandan, Hız. Muhammed'in barışa, güce ve zafere uzanan yolunda savaşmak zorunda kalması, bizim için kötücül

* Bu vurgular sadece Batı Hristiyanlık dünyasına aittir. Doğu Ortodoks Kilisesi İsa'yı kırılğan olarak değil, Evrenin İmparatoru olarak göstermiştir. Bizans İmparatorluğu onun dünyadaki temsilcisidir ve muhteşem saray maiyeti, İsa'nın Cennet'teki sarayını model almaktadır.

ve hatta bir skandal olarak yorumlanmaktadır. İslâm, bir kılıç dini olarak görülmüş, şiddet ve hoşgörüsüzlüğe teşvik ederek gerçek ruhsallığı terk eden bir inanç olarak değerlendirilmiştir. Bu, Orta Çağ'dan beri Hristiyan Batı dünyasındaki İslâm anlayışını etkileyen bir görüş olmuştur; o dönemde Orta Doğu'da Haçlı Seferleri düzenleyenler Hristiyanların kendileri olmasına rağmen. Bugün popüler kitaplar ve televizyon programları sık sık İslâm'ın Öfkesi, İslâmiyet Kılıcı, Kutsal Öfke veya Kutsal Terör gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ama bu gerçeğin saptırılmasıdır. Her din kendi dehasına, nihai anlam ve değer arayışını karakterize eden bir içgörüyü sahiptir. Hristiyanlık bir çile ve zorluk dinidir; en azından Batı'da, özellikle zor zamanlarda kendisini hissettirmiştir. Kilise'nin erken dönemindeki zulümle dolu asırlar, çarmıha gerilmiş İsa imajını güçlendirmiş, Hristiyan ruhu üzerinde güçlü bir etki yapmıştır. Dolayısıyla başlangıçtan itibaren, Hristiyanlar "dünyayı" reddetmeleri gerektiğini hissetmişlerdir;* dolayısıyla başkaldırı ya da politik yapılardan uzak durmak, şehitler çağının erdemlerinden biri olarak görülmüştür. İsa için acı çekmek ve ölmek nihai ruhsal deneyim olarak algılanmış, Hristiyanların dünyevi güçleri reddetmesinin bir sembolü haline gelmiştir. İnsanın acı çekerek değişebileceği ve ruhu-nun yüceleceği inancı birçok Hristiyan'ı esinlendirmiş, milyonlarca umutsuz insana teselli kaynağı olmuştur. Ama aynı zamanda kötüye de kullanılmıştır; Hristiyanlara zalimliğe, haksızlığa ve baskıya dayanmaları söylenmiştir; Tanrı'nın, zengin adam malikanesinde ya da şatosunda otururken, yoksulun o malikanenin kapısında direnmesini gerektiren türden bir hiyerarşiyi desteklediği fikri empoze edilmiştir; sömürücü

* Bu tutum Yeni Ahit'te kendini zaten göstermektedir: I Yuhanna 2:12-17

zenginler, yoksulları bu dünyada çektikleri çilelerin ve karşılaştıkları zalimliğin cennette ödüllendirileceğine inandırmışlardır. Bugün bile, Orta ve Güney Amerika’da hâlâ bu türde vaazlar veren Hristiyan fundamentalistler vardır. Ama öte yandan, baskı altında kalan, zulüm gören ve haksızlığa uğrayan çaresiz insanlara yardım ederek adil ve saygın bir toplum yaratmak için mücadele eden Hristiyanlar da vardır. Batılıların genellikle “kutsal savaş” diye adlandırdıkları *cihâd*ı bu gözle görmemiz gerekir.

Belirttiğimiz gibi, Hristiyan geleneklerinde, politik faaliyetleri dinsel yaşamın dışında tutmak gibi bir eğilim vardır; Hristiyanlar, dünyevi başarıları genellikle ruhsal zaferler olarak görmemektedirler.* Avrupa’da, Kilise’yi ve devleti ayıran bir ideal geliştirdik ve sık sık, temelde ayrı olarak algıladığımız bu iki alanı birleştiren İslâm inancını suçladık. Ama Hristiyan deneyimi, bize farklı şartlar içinde oluşup gelişen diğer kültürel ve dinsel geleneklere önyargıyla yaklaşma hakkını vermez. Hz. Muhammed yeni dini insanlarına getirdiğinde, Arabistan uygar dünyanın dışındaydı ve gerek politik gerekse sosyal yapısı yıkılmak üzereydi. Öte yandan, Hristiyanlık, şiddet uygulanarak korunsaydı bile belli bir barış ve sosyal güvenlik ortamının sürdüğü güçlü Roma İmparatorluğu’nda doğmuştu. İsa ve Aziz Pavlos, sosyal ve politik düzen için endişelenmek zorunda değillerdi, çünkü zaten böyle bir şey gerek yoktu. Gerçekten de, Pavlos’un uzun misyoner yolculukları, *pax Romana* dışında imkansız olurdu; Arabistan’da koruma altında olmayan bir adam sokakta kim vurduya giderdi. Hristiyanlık dördüncü yüzyılda imparatorluğun resmi

* Püritenler bile dünyevi zenginliği ruhsal bir başarıdan ziyade bir ödül olarak görüyorlardı.

dini haline geldi ama yeni Hristiyanlık kurumu, tamamen yeni bir politik düzen kurması gerektiğini düşünmüyordu; sadece eski Roma kanunlarını ve kurumlarını vaftiz etmeleri yetmişti. Dolayısıyla politika, hâlâ farklı bir arenaydı.

Ama İsa'nın aksine, Hz. Muhammed bir barış dünyasında doğmamıştı.* Yedinci yüzyıldaki Arabistan'da tam bir kan havuzunun içinde doğmuştu ve o dönemde eski değerler radikal bir şekilde yıkılıyordu ve yerlerini alacak yeterince sağlam başka şeyler görünmüyordu. Başlangıçta Hz. Muhammed hiçbir politik fonksiyonu olmadığına ısrar etmişti; hatta İbranî peygamberleri gibi sosyal adalet temelli bir mesaj veriyor olmasına rağmen. Ama önceden tahmin edemediği bazı olaylar, Medine'ye davet edildiğinde onu yeni bir mücadelenin içine girmeye zorlayacaktı. Belki de Arap toplumunda kabilelerin artık birbirleriyle savaşmayacağı, hepsinin ümmet olarak birleşeceği fikri kafasında belirmeye başlamıştı. Yeni bir politik çözüme acilen ihtiyaç vardı ve yedinci yüzyılda böyle bir çözüm kaçınılmaz bir şekilde dinsel olacaktı. Ama hicret zamanında, Hz. Muhammed'in belirgin bir vizyonu ve yapılandırılmış bir politikası yoktu. Böyle büyük planlar kurmak yerine, gelişen olaylara tepkiler veriyor, yönünü ona göre tayin ediyordu. Bu esastı. Yavaş yavaş bilinmeyene doğru kayıyordu ve belirgin şekilde biçimlendirilmiş fikirler ya da politikalar, ister istemez çürümekte olan eski düzene dayanacaktı. Her şeyden öte, onun en yüksek önceliği hâlâ Allah idi.

Medine'ye hicretten sonra Hz. Muhammed giderek daha politik veya sosyal temelli kararlar almaya başladıkça, Kur'ân'da da belirgin değişimler görürüz. Tutarsız şiirler, tarifi edilemez gerçeklerden söz eden sureler, daha pratik temelli

* *The Roman Martyrology*: entry for Christmas day.

ayetlerle yer değiştirmiş, mevcut bazı politik durumlarla ilgili yorumlar ya da yeni kanunlar getirilmiştir. Ama bazı Batılı eleştirmenlerin öne sürdüğünün aksine, Hz. Muhammed'in vizyonu güç şehvetiyle lekelenmemişti. Kur'ân her ne tartışsa tartışsın, referans noktası asla gözden kaçırılmamıştır. Teosantrik olmayan tek bir Kur'ân kavramı bile bulunmadığı söylenir: Yani, asla Tanrı merkezli olmaktan uzaklaşmamıştır. Her noktada, Kur'ân Müslümanlara büyük bir seçim sunar: İnanç konusunda Allah'a teslim olacaklar mıdır, yoksa kendi sınırlı görüş açlarına geri mi döneceklerdir? Bazı ifadeler tercüme edilirken ne kadar dünyevi görünse de, orijinal Arapça metinde yüce bir dil daima korunmuştur. Müzik ve dünya düzeni daima sıradan hayal gücünü yükseltmekte ve ilahî düzene ulaştırmaktadır. Entegrasyon, en önemli deneyimdir: Müslümanlar kısa bir pasajı dinlerken, daima bütünü hatırlarlar. Sürekli tekrarlanan ifadeler ve anıştırmalar – tercümede çok sıkıcı gibi görünebilir – diğer pasajları akla getirmekte ve zihnin temel noktaya odaklanmasını kolaylaştırmaktadır. Hz. Muhammed giderek daha fazla devlet adamı haline gelirken, hâlâ vizyonunu kaybetmemişti ve yavaş yavaş, Araplara barış ve huzur getirecek bir çözüme yöneliyordu.

Ama daha sonraları giderek politik bir role girmiş olmasına rağmen, sosyal mesajı hâlâ dinsel vizyonuna dayanıyordu. Müslümanlar Kur'ân tarafından doğadaki Tanrısal işaretler üzerinde düşünmeye zorlandıklarında, kendilerine göre bir ilahî düzen hissi kazanırlar. Balıklar, kuşlar, hayvanlar, çiçekler, dağlar ve rüzgârlar, ilahî plana uyup uymamak konusunda bir seçim şansına sahip değillerdir; var oldukları her saniye, Allah'ın iradesini ifade ederler. Kişisel karar vermek zorunda kalmadıklarından, Allah'ın iradesine teslim olan doğal Müs-

lumanlardır ve böylelikle kendi potansiyellerine ulaşabilirler. Özgür irade nimeti ve sorumluluğu sadece insana bağışlanmıştır. Kur'ân'daki muhteşem bir pasajda, Tanrı diğer tüm yarattıklarına özgürlük sunarken gösterilir; ama yaratıklar bunu reddetmişlerdir. Kabul etme cesaretini sadece insan gösterebilmiştir:

*Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler; ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.**

Ama Allah insanlığı rehbersiz bırakmamıştır. Dünya üzerindeki tüm halklara sayısız peygamberler göndermiş, böylece O'nun kendileri için ne planları olduğunu anlamalarını sağlamıştır. Ama ilk peygamber olan Hz. Adem'den beri, insanlar Allah'ın iradesini belirten bu vahiyleri dinlememekte inat etmişlerdir. Ya mesajı anlamamışlar ya da günlük hayatlarına uygulayamamışlardır. Sonuç olarak, olması gerektiği şekilde yapılandırılmadığı için, uygarlıkları sık sık başlarına yıkılmıştır. Kur'ân sık sık peygamberlerinin en basit emirlerini bile yerine getirmeyi reddeden insanları göstermektedir.** Bunun yerine, doğal dünyayı kendi bencil amaçlarına alet etmişlerdir ve kendilerini evrenin merkezi olarak görmüşlerdir. İnsan davranışı için belirlenen ilahî planı kabul etmediklerinden, “doğal” düzeni bozmuşlardır; tıpkı karasal sınırlarını aniden reddetmeye karar verdikleri takdirde denizlerin tüm dünyada yıkım ve katliam yaratacağı gibi. Ama Kureyşliler peygamberlerini dinlemeyi reddettiklerinden, toplumları lanetlenmişti. Hz. Muhammed'in yaklaşan bir felaketi haber

* Sure 33:72.

** Sure 11:28-125.

vermesinin nedeni Allah'ın Mekke'nin üzerine bir yıldırım indirmesi değil, Kureyşlilerin gerçek düzeni saptırmakta inat etmesiydi.

Ama henüz çok geç değildi. Allah, Medine'deki insanlara Arapça Kur'ân'ı dinleme fırsatı vermişti ve Hz. Muhammed bu vahada Allah'ın planına uygun bir toplum oluştıracaktı. Peygamberlerden bazıları diğerlerinden daha başarılı olmuştu: Hz. İbrahim, çok sayıda insanı sadece tek bir Tanrı'nın var olduğuna ikna etmeyi başarmıştı ve Musa ile İsa da Ehl-i Kitâb'ı Tevrat ve İncil'e göre yaşamaya ikna edebilmişlerdi. Hz. Muhammed sadece Medine'deki insanları değil, zaman içinde tüm Arabistan'ı yeni toplumuna katacaktı ve Müslümanlar, onu en başarılı, en büyük peygamber ilan edeceklerdi. Kendi dönemlerini Hz. Muhammed'in doğuşuyla ya da ilk vahiylerin gelişile değil, hicret ile başlatmalarının nedeni buydu, çünkü ancak o zamandan sonra Müslümanlar insanlık tarihinde ilahî planı uygulamaya başlamışlardı.

Ama bu onlar için son derece tehlikeli bir mücadele olacaktı. Hz. Muhammed 622 yılında Medine'ye geldiğinde, ölümden kıl payı kurtulmuş bir mülteci konumundaydı. Sonraki beş yıl boyunca ölüm tehlikesi devam edecekti ve bu süre içinde ümmet yok olma tehlikesiyle karşılaşacaktı. Batı'da Hz. Muhammed'i genellikle gönülsüz bir dünyada İslâm inancını zorla yaymak için kılıcını çeken bir savaş lideri olarak görme eğilimindeyizdir. Oysa gerçekte bundan çok uzaktır. Hz. Muhammed ve ilk Müslümanlar hayatlarını korumak için savaşmışlardı ve şiddetin kaçınılmaz olduğu bir amacı izliyorlardı. Tarih boyunca hiçbir büyük sosyal ve politik değişim kan dökmeden başarılamamıştır ve Hz. Muhammed bir karmaşa ve dağınıklık döneminde olduğundan, barış ancak kılıçla sağlanabilirdi. Müslümanlar, peygamberlerinin Medine'deki yıllarını

Asr-ı Saadet olarak görmektedirler ama aynı zamanda acı, korku ve kan yıllarıdır. Ümmetin Arabistan'daki şiddet olaylarını bitirebilmesinin tek yolu, hiç durmadan çaba göstermektir.

Kur'ân, Medine'deki Müslümanları cihâda hazırlamaya başladı. Savaş ve kan kaçınılmazdı ama cihat kelimesinin temeli, aslında “kutsal savaş”tan fazlasını ifade etmektedir. Fiziksel, ahlaki, ruhsal ve entelektüel bir çaba anlamına gelmektedir. Eğer Müslümanlar amaçlarını gerçekleştirmek için öncelikle savaş ve şiddeti kullanmayı düşünselerdi, silahlı çatışmaları ifade edebilecek çok farklı Arapça kelimeler de vardı; *harb* (savaş), *sırâ'* (çatışma), *me'rake* (meydan savaşı) veya *kitâl* (öldürme) gibi. Ama bunun yerine daha belirsiz, geniş anlamlar ifade eden bir kelime seçmiştir. Öte yandan, cihat, İslâm'ın beş şartından biri değildir ve Batı'da yaygın olan görüşe rağmen, dinin merkezinde yer almamaktadır. Ama Müslümanlar yoksul ve zayıfın sömürülmediği saygın ve adil bir toplum yaratabilmek için her alanda – ahlaki, ruhsal ve politik – mücadele etmeye hazır olmalıydılar. Bazen savaşmak kaçınılmaz olabilirdi ama bu, cihâdın bütününün sadece bir parçasıydı. Hz. Muhammed'in bir meydan savaşından dönerken şöyle dediği bilinir: “Küçük cihattan daha büyük cihâda dönüyoruz.” Çünkü kişinin kendi içindeki ve günlük hayatın tüm detaylarındaki kötülüğü yenmesi çok daha zor ve esastır.

Müslümanlar Hicret ettiklerinde, savaşa hazırlanmak zorunda kalacaklarını biliyorlardı. Ensâr, İkinci Akabe'de Savaş Yemini etmişlerdi ve Mekke'den geldikten kısa süre sonra, Hz. Muhammed Muhacirlere savaş izni veren bir vahiy almıştı:

*Kendilerine savaş açılan müslümanlara,
zulme uğramaları sebebiyle cihâd için izin verildi. Şüphesiz
yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.*

*Onlar, haksız yere, surf, “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.**

Kur’ân, adil savaş konusunda bir teoloji ortaya koyuyordu: Önemli değerleri korumak için bazen savaşmak kaçınılmaz olabilirdi. Bazen dindar insanlar saldırılara karşılık vermeye hazır olmazlarsa, tüm ibadet yerleri yok edilebilirdi. Eğer ibadet eder ve zekât verirlerse, adil ve onurlu kanunlar yapıp izlerlerse, saygın ve kimsenin sömürülmediği bir toplum oluşturlarsa, Allah Müslümanlara zafer kazandıracaktı.**

Bu vahiy, sadece onları Mekke’deki evlerinden süren Kureyşliler tarafından haksızlığa uğramış olan Muhacirleri ilgilendiriyordu; Ensâra henüz savaşma izni verilmemişti, çünkü Mekke ile aralarında resmi bir sorun yoktu. Ama vahiy, bu dönemde Hz. Muhammed’in Mekke’ye karşı büyük ölçekli bir savaşa hazırlandığı şeklinde algılanmamalıdır. Bu tam bir çılgınlık olurdu. Aklında çok daha mütevazı bir saldırı şekli vardı: Daha önce belirttiğimiz gibi, akınlar Arabistan’da neredeyse bir spor haline gelmişti ve zor zamanlarda ihtiyaçları gidermek için yaygın şekilde kabul gören bir yöntemdi. Muhacirlerin Medine’de hayatlarını kazanmak için çok fazla imkanları yoktu. Çoğu bankacı, yatırımcı ya da tüccardı ve kendi tarım çalışmalarını başlatacak bir toprak bulabilseler bile, tarımcılık hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorlardı.

* Sure 22:39-40.

** Sure 22:40-3.

Yaşamak için Ensâra ihtiyaçları vardı ve bağımsız bir gelir kaynağı bulamadıkları takdirde toplumda asalak haline geleceklerdi. Akıllı genç tüccar Abdurrahman'ın Medine'ye geldiğinde yaptığı şeyi herkes başaramazdı: Sadece pazarın yerini sormuştu ve hemen ticarete başlayarak kendine bir gelir kaynağı oluşturmıştu. Medine'de ticaret için çok az fırsat vardı ve Mekke büyük ölçekli girişimler için bir tekel halindeydi.

Akınlar, göçebelik döneminde ihtiyaçları karşılamak için sert ama hızlı bir yoldu. Akıncılar bir düşman kabilesinin topraklarına girer, develerin, sığırlarını ve diğer mallarını çalar, bu arada kan dökmekten ve bir kan davası başlatmaktan mümkün olduğunca kaçınırlardı. Medine, Mekke kervanlarına saldırmak için ideal bir yerdeydi. Bu kervanlar genellikle birkaç tüccar tarafından korunurdu. 623 yılında Hz. Muhammed Muhacirler arasından iki akın grubu çıkardı ve onları kervanlara saldırmakla görevlendirdi. Kendisi gitmeyecek, operasyonları Hamza ya da deneyimli savaşçı Ubeyde b. el-Hâris gibi adamlara bırakacaktı. Arabistan'da hiç kimse bu tür akınları hakaret olarak algılamazdı ama Mekkeliler kendilerine saldırma cüretini gösteren Müslümanlar karşısında şaşırılmışlardı. 623 yılı başlarındaki akınlar çok başarılı değildi. Kervanların hareketleri ve izledikleri yolla ilgili doğru bilgi almak zordu; hiçbir savaş olmamış, hiçbir şey elde edilememişti. Ama Mekkeliler öfkelenmeye başlamışlardı. Daha önce gerekmeyen türde önlemler alıyorlardı ve Kızıldeniz sahil şeridindeki (tercih edilen ticaret yolu) bedevi kabileleri, Müslümanların cesaretinden etkilenmişlerdi. İlk akıncılar kervanlara saldıramasa bile, yol boyunca çeşitli strateji noktalarındaki kabilelerle anlaşmalar yapmışlardı. Eylül 623'te, Ebû Bekir'in eski düşmanı Cuma kabilesinden Umeyye'nin

önderlik ettiği bir kervana saldırılacağı zaman, Hz. Muhammed akına kendisi liderlik etmeye karar verdi. Kervanda 2.500 deve vardı ve ganimet bu kadar yüksek olacağı için, 200 Müslüman gitmeye gönüllü olmuştu. Ama yine, kervan Müslümanları atlatmayı başardı ve bir kez daha savaş olmadı.

Kış aylarında Kureyşliler sadece güneye, Yemen'e kervan gönderiyorlardı ve dolayısıyla Medine'den geçmeleri gerekmiyordu. Ama Hz. Muhammed onların peşini bırakmadığını göstermek için, kuzeni Abdullah b. Cahş'ın önderliğindeki dokuz adamdan oluşan küçük bir akın grubunu güneydeki kervanlara gönderdi. Recep ayının sonlarıydı (Ocak 624) ve savaş bütün Arabistan'da yasaktı. Hz. Muhammed, Abdullah'a yola çıktıklarının ikinci gününün sonuna kadar açılmaması gereken mühürlü bir belge verdi ve yol arkadaşlarına hiçbir şekilde baskı yapmayacağına dair söz aldı: Diğer tüm akınlardan farklı bir şekilde Mekke'ye yaklaşacaklardı ve bu tehlikeli olabilirdi.

Abdullah, iki gün sonra talimat mektubunu açtı. Kaynaklar metnin farklı versiyonlarını vermektedir. İbn İshâk, Müslümanlara Mekke ile Taif arasındaki Nahle'ye gitmelerinin, kervanı izlemelerinin söylendiğini bildirmektedir ama dokuzuncu yüzyıl tarihçilerinden Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, mektubun şöyle dediğini iddia etmektedir: "Nahle Vadisi'ne gidin ve Kureyşlilere tuzak kurun."* Bu, Müslüman akıncıların kutsal ayın kurallarını çiğnemeleri anlamına geliyordu. Hz. Muhammed muhtemelen bu konuda bazı tereddütler yaşamıştı: Bunlar, üstesinden gelmeye çalıştığı bir müşrik sistemin kutsal aylarıydı. Kutsal ayların kanunlarını çiğnemek,

* Tor Andrae, *Muhammad: The Man and His Faith*, trans. Theophil Menzel (London, 1936), p. 197.

tanrıçaları daha da aşağılamak olacaktı. Ama görünüşe bakılırsa akıncılardan ikisi operasyondan geri çekilmeye karar vermişlerdi, çünkü bir sonraki konaklama yerinde develerini kaybetmiş, diğerlerine yola onlar olmadan devam etmelerini söylemişlerdi. Abdullah ve grubu Nahle'ye geldiklerinde, yakınlarda kamp yapmış olan küçük bir kervan buldular. Ne yapmaları gerekiyordu? Recep ayının son günüydü ama eğer savaşa izin verilen ertesi güne kadar beklerlerse, kervan Mekke'ye girerek ellerinden kaçabilirdi. Saldırmaya karar verdiler. İlk ok üç tüccardan birini öldürdü ve diğerleri hemen teslim oldu. Abdullah, iki adamı ve malları Medine'ye götürdü.

Ama Medine'deki insanlar onları kahramanlar gibi karşılamak yerine, kutsal ayların kanunlarını çiğnediklerini öğrenince dehşete kapıldılar. Daha önce gördüğümüz gibi, Medine'deki Araplar Hz. Muhammed'in tanrıça kültünü reddetmesinden rahatsızlık duymamışlardı. Yahudiler onları tektanrıci görüşe hazırlamıştı ve şirk dininin o kısmını bırakmaya hazırlardı. Ama kutsal ayları onlar için çok önemliydi: Bu dinsel değeri terk etmeye henüz hazır değillerdi. Bu yüzden Hz. Muhammed akını tanımadı ve ganimetleri reddetti. Bu oldukça ikiyezli bir hareket gibi görünse de, aslında öyle değildi. Hz. Muhammed, esaslar konusunda asla taviz vermiyordu; Kureyşliler ile arasındaki çatışmaya çoktanrıçılığa izin veren bir çözüm getirmeyi reddettiğinde, Mekke'deki Müslümanları tehlikeye atmıştı. Bu Allah dinini yavaş yavaş, olayların akışına göre hareketlerini planlayarak kuruyordu. Dinin nihai görünüşüyle ilgili kafasında belirgin ve net bir resim yoktu; kurulu bir geleneğin yardımıyla çalışmadığından, deneme yanılmalarla yolunu bulmak zorundaydı. Kutsal

aylardan vazgeçmeye kesinlikle hazırdı; kendisine göre temel dinsel değerler gibi görünmüyorlardı ve müşrik uygulamalarının bütün Arabistan'da değişkenlik gösterdiğini aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Muhtemelen Medinelilerin bu konuda bu kadar hassas olduklarını bilmiyordu ve akıncı grup geri döndüğünde Ensâr arasında patlak veren huzursuzluğu gördüğünde, dinsel açıdan hassas oldukları bazı noktalara saldırmış olduğunu anlamıştı. Öte yandan, fikrinde diretmesinin bir anlamı yoktu. Eğer insanlar kutsal aylardan vazgeçmek istemiyorlarsa, zorlamaya gerek yoktu, çünkü bu uygulamada tek Tanrı anlayışına ters düşen bir şey yoktu.

Hz. Muhammed akını tanımadığında, Abdullah ve diğerleri çok üzüldüler; görünüşe bakılırsa yanlış karar vermişlerdi ve bazıları tek kurtuluşlarını tehlikeye attıklarına inanıyordu. Hz. Muhammed'in onları rahatlatması gerekiyordu ve yine yolunu el yordamıyla arayarak, bu olayı adil savaş konusundaki teolojisini bir adım ileri götürmek için kullandı. Evet, kutsal aylarda savaşmak yanlıştı ama bundan daha kötü suçlar da vardı. Kureyşlilerin Müslümanlara zulmettikleri gibi halkı ezmek, onları kabilelerinden atmakla en kutsal Arap değerlerinden birini çiğnemek, bundan çok daha ciddi suçlardı. Bazen bir Allah adamı, yanlış göstermek için böyleleriyle savaşmak zorunda kalabilirdi.

Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle

*savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse öylelerinin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.**

Bu karar durumu hafifletti: Yahudiler hâlâ öfkeliydi ama Ensâr ve akın grubu rahatlatılmıştı. Hz. Muhammed ganimeti Muhacirler arasında paylaştırdı ve esir alışverişi için Kureyşliler ile pazarlığa başladı. Hâlâ Mekke’de oldukları halde Hicret etmek isteyen iki Müslüman karşılığında, iki tüccarı salıverecekti. Ama Kureyşli esirlerden biri olan Hakem b. Keysân, Medine’de gördüklerinden o kadar etkilenmişti ki orada kalıp Müslüman olmaya karar vermişti.

Bu olay, Hz. Muhammed’in çalışma tarzına güzel bir örnektir. İnancı için ölmeye hazırdı ama aynı zamanda esas olmayan noktalarda uzlaşmaya varmaya da razıydı. Uzun geçmişe sahip bir etki sistemi yokken, olayları dikkatle inceliyor ve onları Allah’ın iradesinin ifadeleri olarak ele alıyordu; bu, tarihi tektanrıcılık açısından çok önemli bir prensipti. Akının böylesine büyük bir protestoya yol açacağını tahmin etmemişti ama şimdi sonuca bakarken, Tanrı’nın kendisine önemli bir şey gösterdiğine inanıyordu. Olay, İslâm için çok önemli olan bir prensibi yapılandırmasını sağlamıştı. Müslümanlar İsa’nın barışçıl mesajına saygı duymaktadırlar (Kur’ân, Hristiyanların çok kavgacı olabileceklerine işaret etmesine rağmen)** ama bazen güç kullanmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğunu da görmektedirler. Eğer tiranlara ve nefret uyardırıcı rejimlere askeri güçle karşı çıkılmazsa, kötülük bütün

* Sure 2:213-15.

** Sure 5:17. Ama 5:85’te Kur’ân, Hristiyanların Yahudilerden daha yardımsever olduklarını belirtmektedir.

dünyayı sarardı. Bazen peygamberlerin bile savaşıp öldürmesi gerekebilirdi; tıpkı Golyat'ı öldüren Davut gibi.

*Ancak o inkar edenler Allah'ın yolundan, yerli ve yabancının eşit hakka sahip olduğu bütün insanlar için yapılan Mescid-i Haram'dan alıkoyanlara ve orada zulüm ve dinsizlik ile yanlış bir yola saptırmak isteyenlere, ona muhakkak gayet acı bir azap tattırırız.**

Çoğu Hıristiyan, örneğin Hitler'e karşı verilen bu tür bir savaşın haklı ve böyle bir durumda silahlı güç kullanmanın tek yol olduğunda hemfikirdir. Dolayısıyla diğer yanağını çeviren barışçıl bir din olmak yerine, İslâm tiranlığa ve adaletsizliğe karşı savaşmayı tercih etmektedir. Bir Müslüman, zayıf ve ezilen birini korumayı kutsal bir görev olarak görebilir. Bugün Müslümanlar düşmanlarına karşı başlattıklarında, genellikle Kur'ân ideallerine göre hareket etmektedirler.**

Göçmenler şimdi bir kan davası başlamasını bekleyebilirlerdi, çünkü Kureyşliler Nahle'nin intikamını mutlaka alacaklardı ama Müslümanların özgüveni giderek güçleniyordu. Birkaç hafta sonra Ramazan ayı içinde (Mart 624), Ebû Süfyân'ın Suriye'den getirmekte olduğu bir Mekke kervanını yakalamak için Hz. Muhammed büyük bir orduyu sahile doğru yürüttü. Bu yılın en önemli kervanlarından biriydi ve 350 Müslüman gönüllü olmuştu; bunlardan 70'i Muhacir, diğerleri Ensâr idi. Grup, her yıl büyük Arap panayırılarının kurulduğu Kızıldeniz kıyısındaki Bedir Kuyusu'na doğru ilerledi. Burada kervanın yolunu kesmeyi planlıyorlardı. Bedir seferi,

* Sure 22:252.

** *Holy War: The Crusades and Their Impact on Today's World* (London, 1988), pp. 223-84

erken İslâm dönemindeki en önemli olaylardan biri olacaktı ama kimse öyle olacağını tahmin etmiyordu. Sadece başka bir akındı ve birçok Müslüman, Hz. Muhammed'in damadı Osman b. Affân da dahil olmak üzere – ölümcül derecede hasta olan hanımı Rukıyye'nin yanından ayrılmak istememişti – Medine'de kalmıştı.

Gerçekten de kervan her zamanki gibi ellerinden kaçacak gibi görünüyordu. Ebû Süfyân son derece akıllı ve becerikli bir adamdı; yolda karşılaştığı insanları sorguladığında, Müslümanların neyin peşinde olduklarını hemen anlamıştı. Mekke'ye gitmek için her zamanki gibi Hicaz yolunu seçmek yerine, doğruca sahile yöneldi ve Gıfâr kabilesinin bir üyesi olan Damdam'ı yardım istemek için Mekke'ye gönderdi. Hz. Muhammed'in amcası Abbas, Damdam şehre girdiğinde neler olduğunu şöyle anlatıyordu:

Damdâm'ın sesi vadinin tabanında yankılanıyordu; eyeri ters dönmüş olduğu için burnu kesilmiş olan devesinin üzerinde ayağa kalkmış, üstü başı yırtılmış halde bağıırıyordu: “Ey Kureyşliler, deve kervanı! Deve kervanı! Muhammed ve adamları, Ebû Süfyân'a emanet ettiğiniz mallarınızı ele geçirmek için pusurmuş. Çabuk yetişin! İmdat! İmdat!”*

Kureyşliler öfkeden deliye dönmüşü. Muhammed, Nahle'de ele geçirdiği küçük kervanda olduğu gibi, yılın en büyük kervanını da kolayca ele geçirebileceğine mi inanıyordu? Kabilenin tüm önde gelenleri savaş için hazırlandı. Yaşlı Ümeyye b. Halef bile zırhını kuşandı. Ebû Leheb'in arkada kalmasına izin verildi ama Abbas, Ebû Tâlib'in İslâm inancına dönme-

* Quoted in Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 430, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 291.

yen oğulları Tâlib ve Akil ile birlikte yeğenine karşı savaşıma-ya hazırlandı. Hatice'nin yeğeni Hâkim b. Hizâm da orduya katıldı. O akşam bin adam Mekke'den çıktı ve Bedir'in yolunu tuttu.

Hz. Muhammed bu korkutucu haberi aldığı anda, hemen savaş şûrâsını topladı. Toplumun askeri lideri değildi ve diğer liderlere danışmadan bu acil durumla nasıl başa çıkacağına karar verecek deneyime sahip olduğunu düşünmüyordu. Müslüman gönüllüler, bir akında yer almaya gelmişlerdi; bu kadar büyük bir savaş beklemiyorlardı. Hâlâ zaman varken geri mi çekilmeliydiler, yoksa kalıp Kureyşlilere karşı savaşmalı mıydılar? Ordu gelmeden önce kervanı ele geçirmenin bir yolu var mıydı? Ebû Bekir ve Ömer etkileyici konuşmalar yaptılar ve yetmiş Muhacir, ne olursa olsun, kendi akrabalarına ve eski dostlarına karşı savaşacak olsalar bile, Bedir'de kalacaklarına yemin ettiler. Hz. Muhammed onlara teşekkür etti ve Ensâra döndü. İkinci Akabe'de, Medine'ye bir saldırı olduğu takdirde sadece Hz. Muhammed'i savunmaya söz vermişlerdi ama onlar adına konuşan Sa'd b. Muâz şöyle dedi: "Sana inanıyoruz, senin gerçeğini savunuyoruz ve bize gerçeği getirdiğine tanıklık ediyoruz. Sana itaat edeceğimize söz verdik; sen sadece istediğini yap; Allah adına, nereye gidersen git, bizden denize yönelip içine dalmamızı istesen bile, seninle birlikte bunu yaparız; hem de tek bir adam bile arkada kalmadan. Yarın senin düşmanlarına karşı savaşmak bizim için kötü bir fikir değil. Savaşta deneyimli, dövüşte becerikliyiz."

Bunlar cesur sözlerdi ama doğal olarak, Müslümanlar hâlâ savaşmak zorunda kalmayacaklarını, Mekke ordusunun gelişinden önce Allah'ın Ebû Süfyân'ın kervanını bir şekilde

* Ibid., 435, p. 294.

onlara vereceğini, böylece onurlu bir şekilde geri çekilebileceklerini umuyorlardı. Ama Bedir Kuyusu'nda yakaladıkları iki Mekkeli su taşıyıcısı kervanla değil, orduyla geldiklerini söyledi. Bu haber Müslümanlar için o kadar korkutucuydu ki bazıları yalan söylediklerine karar vererek esirleri dövmeye başladı. Hz. Muhammed bu olayı hemen durdurdu ve iki adamı kendisi sorguladı. Kureyşlilerden hangilerinin orduda olduğunu söylediklerinde, Hz. Muhammed onlara Mekke'nin kabilenin çiçeğini ellerine verdiğini açıkladı.

Bu arada, Ebû Süfyân Müslüman ordusunu atlatmayı başarmıştı. Kervanı Hz. Muhammed'in ulaşamayacağı bir yere çeker çekmez, orduya haber göndermişti: Kervan güvendedi ve herkes evine dönebilirdi. Muhtemelen Ebû Cehil'in savaşta sermayesini güçlendirmesinden ve Mekke'de daha da yükselmesinden korkuyordu. Akıllı ve hesapçı bir adamdı ve tıpkı Hz. Muhammed gibi, o da sonunda bir uzlaşmanın sağlanabileceğini umuyordu. Ama Ebû Cehil geri çekilmeye yanaşmadı. "Allah adına," dedi adamlarına, "Bedir'e girene kadar geri dönmeyeceğiz. Orada üç gün geçireceğiz, develer keseceğiz, ziyafetler düzenleyip içki içeceğiz ve kadınlar bizim için oynayacak. Araplar bunu duyduklarında, gelecekte bize karşı daha da saygılı olacaklar."* Ama kervan artık güvende olduğu için herkes o kadar hevesli değildi. Zühre ve Adiy kabileleri, Hz. Muhammed'e karşı kazanılacak askeri bir zaferin Ebû Cehil'e güç kazandırmasından korkarak hemen geri çekildi. Tâlib b. Ebû Tâlib, Hâşim ile eve dönmeye karar verdi, çünkü kendi kabile kardeşlerine karşı savaşamazlardı. Ama Abbas ve Hâkim orduyla birlikte kaldılar.

Mekkeliler Bedir'e ulaşip kamplarını kurduklarında, bir

* Ibid., 438, p. 296.

kum tepesinin arkasında olan Hz. Muhammed'in ordusu hakkında bilgi almak için Umeyr b. Vehb'ı gönderdiler. İbn Vehb, Müslümanların yüzlerindeki kararlı ifadeyi gördüğünde afalladı ve Kureyşlilere kendi orduları Hz. Muhammed'inkinden iki kat büyük olsa bile savaşmamalarını tavsiye etti. Söylediğine göre, "Ölüm yüklü develer," görmüştü, "Yesrib develeri kesin ölümle yüklüydü." Mekkeliler, bu karşılaşmayı bir spor olarak düşünmüşlerdi ama Müslümanlara bir bakış atmak, İbn Vehb'in hiçbirinin en azından bir Kureyşliyi kendisiyle birlikte sürüklemekten ölümüne gitmeyeceğini anlamasına yetmişti. "Eğer kendi sayıları kadar bize zayıf verdirirlerse, sonrasında yaşamının veya zaferin ne anlamı kalır?"* Araplar savaşta gereksiz risklere girmezlerdi ve çok sayıda kayıp vermektan daima kaçınırlardı; Arabistan'daki zorlu yaşam şartları ve kabileler arasındaki sürekli savaşlar, onları insan gücünü olabildiğince korumaya itmişti. Kureyşliler arasında kendi kabile ve aile üyelerine karşı savaşmaktan çekinenler de vardı. Örneğin Hâkim b. Hizâm durumdan o kadar etkilenmişti ki savaşı önlemesi için yalvarmak üzere Utbe b. Rebia'ya gitmişti. Utbe, Nahle'de Müslümanlar tarafından öldürülen adamın hâmisiydi ve Hâkim onu onurunu kurtarmak için kendisinin intikam alması gerektiğine ikna etmeyi başardı. Utbe bunu mantıklı buldu ve orduya seslendi: "Ey Kureyşliler! Allah adına, Muhammed ve adamlarına karşı savaşmaktan hiçbir kazancınız olmayacak. Eğer bu savaş kararından dönmezseniz, sonrasında hiçbiriniz utançtan birbirinize bakamayacaksınız, çünkü birbirinizin amcasının ya da dayısının oğlunu veya adamını öldürmüş olacaksınız."** Kureyşliler savaş düşkünü insanlar değildi. Savaş alanında etkileyici ya da

* Ibid., 441, p. 298.

** Ibid.

deneyimli oldukları söylenemezdi ve daima pazarlık etmeyi savaşmaya yeğ tutarlardı; ama mantıklı davranmaya yanaşmayan Ebû Cehil, Utbe'nin korkak olduğunu söyledi. Sadece, Muhammed'e kaptırdığı kendi oğlunu öldürebileceğinden korktuğunu iddia etti. Hiçbir Arap korkaklıkla suçlanmaya tahammül edemezdi ve İbn İshâk'ın anlattığına göre, bu olaydan sonra "savaş meşalesi tutuştu, her şey mahvoldu ve halk kendini inatçı bir şekilde kötü yola soktu."

Müslümanlar da savaşmak istemiyorlardı ama moralleri yüksekti. Hz. Muhammed, Mekke ordusunu göremiyordu ve büyüklüğünü bilmiyordu, yoksa muhtemelen savaşmak konusunda bir daha düşünürdü. Adamlarını kuyunun yakınına yerleştirerek Kureyşliler'i su kaynağından yoksun bırakmıştı ve bu da aynı zamanda yüzlerini güneşe karşı dönmeleri gerekeceği anlamına geliyordu. Yağmur yüzünden toprak sertleşmiş olduğundan, Müslümanların hareketi kolaylaşmıştı ama yokuş yukarı savaşmak zorunda olan Mekkeliler'in işi kolay değildi.

Arabistan'da her zaman olduğu gibi, Bedir Savaşı da tekil kavgalar halinde başladı; önde gelen üç Müslüman, Hamza, Ali ve Ubeyde b. rı-Hâris, üç Kureyşli'ye karşı savaşıyordu: Ölen adamın intikamını alan Utbe, Şeybe ve Velid b. Utbe. Üç Kureyşli ölürken, Ubeyde b. el-Hâris ölümcül bir yara aldı ve savaş alanından taşınarak götürüldü. Bunun ardından, savaş tam olarak başladı. Sayıca çok fazla olmalarına rağmen, Kureyşliler çok geçmeden durumlarının çok kötü olduğunu fark ettiler. Eski Arap tarzında umursamaz bir cesaretle savaşıyorlardı ve reislerin her biri kendi adamlarını yönettiklerinden, ordu bir bütün olarak hareket edemiyordu. Ama Müslümanlar çok disiplinli ve çaresizdiler; üstelik her biri

* Ibid., 442, p. 298.

Hız. Muhammed tarafından dikkatle hazırlanmıştı. İslâm Peygamberi, askeri alanda da dehasını göstermişti. Birbirlerine yakın biçimde durarak önce düşmanı ok yağmuruna tutmuşlar, sonra da ancak ok kullanamayacak kadar yakına geldiklerinde kılıçlarını çekmişlerdi. Öğle olduğunda, sadece bir güç gösterisi yapacaklarını düşünmüş olan Kureyşliler, dağılmış, paniğe kapılmış bir halde savaş alanından kaçıyordu; geride kabilenin önde gelenlerinden elli adamın cesedini bırakmışlardı ve aralarında Ebû Cehil de vardı.

Müslümanlar çok sevinçliydi. Hemen esirleri topladılar ve Arap geleneklerine uygun olarak tek tek öldürmeye başladılar ama Hız. Muhammed hemen bu olayı durdurdu. Savaş esirlerinin fidye karşılığında iade edilmesi için bir vahiy gelmişti. Hız. Muhammed, Müslümanların ganimet üzerinde kavga etmelerine de izin vermedi; 150 deve, on at, zırhlar ve silahlar, eşit olarak dağıtıldı. Böylelikle muzaffer ordu eve dönüş yolculuğuna koyuldu; yanlarında götürdükleri yetmiş savaş esiri arasında Âmir klanının reisinin oğlu Süheyl, Abbas, Hız. Muhammed'in kuzenleri Akil ve Nevfel de vardı. Eve dönerlerken, Hız. Muhammed esirlerin kendileri için özel bir vahiy aldı:

*Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah kalplerinizde (iman, ihlas, iyi niyet gibi) bir hayır (olduğunu) bilirse sizden alınan fideden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.**

Bu beklenmedik zaferin ardından gelen coşku ortamında bile, Hız. Muhammed son bir uzlaşma için uğraşıyordu.

* Sure 8:70.

Üç büyük Yahudi kabilesinin ve İbn Übey'in grubunun hoşnutsuz bakışları altında, ordu coşkulu bir şekilde Medine'de karşılandı. Bedir'in moral katkısı inkâr edilemezdi. Hz. Muhammed yıllar boyunca aşağılanmış ve hakarete uğramıştı ama bu muhteşem ve beklenmedik başarıdan sonra, Arabistan'daki herkes onu ciddiye almaya başlayacaktı. Tektanrıcılığın üç dininin hepsindeki kutsal savaş tarihinde, beklenmedik bir zafer ya da talihin aniden dönüşü, Allah'ın bir mucizesi olarak görülmüş ve insanlara daima güven ve inanç aşılamaştır. Benzer şekilde umutsuz bir durumdayken Haçlı Seferleri'nin doğurduğu etki gibi, Müslümanlar da melek lejyonlarının kendilerine yardıma geldiği şeklinde kitlesel halüsinasyonlar görmüşlerdi.* Her şey Allah tarafından yönetilmiş gibi görünüyordu ve kendi güçsüzlüklerine rağmen büyük bir zafer kazanmışlardı. Savaşa girmeyi beklememişlerdi, savaşmak istememişlerdi ve düşmanın sayıca üstün olduğunu bilmemeleri bile ilahî planın bir parçası gibi görünüyordu.** Savaş sırasında Allah, Müslümanlara esin vermiş gibiydi. Bir ara Hz. Muhammed muhtemelen geleneksel bir savaş ritüeli olabilecek bir şekilde, düşmana doğru bir avuç çakıl taşı atmıştı ama zaferden sonra Kur'ân onu ve adamlarını Allah'ın askerleri olarak tanımlamıştı:

*(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla iştirakdir; hakkıyla bilendir.****

* Armstrong, *Holy War*, throughout.

** Sure 8:45.

*** Sure 8:17.

Bedir Savaşı'na kadar, Müslümanların mücadelesi umutsuz gibi görünmüştü. Ama bu olaydan sonra Müslümanların kendilerine güvenleri arttı. Onları artık hiçbir şey durduramaz gibi hissediyorlardı.

Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et.

Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.

*Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.**

Ancak öncelikle sabır vurgulanıyordu ve erken dönem siyer müellifleri, daima cihâdı karakterize eden ağırbaşlılık ve ciddiyetten söz etmişlerdir. Bu isterik bir fanatizm değil, zorlu bir dayanıklılık sınavıydı. Hz. Muhammed ve diğerlerinden daha bilge olan yandaşları, bu zaferin onları tehlikeli bir yola soktuğunu biliyorlardı; hatta bu yol Müslüman toplumunun yok olmasına bile yol açabilirdi. Kureyşliler, başarılarını dayandırdıkları onur ve prestijlerini kurtarmak için mutlaka intikam alacaklardı. Müslümanlar bunu istememiş olsa bile, Allah onları Arabistan'ın en güçlü kabilesine karşı büyük ölçekli bir savaşa sokmuş görünüyordu.

Tanrı'nın tarihe karışması ve bir savaşta yer alması fikri son derece sıra dışı ve sevimsiz görünebilir ama böylesine ilahî bir eylem, tektanrıcı geleneklerde hayati önem taşır. Yahudi-

* Sure 8:66-7.

lik ve Hıristiyanlık'ta, olaylar teofaniye dönüşmüş, Tanrı'nın savaşlarda, politik değişimlerde ve başarılarda Kendini gösterdiğine inanılmıştır. Belli olaylar gerçek anı haline gelmiş, gerçekte olanlar değiştirilip mitoslaştırılırken, geride sadece sembolik önemleri kalmıştır. Tarihin daha derin anlamlarının böylesine yansıtılması ve analiz edilmesi, hayatın anlamsız akışı içinde hayali bir kalıp arayışı olarak düşünülebilir. Bu yeniden yapılandırılmış olaylardan en önemlisi, muhtemelen Firavun ve ordusunun Kızıldeniz'de boğulmasıdır. Din adamları, peygamberler ve bilgeler, bu tür olayları ilahî kudretin tarihe karışması olarak görmüşlerdir. Hıristiyanlar da bu olay üzerinde çok düşünmüş, İsa'nın ölümden yaşama geçişinin sembolik bir habercisi olduğu sonucunu çıkarmışlardır; aynı zamanda Hıristiyan'ın umutsuzluk ve çaresizlikten yeni bir yaşama ve umuda geçişini simgeleyen bir vaftiz halini de almıştır. Kur'ân'da Kızıldeniz'den geçiş olayı *furkân* olarak adlandırılmaktadır; bu, kurtuluş ve adil olanın olmayandan ayrılması anlamına gelen bir kelimedir. Kur'ân'ın kendisine de zaman zaman Furkân denir, çünkü inançlıların yaşamlarını belirgin bir şekilde değiştirirken, onları yakınlarından, akrabalarından ve kabile üyelerinden sert bir şekilde ayırmıştır.

Andolsun, biz Mûsâ ile Hârûn'a, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için o Furkân'ı (Tevrat'ı)

bir ıfık ve öğüt olarak verdik.

Onlar, görmedikleri halde Rabblerinden içten içe korkarlar.

Onlar kıyamet gününden de korkarlar.

İşte bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz mübarek bir öğüttür.

*Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?**

* Sure 21:49.

Müslüman toplumu yöneterek ve olayları yorumlayarak Kur'ân'ın ortaya çıkışı, Tanrı'nın dünyevi işlerdeki varlığını gösteren bir işaret olarak algılanmıştır.

Bedir Savaşı'nın kendisi de bir furkân, bir kurtuluş işaretidir. Tanrı, Müslümanların zaferiyle adil olanları olmayanlardan ayırmıştır; tıpkı Kızıldeniz'de Mısırlılar ve Yahudiler arasında bir ayırım yaptığı gibi.

“İsrailoğulları'ndan kaçalım,” diye bağırdı Mısırlılar. “Yehova onlar için Mısırlılara karşı savaşıyor!” “Elini denize uzat,” dedi Yehova, Musa'ya, “sular Mısırlıların, savaş arabalarının ve atlılarının üzerine kapansın.” Musa elini denize doğru uzattı ve gün sona ererken, deniz yatağına geri döndü. Kaçan Mısırlılar doğruca denizin içine yürüdüler ve Yehova onları denizin ortasında boğdu ve gün sona ererken, deniz yatağına döndü. Geri dönen sular Firavun'un bütün ordusunu, savaş arabalarını ve atlıları yuttu; hiçbirini kurtulamadı. Ama İsrailoğulları kuru topraktan yürüyerek denizin içinden geçmiş, su iki taraflarında birer duvar gibi yükselmişti. O gün Yehova İsrailoğulları'nı Mısırlılardan kurtardı ve İsrailoğulları Mısırlıların kıyıdaki cesetlerini gördü. İsrailoğulları, Yehova'nın Mısırlılara karşı büyük gücüne tanık oldu ve insanlar Yehova'ya taptı; Yehova'ya ve Musa'nın O'nun hizmetkârı olduğuna inandılar.*

Hz. Muhammed, İncil'i hiç okumamıştı ama ruhunu anlıyordu, çünkü kendi dinsel vizyonu da aynı içsel dinamiklere sahipti. Bedir Savaşı'nın yapıldığı gün, Allah, Müslümanları Kureyşlilerden kurtarmıştı ve Müslümanlar, Kureyşli liderlerin cesetlerini savaş alanında görmüşlerdi; Müslüman-

* Exodus 14:25-31.

lar, Allah'ın Kureyşlilere karşı büyük gücüne tanık olmuş, Allah'a ve Hz. Muhammed'in O'nun hizmetkârı olduğuna inanmışlardı. Ama aradaki fark, bu bir tarihi olayın mitolojik anlatımı değildi; Müslümanların şaşkın bakışları altında gerçekten olmuştu! Yahudiler, her yıl bu furkânı anarlar; fakat Hz. Muhammed, Yom Kippur orucunun Kızıldeniz zaferi için olduğunu sanırken yanılıyordu. Taberî şöyle demektedir:

Peygamber Medine'ye geldiğinde, Yahudilerin Aşure gününde oruç tuttuklarını gördü ve onlara sordu; Yahudiler, bunun Allah'ın Firavun'u ve askerlerini boğarak Musa'yı ve ona inananları kurtardığı gün olduğunu söylediler. Hz. Muhammed, "Onlardan daha fazla hakkımız var," dedi ve o gün kendisi oruç tutarken, diğerlerini de oruç tutmaya zorladı.*

O dönemde, Hz. Muhammed Müslümanlar için Yahudilik inancını temel alan bir dinsel yaşam tarzı oluşturmaya çalışıyordu ama Bedir Savaşı'ndan birkaç hafta önce, kibleyi değiştirmekle İslâmiyet'i eski inanç sistemlerinden ayırmıştı. Zaferden birkaç gün sonra, Ramazan ayının 9'unda, Müslümanların artık Aşure orucu tutmaya mecbur olmadıklarını açıkladı; bunun yerine Bedir Savaşı'ndaki kendi furkânlarının onuruna kendi özel Ramazan oruçlarını tutacaklardı. İlk kez Mart 625'te tutulan Ramazan orucu, İslâm inancının beş temel uygulamasından biri oldu.

Ama Hz. Muhammed yeni durumun daha karanlık bir yanı olduğunu da görebiliyordu, çünkü Müslümanlar, Kureyşlilere karşı tam bir savaş açmışlardı. Mekke, prestijiyle ayakta

* *Tariq ar-Rasul wa'l-Muluk* 1281, quoted in W.Montgomery Watt, *Muham-mad at Medina* (Oxford, 1956), p. 205.

duruyordu; dolayısıyla eğer büyük bir Arap gücü olarak varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa, Kureyşliler Bedir Savaşı'nın intikamını alacaklardı. Elli ölünün intikamını almalıydılar. Bunun sonucunda, Müslüman toplum yine kendine rağmen yeni bir mücadele dönemine girdi. Ama Kızıldeniz sonrasında tam bir ırk savaşı başlatan İsrailoğulları'nın aksine, Hız. Muhammed'in Kureyşlileri yok etmek gibi bir niyeti yoktu. Onları bir şekilde kazanacaktı ve bu amaçla, savaşın hemen sonrasında Kureyşli esirlere iyi davranılmasını sağlamıştı. Savaştan sonra iki esirin öldürülmesine izin vermişti, çünkü o ikisi, hicretten önce kendisine zorlu bir entelektüel saldırıda bulunmuşlardı. Ama diğer esirler güvenli bir şekilde Medine'ye getirildi ve onları esir alan insanların evlerinde konuk gibi ağırlanmaları sağlandı. Kur'an, savaş esirlerine karşı insanca bir politika geliştirmeye başlamıştı. Kur'an, savaş esirlerine hiçbir şartla kötü davranılmamasını, ya serbest bırakılmalarını ya da fidye karşılığında iade edilmelerini emrediyordu. Eğer fidye ödenmezse, esirlere özgürlüklerini kazanmak için çalışma şansı tanınmalıydı. Onu esir alan kişi, kendi kaynaklarıyla ödemeyi yapmasına yardımcı olmalıydı ve esirleri serbest bırakmak, erdemli bir hareket olarak görülüyordu.* Daha sonraki bir hadis, Müslümanların esirlerine kendi ailelerinden insanlar gibi davranmalarını söylemektedir. Hız. Muhammed şöyle demişti: "Onları kendinizi beslediğiniz gibi besleyin, kendiniz giyindiğiniz gibi giydirin ve onlara zor bir iş yaptırmanız gerekiyorsa, siz de yardım edin."*** Ne var ki bu Kur'an yasaşı, bugün Müslümanlar tarafından alınan rehinelere karşı yapılanlarla kesinlikle zıt düşmektedir.

* Sure 47:5, 24:34, 2:178.

** Quoted in Muhammad Zafrulla Khan, *Islam: Its Meaning for Modern Man* (London, 1962), p. 182.

Mevcut mücadelede esir alınırken, aslında hiçbir şey İslâm kurallarına uygun değildir. Beyrut'ta ele geçirdikleri esirlerle kötü davranan ve evlerine dönmelerine izin vermeyen Şîî Müslümanları, bunu “İslâm” adına yapmamaktadırlar; aslında, davranışları dinlerinin kutsal ve merkezi emirlerine aykırıdır.

Bedir Savaşı'nda alınan esirler, tanınmayan düşmanlar değil, Muhacirlerin yakın dostları ve akrabalarıydı. Hz. Muhammed'in hanımı Sevde kuzeni ve kayınbiraderi Süheyl'i yüz kızartıcı bir şekilde elleri arkadan bağlanmış halde odanın bir köşesinde otururken gördüğünde, kendini tutamamıştı. Eski kabile dürtüleri aniden yeni Müslüman ideolojisine baskın gelmişti. “Ey Ebu Yezid,” diye azarlamıştı Sevde, “çok çabuk teslim olmuşsun. Oysa soylu bir şekilde ölmen gerekirdi.” Ama o anda odaya giren kocası tarafından hemen azarlandı: “Sevde! Allah'a ve Peygamberine karşı mı geleceksin?”* Ama Hz. Muhammed'in kendi akrabalık duyguları da çok güçlüydü. Amcasının ve kuzenlerinin ne halde olduklarını düşünerek uyuyamamış, salıverilmelerini emretmişti. Öte yandan, insancıl yaklaşım sonuç getirmişti. Esirlerden bazıları Müslüman yakınlarının yeni toplumlarında nasıl yaşadıklarını görünce o kadar etkilenmişlerdi ki İslâm inancına dönmüşlerdi. Belki de bunlardan en etkileyici olanı, Umeyr b. Vehb'in din değiştirmesiydi. Mekke'ye döndüğünde, kabile üyelerinden biri olan Safvân b. Ümeyye onu Medine'ye geri dönüp Hz. Muhammed'i öldürmesi için ikna etti. İbn Vehb geri döndü ama Hz. Muhammed onu yakaladı ve Umeyr sonunda Müslüman oldu.

* İbn İshaq, *Sıra* 459, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 309.

Esirlerden biri, Hz. Muhammed'in hâlâ eski şirk dinine sadık olan damadı Ebu'l-As idi. Mekke'de yaşayan hanımı Zeynep – Hz. Muhammed'in kızı – kendi topladığı fidye parasıyla bir zamanlar Hatice'ye ait olan bir bileziği kocasının kardeşi Âmir ile Medine'ye gönderdi. Hz. Muhammed bileziği hemen tanıdı ve yüzü sarardı. Ebu'l-As'ı tutan Müslümanlara onu fidye parası almadan serbest bırakmaları için rica etti ve onlar da bu ricayı severek kabul etti. Ebu'l-As'ın İslâm inancına dönmesini umuyordu ama bu olmadı; Hz. Muhammed, ondan Zeynep'i ve küçük kızları Ümame'yi Medine'ye göndermesini istedi. Mücadelenin bu aşamasında, müşriklerle Müslümanların evliliklerinin yürümeyeceği anlaşılmaya başlıyordu. Ebu'l-As bunu üzülerək kabul etti; eşinin kendisinden ayrılmak istemeyeceğini biliyordu ama aynı zamanda artık Mekke'de kalmasının mümkün olmayacağını da görüyordu.

Zeynep ile tekrar bir araya gelme olasılığı, Hz. Muhammed için teselli edici olmuştu, çünkü Bedir Savaşı'ndan döndüğünde, o yokken kızı Rukıyye'nin öldüğünü öğrenmişti. Osman'ın acısı dindirilemeyecek boyutlardaydı ama Hz. Muhammed ona diğer kızı Ümmü Gülsüm'ü verdiğinde neşelendi. Hz. Muhammed, en küçük kızı Fâtıma ile birlikte Rukıyye'nin mezarını ziyaret etti ve kızının gözyaşını cüppesinin köşesiyle sildi. Fâtıma artık yirmi yaşındaydı ve evlenme çağına gelmişti. Ebû Bekir ve Ömer, konuyla ilgili Hz. Muhammed'e yaklaşmışlardı ama Peygamber, kızını kendisiyle birlikte büyümüş olan evlatlığı Ali'ye vermek istiyordu. Ali son derece yoksul olduğu için, başlangıçta tereddütlüydü; babası Ebû Tâlib'den ona hiçbir şey kalmamıştı. Ama Hz. Muhammed onu biraz teşvik edince, Bedir Savaşı'ndan birkaç hafta sonra çift evlendi.

Hemen hemen aynı dönemde, Hz. Muhammed de bir eş daha almaya karar verdi. Ömer'in kızı Hafsa yakın zamanda dul kalmıştı. Kocas ı Huneys b. Huzâfe, Habeşistan'dan Mekke'ye döndüğü zaman Hafsa ile evlenmişti ama Bedir Savaşı'ndan kısa süre sonra ölmüştü. Hafsa şimdi on sekiz yaşındaydı. Çok güzel ve becerikli bir kadındı; babası gibi o da okuyup yazabiliyordu ama yine babası gibi, cazibesine gölge düşüren bir öfkesi vardı. Hafsa'nın iddeti bittiğinde, Ömer onu Osman'a önermiş, Hz. Muhammed'in Osman'ı Ümmü Gülsüm ile evlendirmeye niyetli olduğunu fark edememişti. Sonra Ebû Bekir'e önermiş, o da sessiz kalmıştı. Bunun üzerine Ömer iki yakın dostunun bu kabalığ ından dolayı şikâyet etmek üzere Hz. Muhammed'e gittiğinde, Peygamber'in kendisini damat olarak önermesi onu hayrete boğdu. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in Hafsa'yı kendisi için düşündüğünün farkında olduğunu söyleyerek hemen kabalığını telafi etti. 625 yılının başlarında düğün yapıldı ve Peygamber'in en yakın iki dostuyla politik bağları mühürlendi; artık ikisinin de damadı olmuştu.

Ayşe, Hafsa'nın gelişine memnun olmuştu. Hz. Muhammed'in daha sonraki hanımlarını kıskanacaktı ama babalarının arasındaki dostluğun güçlenmesi, kızları da iki yakın dost haline getirmişti. Ayşe henüz çok küçük olduğundan, muhtemelen Hafsa bu ilk dönemde onun hâmis i olmuştu. Başlangıçta daha yaşlı kadınla dalga geçmekten doğal olarak hoşlanmakla birlikte, sonunda Sevde ile aralarında ortak bir rekabet doğmuştu. Bir gün ona bir oyun oynamaya karar verdiler. Sevde'ye, Müslümanlar için korku verici olan sahte peygamber deccanın geldiğini söylediler. Sevde bunu duyunca mutfak çadırına saklandı. Genç kadınlar kıkırdarak

Hız. Muhammed'e gidip şakalarını anlattılar ve o da hemen zavallı Sevede'yi kurtarmaya gitti; kadın saklandığı yerden çıktığında her yeri toz içindeydi ama deccalın gerçekte gelmediğini öğrenince o kadar rahatlamıştı ki iki "kız kardeş"i – Peygamber'in eşleri kendilerine böyle diyorlardı – azarlamak bile aklına gelmedi.

Ama iki genç kadın için hayat her zaman o kadar eğlenceli değildi. Ayşe onlu yaşlarının başlarındaiken bir gün Hız. Muhammed ondan bir savaş esirine göz kulak olmasını istedi. Ayşe'nin dikkati dağıldı ve adam kaçtı. Hız. Muhammed geri dönüp olanları öğrendiğinde çok öfkelenmişti: "Allah elini koparsın!" diye bağırdı Ayşe'ye, esiri yakalamak için evden koşarak çıkarken. Daha sonra esir tekrar yakalanıp geri getirildi ve Hız. Muhammed eve döndüğünde Ayşe'yi üzgün bir tavırla ellerine bakarken buldu. Bu kızın nesi vardı? İçine cin filan mı girmişti? Ayşe, Allah'ın hangi elini koparacağını merak ettiğini söyleyerek durumu açıkladı. Yaptığından utanan Hız. Muhammed, küçük kızdan hemen özür diledi ve Allah'a lanet okuduğu herkesi kutsaması için dua etti.

Bedir Savaşı'ndan sonra Hız. Muhammed'in pozisyonu iyice güçlenmişti ama bu durumdan bütün Ensâr memnun değildi. Zaferden dolayı heyecanlanmış ve gurur duymuş olan Müslümanlar, başka bir zaman Kureyşlileri yenmenin o kadar kolay olmayacağını biliyorlardı. Dolayısıyla Bedir Savaşı'nı izleyen yıl derin endişelerle geçti ve bu endişe, Mekkelilerin Hız. Muhammed'e karşı mücadelelerinde bedevi kabilelerinden destek istediği duyulunca daha da arttı. İbn Übeyve grubu, İslâm inancının Medine'ye ölümcül tehlike getirdiğini iddia ederek bu korkulara oynadılar. Doğru, Hız. Muhammed gelmeden önce vaha toplumu yıkılmanın eşiğindeydi ama şimdi bütün Arabistan onlara düşman olmuştu. Bu korkular tamamen

anlaşılabilirirdi. İbn Übey, vahiylerle boyun eğmeye daima hazır olduğunu ama Hz. Muhammed’e kişi olarak boyun eğmeyi reddettiğini, çünkü Medine’yi tehlikeli bir savaşa sürüklemekte olduğunu söyledi. Ama Kur’ân’ın vurguladığı gibi, Hz. Muhammed’in kararlarını vurgulayan ve cihâdın gerekli olduğunu doğrulayan vahiyler geldiğinde, muhalefet daha fazla ileri gidemedi ve bazen ölesiye korktukları belliydi.*

İbn Übey, Hz. Muhammed’in Medine’deki yeni pozisyonundan endişe duyan ve Mekke’yi doğal müttefik olarak gören Yahudi kabileleri tarafından destekleniyordu. Örneğin, zaferden hemen sonra, Ka’b b. el-Eşref – Beni Nadir’den bir Yahudi şair – doğruca Mekke’ye gitmiş ve Kureyşlilere ölülerinin intikamını almak için Hz. Muhammed’in üzerine yürümeye teşvik eden şiirler okumuştı.

*O dünya ki öldürüldüklerinde
Parça parça olup insanları sarar
Bilgiyi yayan her kimse
Ya mücadeleye itilir ya da yaşar
Korkak, kör ve sağır olarak***

Ka’b’ın sözleri, Medine’de herkesin Hz. Muhammed’i desteklemediğini Kureyşlilere açıkça gösteriyordu. Yahudi kabileleri inatçıydı. Büyük ordulara, etkileyici savaş güçlerine sahipti ve Mekkelilerin saldırması durumunda, hemen Kureyşlilere katılabilirlerdi. Arabistan’da şiir çok önemliydi ve Ka’b’ın sözleri, Kureyşlilerin yenilgiden sonra içine düştükleri depresyondan ve acıdan sıyrılmasını sağlamıştı.

* Sure 47:22.

** İbn İshaq, *Sira* 543, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 361.

Felaketten sonra Ebû Süfyân Mekke’de en önemli adamlardan biri olmuştu. Diğer liderlerin birçoğu savaşta ölmüştü ve Hz. Muhammed’in kendisine düşman olan amcası Ebû Leheb de Bedir Savaşı’ndan kısa süre sonra öldü. Dolayısıyla, Hz. Muhammed’e karşı mücadeleyi Ebû Süfyân yönetecekti. Konseyin özel bir toplantısında, Suriye’den güvenli bir şekilde getirdiği kervanın Medine’ye karşı savaşa adanmasına karar verildi ve Bedir Savaşı’ndan haftalar sonra, Ebû Süfyân yaklaşan şeyin habercisi olarak bir akına liderlik etti. 200 adamla birlikte Medine yakınlarına gelip kamp kurdu ve gece Yahudi Beni Nadir’in bölgesinde reis Sellâm b. Mişkân tarafından ağırlandı; bu görüşmede İbn Mişkân onunla durumu tartıştı ve Müslümanlar hakkında gizli bilgiler verdi. Ertesi gün adamlarıyla birlikte tarlaları talan etti, hurma ağaçlarını yaktı (bu, Arap prensiplerine tamamen zıt düşen ve savaş ilanı sayılan bir hareketti) ve tarlada çalışmakta olan iki Ensâr’ı öldürdü. Hz. Muhammed bunu duyar duymaz Müslümanlardan oluşan bir grupla peşlerine takıldı ama Kureyşliler hız kazanmak için erzaklarını atarak kaçtılar.

Yahudi kabilesi belirgin bir risk haline gelmişti. Eğer en güçlü iki kabilenin bölgesi olan Medine’nin güneyinde bir Mekke ordusu kamp kurabiliyorsa, Yahudi orduları da müttefik olarak gördükleri Kureyşlilere katılabilirlerdi. Eğer Kureyşliler şehre kuzeyden saldırırsa, Yahudi kabileleri de arkadan saldırarak Müslümanları aralarına alabilirlerdi. Hz. Muhammed bu gidişata bir son vermesi gerektiğini anladı. İslâm inancını seçen eski Yahudiler, üç kabilenin en küçüğü olan Beni Kaynuka’nın Müslüman topluma özellikle düşman olduğunu ona bildirdiler. Hicret’ten önce, İbn Übey’in müttefikiydiler ve Bedir Savaşı’ndan sonra, Hz. Muhammed

ile anlaşmalarını bozmaya ve eski ittifakı yeniden sağlayarak Peygamber'den kurtulmaya karar vermişlerdi. Bölgeleri Medine'nin merkezine yakındı; diğer iki kabilenin aksine, erkekler çiftçi değil, demirci ve zanaatkârdı. Bedir Savaşı'ndan ve Ka'b'ın Mekke'ye gidişinden kısa süre sonra, Hz. Muhammed onları kendi bölgelerinde ziyaret etti ve ortak dinî gelenekleri adına kendisini peygamber olarak kabul etmelerini istedi. Kaynuka Yahudileri sınırlı bir sessizlikle onu dinlediler ve topluma katılmaya niyetleri olmadığını açıkladılar. "Ey Muhammed, bizim senin insanların olduğumuzu düşünüyorsun. Kendini kandırma, çünkü Bedir'de savaş bilgisi olmayan insanlarla karşılaştın ve bundan yararlandın; Tanrı adına, eğer seninle savaşırsak, gerçek erkekler olduğumuzu anlayacaksın!"* Bu tehditten sonra, Hz. Muhammed geri çekildi ve gelişmeleri görmek için bekledi.

Birkaç gün sonra Kaynuka bölgesinde bir olay yaşandı. Yahudi demircilerden biri, orada alışveriş yapan bir Müslüman kadına oyun oynadı; kadının eteğini gizlice giysilerinin üst kısmına iğneledi, böylece kadın ayağa kalktığı anda belden aşağısı olduğu gibi ortaya çıktı. O dönemde Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki gerginlik öylesine had safhadaydı ki Ensârdan biri öfkeli bir çılgınlıkla demircinin üzerine atıldı ve olay büyürken bir Yahudi ve bir Müslüman öldü. Kayıplar neredeyse eşitti ve anlaşmazlıkları çözmekle görevli olduğu için Hz. Muhammed çağrıldı. Ama Yahudiler onun işe karışmasını istemediler, kendilerini kalelerine kapattılar ve Arap müttefiklerini yardıma çağırdılar. Kaynuka'da 700 savaşçı vardı ve eğer Arap müttefikleri çağrıya cevap verip gelmiş ve Kaynuka Yahudileri ile güçlerini birleştirmiş olsaydı, Hz.

* Ibid., 545, p. 363.

Muhammed onları asla yenemezdi. İbn Übey, Kaynuka'ya yardım etmek istedi ve diğer müttefik Ubeyde b. Sâmit'e danıştı. Ama Ubeyde inançlı bir Müslüman idi ve Hz. Muhammed ile anlaşma yaptığı zaman eski Yahudi ittifaklarının bozulduğuna işaret etti. İbn Übey yardım edemeyeceğini anladı, çünkü Arapların geri kalanı Peygamber'i destekliyordu. Kaynuka, Hz. Muhammed ve Muhacirlere karşı bir isyan başlatmayı ummuştu ama bunun yerine, kendilerini Medinelî Arapların kuşatması altında bulmuşlardı. İki hafta boyunca İbn Übey'in bir şeyler yapabilmesini beklediler ama sonunda kayıtsız şartsız teslim oldular.

İbn Übey hemen Hz. Muhammed'e giderek onlara merhametli davranmasını istedi ve herhangi bir cevap alamadığında, Peygamber'in yakasına iki eliyle yapıştı. Hz. Muhammed öfkeden bembeyaz kesildi ama İbn Übey ısrar etti: Geçmişte kendisine sık sık yardım etmiş olan eski müttefiklerini nasıl terk edebilirdi? Hz. Muhammed'in kendi açısından sonuna kadar haklı olduğunu biliyordu; Arabistan kanunlarına göre, isterse bütün kabileyi kılıçtan geçirebilirdi ama Hz. Muhammed, vahadan hemen gitmeleri şartıyla Kaynuka'yı serbest bıraktı. İbn Übey, onları Medine'den çıkarmakla görevlendirildi. İbn Übey'in onlara yardım edecek gücü olmadığını gördüklerinde, Yahudiler gitmeyi kabul ettiler. Bir kumar oynamış ve kaybetmişlerdi, çünkü Hz. Muhammed'in sahip olduğu gücü küçümsemişlerdi; eski sistemin çoktan yıkılmış olduğunu anlamamış, Arap müttefiklerinin eski sistemi kurtarmak için fırsat kolladığına inanmışlardı. Hayatta kalmalarının büyük bir şans olduğunu bildikleri için hiç itiraz bile etmeden vahadan ayrıldılar. İslâm öncesi dönemde kabileler sık sık vahadan kovulurdu ve bu yüzden, Kaynuka böyle bir

cezayı normal bulmuştu. Vâdi'l-Kurâ adında başka bir Yahudi gruba sığındılar ve Suriye sınırına yerleştiler.

Biz Batılılar için Hz. Muhammed'in Medine'deki Yahudilere davranışlarını anlamak çok zordur, çünkü kendi geçmişimizden çok fazla utanç verici hayaletleri karşımıza getirmektedir. Ama Hz. Muhammed'in vahadaki üç büyük Yahudi kabileye karşı tutumu, yaklaşık bin yıl boyunca Hristiyan Avrupa'yı etkisi altına alan ırksal ve dinsel nefretten ve Yahudi soykırımından çok farklıydı. Hristiyanların gerçek dışı korkuları, nihayet Hitler'in Yahudilere karşı başlattığı dünyevi haçlı seferiyle ifadesini bulmuştu. Hz. Muhammed'in bu tür fantezileri ya da korkuları yoktu; Medine'yi Yahudilerden arındırmaya filan çalışmıyordu. Kaynuka ile kavgası tamamen politikti ve sözleşmeye bağlı kalıp Müslümanlar ile barış içinde yan yana yaşayan daha küçük Yahudi klanlarına asla yayılmamıştı.

Bu, Müslüman toplum için çok tehlikeli bir dönemdi; her an Mekke'den bir saldırıyla karşılaşabileceklerini biliyorlardı ve içlerinde düşman barındıramazlardı. Kaynuka'nın vahadan kovulması, İbn Übey ve Beni Nadir gibi diğer potansiyel düşmanlar için bir uyarıydı. Hz. Muhammed'in uğraşılacak bir adam olmadığını gösteriyordu. Birkaç ay sonra şair Ka'b Medine'ye döndüğünde ve ayaklanma başlatmak için daha kışkırtıcı şiirler yazmaya başladığında, Hz. Muhammed onu öldürttü. Hz. Muhammed, düşman şairlere karşı daima tetikleydi; daha önce gördüğümüz gibi, sözlerinin yarı büyü gücü olduğuna inanılıyordu. Arabistan'da bir şair ölümcül bir silah olabilirdi ve Hz. Muhammed, onun Medine'deki dostça olmayan grupları kışkırtmasına ya da bedevilerin Medine'ye karşı Ebû Süfyân koalisyonuna katılmayı teşvik eden söz-

lerden etkilenmesine izin veremezdi. Kaynuka'nın yenilgisi Beni Nadir'i uslandırmıştı ve Ka'b öldürüldüğünde, Hz. Muhammed'e gidip en önemli adamlarından birini öldürttüğünden şikâyet ettiler. Hz. Muhammed, onların da Ka'b kadar kendisine düşman olduklarını ama sakın davrandıklarını biliyordu ve onlara muhalif görüşlere ve düşüncelere hoşgörü gösterebileceğini ama isyana teşvik edici eylemlere izin vermeyeceğini söyledi. Sonra sessizliklerini ve güvenliklerini garantilemek için Nadir ile özel bir anlaşma yapmayı önerdi. Beni Nadir bunu memnuniyetle kabul etti. Mekkelilerin saldırmasını beklerken, Hz. Muhammed evdeki muhalefeti başarılı bir şekilde bastırmıştı.

Hz. Muhammed bu krizi çözmekte gösterdiği ustalık sayesinde Medine'deki pozisyonunu daha da güçlendirdi ama hâlâ toplumun lideri konumunda değildi. Ubeyde b. Sâmit'in desteği olmadan, Kaynuka ve İbn Übey ortak tehdidini atlatamazdı. Kaynuka'nın geride bıraktığı malların beşte biri, *humus* Hz. Muhammed'e verildi. Bir reisin kabilesi adına bu tür ganimetlerin çeyreğini alması gelenektir. Hediyeler dağıtması, yoksullarla ilgilenmesi ve konuk ağırlaması beklenirdi. Beşte bir olması, Hz. Muhammed'i diğer reislerden bir parça ayırıyordu ama yine de önemli bir pozisyona sahip olduğunu gösteriyordu. Mekkelilerin saldırısını gergin bir şekilde beklerken, Hz. Muhammed Bedir Savaşı'nda kazandığı prestiji dikkatle pekiştiriyordu. Mekkelilerin propagandasıyla harekete geçen göçebe kabilelerden birinin Medine bölgesini işgale hazırlandığını öğrendiği her seferinde saldırgan bir şekilde üzerlerine yürüyor, Müslüman ordusu oraya geldiği anda muhalefet siniyordu. Yaz sonlarına doğru, Kureyşlileri bir kez daha küçük düşürdü. Bedir Savaşı'ndan beri ker-

vanlar Suriye'ye giderken Kızıldeniz yolunu kullanamamıştı ama Saffân b. Ümeyye, Irak'a giden Necid yolunu izleyerek Medine'nin doğusundan geçmeye karar verdi. Bu yol elverişsizdi, çünkü su kaynakları arasındaki mesafe birbirinden çok uzaktı ama Safvân, 100000 dirhem değerinde gümüş taşıyanlara ek olarak fazladan su develeri de göndermişti. Hz. Muhammed kervanın haberini aldı ve yolunu kesmek için Zeyd'i yolladı. Zeyd ve adamları, Karade Kuyusu'nda dinlenen kervanı hazırlıksız yakaladılar; Bedir Savaşı'ndan sonra Müslüman askerler korkuyla anılıyordu ve Mekkeliler onların gelişini gördükleri anda kervanı arkalarında bırakarak korku içinde kaçıştılar.

Kureyşliler Medine'ye yapacakları saldırının hazırlıklarını hızlandırdılar ama kış geçene kadar beklediler. 11 Mart 625'te, 3.000 deveye 3.000 adam ve 200 atlı Mekke'den ayrılarak Medine'ye doğru yola çıktılar. Ehâbiş, Taifli Sakif ve Abdumenât adlarıyla bilinen bedevi kabileleri de Kureyşlilere katılmıştı. 21 Mart'ta ordu Medine yakınlarına ulaştı ve vahanın kuzeybatısındaki Uhud Dağı önlerinde kamp kurdu. Hz. Muhammed ve Medineliler, ordunun nihayet yola çıktığını bir hafta önce öğrenmişlerdi. Tarlalardaki ekinleri kurtaracak zaman yoktu ama civardaki insanların hepsini getirip develer, sığırlar, koyunlar ve keçilerle birlikte şehre sokmayı başardılar. Ordu oraya ulaştığında, Medineli liderler bir savaş şûrâsı topladılar. En deneyimli olanlar, son derece dikkatli davranmaya zorluyordu; herkes şehrin içinde kalmalı ve düşmanla karşılaşmak üzere dışarı çıkmaya yanaşmamalıydı. Arabistan'da bir kuşatmayı sürdürmek çok zordu ve çeşitli yerlerde bu planı izleyen klan ya da kabileler, savaşımdan gitmeye zorlanmışlardı. Ama genç kuşaktan bazıları hareket istiyordu. Bedir Savaşı'nda Hz. Muhammed'in sadece 350 adamla düşmanı yendiğini söylü-

yorlardı. Allah onlara yine yardım ederdi elbette. Kureyşlilerin şehrin dışındaki ekinlerini yakıp yıktıkları düşüncesine tahammül edemeyen çiftçiler de onları destekliyordu.

Ama sonunda herkes yatıştı; özellikle de Sa'd b. Muâz onlara ateşle oynadıklarını söyledikten sonra. Hız. Muhammed'e artık şehirde kalmaya hazır olduklarını söylediler ama Hız. Muhammed hâlâ savaşıma taraflısıydı. "Bir peygamber zırhını kuşandığında," diye açıkladı, "savaş bitene kadar çıkarması doğru değildir."* Bu noktada herhangi bir hata ölümcül sonuçlar doğurabilirdi. 22 Mart'ta, Hız. Muhammed en sevdiği atına bindi ve yaklaşık bin adamı, otuz kilometre kadar ötede bekleyen üç kat daha büyük bir orduyla karşılaşmak üzere Uhud'a doğru götürdü. Yahudiler, Şabat günleri olduğu için savaşımayı reddettiler ama Müslümanlar, onların Mekke'nin zafer kazanması için dua ettiğini gayet iyi biliyordu. Ordu Medine ile Uhud arasında kamp kurdu ve sabah İbn Übey üç yüz adamı şehre geri götürerek fire verdirdi. Kararıyla ilgili Hız. Muhammed'e haber vermeye bile gerek görmedi ama Ensârdan bazılarına kesin intihar anlamı taşıyan bu saçma seferden uzak durmak istediğini söyledi. "Bana itaatsizlik etti ve yargı yeteneği olmayan gençlere uydu," dedi. "Burada neden hayatlarımızı kaybetmemiz gerektiğini anlamıyorum."** Karar onursuz olsa bile, anlaşılırdı ama İbn Übey daha derin bir oyun oynuyor olabilirdi. 617 yılında Buâs Savaşı'ndan çekildiğinde, tam bir zaferin mümkün olmadığını, bunun kendisi için iyi bir şans olduğunu ve Medine'nin kralı bile olabilece-

* Muhammad ibn Umar al-Waqidi, *Kitab al-Maghazi* 214, quoted in Martin Lings, *Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources* (London, 1983), p. 176.

** Ibn Ishaq, *Sira* 559, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 372.

ğini anlamıştı. Eğer Hz. Muhammed yenilirse – muhtemelen öyle olacak gibi görünmüştü – İbni Ubay kendisini felaketten ayrı tutacak ve parçaları toplamak için hazır olacaktı.

Dolayısıyla ertesi sabah Kureyşlilerin karşısına dikildiklerinde, Müslümanlar tehlikeli bir şekilde zayıflamış bir ordu halindeydiler. Ön safları ortasında Ebû Süfyân duruyordu ve sağ tarafta Mahzûm kabilesinden Halid b. Velid, sol tarafta ise Ebû Cehil’in oğlu İkrime kanatları tutmuştu. Savaştan önce Ebû Süfyân öne çıkarak Evs ve Hazrec’e Hz. Muhammed’i terk edip evlerine dönmelerini söyledi; Mekke’nin onlarla bir alıp veremediği yoktu. Ama Ensâr meydan okuyan bir tavırla bağırarak cevap verdiler ve Peygamber’i asla terk etmeyeceklerini söylediler. Hz. Muhammed’in vahaya gelişinden sonra Mekke’ye geçen Medineli tektanrıci Ebû Âmir öne çıkarak insanlara seslendi. “Ey Evsliler,” diye seslendi kendi kabilesine, “Ben Ebû Âmir’im.” “Allah gözünü kör etsin, seni saygısız hain!” diye cevap geldi. Ebû Âmir çok şaşırmıştı; Mekke’deyken, tek sözüyle Evslilerin Kureyşlilerin tarafına geçeceğini söyleyerek övünmüştü. Şimdi savaşçıların arasına çekilirken kendi kendine mırıldanıyordu: “Onlardan ayrıldığımdan beri kötülük halkımı ele geçirmiş.”**

Ordular birbirlerine doğru ilerlemeye başladılar. Mekkeli savaşçıların arkasında Ebû Süfyân’ın karısı Hind, diğer soylu kadınlarla birlikte yürüyor, tef çalarak şarkı söylüyordu:

*Eğer ilerlersen sana sarılırız
Ayağının altına yumuşak halılar atarız
Eğer geri çekilirsen seni bırakırız
Bırakır ve bir daha sevmeyiz.***

* Ibid., 562, p. 374.

** Ibid.

Hind, Hz. Muhammed'den daima nefret etmişti ama Bedir Savaşı'nda babası Utbe b. Rebia ve iki oğlunu kaybetmiş, teke tek dövüştü Utbe'yi öldüren Hamza'nın ciğerini yiyeceğine yemin etmişti. Savaş başladı. Kaynaklar karışık olduğu için neler olduğunu tam olarak söylemek zor. Başlangıçta Müslümanlar kendi başlarına idare ediyorlardı. Hz. Muhammed, Bedir Savaşı'nda başarılı olan taktiğiyle savaşçıları yine birbirlerine yakın dizmişti ve bir noktada, düşmanı neredeyse püskürtecek gibi görünmüşlerdi. Ancak sonra Müslüman okçular emirlere uymamış, safları bozmuş ve zekice bir süvari manevrasıyla arkadan yaklaşan Halid'in saldırısına uğramışlardı. Müslümanlar kaçışmaya başlamışlardı. Hz. Muhammed onları durdurmaya çalıştı fakat başına aldığı bir darbeye bayılıp yere düşünce, öldüğü haberi hızla yayıldı.

Oysa Hz. Muhammed sadece kendinden geçmişti. Bir koruluğa taşındı ve çabucak kendine geldi. Ama Kureyşliler haberle ilgilenmediler; öldüğünü duydukları anda savaşmayı bırakmış, zaferlerini sonuna kadar kovalamamışlardı, dolayısıyla Müslümanlar oldukça düzenli bir şekilde geri çekilebilmişlerdi. Yirmi iki Mekkeli ve altmış beş Müslüman öldürülmüştü ama bu, Kureyşliler için büyük bir zafer değildi. Hz. Muhammed'i öldürmeyi başaramamış ve Müslümanlardan kurtulamamışlardı. Ölen Müslümanlardan sadece üçü Muhacirdi – Hamza, Abdullah b. Cahş ve Mus'ab – ve gerisi Ensârdı. Savaştan sonra cesetlerin kafalarını keserek bedevi müttetikleri işaretlemişlerdi. Kureyşlilerden biri Hamza'nın karnını yarmış, ciğerini çıkarmış ve Hind'e getirmiş, o da yeminini yerine getirmek için kocaman bir lokma ısıırıp yemişti. Kadın sonra Hamza'nın burnunu, kulaklarını ve cinsel organını kesmeye başladı; bu arada diğer kadınları da diğer cesetlere aynı şeyi yapması için teşvik ediyordu. Savaş alanından

ayrıldıklarında bilezikleri, küpeleri ve yakaları kan içindeydi; Bedeviler ve kendi kadınlarından bazıları bu görüntüden hoşlanmamış, bunun davalarını kirlettiğini düşünmüştü.

Ordusu savaş alanından ayrılmadan önce, Ebû Süfyân, Hz. Muhammed'in ölmediği haberini aldı. Medine ile mücadele henüz sona ermemiştir. "Gelecek yıl Bedir'de!" diye bağırdı, meydan okuyarak. Hz. Muhammed'in adına Müslümanlardan biri bağırarak cevap verdi: "Evet, bu randevumuz olsun!"* Verdikleri ağır kayıplara rağmen, Müslümanlar yeterince iyi durumdaydı. Üç gün boyunca Mekke ordusunu izlediler. Hz. Muhammed geceleri ordusuna kamp kurdururken adamlarını birbirlerinden olabildiğince uzağa göndererek ateşler yakıyor, böylece orada çok büyük bir ordu olduğu izlenimini uyandırıyor. Bu hile, Medine'ye dönüp Müslümanları yok etmeyi düşünen Kureyşlileri caydırdı.

Ama bu zayıf bir teselliydi. Uhud Savaşı'ndan sonra Müslümanların morali bozulmuştu. Bedir zaferi kurtuluş işareti ise, Uhud yenilgisi Allah'ın Hz. Muhammed'i terk ettiği anlamına mı geliyordu? Kur'ân, üçüncü surede bu endişeleri yanıtladı ve felaketten Allah'ın sorumlu tutulamayacağını, suçlanacak tek kişinin Müslümanların kendisi olduğunu bildirdi. Sefer süresince kavgacı, isyankâr ve disiplinsiz davranmışlardı. Ama Uhud Savaşı'nın da özgün bir işaret özelliği vardı: Gerçek Müslümanlar ve İbn Übey ile kaçan korkakları ayırmıştı.

Tahmin edileceği gibi, İbn Übey ve Yahudiler sevinçliyidiler. İbn Übey ve destekçileri, onun politikası izlenmiş olduğu takdirde bu kadar kayıp verilmeyeceğini söylüyorlardı. Yahudiler, Hz. Muhammed'in peygamberlik özellikleri taşımayan hırslı

* Ibid., 583, p. 386.

bir adam olduğunu iddia ediyorlardı; gerçek bir peygamberin bu kadar acı ve kayba yol açtığı görölmüş şey miydi? Ömer bu provokatörleri öldürmek istedi ama Hz. Muhammed onu yatıştırdı. Kureyşlilerin bir daha Müslümanları bu şekilde aşağılamayacağına ve bir gün yine Kâbe’de ibadet edeceklerine yemin etti. Ama sessiz özgüvenine rağmen, Uhud Savaşı prestijini sarsmış ve İbn Übey ile arasında bir uçurum yaratmıştı. O zamana kadar Müslüman muhalifler belli bir sınırı aşmamışlardı fakat Uhud olayından sonra İbn Übey, Hz. Muhammed’i yıkmak için her yolu denemeye başlamıştı. Savaştan sonraki cuma günü, İbn Übey camide toplum içinde aşağılanmıştı. Konuşmak için ayağa kalktığında, iki Ensâr onu kolundan yakalayarak oturmuş ve ihanetinden sonra çenesini kapalı tutmasının daha doğru olacağını söylemişlerdi. Öfkeyle yürüyerek cami-den çıkmış ve Hz. Muhammed’den af dilemeyi reddetmişti. Uhud Savaşı’ndan sonra Kur’ân ona ve grubuna yeni bir isim verdi; münafıklar, yani ikiyüzlüler. Ama W. Montgomery Watt, “fareler” kelimesinin daha doğru bir tercüme olacağını öne sürmektedir, çünkü Uhud Savaşı’nda tıpkı küçük fareler gibi deliklerine kaçmışlardır.*

Çözölmesi gereken başka sorunlar da vardı. Uhud Savaşı’nda altmış beş Müslüman öldükten sonra, arkalarında bakıma ihtiyacı olan eşlerini ve ailelerini bırakmışlardı. Bu yenilgiden sonra, Müslümanların dört kadın almasına izin veren bir vahiy geldi.

Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.

* Muhammad at Medina, p. 184.

Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer; dörder olmak üzere nikahlayın.

*Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.**

Hiz. Muhammed'in Batılı eleştirmenleri, bu çokeşliliği sadece erkeklerin şovenizmi olarak görmekteirler. *Harem* gibi popüler filmler, Müslüman şeyhlerin gerçek cinsel yaşamlarından çok, Batılıların bu konudaki fantezilerini yansıtmaktadır. çokeşlilik, delikanlıların cinsel yaşamlarını renklendirmek üzere tasarlanmamıştı; sadece bir sosyal yaşamaydı. Yetimler peygamberlik yıllarının başlarından beri Hiz. Muhammed'i endişelendiren bir konuydu ve Uhud'daki ölümler bunu daha da pekiştirmişti. Ölen adamlar arkalarında sadece dullar değil, yeni bir hâmiye ihtiyaç duyan kızlar, baldızlar ve diğer akrabalar da bırakmışlardı.

Muhtemelen Arabistan'da erkek azlığı yaşanıyor, bu da sık sık sömürülen evlenmemiş kadınların sayısında ciddi bir artış sağlıyordu. Kur'ân bu sorunla ilgilenmekte ve çokeşliliği bir çözüm olarak görmektedir. Böylelikle babasız kalan tüm kızlar evlenebilecekti ama yasa, ancak eşit davranıldığı takdirde bir erkeğin birden fazla kadın almasına izin veriyordu. Dolayısıyla hiçbir yetim kız iradesi dışında hâmiysiyle evlendirilmemeli, kendisine bir mal gibi davranılmamalıydı.** Kur'ân, boşanma konusunda da bir kural getirmektedir. İslâm öncesi

* Sure 4:3

** Sure 4:3.

dönemde, kadınlar hâlâ baba evinde yaşarken, bir kadın ya da erkek akrabaları ilişkiyi bitirebiliyordu. Kur'ân'da erkeğe boşanma isteğini geri çevirme yetkisi verilmektedir ama aynı zamanda kadını savunan bir madde de vardır. Arabistan'da, bir erkeğin evleneceği kadına mehir vermesi gelenektir. Bu, genellikle kadının erkek akrabaları tarafından paylaşıldı ama Kur'ân, mehrin doğrudan kadının kendisine verilmesini şart koşuyordu. Bugün bile, kadınlar bu parayla istediklerini yapmakta serbesttirler; bir hayır kurumuna bağışlayabilir, bir yüzme havuzu yaptırabilir ya da bir iş kurabilirler. Ama boşanma durumunda erkeğin mehri geri isteme şansı yoktur, dolayısıyla kadının güvencesi sağlanmıştır.*

Batılı eleştirmenler bu konuda sık sık Kur'ân'ı suçlar ve bunu eşitsizlik olarak görürler, oysa kadınların kurtuluşu ve güvenliği İslâm Peygamberi için çok önemliydi. Kur'ân'ın çifte standart uyguladığından şikâyet edilir: Örneğin miras kanunu, bir kadının erkek kardeşinin (aile kurmak için mehre ihtiyacı vardır) aldığından sadece yarısını alabileceğini bildirmektedir. Yine, kadınların kanun önünde tanıklıklarına izin verilmekte ama erkeklerin tanıklığının yarısı kadar değerli kabul edilmektedir. Yirminci yüzyıl açısından bakıldığında – şimdi bile kadınlara eşit haklar tanınması için mücadele verildiğini unutmamamız gerekir – Kur'ân'daki bu kanun yasaklayıcı, kısıtlayıcı gibi görünmektedir. Ama yedinci yüzyıldaki Arabistan'da tam bir devrimdi. İslâm öncesi çağda kız bebekler öldürülürken, kadınlar hiçbir hakka sahip değilken hayatın kadınlar için nasıl olduğunu bir düşünelim. Tıpkı köleler gibi, kadınlara da yasal kimlikleri olmayan aşağı varlıklar gibi davranılıyordu. Böylesine ilkel bir dünyada Hz.

* Sure 2:225-40; 65:1-70.

Muhammed'in kadınlar için yaptığı şey son derece sıra dışıydı. Bir kadının tanıklık yapabilmesi ya da kendi adına miras hakkı olması fikri, son derece şaşırtıcı ve hatta bazıları için akıl almazdı. Hristiyan Avrupa'da da kadınların benzer haklara sahip olabilmek için on dokuzuncu yüzyıla kadar beklemek zorunda kaldıklarını unutmamak gerekir: O zaman bile, kanun özellikle erkekleri destekliyordu.

Yine, çokeşliliği bu bağlamda ele almalıyız. Yedinci yüzyıldaki Arabistan'da erkekler istedikleri kadar kadınla evlenebilirken bu sayının dörtle sınırlanması, yeni bir sömürü için izin değildi. Dahası, Müslümanlara dört kadınla evlenme hakkı tanınırken, bunun için çok ciddiye alınan bir kriter de söz konusuydu. Bir erkek tüm hanımlarına karşı eşit davranabileceğinden emin değilse, tek eşli kalmalıydı.* Müslüman kanunları şu temel üzerine dayandırılmıştı: Bir erkek, eşlerinin her biriyle eşit süre birlikte olmalıdır; yasal ve maddi açıdan tüm eşlerine eşit davranmakla birlikte, bir erkek aralarından birine özel ilgi göstermemeli, hepsine eşit bir sevgiyle yaklaşmalıdır. İslâm dünyasında bu Kur'ân kriterlerine yerine getirmek için insan doğasının uygun olmadığı yaygın bir görüştür: Böylesine bir tarafsızlık ve eşitlik sağlamak imkansızdır ve Hz. Muhammed'in getirdiği kriterlerin doğal bir sonucu olarak, aslında Müslüman bir erkek, bir kadından fazlasıyla evlenmemelidir. Çokeşliliğin yasak olduğu ülkelerde, otoriteler bu yeniliği dünyevi değil, dinsel temellere dayandırmaktadırlar.

Uhud yenilgisinden sonra Medine'de Kur'ân erkeklerin egzotik harem kurmasını teşvik etmiyordu. Müslümanların evlenebileceği kadınların sayısını sınırlamakla kalımı-

* Sure 4:3.

yor, aynı zamanda onlardan gelecekte de inançlarına sadık kalmalarını istiyordu. Kur'ân, kız bebeklerin öldürülmesini kesin olarak yasaklamıştır: Bu, İslâm inancına dönen herkesin uymak zorunda olduğu bir kuraldır. Bu ölümcül doğum kontrolü yöntemini kullanmak yerine, Kur'ân Müslümanları tüm zayıf insanların – yaşlılar, yetimler ve bebekler – insan haklarına tamamen sahip olduğu ve eşit muamele gördüğü bir toplumda Tanrı'ya güvenmeye teşvik etmektedir.* İncil'in en güzel pasajlarından birinde, İsa havarilerine havada uçan kuşlara, kırlardaki çiçeklere bakmalarını ve gelecek için endişe etmemelerini söylemektedir: Tanrı onların bütün ihtiyaçlarını karşılayacaktır.** Buna benzer bir şekilde, Kur'ân da Müslümanları Allah'ın merhametini doğadaki işaretlerde bulmaya teşvik etmektedir. Zalimliklere ve cehalet döneminin sömürücü yöntemlerine başvurmadan Allah'a güvenmeli, O'nun sağlayacağı bir güven duygusunun tadını çıkarmalıdır. İhtiyacı olan kadınlarla evlenip büyük aileler kurmalı, Allah'ın onların hayatta kalmalarını sağlayacağına güvenmelidirler:

*Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.****

Bu, belli miktarda cesaret gerektiren bir inanç eylemiydi. Hz. Muhammed, toplumdaki zayıf kadınlarla ilgili endişesini gösteren kişisel bir örnek sunmuştur. Uhud Savaşı'ndan sonra dördüncü bir eş daha almış, Bedir Savaşı'nda şehit düşen Ubeyde

* Sure 6:152

** Matta 6:26.

*** Sure 24:33.

b. el-Hâris'in karısı Zeynep bnt. Huzeyme'ye bir ev sağlamıştır. Zeynep, aynı zamanda bedevi Âmir kabilesinin reisinin kızıdır ve böylece evlilik sayesinde politik bir ittifak da oluşmuştur. Mescidin yanında onun için bir ev inşa edilmiş, Zeynep de "kız kardeşleri" Sevde, Ayşe ve Hafsa'ya katılmıştır.

Hz. Muhammed, Müslümanları gelecekleriyle ilgili güven duymaya teşvik ediyordu ve birbirlerine adil davranabileceklerine inanırlarsa, Ebû Süfyân'ın Müslüman toplumu yok etmek için kurmaya çalıştığı dev koalisyona karşılık yeni sorumluluklar alabilirlerdi. Ama her zaman olduğu gibi, daha normal önlemler de alıyordu. Mekke ittifakına katılmalarını önlemek için, Medine'nin doğusundaki ve batısındaki bedevi kabilelerinin desteğini alması gerektiğinin de farkındaydı. Hz. Muhammed, bedevi kabilelerini etkilemek için akın grupları gönderdi ama 625 yılının yazında gerçekleşen iki olay, Medine'nin ne kadar kırılgan hale geldiğini açıkça gösterdi.

Necid'deki iki bedevi kabilesi, Hz. Muhammed'den İslâm inancı hakkında bilgi almak istemişlerdi: Üyelerinden bazıları Müslüman olmuştu ve Kur'ân'ı nasıl okuyacaklarını öğrenmek istiyorlardı, bu yüzden Hz. Muhammed onlara konuda en yetkin olan adamlarından altısını gönderdi. Yolculuk sırasında Mekke yakınlarındaki Reci' Kuyusu'nda dinlendiler ve o sırada Hüzeyl reislerinden biri onlara saldırdı. Müslümanlardan üçü öldürüldü ve diğer üçü de esir alındı. Bunlardan biri kaçmaya çalıştığı için taşlanarak öldürüldü ve diğerleri de Kureyşli düşmanlarına satılmak üzere Mekke'ye götürüldü. Safvân b. Ümeyye, babasının öcünü almak için esirlerden birini satın aldı; iki Müslüman tapınak binasının önüne getirildi ve idam edildi.

Yaklaşık aynı dönemde, Âmir kabilesinin şefi ve Hz.

Muhammed'in yeni kayınpederi Ebû Berâ, halkını İslâm inancı hakkında eğitmesi için adamlar göndermesini istedi. Ama bu aynı zamanda kabilesinde birbirleriyle savaşıyor gruplara karşı bir yardım talebiydi. Kırk Müslüman gönderildi ve Âmir'in bölgesinin yakınlarındaki Maûne Kuyusu'nda hepsi öldürüldü. Ebû Berâ'nın kabilesindeki rakiplerinden biri, bu işi yapmaları için komşu Süleym kabilesinin üyelerini ikna etmişti. Ama Müslümanlardan ikisi olay sırasında yakınlarındaki otlakta develeri otlatıldığından, felaketi ancak tepelerinde dönen akbabaları gördükleri zaman fark etmişlerdi. Aceleyle geri döndüklerinde, dindaşlarının hepsinin öldürüldüğünü görmüşlerdi; kurtulanlardan biri esir alındı ve diğeri Medine'ye dönmeyi başardı. Ama yolda bir ağacın altında huzurlu bir şekilde uyuyan iki Beni Âmir üyesine rastladı ve katliamdan Âmir'in sorumlu olduğunu düşünerek, kılıcını çekip ikisini de öldürdükten sonra Medine'ye dönüp olanları Hz. Muhammed'e anlattı. Ama kendisine hata yaptığı ve Müslüman toplumun şimdi kan parası ödemek zorunda kalacağı söylendi. Hz. Muhammed, Âmir kabilesinin üyelerinin öldürülmemesi gerektiğine inanıyordu. Katliamın ardında Âmir kabilesinden bazılarının olduğu doğrudur ama teknik olarak bu Süleym kabilesinin suçuysa. Ebû Berâ'ya kan parası ödemekle, Hz. Muhammed bütün kabileyi İslâm inancına döndürmeyi umuyordu. Şairleri kendi propagandalarını yapmaya başlamış, Recî' ve Maûne şehitleri için yas tutulmuş, Hz. Muhammed yakın zamanda Ebû Berâ ile görüştüğünde, eski düşmanlarının Müslüman ümmet hakkında daha yumuşak düşünmeye başladığını görmüştü. Hatta söylendiğine göre Süleym kabilesinden katliamdan sorumlu bazıları Müslümanların ölüm anındaki inanç ve cesaretlerinden o kadar

etkilenmişlerdi ki kendi istekleriyle İslâm inancına dönmüşlerdi.

Hız. Muhammed, Medine’de kan parası toplamaya başladı. Yaklaştığı gruplardan biri, Ebû Berâ’nın da müttefîği olan Nadir kabilesiydi. Ebû Bekir ve Ensârdan biri olan Useyd b. Hudayr ile birlikte katıldığı bir konsey toplantısında bu ricasını dile getirdi. Yahudiler uzlaşmacı görünüyordu ve kendileri ricayı düşünürken Müslümanlardan dışarıda beklemelelerini rica ettiler. Ama beklerlerken, Hız. Muhammed aniden arkadaşlarından uzaklaştı ve eve döndü. Daha sonra onlara Cebrail’in kendisini Yahudilerin bir komplosuna karşı uyardığını açıkladı. Aslında öldürülebileceği tehlikesini anlamak için ilahî bir mesaja ihtiyacı da yoktu. Nadir’in bazı üyeleri hâlâ öldürülen şair Ka’b b. el-Eşref’in intikamını almak istiyordu ve Müslüman kaynakları, yakındaki bir çatıdan Hız. Muhammed’in kafasına kaya atmak üzere olan birinin kimliğini bile bildiklerini göstermektedir.

Hız. Muhammed bunun üzerine kendi adına bir ulti-matom vermesi için Ensârdan birini gönderdi. Hicret’ten önce Nadir kabilesinin dostu olan Evs kabilesinden Muhammed b. Mesleme, onlara açıkça şöyle dedi: “Allah’ın Elçisi beni size gönderdi ve diyor ki ‘Beni öldürmeye kalkışarak sizinle yaptığım anlaşmayı bozdunuz.’” Bu ihanetten sonra artık şehirde kalmaları mümkün değildi. Yahudiler bir Evslinin böyle bir mesajı iletmesine şaşır-mışlardı: Önceki yıl Kaynuka’nın başına geldiği gibi, eski düzenin tamamen yıkıldığını kabullenmekte hâlâ zorlanıyorlardı. İbn Mesleme onlara şunu söyledi: “Yürekler değişti ve İslâm eski ittifakları bozdu.”*

* Quoted in Maxime Rodinson, *Mohammad*, trans. Anne Carter (London, 1961), p. 192. Kaynak verilmemiş.

Yahudiler, Hz. Muhammed ile pazarlık etmeyi denemeye, bir uzlaşma sağlanıp sağlanamayacağını görmeye karar verdiler ama İbn Übey bunu Hz. Muhammed'den kurtulmak için başka bir fırsat olarak gördü. Müslüman toplumdan ayrılmaya karar verdikleri takdirde güçlerini birleştireceklerini söyledi. Kendilerinden önceki Beni Kaynuka gibi, Nadir Yahudileri de kalelerine çekildiler, Müslümanların kendilerini kuşatmasını izlediler ve İbn Übey ile grubunun gelip onları kurtarmasını beklediler. Ama hiçbir şey olmadı. İbn Übey bir kez daha Hz. Muhammed'in pozisyonunun gücünü yanlış değerlendirmişti ve Uhud'un onu görüldüğünden daha çok yaraladığını sanmıştı. İki hafta sonra Nadir Yahudileri daha fazla dayanamayacaklarını anladıklarında, Hz. Muhammed onların hurma ağaçlarının kesilmesi için emir verdi. Bu savaş sinyali karşısında Yahudiler dehşete kapıldılar ve Hz. Muhammed'e sadece hayatlarını bağışlaması için yalvararak hemen teslim oldular. Hz. Muhammed, ancak vahadan hemen ayrılmaları şartıyla bunu kabul etti; diğer bir şart ise, yanlarına sadece develeriyle taşıyabilecekleri kadar eşya alacaklardı. Nadir kabilesi üyeleri bütün eşyalarını topladılar, Hz. Muhammed'e bırakmaktansa kapılarını bile menteşelerinden söktüler ve zafer kazanmış gibi gururlu bir tavırla vahadan ayrıldılar. Kadınlar güzel elbiseler giyip mücevherler takmışlardı ve kafilelerle ilerlerken, davullar ve kavallar eşliğinde tef çalıp şarkı söylüyorlardı. Medine'nin içinden geçip Suriye'ye doğru kuzey yolunu tuttular. Bazıları yakınlardaki Hayber Yahudi yerleşim merkezinde kaldı ve oradan Ebû Süfyân'ın koalisyonunu kurmasına yardım etti.

Uhud Savaşı'ndan sonraki yıl, Hz. Muhammed kaybettiği prestiji kısmen toplamıştı ve Beni Nadir olayı, İbn Übey için bir yenilgi daha olmuştu. Peygamber akınlar yapmaya devam

etti ve Nisan 626'da moralleri yükselten bir zafer kazandı. Uhud'dan ayrılırlarken, Ebû Süfyân gelecek yıl panayır zamanında Müslümanlar ile Bedir'de buluşmaya söz vererek meydan okumuştı; Hz. Muhammed bu yüzden Nisan 626'da 1.500 kişilik bir orduyla yola çıktı ve bütün bir hafta Bedir'de kamp kurdu. Ama Ebû Süfyân gelmedi. Hz. Muhammed'in randevuya sadık kalacağını beklemiyordu ve sadece gösteriş yapmak adına ordusuyla yola çıkmış, Müslümanların Medine'den ayrılmadıklarını öğrenir öğrenmez geri dönmeyi planlamıştı. Ama kurak bir yıl olmuştu ve develeri beslemek için tek bir ot bile yoktu. Bu yüzden, birkaç gün sonra Ebû Süfyân ordusunu Mekke'ye geri götürdü. Ama Mekkeliler onu ağır bir şekilde azarladılar, çünkü sözünü tutamaması bir yana, Müslümanların Bedir'de ikinci kez kendilerinden çok büyük bir orduyla karşılaşmak konusundaki heveslilikleri ve cesaretleri, bedevilerin büyük hayranlığını toplamıştı. Artık Hz. Muhammed'in sadece Medine'de pozisyonu güçlenmiyordu; aynı zamanda Arabistan'ın geri kalanında da şansı dönüyor gibiydi.

Müslümanlar İkinci Bedir olayından sonra Mekkelilerin yeni bir saldırı hazırlığına giriştiklerinden emin olmalarına rağmen, Hz. Muhammed hâlâ barışçıl bir çözüm bulunmasını umuyordu. Ocak 626'da, düşünlerinden sadece altı ay sonra, yeni hanımı Zeynep ölmüştü. Birkaç ay sonrasında Hz. Muhammed, kuzeni Ebû Seleme'nin dul kalan eşi Hind bnt. el-Muğîre'ye yaklaştı ve onu istedi. Genel olarak bilinen adıyla Ümmü Seleme, aynı zamanda güçlü Mekke kabilesi Mahzûm'un önde gelen üyelerinden birinin kız kardeşiydi ve bu yararlı bir bağlantı olabilirdi. Kadın yirmi dokuz yaşındaydı ve hâlâ son derece güzeldi; anlaşıldığı kadarıyla akıllı da

bir kadındı ve Hz. Muhammed için iyi bir dost olmuştu. Hz. Muhammed onu büyük seferlerde sık sık yanında götürürdü ve Ümmü Seleme birkaç kez yararlı görüşler sunmuştu. Ama başlangıçta Hz. Muhammed ile evlenmek konusunda isteksizdi. Artık genç değildi ve kıskanç bir yapısı vardı; harem hayatına alışabileceğini sanmıyordu. Hz. Muhammed ona kendisinin çok daha yaşlı olduğunu ve Allah'ın kıskançlık konusunu halledeceğine inandığını söyledi.

Ümmü Seleme harem rekabetinden korkmakta haklıydı; Hz. Muhammed'in onunla evlenmesi, eşleri arasında politik güç için mücadele eden gruplar gibi bir rekabet yarattı. Mahzûm kabilesinin üyesi olan Ümmü Seleme, Muhacirlerler arasında daha aristokrat bir grubu temsil ediyordu; Hz. Muhammed'in en yakın dostlarının kızları olan Ayşe ve Hafsa ise daha mütevazı bir grubu temsil ediyorlardı. Yeni eşler hareme katıldıklarında, bu iki rakip gruptan birine girme eğilimindeydiler. Ümmü Seleme, sık sık üçüncü bir grubun desteğini arıyordu; Hz. Muhammed'in yakın ailesinden olan ve Fâtıma'yı en büyük umutları olarak gören ev halkı. Hz. Muhammed'in eşleri arasındaki bu hizipleşme, özellikle Peygamber'in ölümünden sonra Müslüman toplumda oluşacak son derece ciddi bölünmeleri temsil ediyordu ve benzer sorunlar bugün bile Müslümanları bölmeye devam etmektedir. Ehl-i beyt'in, Fâtıma, Ali ve onların çocuklarının Müslüman dünyayı yönetmesini umut eden Şiâ olacaktı. Ümmü Seleme'nin düğününden kısa süre sonra hareme başka bir kadın katılacak ve kendini sürekli olarak aristokrat gruba yakın tutacaktı. Peygamber'in kuzeni Zeynep bnt. Cahş, Zeyd'den boşanmış ve Hz. Muhammed ile evlenmişti. Bu olayı saran şartlar birkaç kaşın kalkmasına neden olmuş, Batı'da İslâm eleştirmenleri tarafından Peygamber'i karalamak için kullanılmıştır.

Voltaire ve Prideaux gibi insanlar, bunu Hz. Muhammed'in tatmin olmak bilmeyen cinsel iştahının ve vahiyleri kendi isteklerini gerçekleştirmek için kullandığının bir göstergesi olarak almışlardır. Hatta olayı Müslümanların yaptığından daha fazla detaylandırmışlardır. Hz. Muhammed bir gün öğleden sonra dostu Zeyd'i ziyarete gitti ve dışarıda olduğunu öğrendi. Kapıyı eşi Zeynep açtı ve ziyaretçi beklemediği için üzerinde hafif giysiler vardı. Zeynep otuzlu yaşlarının ortalarındaydı ama hâlâ çok güzel bir kadındı ve Hz. Muhammed onun etkisine kapılmıştı. "Allah erkeklerin kalplerini yoldan çıkarmasın," gibi bir şey mırıldanarak döndü.* Zeynep, Zeyd ile evlenmeyi hiç istememişti ve şimdi Hz. Muhammed'in hayranlığını bir çıkış yolu olarak görüyordu. Peygamber üzerinde yarattığı etkiden Zeyd'e o kadar sık ve heyecanlı bir şekilde söz ediyordu ki artık işleri iyice zorlaştırmaya başlamıştı. Zeyd, Hz. Muhammed'e gitti ve eğer kendisi evlenmek isterse eşinden boşanacağını söyledi ama Hz. Muhammed Allah'tan korkmasını ve eşine sahip çıkmasını söyleyerek onu geri gönderdi. Ama artık evlilik için bir umut kalmamıştı. Zeynep'in dürtüklemeleri Zeyd'i o kadar usandırmıştı ki onu yine de boşadı ve Peygamber sonunda Zeynep ile evlenmeye karar verdi.

Söz konusu evlilikle ilgili eleştiriler oldu: Bazıları, Zeynep daha önce Hz. Muhammed'in evlatlık oğluyla evli olduğu için bunun kanunlara uygun olmadığını söylüyordu ama Hz. Muhammed, evliliğin kesinlikle encest olmadığını bildiren bir vahiy aldı.** Zeyd, Hz. Muhammed'in evlatlık oğluydu ve aralarında bir kan bağı yoktu; Zeynep ile evlenmekle,

* Muhammad ibn Sa'ad, *Kitab at-Tabaqat al-Kabir*, VIII, 71-2, quoted in Ling's, *Muhammad*, p. 213.

** Sure 33:36-40.

Peygamber herhangi bir yasağı çiğnemiyordu. Vahiy geldiğinde, Hz. Muhammed Ayşe ile birlikteydi ve Ayşe ona şöyle demişti: “Allah bu evliliğin gerçekleşmesi için acele ediyor.” Batılilar genellikle bu görüşü paylaşmaktadırlar ama bu ilginç hikâyenin bugüne kadar korunmuş olması gerçeği, Hz. Muhammed’in çağdaşlarının konuya daha tutucu bir tavırla yaklaştığını göstermektedir. Hz. Muhammed’i tutkulu bir adam olarak görüyorlardı ve eğer Allah, Elçisi’ne birkaç ayrıcalık tanımaya karar vermişse, onlar kim oluyor da eleştiriyorlardı? Bugün Müslümanlar Hz. Muhammed’in Zeynep ile evliliğinin şehvetten kaynaklanmadığına inanmaktadırlar ve gerçekten de, hayatının verimli döneminin sonlarına yaklaşan ve tüm hayatı boyunca Arabistan’ın kavurucu güneşine maruz kalmış olan 39 yaşındaki bir kadının bir erkeği aklını başından alacak kadar heyecanlandırması pek olası görünmemektedir; üstelik de bu erkek, o kadını çocukluğundan beri tanıyan bir kuzense. Ama Hz. Muhammed, Zeynep de dahil olmak üzere Cahş ailesine daima çok yakındı. Müslümanların iddiasına göre, artık boşanmış bir kadın olduğu için, Hz. Muhammed onunla ilgili endişeleniyordu. Öte yandan, eğer Zeynep ile cinsel arzudan dolayı evlenmişse, bunu yıllar önce de yapabilirdi. Bu olay, evlatlık ya da üvey ilişkisinin kan bağı barındırmadığı için evliliğe engel oluşturmadığını da göstermektedir.

Zeynep’in düğününden kısa süre sonra, Hz. Muhammed’in hanımlarının toplumun geri kalanının gözlerinden uzak kalması gerektiğini bildiren bir vahiy geldi. Müslüman rivâyetleri, hicâbın kabulünü farklı şekillerde anlatmaktadır. Bazıları, Hz. Muhammed’i meraklı bakışlardan uzak tutmak için hanımlarını örtmeye teşvik eden kişinin agresif

şovenist görüşlere sahip olan Ömer olduğunu iddia etmektedir. Yakın zamanda münafıklar, Hz. Muhammed'in eşlerini aşağılayan bazı hareketlerde bulunmuşlardı. Bazıları ise Hz. Muhammed'in giderek daha fazla sosyal önem kazandığını ve uygar ülkelerdeki yaşamın daha fazla farkına vararak İran ve Bizans'taki gibi soylu kadınların sınıflarını belli eden bir şekilde örtünmeleri geleneğini aldığını söylemektedir. Öte yandan, İslâm öncesi dönemde Arabistan'da ahlak değerlerinin ayaklar altında olduğu da bilinmektedir. Sık sık edepsiz konuşmalara, kinayelere, flörte ve uygunsuz tekliflere rastlanıyordu. Geleneksel bir toplumda, seksüel bir skandal son derece ciddi sonuçlar doğurabilir ve güçlü duygular uyandırabilir. Hz. Muhammed, İbn Übey'in ve destekçilerinin, kendi ailesindeki bir utancı işaret ederek Müslüman topluma zarar vermek isteyeceklerinin kesinlikle farkındaydı.

Söylendiğine göre Zeynep'in düğününde bazı konuklar fazla uzun kalmış ve rahatsızlık vermişlerdi. Bu, Hz. Muhammed'in ailesiyle toplumun geri kalanı arasına mesafe koyan bir vahyin gelmesine neden olmuştu:

*Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın
ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz)
Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin.
Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin.
Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte,
fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği
söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey
istediğiniz zaman perde arkasından isteyin.
Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların
kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Resûlüne rahatsızlık
vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikahlamanız*

ebediyyen söz konusu olamaz.

*Çünkü bu Allah katında büyük bir günahdır.**

Hız. Muhammed'in mescitte kendine ait bir odası yoktu; sadece eşlerinin dairelerinde uyuyordu. Ama o, Medine'de sosyal açıdan giderek daha fazla önem kazanırken, evi de giderek daha umumi bir yer olmaya başlamıştı, çünkü giderek daha fazla sayıda insan kişisel ya da dinî sorunlarıyla ilgili danışmak için ona geliyordu. Bazı Müslümanlar, dikkatini çekme umuduyla Hız. Muhammed'in eşlerini ikna etmeye çalışıyorlardı. Örneğin Ayşe, genç bir adamla birkaç kez dostça sohbetlere dalmıştı ve bu, daha sonra neredeyse Müslüman toplumu temelinden sarsacak bir skandal patlak verdiğinde hatırlanacaktı. Hicâb, bastırıcı bir önlem değildi. Sadece Hız. Muhammed'in düşmanlarının kendisini karalamak için kullanabileceği olası bir skandalı önlemek için tasarlanmıştı.

Hicâb konusunu ve Müslümanların örtünme şartını düşünmeliyiz. Bu gelenek, Batı'da kadınların bastırılması olarak algılanır ama Kur'ân'dan açıkça anlaşıldığına göre, sadece Peygamber'in hanımları için geçerli olan bir protokoldü. Tıpkı erkekler gibi Müslüman kadınların da mütevazı giyinmesi istenir ama çarşafa girmeleri ya da kendilerini evin bir bölümüne kapatarak erkeklerden uzak durmaları istenmez. Bu, sonrasında gelişen bir gelenektir ve Hız. Muhammed'in vefatından üç-dört kuşak sonrasına kadar İslâm İmparatorluğunda yaygın bir gelenek haline gelmemiştir. Görünüşe bakılırsa, Müslüman dünyasında kadınların örtülmesi ve erkeklerden uzak tutulması geleneği, uzun zamandır kadınlara ikinci sınıf insan muamelesi yapan Perslerden ve Bizanslılardan gelmiştir.

* Sure 33:53.

Diğer yandan, peçe veya örtünme şartı, Hz. Muhammed'in hanımlarını aşağılamak için değil, tam aksine, yüceltmek için getirilen bir protokoldü. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, eşleri çok güçlü insanlar haline geldiler: Dinî konularda saygı duyulan otoritelerdi ve sık sık Hz. Muhammed'in sünnetleri ya da görüşleri hakkında onlara danışılırdı. Özellikle Ayşe politik açıdan çok büyük önem kazandı ve 656 yılında Dördüncü Halife Ali'ye karşı bir devrim gerçekleştirdi. Anlaşıldığına göre, daha sonraları diğer kadınlar Hz. Muhammed'in hanımlarının statüsünü kıskanmaya başladılar ve kendilerinin de örtünmesine izin verilmesini istediler. İslâm kültürü son derece egaliteryandı ve Peygamber'in eşlerinin bu şekilde onurlandırılarak seçkin kılınması uygun görülüyordu. Dolayısıyla ilk örtünen Müslüman kadınlar, bunu bir güç ve etki simgesi olarak görmüşlerdi, erkek baskıcılığının bir rozeti olarak değil. Haçlıların eşleri Müslüman kadınlara gösterilen saygıya tanık olduklarında, kendi erkeklerine de aynı saygı kavramını öğretmek amacıyla peçe giymeye ve örtünmeye başladılar. Ancak, başka bir kültürdeki sembolleri ve uygulamaları anlamak daima zordur. Avrupa'da, eski sömürgelerimizdeki diğer kültürleri sık sık yanlış anladığımızı ve onlara zarar verdiğimizi ancak yeni yeni anlamaya başlıyoruz. Çoğu din erkeklere önem vermiş ve erkek temelli yapılar geliştirmiştir ama İslâm'ın bu konuda hepsinden daha şovenist olduğunu düşünmek yanlıştır. Örneğin Orta Çağ'da durum bunun tam tersiydi: Müslümanlar, Batılı Hristiyanların kadınlarına davranışlarını gördüklerinde dehşete kapılıyorlardı. Üstelik Hristiyan aydınlar, kölelere ve kadınlara çok fazla özgürlük ve değer verdikleri için Müslümanları eleştiriyorlardı. Bugün birçok Müslüman kadın kapandığı zaman bunun nedeni şovenist bir din tarafından beyinlerinin

yıkanması değil, bunun kendi kültürel kökenlerine bir dönüş olarak algılamalarındandır. Bu, diğer uluslara kendi geleneklerini kendilerinden daha iyi anladığını iddia eden Batılı emperyalizme karşı bir reddediştir!

Ocak 627’de, hicâbın Peygamber’in eşlerine tanıtılmasından kısa süre sonra, acı verici bir olay ailesine karşı herhangi bir iftiranın Hz. Muhammed’in pozisyonunu ne kadar kolay sarsabileceğini gösterdi. Hz. Muhammed, Medine’ye akın yapmaya hazırlanan Beni Mustalik’e karşı bir sefer yönetmişti. Onları Kızıldeniz kıyısındaki Mureysi Kuyusu’nda hazırlıksız yakalamış, bozguna uğratmış, sonuçta 2000 deve, 5.000 koyun ve keçi, 200 kadın esir ele geçirmişti ve kadınlar arasında reislerinin kızı Cüveyriye bnt. el-Hâris de vardı. Ayşe’nin sefere katılmasına izin verilmişti ve Cüveyriye’nin – Hz. Muhammed ile fidyesi için pazarlık ediyordu – çok güzel olduğunu görünce üzölmüşüü. “Allah adına, onu daha odamın kapısında görür görmez nefret ettim,” diye açıklayacaktı daha sonrasında, her zamanki açık sözlülüğüyle. “Hz. Muhammed’in de onu benim gördüğüm gibi göreceğini biliyordum.”* Gerçekten de, Cüveyriye İslâm inancına döner dönmez Hz. Muhammed ona evlenme teklif etti ve böylece düşman bir kabile müttefik haline geldi.

Müslümanlar, birkaç gün daha Mureysi Kuyusu’ndaki kamplarında kaldılar. Büyük ganimet vaat ettiğı için bu sefere her zamankinden daha fazla münafık gönüllü olmuştu. Aniden, önemsiz bir olay ümmet içindeki gerilimi ortaya çıkardı. Müslümanların atlarını sulamak için kiralanan yerli kabilenin iki üyesi bir kavgaya tutuştu ve her ikisi de kabilelerinin geleneksel müttefiklerine başvurdu: Biri Kureyş,

* Ibn İshaq, *Sıra* 729, p. 493.

diğeri Hazrec idi. Muhacirler ve Ensâr bu soruna karşılık verirken, birkaç dakika için gırtlak gırtlığa geldiler; bu, Müslümanlar savunmalarını indirdikleri takdirde eski sadakatlerin gücünün onları ne kadar kolay dağıtabileceğinin bir göstergesiydi. Ömer ve Hz. Muhammed'in diğer yakın dostlarından bazıları, hemen araya girip kavgayı önlediler ama İbn Übey çok öfkeliydi. Medine halkına ne olmuştu da kendilerine yabancıların emretmesine izin veriyorlardı? "Önceliklerimize karar veriyorlar, sayıları kendi topraklarımızda bizden fazla ve Kureyşlilerin yaptığını açıklamak için eski bir sözden başka bir şey yok: 'Besle kargayı oysun gözünü.' Allah adına, Medine'ye döndüğümüzde, güçlü olan zayıfı kovacak." Ensârdan biri bunu Hz. Muhammed'e bildirdi ve Ömer hemen kılıcına sarıldı. "Ne? Muhammed dostlarını öldürüyor denmesini mi istiyorsun?" dedi Hz. Muhammed, yumuşak bir tavırla. Ama günün en sıcak saatlerinde yolculuk yapacakları anlamına gelse bile hemen harekete geçilmesi için emir verdi. Dönüş yolculuğu sırasında 13. Sure geldi ama Hz. Muhammed Medine'ye dönene kadar kimseye bir şey söylemedi.

Konaklamalardan birinde Ayşe tuvalete gitti ve toplanmakta olan kampa geri döndüğünde kolyesini kaybettiğini fark etti. Kolyesini aramaya başladı ve o uzaklaşırken, devesinden sorumlu adamlar Ayşe'nin içinde olduğunu düşünerek hevdecini hayvanın sırtına yerleştirdiler. Kafiye hareket etti ve Ayşe kamp yerine döndüğünde herkesin gitmiş olduğunu gördü. Bu onu pek rahatsız etmedi, çünkü kaybolduğu anlaşıldığında geri dönüp kendisini alacaklarını biliyordu; bu yüzden oturup beklemeye başladı. Hicâbın getirilmesinden

* Ibid., 726, p. 491.

çok önceleri Ayşe'yi tanımış olan ve o sırada kafilenin arkasında kalan Safvân b. el-Muattal oradan geçiyordu ve Ayşe'yi hemen tanıdı. Ayşe hemen peçesini indirdi ve İbnu'l-Muattal onu kendi devesine aldı. Yokluğu henüz fark edilmemişti ve aniden Safvân ile birlikte çıkageldiğinde, dedikodular başladı. Muhacirlere karşı kabile düşmanlığını kızıştırmak için fırsat kollayan münafıklar, skandalı hemen yaydılar. Hicret'ten beri Hz. Muhammed'in zaferlerini kutlayan şair Hassân b. Sâbit, eski tanrıçaların terk edilişiyle ilgili ağıtlar yakmaya ve kendini Medine'de mültecilerle sarılı bir halde tanımlamaya başladı. Muhacirlerden bazıları bile Ayşe'nin masumiyetinden şüphe ettiler; bunlar arasında kendi kuzeni Mistah ve Zeynep'in kız kardeşi Hamne bnt. Cahş da vardı. Ama Zeynep, Ayşe'yi savunuyordu.

Grup Medine'ye döndüğünde, Ayşe hastaydı ve dedikoduları ancak sonradan fark edebildi. Hz. Muhammed'in kendisine soğuk davrandığını anlamış, hatta ailesinin evine taşınması istenmişti. Hz. Muhammed kendini kaybolmuş gibi hissediyordu. Vahiylerin aniden kesilmesi, içinde bulunduğu stresli durumun vahametini gösteren bir işaretti. Bu kez her zamanki gibi yardım için dostlarına başvuramazdı. Ebû Bekir'e kendi kızı hakkında danışması mümkün değildi ve kadınlara karşı sert tutumuyla tanınan Ömer'e de fikrini soramazdı. Bunun yerine, genç kuşağa yöneldi. Zeyd'in oğlu Üsâme'ye Ayşe ile ilgili düşüncelerini sorduğunda, delikanlı sıcak bir tavırla konuştu. Hizmetçi Berîre ise Hz. Muhammed'e şöyle dedi: "Ondan sadece iyilik gördüm. Ayşe ile ilgili hatırlayabildiğim tek kötü şey, hamur yoğururken Ayşe'ye göz kulak olmasını söylediğimde, evcil kuzusunun gelip hamuru yemesi!" Ama Ali düşmanca ve eleştireldi: "Her yer kadın dolu," dedi, "biri-

nin yerine bir başkasını her zaman için alabilirsin.”* Ayşe onu asla affetmeyecekti.

İbn Übey, Peygamber’i karalamak için bulduğu bu fırsatı zevkle değerlendiriyor, sorun yaratmaya devam ediyordu. Hz. Muhammed, ailesine zarar vermek isteyenlerden birine karşı harekete geçmek zorunda kalabileceğini düşünerek, desteklerini istemek için Medineli reisleri topladı. Kendilerinden izin almadan İbn Übey’e karşı bir şey yaparsa Medineli Müslümanların öfkeleneyeceğini biliyordu. Bu toplantı, Müslüman toplumun ne kadar kırılgan olduğunu gösterdi. Konu, Hazrec ve Evs arasında hâlâ süren derin çatlağı ortaya çıkardı. Ayşe’nin düşmanlarının çoğunun Hazrec üyeleri olduğunu bilen bazı Evs reisleri, skandalı yayanların hepsinin kellerinin vurulmasını istedi. Hazrec kabilesinden biri onları ikiye bölmeyle suçladı ve iki kabile neredeyse gırtlak gırtlığa geldi. Eğer Müslüman toplumun ayakta kalması sağlanacaksa, bu krize bir çözüm bulunmalıydı.

Hz. Muhammed sonunda Ayşe’nin kendisiyle yüzleşmeye karar verdi. Ayşe artık iyileşmişti ve öfkeden köpürüyordu. İki gündür sürekli ağlamıştı ve ailesinin de bir yardımı olamıyordu. Annesi Ümmü Rumân, bütün güzel kadınların bu tür sorunlarla karşılaştığını söylüyor, Ebû Bekir ise ne düşüneceğini bile bilmiyordu: Sonunda kızına mescitteki evine dönmelerini tavsiye etti. Hz. Muhammed geldiğinde, anne babası Ayşe’nin yanındaydı ve üçü de ağlıyordu. Ama Peygamber’i görünce Ayşe’nin gözyaşları aniden kurudu. Hz. Muhammed, eğer suçluysa ona günahını itiraf etmesini söyledi; Allah onu bağışlayacaktı. On dört yaşındaki kız, güçlü bir şekilde kocasına ve anne-babasına baktı. Konuşmasının bir anlamı olma-

* Ibid., 735, p. 96.

dığını söyledi. Yapmadığı bir şeyi asla itiraf etmeyecekti ve masum olduğunu savunmaya çalışsa bile kimse ona inanmayacaktı. Bütün yapabileceği Kur'ân'da adı geçen – ismi hatırlamaya çalışmış ama başaramamıştı – her kimse, Yusuf'un babasıydı, onun söylediğini tekrarlamaktı: “Görevim sabırlı olmayı göstermektir ve söylediğiniz şeye karşı Allah'ın yardımı istenmelidir.” Bunları söyledikten sonra Ayşe sessizleşti ve yatağına uzandı.

Hz. Muhammed ikna olmuş olmalıydı, çünkü hanımı sözlerini bitirdiğinde vahiy aldığı zamanlarda olduğu gibi derin bir transa girdi. Baygınlık geçirdi ve soğuk bir gün olmasına rağmen her tarafı ter içindeydi. Ebû Bekir başının altına deri bir yastık koydu ve üzerine örtü örttü; bu arada kendisi ve karısı Ümmü Rumân, Allah'ın yorumlarını korkuyla bekliyorlardı. Ama asıl büyük tehlike içinde olan Ayşe son derece sakindi; Allah'ın kendisine haksızca davranmayacağına kesinlikle inanıyordu. Sonunda Hz. Muhammed kendine geldi. “İyi haber, Ayşe!” dedi. “Allah senin masum olduğunu bildirdi.” Ayşe'nin anne ve babası rahatlayarak kızlarını ayağa kaldırıp Hz. Muhammed'in yanına gitmeye zorladılar. Ama Ayşe sadece şöyle cevap verdi: “Ne ona gideceğim ne de teşekkür edeceğim. İftiraları dinleyip inkâr etmeyen sizlere de teşekkür etmeyeceğim. Sadece Allah'a teşekkür edeceğim.” Bu paylamayı kabul eden Hz. Muhammed, toplanan kalabalıkla yüzleşmek için dışarı çıktı ve Ayşe'yi aklarken iftiracıları lanetleyen yeni ayetleri bildirdi.**

Bu olay, Ayşe'nin gururlu, korkusuz bir kadın olduğunu

* Ibid., 735, p. 496, and *Ahadith* of Ahmad ibn Hanîl VI:60, 197 and Muhammed ibn al-Bukhari, III:108, 296; quoted in Nabia Abbot, *Aishah, the Beloved of Muhammad* (Chicago, 1942), p. 36. Bkz. Kur'an, Sure 12:18

** Şura 24:11.

gösterdi ve Hz. Muhammed'in gönlündeki eski yerini alabilirdi. Duruma yaklaşma tarzı, İslâm inancının kadınlara verdiği güveni simgelemektedir. Peygamber'in hanımlarının hiçbirine ona karşı sinik değildi. Gerektiğinde ona karşı gelmekten çekinmiyorlardı ve Hz. Muhammed de onların dediklerini daima dikkatle dinliyordu. Ama onun en çok Ayşe'yi sevdiği konusunda diğer eşleri sürekli sızlanıyorlardı. Hz. Muhammed tarafsız bir tutumu sürdürmeye çalışıyordu. Her gece sırayla bir eşinin dairesinde kalıyor, bir sefere gideceği zaman hangisinin kendisine eşlik edeceği konusunda uzun uzun düşünüyordu. Ama sonuçta sadece bir insandı ve gerçek tercihini bütün Müslüman toplumu biliyordu. Ona hediyeler göndermeyi seven Müslümanlar, bunu Ayşe ile olduğu günlerde yapmayı tercih ediyor, çünkü bundan mutlu olacağını biliyorlardı. Bu diğer eşler için aşağılayıcı bir durumdu ve Ümmü Seleme, Hz. Muhammed'e giderek Müslümanlara hediyeleri bütün dairelere göndermelerini söylemesini istedi. Ama Hz. Muhammed ona Ayşe hakkında sızlanmaktan vazgeçmesi için yalvardı ve mevcut eşleri arasında yanında vahiy aldığı tek kişinin o olduğunu vurguladı. Bunun üzerine Ümmü Seleme, kızının babasını ikna etmekte daha başarılı olmasını umarak Fâtıma'yı gönderdi. "Sevgili küçük kızım," dedi Hz. Muhammed, nazıkçe, "benim sevdiğimi sen sevmez misin?" Bu sözler Fâtıma'nın kafasını karıştırdı. Sonunda Zeynep itiraz etmeye geldi ve kendini kaybederek Ayşe'yi taciz etmeye başladı. Hz. Muhammed, Ayşe'ye döndü ve kendini savunmasını söyledi. Ayşe bunu öyle bir tutkulu ve ustaca seçilmiş sözlerle yaptı ki Zeynep sessizleşti. Hz. Muhammed keyiflenmişti; söylediğine göre, Ayşe tam babasının, Ebû Bekir'in kızıydı. Ama yaptığı her şey Ayşe'nin yanına kalmayacaktı.

Bir gün, Hz. Muhammed'in hâlâ Hatice'ye çok değer vermesini kıskanarak, onun için "dişsiz bir yaşlı kadın," dedi. Hz. Muhammed gerçekten üzölmüştü, çünkü tüm dünya onu reddederken kendisini destekleyen tek insan olan Hatice kadar değer verdiği başka hiç kimse olamazdı.

Mart 627'de, Ayşe ile ilgili skandalın yatışmasından birkaç hafta sonra, Mekkeliler ve Koalisyon güçleri 10.000 kişilik bir orduyla harekete geçti. Hz. Muhammed ise Medine'den ve bedevi müttetiklerinden sadece 3.000 kişilik bir ordu toplayabilmişti; dolayısıyla Uhud'da mecbur kaldığı gibi gidip doğruca düşman ordusunun karşısına dikilemezdi. Bütün Müslümanlar, kendilerini şehirlerine kapattılar. Medine'yi savunmak zor değildi. Üç tarafı volkanik kayalıklarla çevriliydi ve vahaya uzanan bu zorlu yola adam koymak nispeten daha kolaydı. Medine'nin en kırılgan olduğu yön kuzeydi ve Hz. Muhammed, muhtemelen çağdaşlarının sıra dışı olarak değerlendirdiği bir çözüm bulmuştu. Kureyşliler ve müttetikleri aceleci görünmüyorlar, rahat bir hızla kuzeye doğru ilerliyorlardı; dolayısıyla Müslümanların hazırlık yapmak için bol zamanları vardı. Dış bölgelerdeki tarlalarda bulunan ekinler toplandı ve böylece düşman ordusu son defasında olduğu gibi bu kez hayvanları için yem bulmakta zorlanacaktı. Ardından, bütün Müslümanlar, vahanın kuzey kısmının çevresinde derin bir hendek kazmak için işe koyuldu. Rivayete göre, bu fikri veren kişi yakın geçmişte azat edilen Pers köle Selmân idi. Hendeğin devamlı olmasına gerek yoktu, çünkü bazı bölümlerde yeterince korunma sağlayan kaleler vardı ama işi zamanında bitirmek, çok büyük bir çaba gerektiriyordu. Her aile hendeğin belli bir bölümünü yapmaktan sorumluydu ve Hz. Muhammed de diğerleriyle birlikte çalışıyor, hicretten sonra mescidi inşa ederken olduğu gibi birlikte ilahiler söylüyorlardı. Moral yüksekti. Yakın

dostları, Hz. Muhammed'in diğer adamlarla birlikte çalışırken, şakalaşırken ve gülüşürken son derece güzel görüldüğünü hatırlayacaklardı. Onlara yeni bir şarkı öğretmişti:

*Allah'ım, senden başkasına yönelmedik
Senden başkası için sadaka verip ibadet etmedik
Bize huzur ver
Karşılaşma için ayaklarımızı sağlamlaştırdı
O düşmanlar bizi bastırdı, bizi engellemeye çalıştı
Ama biz izin vermedik.**

31 Mart 627'de, Kureyşliler ordularıyla geldiler ve derin hendeğe şaşkınlıkla bakakaldılar. Hendekten kazılarak çıkarılan toprak, Müslümanları etkili bir şekilde gizleyen devasa bir siperlik yapmak için kullanılmıştı. Üstelik bu tepe, okçular için mükemmel bir avantaj sağlıyordu. Kureyşliler hendeğe şaşkın şaşkın bakarken üzerlerine yağın bir ok yağmuru, onlara kolay hedef olduklarını hatırlattı ve hemen menzile dışına kaçtılar. Salman'ın hendeği düşmanları neredeyse komik denebilecek bir duruma düşürmüştü ve Kureyşliler bununla nasıl başa çıkacaklarını bilmiyorlardı. Ama ordunun başında Ebû Süfyan ve İkrime (Ebû Cehil'in oğlu) vardı; Halid b. el-Velid ise Amr b. el-As ile birlikte süvarilere kumanda ediyordu. Ama karşılaştıkları durumda süvariler tamamen etkisizdi, çünkü atların hendeği aşması mümkün değildi. Bunu başarabilen bir-iki süvari, karşı tarafa ulaştıkları anda cansız bir şekilde yere yığıldılar. Piyadeyi göndermek çok fazla kayıp anlamına gelecekti ve yanlarında kuşatma makineleri

* Waqidî, *Kitâb al-Maghazî*, 448-9. İbn Sa'd, *Tabaqat*, 2:51, quoted in Lings, *Muhammad*, p. 218.

ya da merdivenler yoktu. Ama Kureyşliler yine de ameleliğı küçümsüyorlardı ve görünüşe bakılırsa karşılarındaki en büyük zorluk hendekti; gösterişsizdi, Araplara yakışmıyordu ve süvari savaşlarıyla ilgili tüm geleneklere tersti. İkrime gibi adamlar zaman zaman ani saldırılarda bulunuyorlardı ama kendilerini afallamış halde buluyor, gerisin geri dönüyorlardı.

Kureyşlilerden bazı süvariler... zırhlarını kuşanıp at sırtında Beni Kinane'nin bulunduğu mevkiye doğru ileri atılıyorlar, şöyle diyorlardı: "Savaşa hazırlanın; bugün kimin gerçek şövalyeler olduğunu anlayacağız." Hendeğe gelene kadar atlarını dörtnala koşturuyorlardı. Hendeği gördüklerinde bağırıyorlardı: "Bu Arapların hiç kullanmadığı bir yöntem!"*

Daha kurnaz bir yöntem denemeye karar verdiler ve vahanın güneyindeki Kureyza Yahudi kabilesinden kendilerini şehre sokmalarını istediler. O yılın başlarında, kovulan Nadir kabilesinin reisi Huyey b. Ahtâb, Mekke'de Ebû Süfyân'ı ziyaret etmiş ve Hz. Muhammed'e karşı mücadelesinde kendisini desteklemeye söz vermişti. Safvân ve diğer Kureyşliler ile birlikte Kâbe'ye giderek Tanrı'nın önünde yemin etmiş, Müslüman toplumu yok edene kadar durmayacaklarına ve birbirlerini bırakmayacaklarına söz vermişlerdi. Ebû Süfyân, bunu Hz. Muhammed'in dini iddialarıyla ilgili görüşlerini öğrenmek için fırsat bilmişti. "Ey Yahudiler, siz ilk kutsal kitap insanlarısınız ve Hz. Muhammed ile çatışmamızın özünü biliyorsunuz. En iyi din bizimki mi, yoksa onunki mi?" Huyey, Kureyşlilerin dininin kesinlikle en iyisi olduğunu söylemişti. Huyey'in bu şekilde putperestliği savunduğunu öğrenin-

* İbn İshaq, *Sira* 677, p. 454.

ce, Müslümanlar hayrete kapılmışlardı.* Hayber Yahudileri, Medine'ye büyük bir ordu göndermiş ve kuzeydeki Arap kabilelerini Medine'ye karşı dönmeye ikna etmişlerdi. Dolayısıyla Esed, Gatafan ve Süleym kabileleri, Ebû Süfyân'ın koalisyonuna katılmak üzere Medine'ye adamlar göndermişlerdi. Şimdi Huyey, Müslümanlara kendilerinin saldırması ya da 2.000 Nadir ve Gatafanlının bölgelerinden geçip şehre girmelerine izin vermeleri için Beni Kureyza kabilesini ikna etmeye çalışıyordu. Eğer ikincisi olursa, savaşçılar kendilerini içeri kapamış olan kadın ve çocukları öldürerek katliama başlayacaklardı. Yahudiler tereddütlüydü; Kaynuka ve Nadir kabilelerinin başına gelenleri biliyorlardı ve bazıları onun uzun zamandır beklenen peygamber olduğunu düşünmeye başlamıştı bile. Ama Kureyşlilerin şehir sınırlarından ufuk çizgisine kadar her yeri kaplayan ordusunu gördüğünde, Kureyza kabilesinin reisi Koalisyon'a yardım etmeye karar verdi.

Kureyza'nın ihanetini ilk öğrenen, Ömer oldu ve hemen Hz. Muhammed'e bildirdi. Bu olasılıktan hep korkmuştu ve Müslüman ordusunun her yönden gelen saldırılara karşı koyamayacağını biliyordu. Hicretten önce Kureyza'nın en önemli Arap müttefiki olan Sa'd b. Muâz'ı bölgede keşfe çıkması için gönderdi ve o da Yahudilerin isyankâr olduğunu bildirdi. "Allah'ın Elçisi kim?" diye sormuşlardı. "Hz. Muhammed ile aramızda bir anlaşma yok."** Bir ara kabile-den bir grup vahanın güneydoğusundan saldırıya geçtiler ve Müslüman kadınların ve çocukların bulunduğu sığınakları sardılar ama bu saldırı sonuç vermedi. Hz. Muhammed, Kureyza arasında kendi diplomatik saldırısına başladı; amacı

* Sure 4:54.

** Ibn Ishaq, *Sira* 675, p. 453

Yahudiler arasında moral bozukluğu ve Kureyşlilere karşı güvensizlik yaratmaktı. Ama yaklaşık üç hafta boyunca, Yahudilerin ne yöne gideceği belirsiz kaldı. Müslüman ordu tükeniyordu; görünüşe bakılırsa münafıklar da huzursuzluk çıkarıyorlar, Ensârı Hz. Muhammed'i kabilesine teslim etmeye zorluyorlardı. Hatta bazıları Medine'den kaçıp Ebû Süfyân'a katılmıştı. Kur'ân, Müslümanların umutsuzluğun eşine geldiğini ve bazılarının inancını kaybetmekte olduğunu açıkça belirtmektedir.

*Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem
alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve
yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli
zanlarda bulunuyordunuz.
İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli
bir şekilde sarsıldılar.**

Ama bu Korku Gecesi'nden sıyrılmayı başardılar. Bunun nasıl olduğu tam olarak bilinmiyor ama anlaşıldığı kadarıyla Kureyza Yahudileri, Mekkelilere güvenmemeye başlamışlardı ve kendi güvenliklerini sağlamak için Kureyşli rehinelere talep ediyorlardı; Mekkeliler kaçır ve Yahudileri Hz. Muhammed'in merhametine terk ederlerse ne olacaktı? Kureyşliler de bitkin görünüyordu. Arabistan'da bir kuşatmayı uzun süre devam ettirmek daima zordu; yanlarında yeterli yiyecek yoktu ve hem adamlar hem de hayvanlar açlıktan ölüyordu. Kureyşliler deneyimli ya da becerikli savaşçılar değillerdi ve ani dönüşlerle kolayca sarsılabilirlerdi. Hava aniden değiştiğinde, kararlılıkları da eriyip gitti. Kur'ân ısıнын

* Sure 33:10-11.

düşmesini, rüzgâr ve yağmurları Allah'ın işe karışması olarak yorumlamaktadır. Ebû Süfyân kararını vermişti:

*Ey Kureyşliler, sürekli bir kampta değiliz;
atlar ve develer ölüyor; Beni Kureyza bize verdiği sözü
tutmadı ve onlardan rahatsız edici haberler aldık.
Rüzgârın şiddeti üzerimize çullandı.
Ne yemek kaplarımız, ne ateşimiz,
ne de çadırlarımız bizi koruyabilir.
Haydi geri dönelim!**

Böyle diyerek devesinin sırtına atladı ve hâlâ topalladığını fark etmeyerek kamçıladi. Kendi kabilesi ve bir süredir huzursuzlanan bedeviler onu takip ediyordu. Koalisyon güçleri utanç içinde geri çekilirken, Halid, Ebû Süfyân'a şöyle dedi: "Mantığı olan her adam, Hz. Muhammed'in yalan söylemediğini artık anlar."** Ertesi sabah Müslümanlar tepenin üzerine çıktıklarında, arazinin tamamen boş olduğunu gördüler.

Peki Hz. Muhammed, Müslüman toplumunu yok olmanın eşiğine getiren Kureyza Yahudileri ile ilgili ne yapacaktı? Ertesi sabah adamlarının dinlenmesine izin vermek yerine, Cebrail'in söylediklerinden esinlenerek, Hz. Muhammed Müslüman ordusunu Kureyza köyüne soktu. Bu dehşet verici bir hikâyedir ve bugün çoğumuz için korkunç yönleri vardır. Huyey daha önce söz verdiği gibi Kureyşlilerin ve Koalisyon güçlerinin Medine'den gidişinden sonra Kureyza'ya katılmıştı. Hz. Muhammed'in kendi bölgelerine doğru ilerlediğini duyduklarında, Kureyza kabilesi kendilerini kalelerine ka-

* Ibn Ishaq, *Sira* 683, p. 460.

** Waqidi, *Kitab*, 488-90, quoted in Lings, *Muhammad*, p. 227.

padılar ve Müslümanları yirmi beş gün boyunca durdurmaya başardılar. İhanet eden müttefikler olarak bağışlanmalarının mümkün olmadığını biliyorlardı. Huyey ve Ka'b onları kaçınlmaza hazırlıyordu. İnsanlarının önüne üç seçenek koydular: Kayıtsız şartsız Hz. Muhammed'e teslim olabilirlerdi (sonuçta elde ettiği sıra dışı başarılarından sonra gerçek bir peygamber olabilir). Veya kadınlarını ve çocuklarını öldürüp Müslüman ordusuna saldırabilirlerdi; sonuçta eğer ölürlerse arkada bıraktıkları için endişelenmelerine gerek olmazdı ve eğer kazanırlarsa, her zaman için yeni eşler bulabilirlerdi. Son seçenek olarak da Şabat gününde Hz. Muhammed'i hazırlıksız yakalayabilirlerdi, çünkü o gün harekete geçmelerini kesinlikle beklemezdi.

Yahudiler bütün bu seçenekleri reddettiler ve Hz. Muhammed'den tıpkı Beni Nadir'e yaptığı gibi kendilerini vahadan kovmasını istediler. Hz. Muhammed bunu kabul etmedi; Nadir, Medine'den ayrıldıktan sonra Müslüman toplumu için büyük tehdit oluşturmuştu, dolayısıyla bu kez tam bir teslimiyet almaya kararlıydı. Kureyza kabilesinin eski müttefiklerinden birine, Avf kabilesinin reisi Ebû Lübâbe b. Abdulmünzir'e danışmasına izin verdi. Hikâyenin bu bölümü belirsizdir. Yahudilerin Ebû Lübâbe'ye Hz. Muhammed'in ne yapmaya niyetli olduğunu söylediklerinde, Ebû Lübâbe açıkça onlara ölüme mahkûm olduklarını bildirdi. Ama o kadar üzülmüştü ki kendini caminin sütunlarından birine bağladı ve ancak on beş gün sonra Hz. Muhammed onu çözene kadar orada kaldı. Yahudilere yazgılarını bu şekilde bildirmişse, kararlarını etkilemiş gibi görünmüyordu. Ertesi gün Kureyza kabilesi Hz. Muhammed'in yargısını kabul etti ve muhtemelen Evs kabilesindeki eski müttefiklerine güvenerek, kalenin kapılarını Müslüman ordusuna açtılar.

Evs kabilesi Hz. Muhammed'e merhamet etmesi için yalvardı; Hazrec kabilesinden İbn Übey'in ricasını kabul ederek Beni Kaynuka kabilesini serbest bırakmamış mıydı? Hz. Muhammed onlara kendi önde gelenlerinden birinin kararını kabul edip etmeyeceklerini sordu; bunu onayladılar. Kuşatma sırasında Sa'd b. Muâz ölümcül yara almıştı ama bir eşek sırtında taşınarak Kureyza bölgesine getirildi. Diğer reisler ona eski müttefiklerini kurtarması için yalvardı ama Sa'd, vereceği kararın Medine'nin de yazgısını belirleyeceğinin farkındaydı. Eski bir ittifaka mı, yoksa Müslüman topluma mı sadık kalmalıydı? Sa'd 700 erkeğin hepsinin öldürülmesi, kadınlarının ve çocuklarının köle olarak satılması ve mallarının Müslümanlar arasında paylaştırılması gerektiğine karar verdi. Hz. Muhammed yüksek sesle duyurdu: "Yedi cennetin üzerindeki Allah'ın yargısını bildirdin!"*

Ertesi gün Hz. Muhammed başka bir hendeğin daha kazılması için emir verdi ama bu kez Medine'nin göbeğinde kazılacaktı. Müslümanların ricasıyla bazı kişiler affedildi ama geri kalanlar gruplar halinde bağlandı ve kafaları kesildi; cesetleri kazılan hendeğe atıldı. Öldürülenler arasında sadece bir kadın vardı; suçu, kuşatma sırasında Müslümanların üzerine bir değirmen taşı atmaktı. Ayşe neler olduğunu çok iyi hatırlıyordu:

Müslümanlar erkeklerini pazar yerinde öldürürken, o benimle oturmuş konuşuyor ve kahkahalarla gülüyordu; o sırada adı söylendi. "Allah adına," diye bağırdım, "sorun nedir?" "Öldürüleceğim," diye yanıtladı. "Ne için?" diye sordum. "Yaptığım şey için," diye cevap verdi. Oradan götürüldü ve kafası kesildi. Öldürüleceğini bile bile benimle

* İbn İshaq, *Sira* 689, p. 464.

*konusurken ne kadar neşeli olduğunu ve nasıl kahkahalarla güldüğünü hiç unutmıyacağım.**

Bu hikâyeyi Nazi katliamından ayırmak bizim için muhtemelen imkansızdır ve birçok kişinin Hz. Muhammed'e nefretle bakmasına neden olacaktır. Ama Maxime Rodinson ve W. Montgomery Watt gibi Batılı araştırmacılar, bu olayın yirminci yüzyıl standartlarıyla değerlendirilmemesi gerektiğini söylemektedir. Bu çok ilkel bir toplumdur; 600 yıl öncesinde İsa'nın yaşadığı, sevgi ve merhamet öğretisini yaydığı Yahudi toplumundan bile daha ilkeldir. O dönemde Araplar evrensel doğa kanunlarından habersizdi; antik dünyada büyük bir imparatorluğun idrettiği türden bir toplum düzeni olmadığı sürece, insanların bu tür kavramları kabul etmesi çok zor, hatta belki de imkansızdır. Hz. Muhammed'in zamanında Medine, daha ziyade Kral Davut'un zamanındaki Kudüs gibiydi; Tanrı düşmanlarının güçlü celladı olan Kral Davut, bir defasında 200 Filistinliyi katletmiş, hepsini hadım etmiş ve sünnet derilerini krallarına göndermişti. Davut'a adanan ilahilerin birçoğu, aslında asırlar sonra hazırlanmıştı – MÖ 550'lerde – ama hâlâ İsrailoğulları'nın düşmanlarına yapmayı umduğu korkunç şeyleri anlatıyorlardı. Yedinci yüzyılın başlarında, bir Arap liderinin Kureyza kabilesi gibi hainlere merhamet göstermesi beklenemezdi.

Müslüman toplum, kuşatma sırasında katledilmekten kıl payı kurtulmuştu ve duygular hâlâ çok yoğundu. Kureyza yüzünden neredeyse tüm Medine yok olacaktı. Hz. Muhammed onların gitmesine izin verirse, Hayber'e vardıkları anda Yahudi direnişine katılacaklardı ve Medine'ye karşı yeni bir güç oluşturacaklardı; bir dahaki sefere Müslümanlar o kadar şanslı olmayabilirdi ve kanlı mücadele uzun süre devam ederse, daha

* Ibid., 689, pp. 464-5.

fazla ölüm ve acı olacağı kesindi. Dahası, toplu infazlar Hz. Muhammed'in düşmanlarını etkileyecekti. Kimse katliam karşısında dehşete kapılmış gibi görünmüyordu ve Kureyza kabilesi de bunun kaçınılmaz olduğunun farkındaydı. Toplu infaz, Hayber'deki Yahudilere açık bir mesaj göndermişti ve Arap kabileler de Hz. Muhammed'in Kureyza'nın müttefiklerinin intikamından korkmadığını anlayacaklardı. Bu, kuşatmadan sonra Hz. Muhammed'in elde ettiği sıra dışı gücün bir sembolüydü; o artık Arabistan'daki en güçlü grubun lideriydi.

Kureyza katliamı, Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde Arabistan'daki umutsuz yaşam şartlarının bir göstergesiydi. Elbette ki istediğimiz gibi lanetleme hakkına sahibiz ama bugün görüneceği kadar büyük bir suç olmadığını aklımızdan çıkarmamalıyız. Hz. Muhammed ne geniş çaplı bir toplum düzenini direten bir imparatorlukta ne de sağlam temellere dayanan dinsel geleneklerin bulunduğu bir ortamda yaşıyordu. Elinde On Emir gibi bir şey yoktu (ama Musa'nın bile "Öldürmeyeceksiniz" diye emrettikten kısa süre sonra İsrailoğulları'na tüm Kenan nüfusunun ortadan kaldırılmasını emrettiği söylenmektedir). Hz. Muhammed'in elinde sadece eski kabile ahlak değerleri vardı ve bu da grubun korunmasını öncelikli şart koşuyordu. Asıl sorun, Hz. Muhammed'in zafezinin onu geleneksel kabile yapısında olmayan bir grubun lideri olarak Arabistan'daki en güçlü lider haline getirmesiydi. Kabile anlayışını değiştirmeye başlamıştı ve sosyal gelişimin iki aşamasının arasında, ıssız diyarlardaydı.

Ama bu trajik olayın, Müslümanların Yahudilere karşı tutumunu sürekli olarak etkilemediğini belirtmemiz gerekir. Müslümanlar kendi dünya imparatorluklarını kurduklarında kendi kutsal kanunlarına uygun olarak bir uygarlık yaratmaya başladıklarında, daha önce benzeri görülmemiş bir hoşgörü sistemi

yerleştirmişlerdi. Müslüman imparatorluğunda çeşitli dinden gruplar barış içinde yan yana yaşıyordu. Semitizm karşıtlığı Hıristiyanlık inancının ürünü olan bir kavramdır, İslâm inancının değil; Medine'deki korkunç olayları genellemeye çalışırken, bu gerçeği aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Hz. Muhammed'in döneminde bile 627 yılından sonra hâlâ Medine'de yaşayan küçük Yahudi gruplar vardı ve hiçbir şekilde rahatsız edilmeden, kendi dinlerini barış içinde sürdürebiliyorlardı. Görünüşe bakılırsa, Medine Anlaşması'nın ikinci kısmı bu tarihten sonra oluşturulmuştur. İslâm İmparatorluğunda tıpkı Hıristiyanlar gibi Yahudiler de tam bir dinsel özgürlüğe sahipti; hatta yirminci yüzyılda İsrail'i devlet olarak kurana kadar, Yahudiler orada huzur içinde yaşamaya devam ettiler. İslâm imparatorluğundaki Yahudiler, asla Hıristiyan topraklarındaki Yahudiler kadar acı çekmedi. Semitizm karşıtı mitler ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Hıristiyan misyonerler tarafından Orta Doğu'ya getirildi ve genellikle Müslüman halkın tepkisiyle karşılandı. Ama son yıllarda bazı Müslümanlar Kur'an'ın Medine'deki isyankâr Yahudiler ile ilgili pasajlarıyla daha çok ilgilenmeye başlarken, Yahudiler ve büyük peygamberleri hakkındaki daha geniş pasajları görmezden gelir oldular. Bu 1.200 yıl boyunca Yahudiler ve Müslümanlar arasında barışa dayalı olarak süren ilişkide yeni bir dönem açtı.*

Kur'an, savaşın daima iğrenç olduğunu vurgular. Müslümanlar asla savaş açmamalıdır, çünkü tek haklı savaş kendini savunmak için yapılandır ama bir kez savaşa başladıklarında, Müslümanlar savaşı en kısa sürede sona erdirmek için mutlak bir kararlılıkla savaşmalıdır.** Düşman ateşkes ister ya

* See Bernard Lewis in *Semites and Anti-Semites, An Inquiry into Conflict and Prejudice* (London, 1986), pp. 117-39, 164-259.

** Sure 2:191,251.

da barışa yönelik bir eğilim gösterirse, Kur'ân Müslümanlara düşmanlıkları hemen sona erdirmeyi emreder ama barış şartları ahlaksızca ya da utandırıcı şekilde olmadığı sürece.* Ne var ki Kur'ân aynı zamanda savaş sırasında çok hızlı hareket edilmesi ve düşmanla en çabuk şekilde yüzleşilmesini de şart koşar. Çatışmanın belirsiz bir süre uzamasına neden olabilecek kararsızlıklardan veya tereddütlerden kaçınılmalıdır.**

Herhangi bir savaşın amacı, barışı en kısa sürede yeniden sağlamaktır. Mayıs 627'de Medine'de yaşananlar karşısında dehşete kapılsak da, bunun politik açıdan doğru bir karar olduğu ortadadır. Cihâdın en kötü aşamasının sonunu temsil ettiği için, bu tür isyan hareketlerinin sonuncusu olacaktır. Hz. Muhammed, Hendek Savaşı'nda o zamana dek tek bir düşmana karşı birleşmiş olan en büyük Arap ordusunu yenmişti; üç güçlü Yahudi kabilesinin direnişini ezmişti ve Müslüman topluma karşı daha fazla ihanete ya da komploya izin vermeyeceğini açıkça göstermişti. Artık Arabistan'daki en güçlü adam olduğunu kanıtlamış, yıllarca sürebilecek kanlı savaşları hızlı bir şekilde sona erdirmişti.***

“İslâm” kelimesi, uyum, uzlaşma ve barış anlamına gelen bir kökenden ortaya çıkmıştır. Kureyza kabilesine uygulanan toplu infazdan sonra, cihâd politikasının belirgin bir şekilde değiştiğini görürüz. Artık hayatını korumak için savaşmadığından, Hz. Muhammed Arabistan'da *pax Islamica* (İslâm Paktı) uygulamasını başlatabilecektir. Ertesi yıl, en yakın yandaşlarını bile kendisine yabancılaştıran bir barış ve uzlaşma politikası için diretecektir.

* Sure 8:62-3.

** Sure 3:147-8.

***** Watt, *Muhammad at Medina*, pp. 215-17; Rodinson, *Muhammad*, p. 214.

9

Kutsal Barış

Hız. Muhammed'in Medine kuşatmasında Kureyşlilere karşı kazandığı zafer muhteşemdi. Beş yıl önce vahaya geldiğinde yorgun, korku içinde bir mülteciydi ve Mekkeliler tarafından öldürölmek üzere aranıyordu. Şimdi işlerin gidişatını tersine çevirmiş ve tüm Arabistan'a Mekke'nin döneminin bittiğini kanıtlamıştı. Hız. Muhammed ve Müslüman toplumdan kurtulmayı başaramamışlardı; üstelik tüm güçlerini ve yaşam tarzlarını dayandırdıkları prestijlerini kaybetmişlerdi. Mekke artık yıkılmış bir şehirdi ve Kureyşliler kuşatmayı kaldırırken Halid b. el-Velid'in de söylediğı gibi, Hız. Muhammed artık yaygın şekilde peygamber olarak kabul ediliyordu. Eski kabile sistemi, *hilm* ideolojisi ve Kureyşlilerin varlıklarını dayandırdıkları agresif kapitalizm, İslâm inancının ahlaki ve politik gücü karşısında etkisiz kalmıştı. Artık cihâdın kanlı bölümü sona ermişti. Hız. Muhammed, başından beri hep Kureyşlileri yok etmek yerine onları kendi safına almayı tercih etmişti ve kuşatmanın kalkmasından sonra hiçbir zayıflık ya da kararsızlık belirtisi göstermeden – bu esastı – uzlaşma sürecine giriyordu.

Bu dönemde Hız. Muhammed'in misyonunun kapsamı yine değişmiş gibi görünmektedir. Bedir'deki zaferden beri

artık Arabistan'ın birleşmesini imkansız gibi görmüyordu. Şimdi Kureyşlilerin yenilmesi ve Beni Kureyza'ya karşı tutumu, bedevi kabilelerini etkilemişti ve birçoğu Kureyşlileri bırakıp Medine'deki Müslüman toplumla ittifaka girmeye hazırdı. Hz. Muhammed artık Mekke'den daha uzaklara gözünü dikmişti. Şehri kazanması önemliydi, çünkü dinî vizyonunun merkezi olacaktı ama artık Medine'nin kuzeyindeki bölgeyi İslâm inancının yayılması için bir fırsat olarak görmeye başlıyordu. Bu, dünyayı fethetmeyi hayal ettiği şeklinde algılanmamalıdır; sadece Arapça Kur'ân'ı kuzey kabilelerine de götürmek istiyordu ve belki uzun zamandır Bizans politik ve dinî sistemi içinde asimile olmuş olan Suriye ve Irak'taki Arapları da buna dahil edebilirdi. Erken dönem kaynaklarda belirtilmemesine rağmen, bir anlatıya göre Hz. Muhammed bu dönemde Bizans ve Pers imparatorlarına, Habeşistan Kralına ve Mısır'daki Mukavkısı mektuplar ve pahalı hediyeler göndererek onları İslâm inancına dönmeye davet etmiştir. Bu muhtemelen uydurma bir hikâyedir, çünkü Hz. Muhammed'in İslâm inancını Ehl-i Kitâb'ı da içine alacak evrensel bir din olarak gördüğüne dair hiçbir belge yoktur. Nasıl Yahudilik Yakuboğulları için gelen bir dinse, İslâm da İsmailoğulları için gelen bir dindi. İslâm Peygamberi'nin ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra, Müslümanlar İslâm inancını sadece Arapların dini olarak görmeye devam ettiler ama komşu hükümdarlara gönderilen bu elçilerle ilgili hikâyede bir gerçek payı olabilir, çünkü Hz. Muhammed'in yeni özgüvenini ve daha geniş vizyonunu sembolize etmektedir. Artık zulüm gören bir mezhebin lideri değildi; artık Medine'deki reislerden biri değildi; tam aksine, Arabistan'ın en önemli *seyyid*lerden biriydi. Mücadelenin bu son aşamasında belki de Mekkelilerin yabancılardan yardım istemesinin önüne

geçmek istemişti. Bize ulaşan mektuplarda, Hz. Muhammed sadece hükümdarlardan kendisinin bir peygamber olduğunu kabul etmelerini istemektedir. Hz. Muhammed artık Allah'ın kendisini *tüm* Araplara peygamber olarak gönderdiğine inanıyordu. İmparatorlara yazarken, aynı zamanda çoğunlukta Hristiyan olan iki kuzey Arap kabilesi Gassân ve Hanife'ye de yazdığı söylenmektedir. Onlardan Hristiyanlık inancını terk etmelerini istemiyor, sadece Medine'de kalan Yahudi kabileleri gibi ümmete katılmalarını istiyordu.

627-628 yıllarında Hz. Muhammed konfederasyonunu oluşturmaya başladı ve Ehâbiş'in Kureyş kabilesinin konfederesi olması gibi çeşitli kabileleri ittifaka davet etti. Bedeviler arasında İslâm inancına dönenler vardı ve bazıları gerçekten Medine'ye hicret etmişlerdi; bu yıl Hz. Muhammed'in kurduğu ittifaklar genellikle sadece politik olmasına rağmen, bunun zaman içinde dinî bir bağlılığa dönüşmesini umuyordu. Bir güç ve kararlılık imajını sürdürmesi çok önemliydi. Bu yıl boyunca yine Esed ve Sa'lebe gibi Mekke Koalisyonu üyelerinin üzerine akınlar yaptırmaya devam etti; bu iki kabilenin özel önemi vardı, çünkü sıra dışı kuraklık yüzünden Medine'ye fazla yaklaştımlardı. Akınların amacı, "ellerinizi çekin" mesajı vermektir. Hayber'deki Yahudiler ile ittifak görüşmeleri yapan Sa'd kabilesine de bir akın yaptırdı. Bedeviler, Müslüman toplumun düşmanlarıyla dostça ilişkiler kurmanın tehlikeli olduğunu görmeye başlıyorlardı ve Medine'nin gücü, Hz. Muhammed'e ve dinine duydukları saygıyı da güçlendiriyordu.

Hz. Muhammed o yıl Mekke'ye saldırmayı planlamıyordu ama Mekke'nin ticaret tekeline zayıflatmaya çalışıyordu. İslâm inancına dönenler arasında giderek daha fazla kişi Medine'ye hicret ettikçe ve nüfus arttıkça, Müslüman toplumun Suriye

ile kendi ticaret bağlarını kurması ve vahaya mallar getirmesi ihtiyaç haline geldi. Suriye ticaretinin bir kısmını Medine'ye çekmek amacıyla, Hz. Muhammed kuzeye gruplar gönderdi ama aynı zamanda dinî mesajını da yaymaya çalışıyordu. Örneğin Abdurrahman, Suriye yolunda her yıl büyük bir panayır kurulduğu Dûmetü'l-Cendel'e giden bir kervana katıldı. Medine, Bedir Savaşı'ndan beri Mekke'ye etkili bir ekonomik blokaj uyguluyordu, çünkü Kureyşliler için Kızıldeniz rotası imkansız hale gelmişti. Medine kuşatmasından sonraki yıl, Hz. Muhammed bu blokajı güçlendirmeye ve aynı zamanda da Müslümanlar için ticaret fırsatlarını güvenceye almaya çalıştı. Zeyd Suriye ile ticaret yapması için gönderildi ama kervanı saldırıya uğradı ve öldüğü sanılarak kurtulup Medine'ye dönmeyi başardı. Kısa süre sonra, Suriye'den dönmekte olan bir Mekke kervanına yapılan akında, Zeyd daha şanslıydı. Bu kervandaki Kureyşli tüccarlardan biri, Hz. Muhammed'in müşrik damadı Ebu'l-As idi. Gece kervandan kaçarak eski hanımı Zeynep'i görmek için Medine'ye girdi. Ertesi sabah mescitte namaz kılınırken, Zeynep kendisinin Ebu'l-As b. Rebi'yi koruması altına aldığını açıkladı. Bunlardan haberi olmayan Hz. Muhammed, kızının bu adama koruma sağlama hakkını destekledi ama aynı zamanda eski kocasıyla birlikte olmaması için kızını gizlice uyardı.

Zeynep, Hz. Muhammed'e Ebu'l-As'ın mallarını kaybettiği için çok üzgün olduğunu, çünkü Mekke'deki çeşitli insanların bu malları kendisine güvenerek teslim ettiklerini söyledi. Hz. Muhammed hemen akıncıları çağırdı ve Ebu'l-As'ın mallarının iade edilmesini istedi; akıncılar bu isteği yerine getirirken biraz da ileri gittiler ve eski deri su torbalarını, şişeleri ve işe yaramaz odun parçalarını da verdiler. Bu

işe yaradı. Ebu'l-As Mekke'ye döndüğünde, malları sahiplerine dağıttı ve sonra da Medine'ye hicret edip İslâm inancına döndü ve Zeynep ile yeniden evlendi. Şirk inancına sadakati yüzünden sevgili eşinden ve kızından vazgeçmişti ama şimdi halkı çok zor durumdaydı; kaçınılmaz olanı kabullenmek zorundaydı. Mekke'deki bazıları da aynı şekilde düşünmeye başlıyorlardı ve Hz. Muhammed muhtemelen bunun farkındaydı. Eski tanrılarının onuruna Medine'ye doğru yürümüşlerdi; Uhud'da savaş çılgınlıkları "Ey Uzzâ! Ey Hubel!" diye çınlamıştı ama bu ilahlar Hz. Muhammed'in Allah dini karşısında zayıf kalmıştı. Ama Safvân, İkrime ve Süheyl gibi diğerleri, hâlâ Hz. Muhammed'e karşı mücadeleyi sürdürüyorlardı.

Hz. Muhammed bu görüş değişikliğini muhtemelen Ebu'l-As gibi İslâm inancına dönenlerden ve kendi casuslarından (artık oldukça gelişmiş bir istihbarat sistemi vardı) duymuş olmalıydı. Ama Mekke'ye nasıl yaklaşacağına karar vermek çok zordu, çünkü – daha sonra göreceğimiz gibi – kutsal şehre karşı askeri bir saldırı gerçekleştirmeye niyeti yoktu. Her zamanki gibi net bir planı yine yoktu ama muhtemelen sorunu bilinçaltında değerlendiriyor olmalıydı, çünkü Mart 628'de, geleneksel hac ayında, rüyasında bir uzlaşma ve zafer vizyonunu aldı. Kendisini hacılar gibi kafası kazınmış halde gördü; üzerinde geleneksel ihramıyla Kâbe'de duruyor, anahtarını elinde tutuyordu. Bu ona zafer konusunda güvence verdi ve daha sonra Kur'ân'da Allah'ın sözleriyle şöyle ifade edildi:

Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı.

*Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış
veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i*

*Haram 'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.**

Ertesi gün Kâbe'ye hacca gideceğini duyurdu ve ashâbını kendisine eşlik etmeye çağırdı. Bu sıra dışı daveti aldıklarında Müslümanların nasıl bir korku, merak ve kararsız bir mutlulukla dolduğunu tahmin etmek zor değil. Hz. Muhammed bunun askeri bir sefer olmayacağını açıkça ifade etti. Müslümanlar hacıların geleneksel beyaz ihramlarını giyecek ve silah taşımayacaklardı. Bu elbette ki son derece tehlikeliydi ve Müslüman toplumdaki bedeviler daveti geri çevirdiler ama Muhacirler ve Ensâr arasından yaklaşık bin kişi Hz. Muhammed ile gitmeye gönüllü oldu. İbn Übey ve bazı taraftarları da gidecekti ve bu da Müslümanların zaferinden fazlasıyla etkilendiklerini gösteriyordu. Hz. Muhammed, hanımı Ümmü Seleme'yi yanında götürmeye karar verdi ve İkinci Akabe'de yer alan iki kadının da hacca katılmasına izin verildi.

Hacılar hemen hazırlıklarını yaptılar ve yetmiş deveyle toplandılar; antik ayine göre, bu develer kutsal topraklarda kurban edilecekti. Hz. Muhammed geleneksel hacı kıyafetini giydi; bu, biri bele dolanan ve diğeri omza atılan iki parça dikişsiz kumaştan oluşuyordu. Bugün Mekke'ye hacca giden hacılar hâlâ bu kıyafeti giymektedirler. Ömer, Kureyşlilerin Müslüman hacılara saldıracığını söyledi ve herhangi bir saldırı durumuna karşı hepsinin yanına silah alması içinretti. Ama Hz. Muhammed kararlıydı: "Silah taşımayacağım," dedi kesin bir tavırla. "Oraya hacdan başka bir nedenle gitmiyorum."*** Hâlâ güvenliydi ve Kâbe'de bir şekilde birleşileceği konusunda rü-

* Sure 48:27.

** Muhammad ibn Umar al-Waqidi, Kitab al-Maghazi 587, quoted in Martin Lings, Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources (London, 1983), p. 247.

yasının etkisindeydi ama daha sonra g re e imiz gibi, bunun nasıl olacağını da tam olarak bilmiyordu. Ancak bu sefer sırasında savaşmamak konusunda kesinlikle kararlıydı, bu yüzden her hacı sadece avlanma için kullanılabilecek bir kısa kılıç taşıyordu ve herkes kılıcını kınında tutmak zorundaydı.

İlk durakta, Hız. Muhammed geleneksel şekilde develerden birini kutsadı, üzerine özel işaretler koydu, boynuna tören süsleri astı ve yüzünü Mekke'ye doğru çevirdi. Sonra Kâbe'ye yaklaşırken hacıların antik nid sını seslendirdi: "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk!" Anlamı şuydu: "İşte buradayım, Ey Allah'ım, hizmetindeyim!" Hacılardan bazıları onu izledi ama diğerleri resmi adakları sonraya ertelemeye karar verdi,       hac sırasında av oyunu konusunda kesin tören sınırlamaları vardı.

Hız. Muhammed, Kureyşlileri son derece zor bir duruma soktu unu biliyordu. Mekke'nin koruyucuları olarak antik gelenekleri izleyen bin Arap hacının Mekke tapına ına girmesini engelledikleri takdirde bir skandal olurdu ama bu şekilde kutsal şehre girmek Hız. Muhammed'e muhteşem bir ahlaki zafer kazandırırđı ve Kureyşlileri utandırmış olurdu. Süheyl, İkrime ve Safvân, bedevi kabileleri hayrete ve tiksintiye bo ma pahasına Müslümanların şehre girmesini engellemeye kararlıydılar. Ama Eb  Süfyân her nedense ilginç bir şekilde sessizdi. Son derece zeki bir adamdı ve Hız. Muhammed'in artık alışıldık yöntemlerle durdurulamayaca ının muhtemelen farkındaydı.

Ama kabilenin önde gelenleri arasında bu görüşe sahip olan tek kişi kendisiydi. Halid b. el-Velid, Müslümanların şehre girişini önlemek üzere iki yüz süvariyle gönderilmişti ve hacılar Mekke'nin yaklaşık otuz kilometre kuzeydo usundaki Usfan Kuyusu'na ulaştıklarında, keşif iler Halid'in sadece on kilo-

metre ötede olduğu haberini getirdiler. Hz. Muhammed emin bir şekilde cevap verdi: “Yazık Kureyşlilere, çünkü savaş onları yiyip bitiriyor. Beni ve diğer Arapları rahat bıraksalardı kim ne zarar görürdü?.. Allah adına, muzaffer olana ya da ölene kadar O’nun bana emanet ettiği görevi yerine getirmek için savaşımaya devam edeceğim.”” Hacılara kendilerini Harem’e götürebilecek yerel bir rehber bulmalarını söyledi; Mekke’nin çevresinde tüm şiddet ve savaşın yasak olduğu bölgeye ulaşmaları gerekiyordu. Eslem kabilesinden biri gönüllü oldu ve onları Halid’in ulaşamayacağı çok zorlu bir yoldan götürdü. Harem bölgesinin sınırına ulaştıklarında, Hz. Muhammed hacılara seferlerinin dinî doğasını hatırlattı. Kutsal bir yere girmek üzereydiler ve ruhsal bir değişim gerçekleştirerek günahlarını arkalarında bırakmaları ve şöyle demeleri gerekiyordu: “Allah’tan bağışlama diliyoruz ve O’na tövbe ediyoruz.””” Sonra hepsine Harem bölgesinin sınırındaki Hudeybiye yolunu izlemelerini söyledi. Develerinin ilerlerken olabildiğince fazla kum kaldırmasını sağlamaları gerekiyordu, böylece Halid ve adamları onların tehlikeden uzaklaşmış olduklarını anlayacaktı.

Hz. Muhammed’in rüyası, Kureyşlilerin baskı karşısında teslim olacaklarını ve Müslüman hacıların şehre girmesine izin vereceklerini düşünmesine neden olmuştu ama Halid’in silahlı adamları, Kâbe’ye girmelerine izin vermektense silahsız olsalar bile hepsini öldürmeye hazır olduklarını gösteriyordu. Her zamanki gibi, işlerin neye varacağını tam olarak bilmesede olayların gelişimine göre tepki veriyordu. Hudeybiye’ye ulaştıklarında, Hz. Muhammed’in devesi Kasvâ aniden dizlerinin üzerine çöktü ve ayağa kalkmayı reddetti. Hacılar etrafında

* Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 741, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 500.

** Ibid.

toplanıp her zaman yaptıkları gibi “Hal! Hal!” diye bağırmaya başladılar ama Kasvâ yerinden kıpırdamadı ve adamlar onun inadına boyun eğdi. Ancak Hz. Muhammed bunun hayvan için sıra dışı bir şey olduğunu söyledi ve Fil Yılı’nda Habeşlerin filinin Kâbe’nin önünde nasıl diz çöktüğünü ve sahiplerinin yenilgisine yol açtığını hatırlattı: “Fili Mekke’den uzak tutan, Kasvâ’yı da uzak tutuyor. Bugün Kureyşliler akrabalara karşılık nezaket göstermem için ne yapmamı isterlerse kabul edeceğim.”* Bu seferin doğası savaş değil, uzlaşmaydı ve hacılara develerinden inmelerini emretti. Hacılar su olmadığını söyleyerek itiraz ettiler ama rivâyete göre, Hz. Muhammed adamlarından birine bir ok verdi ve adam bunu kurumuş su deliklerinden birine soktuğunda, hemen su çıktı.

Develer su içip çömeldiler ve kendilerinden daha kahramanca bir şey yapılması istenmediği için muhtemelen hayal kırıklığına uğramış olan hacılar develerinin yanına oturdular. Ortaya çıkan manzara, bedeviler üzerinde gerçekten güçlü bir etki yaratabilecek bir “oturma eylemi” idi. Şimdi bütün gözler Hz. Muhammed’e dönmüştü; haber kabileden kabileye hızla yayıldı ve göçebeler Kureyşlilerin bir grup silahsız ve barışçıl Arap’a saldırmaya ve tüm Arapların kutsal hakkı olduğu halde Kâbe’ye girmelerini engellemeye hazır olduğunu öğrenince dehşete kapıldılar. Üzerinde hacı giysileriyle Harem bölgesinde oturan Hz. Muhammed, bu şekilde Müslümanların Kâbe’nin muhafızlarına oranla Arap geleneklerine daha bağlı olduklarını gösteriyordu. Oraya ulaşmalarından kısa süre sonra, Budeyl b. Verka tarafından yönetilen Huza’a kabilesinden bir delege grubu geldi; reislerden biri Mekke’yi ziyaret etmiş ve durumu öğrenmişti. Budeyl kendisine neden geldiğini sorduğunda, Hz.

* Ibid.

Muhammed, Müslümanların savaşmaya değil, kutsal mekanı ziyaret etmeye geldiklerini açıkladı; silah açısından zayıf olmalarına rağmen, gerektiği takdirde Kâbe'ye giriş haklarını savunmak için savaşacaklardı ama Kureyşlilere ne yapacakları konusunda karar vermeleri için zaman tanıyorlardı. Budeyl, barışçıl hacıların bu şekilde kabul edilmemesine öfkelen-di ve Hudeybiye'de kaldıkları sürece Huza'a kabilesinin Müslümanlara yiyecek ve haber sağlayacağına söz verdi.

Hemen Mekke'ye döndü ve Kureyşlilerin politikasını öfkeli bir şekilde eleştirdi, çünkü Arapların en kutsal gördüğü gelenekleri çiğniyorlardı. İkrime, Hz. Muhammed'in söylediklerini dinlemeyi bile reddetti ama Safvân mesajı duymak istedi. Budeyl Hz. Muhammed'in barışçıl niyetini vurguladığında, Kureyşlilerden bazıları inanamadı: "Savaş için gelmemiş olabilir," dediler, "ama Allah adına, buraya asla isteğimiz dışında giremez ve Araplar buna izin verdiğimizizi asla söyleyemez."* Şehre girmesine izin vermektense, Hz. Muhammed ile Kâbe arasında durmaya ve son adam ölene kadar savaşmaya yemin ettiler. Ama Müslüman saflarında bir bölünme yaratmak için İbn Übey'e haber gönderdiler ve onu Kâbe'yi ziyaret etme hakkını kullanmaya çağırdılar, çünkü Mekke'nin dostu olduğunu biliyorlardı. Fakat İbn Übey, Hz. Muhammed'den önce Kâbe'yi ziyaret etmek istemediğini bildirince şaşırdılar. Önceki görüşleri ne olursa olsun – gelecekte yine Hz. Muhammed'e karşı gelecekti – Hudeybiye'deyken İbn Übey iyi bir Müslüman gibi davrandı.

Kureyş kabilesinin Safvân ve Süheyl gibi diğer üyeleri Hz. Muhammed ile pazarlığı denemeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Taifli Urve b. Mes'ûd aracılık etmeyi önerdi ve Hz.

* Ibid., 743, p. 501.

Muhammed'in mantıklı isteğini reddetmenin aksi etki yaratacağını vurguladı; özellikle de barışçıl amaçlarla geldiğini açıkça belirtmişken. Kureyşliler, Urve'nin teklifini kabul ettiler ama önce bedevi yandaşlarından birini, el-Haris kabilesinin reisi el-Huleys b. Alkame'yi göndermeye karar verdiler. Ehâbiş'in önde gelen adamlarından olan İbn Alkame, inançlı bir müşrikti ve H. Muhammed onun geldiğini görür görmez yanındakilere şöyle dedi: "İşte dindar insanlardan biri; kurbanlık develeri onu karşılamaya gönderin." Huleys güzelce süslenmiş yetmiş adak devesinin kendisine doğru geldiğini görünce, yeterince gördüğüne karar verdi. H. Muhammed'i sorgulamaya bile gerek görmedi; bunun yerine doğruca Kureyşlilerin yanına döndü ve bunların gerçekten hacılar olduklarını, Kâbe'ye kabul edilmeleri gerektiğini söyledi. Ama Safvân ve taraftarları bu habere sevinmemişlerdi. Huleys'e oturup çenesini kapamasını, kendisinin sadece cahil bir bedevi olduğunu söylediler. Ama bu çok büyük bir hataydı ve Huleys saygın bir şekilde ayağa kalkıp konuştuğunda bunu hemen anlayacaklardı:

Siz Kureyşliler, sizinle anlaşma yapmamızın ve ittifak kurmamızın nedeni bu değildi. Allah'ın evini onurlandırmaya gelen bir adam bundan mahrum edilebilir mi? Hayatımı elinde tutan O'nun adına, ya H. Muhammed'in yapmaya geldiği şeyi yapmasına izin verirsiniz ya da adamlarımın hepsini götürürüm.*

Kureyşliler telaşla özür dilediler ve Huleys'e herkesi tatmin edecek bir çözüm bulunana kadar kendilerine zaman tanımasını istediler.

* Ibid., p. 502.

Sonra Urve b. Mes'ûd'u Hudeybiye'ye gönderdiler. İbn Mes'ûd, Hz. Muhammed ile oturup konuştu ve ona Kureyşlilerin tepeden tırnağa silahlanmakta olduğunu bildirdi; farklı kabilelere bağlı insanlar tarafından desteklenirken bir saldırıya karşı koymayı nasıl bekleyebilirdi? Üstelik bu kabilelerin bazıları geçmişte birbirlerine düşmandı. Ebû Bekir öfkeye kapılarak bağırdı: “Lât'ın memesini em sen!” Urve ona bunu borç saydığını, çünkü aksi takdirde hakaretinin bedelini ödetmek zorunda kalacağını söyleyerek karşılık verdi. Hz. Muhammed'in dikkatini çekmek için, geleneksel Arap hareketiyle sakalını tuttu ama başka bir Müslüman hemen onun eline vurdu. Urve kamptan ayrıldığında, Müslümanların Hz. Muhammed'e karşı güçlü bağlılıklarından fazlasıyla etkilenmişti. İbn İshâk daha sonraları onun gözlemleriyle ilgili şunları aktaracaktı: “Abdest aldığında, suyu içmek için yarışıyorlardı; tükürse yakalamak için koşuyorlardı; kafasından bir saç teli düşse, hemen gidip alıyorlardı.” Urve çok yolculuk yapan bir adamdı ve geri döndüğünde, Kureyşlilere Bizans ya da Pers imparatorlarının bile bu kadar saygı görmediğini açıkladı. “Onu hiçbir şekilde terk etmeyecek insanlar gördüm; kararınızı buna göre verin,” dedi.*

Hz. Muhammed, Mekke'ye kendi elçisini göndermeye karar verdi. Daha az kışkırtıcı olacağını düşünerek önce Ensârdan birini gönderdi ama Kureyşliler adamın devesini yakaladılar ve Huleys'in savaşçıları araya girmeseydi onu öldüreceklerdi. Hz. Muhammed bunun üzerine Ömer'i görevlendirdi ama o bile tereddütlüydü; kabile üyelerinden hiçbiri onu koruyabilecek kadar güçlü değildi ve kendisinin yerine Osman b. Affân'ın gitmesini önerdi. Osman'ın şehirde çok sayıda aristokrat bağ-

* Ibid., p. 745, p. 503.

lantıları vardı; bu yüzden Kureyşliler onu dinlediler ama etkilenmediler. İstedığı takdirde Kâbe'nin etrafında tavaf edebileceğini söylediler ama tıpkı İbn Übey gibi, Osman da Hz. Muhammed'den önce bunu yapmayı reddetti. Kureyşliler onu rehin aldılar ve kampa öldürüldüğü haberini gönderdiler.

Hz. Muhammed haberi duyduğunda, düşmanla karşılaşmadan Hudeybiye'den ayrılmayacağına yemin etti. Bir kriz anıydı ve vahiy gibi gelmiş bir fikir olmasına rağmen, bu barışçıl sefer fikri feci şekilde geri tepmiş gibi görünüyordu. Bu noktada, yine transa girdi ama bilincini kaybetmedi. Bir çözüm bulmak için kendi içine kapanmış olmalıydı. Sonra Müslümanları çağırdı ve onlara kendisine tam bir bağlılık yemini etmelerini söyledi. Bin hacı tek tek gelip elini tuttu ve daha sonraları İyi Dilek Yemini, Bey'atu'r-Rıdvan olarak bilinecek yemini ettiler. Kaynaklar bu yeminin kapsamıyla ilgili birbirleriyle çelişen hikâyeler anlatmaktadırlar. Bazıları Müslümanların Kureyşliler ile ölümüne savaşmaya yemin ettiğini söylüyordu ama bu azınlıkta olan görüştü. Daha yaygın bir rivâyet, Müslümanların sadece kaçmayacaklarına yemin ettiğini bildirmekte, Vakıdî ise her bir Müslüman'ın Hz. Muhammed'in elini tutarak "onun ruhunda olanı" izlemeye ve bu kriz süresince Hz. Muhammed'e kayıtsız şartsız itaat edeceğine yemin ettiğini söylemektedir.* İbn Übey ve hacca katılan münafıklar da dahil olmak üzere herkes yemin etti.

Burada Vakıdî'nin söylediklerine kulak vermeye değer. Hz. Muhammed o yoğun konsantrasyon durumuna girdiğinde, derin ve muhtemelen sezgisel bir seviyede sadece hoş karşılanmayacağı belli olan değil, aynı zamanda kendi takipçileri arasında bile isyana neden olabilecek bir eylemi gerçekleştir-

* W.Montgomery Watt, *Muhammad at Medina* (Oxford, 1956), p. 50.

meyi düşünüyordu. Olayların akışı hacıları Medine'den çıkarırken tahmin etmediği şekilde gelişirken, Hz. Muhammed kendi sezgilerini dinliyor gibidir. Herkes yemin ettikten kısa süre sonra, Osman'ın ölmediği haberi geldi. Hz. Muhammed o sırada Süheyl'in yanında iki kişiyle geldiğini gördü ve bu elçilerin gelişinin Kureyşlilerin nihayet pazarlığa hazır olduğunu gösterdiğini düşündü. Uzun bir süre Süheyl ile oturdu ve güçlü bir tartışmadan sonra, Hz. Muhammed'in yanında-kileri tiksindiren bazı şartlarla anlaşmaya varıldı.

Hz. Muhammed bu kez Kâbe'yi ziyaret etmeden Medine'ye döneceğine söz verdi; böylece Arap kabileleri onun Kureyşlileri mecbur bıraktığını söyleyemeyecekti. Ama ertesi yıl aynı dönemde Müslümanlar bir kez daha hacı olarak Mekke'ye dönecekti ve o zaman Kureyşliler üç gün boyunca şehri boşaltarak Müslümanların barış ve huzur içinde hac görevlerini gerçekleştirmelerine izin vereceklerdi. Hz. Muhammed'in Müslüman olan ve Kureyşlilerin rızası olmadan hicret eden kabile üyelerini geri vermesi şartıyla Mekke ve Medine arasında on yıl süreyle ateşkes olacaktı. Son olarak, bedevi kabileleri önceki yükümlülüklerinden azat edilecek, Mekke ya da Medine ile ittifak oluşturmak konusunda seçme özgürlüğüne sahip olacaktı. Kur'an, ateşkes önerisi olduğu takdirde düşmanla uzlaşmaya zorluyordu ama bu şartlar Müslümanlar için küçük düşürücü görünüyordu. Hz. Muhammed hacılar konusunu zorlamadan geri çekilmekle, elde ettiği avantajı fırlatıp atıyor gibi görünüyordu. Mekke ile işbirliği yapmak, Müslümanların artık Kureyşli kervanlara saldıramayacağı anlamına geliyordu; Muhacirler hayatlarını nasıl kazanacaklardı ve Mekke'nin ticaret tekeli başarılı bir şekilde yıkılırken Hz. Muhammed neden ekonomik blokajı kaldırıyordu? Hepsinden öte, Mekke Müslü-

manları iade etmezken, Medine neden İslâm inancına yeni dönmüş olan Kureyşlileri geri vermeyi kabul ediyordu? Hz. Muhammed cihâdı sakince sona erdiriyor, çok fazla Müslüman'ın ölmüş ve diğerlerinin sahip oldukları her şeyi riske atmış olduğunu unutmuş gibi avantajı soğukkanlılıkla Mekkelilere veriyordu. İbn İshâk'ın dediği gibi; “Peygamber'in etrafındakiler, kendisinin gördüğü rüyadan dolayı hiçbir şüphe duymadan Mekke'ye gelmişlerdi ve şimdi devam eden barış ve geri çekilme pazarlıklarını izlerken, ölesiye üzülmüşlerdi.”*

Daha da kötüsü, havada isyan kokusu vardı. Bu anlaşma Ömer'in dayanamayacağı bir şeydi ve aniden ayağa fırlayıp Ebû Bekir'e gitti: “Biz Müslümanız ve onlar putperest, değil mi?” diye çıktı. “Dinimizi aşağılayan bir şeyi neden kabul edelim?”** Ebû Bekir de sarsılmıştı ama Ömer'e hâlâ Hz. Muhammed'e inandığını söyledi. Ömer, kendisi gibi düşünen yüz Müslüman daha bulursa toplumdan ayrılabilceğini bile belirtti. Ama Hz. Muhammed Hudeybiye'de diğerlerinin göremediği şeyleri görüyordu; hac beklediği gibi sonuçlanmamış olsa bile, barış yoluna girdiklerini anlamıştı. Anı geri adım karşısında tam bir şaşkınlıkla oturan alt seviyedeki Müslümanlar bir yana, en sadık ve en güvenilir ashâbının bile anlayışının ötesinde kalan tamamen yeni bir şeyi denemek üzereydi. Hz. Muhammed, neler olduğunu hissediyor ama karanlığın içinde yolunu el yordamıyla bulmaya çalışıyordu. Kâbe'den uzak durduğu sürece, bedeviler ona katılmakta tereddüt edecekti. Müslümanların da Arabistan'daki en kutsal yere onlar kadar sadık olduğunu göstermek zorundaydı. Mekke ile barış yapmakla, Kâbe'ye girebilme hakkını elde edecekti ve bunun propagan-

* Ibn Ishaq, *Sira* 748, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 505.

** Ibid., 747, p. 504.

da savaşında önemli bir silah olması bir yana, şimdi Kureyşliler bu davranışla Mekke ve Medine'nin eşit olarak görüldüğünü gösteriyorlardı. bedevi kabilelerin Kureyşliler ile eski ittifaklarını bozmasına ve Müslüman toplumun müttefikleri olmasına izin veren madde, bunu özellikle vurguluyordu; Hz. Muhammed'in evlilik yoluyla bağlı olduğu* Huza'a kabilesi, yeni durumun avantajını hemen kullandı ve Hz. Muhammed'e katıldı. Kureyşlileri Medine'de yendikten sonra, yapılması gereken şey devam etmek ve onları askeri güçle yok etmekti ama Hz. Muhammed bunu asla istemiyordu. Ekonomik blokajı kaldırmakla Kureyşlileri etkilemeyi ve onları barışçıl yollarla kazanmayı umuyordu. Hz. Muhammed, Araplar için daha önce benzeri görülmemiş bir politik ve dinî çözüme doğru ilerliyor, bu da asla genel olarak beklenen şeyi yapamayacağı anlamına geliyordu.

Anlaşmayı imzalamak için Süheyl ile oturduğunda, Hz. Muhammed Müslümanların sadakatini çok fazla zorladığını biliyordu. Ettikleri yemine sadık kalacaklar mıydı, yoksa bir isyanla mı karşılaşacaktı? Müslümanlar anlaşmanın tam sözlerini duyduklarında, konu daha da hassaslaştı. Hz. Muhammed, sözlerini yazması için Ali'yi çağırdı ve "Bismillahirrahmanirrahim," diye başladığında, Süheyl hemen karşı çıktı. Kureyşliler bu ilahî unvanlardan daima nefret etmişlerdi ve Süheyl, İslâm Peygamberi'nin elçisi olduğunu iddia ettiği tektanrının adını anlaşma metnine koydurmayacaktı: "Bunu kabul etmem," dedi, "ama 'Ey Allahım, senin adınla,' diye yazabilirsiniz." Müslümanların dehşetli bakışları altında, Hz. Muhammed bunu tereddütsüzce kabul etti ve Ali'ye kelime-leri değiştirmesini söyledi. Ama daha en kötüsü gelmemişti.

* Cüveyriye ile yaptığı bu evlilikle.

Hz. Muhammed şöyle devam etti: “Allah’ın elçisi Muhammed, Süheyl b. Amr ile şu anlaşmaya varmıştır.” Süheyl yine karşı çıktı: “Eğer senin Tanrı’nın elçisi olduğunu kabul etseydim, seninle savaşmazdım,” dedi mantıklı bir şekilde. “Kendi adını ve babanın adını yaz.” Ali “Allah’ın Elçisi” kelimelerini bir türlü silemiyordu; Hz. Muhammed ondan kelimeleri göstermesini istedi ve kendisi sildi. Sonra devam etti: “Muhammed b. Abdullah, Süheyl b. Amr ile şu anlaşmaya varmıştır.”

Durum yeterince zor değilmiş gibi, Süheyl’in oğlu Ebû Cendel anlaşma imzalanırken aniden yanlarına geldi. İslâm inancına geçmişti ve babası Süheyl, Hz. Muhammed’e katılmasını engellemek için onu kendi evine kilitlemişti ama Ebû Cendel kaçmıştı ve şimdi bağlarını arkasında sürükleyerek muzaffer bir tavırla karşılarında duruyordu. Süheyl ayağa fırladı, oğlunun yüzüne bir yumruk patlattı ve zincirlerini yakalayarak Peygamber’e döndü. “Muhammed, bu adam gelmeden önce anlaşmayı sonuçlandırmıştık.” Müslümanlar şaşkınlıkla izliyordu; Hz. Muhammed Ebû Cendel’e ihanet edip onu aşağılanmış bir şekilde babasına teslim edemezdi! Ama Hz. Muhammed anlaşmaya sadık kaldı ve babasının izni olmadan Ebû Cendel’in Hicret etmesini yasakladı. Süheyl onu kabaca çekiştirerek Mekke’ye geri götürürken, Ebû Cendel avazı çıktığı kadar bağırdı: “Ey Müslümanlar, beni dinimden döndürebilecek putperestlere mi teslim ediyorsunuz?” İbn İshâk’ın deymiyle, bu Müslümanların moralini daha da bozdu. Hz. Muhammed onun arkasından şöyle seslendi: “Ey Ebû Cendel, sabırlı ol ve kendini kontrol et; Allah sana ve çaresiz olanlara yardım ve bir kaçış fırsatı sunacaktır. Onlarla barış yaptık ve hem onlar hem de biz anlaşmamızda

* İbn İshaq, *Sira* 747, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 504.

Allah'ın adını kullandık; onlara karşı yanlış davranamayız!”*

Ama Ömer için bu bardağı taşıran damla oldu. Hemen ayağa fırladı ve on iki yıl önce kayıtsız şartsız itaat ettiği adama karşı çıktı: O Allah'ın elçisi değil miydi? Müslümanlar haklı, düşmanlar haksız değil miydi? Neden böylesine küçük düşürücü bir anlaşma yapmışlardı? Hz. Muhammed birkaç gün önce Medine'den ayrılmadan önce onlara yine Kâbe'de ibadet edeceklerine dair söz vermemiş miydi? Hz. Muhammed bu sözü verdiğini kabul etti ve şöyle ekledi: “Ama bunu bu yıl yapacağımızı söyledim mi?” Ömer böyle olmadığını kabul etmek zorundaydı. Hz. Muhammed devam etti: “Ben Allah'ın elçisiyim. O'nun emirlerine karşı gelmeyeceğim ve O da kaybetmeme izin vermeyecek.”** Hâlâ gergin ve şaşkın olmasına rağmen, Ömer yatıştı ve Ali, Ebû Bekir, Abdurrahman, Abdullah b. Süheyl (Ebû Cendel'in ağabeyi) ve Muhammed b. Mesleme ile birlikte anlaşmaya el basmayı kabul etti.

Ama hacılar hâlâ huzursuzdu ve her an isyan edebilirler gibi görünüyordu. Anlaşma imzalandıktan sonra, Hz. Muhammed Kâbe'ye ulaşamamış olsalar bile, haccın gereklerini orada, Hudeybiye'de gerçekleştireceklerini ilan etti. Tüm erkekler kafalarını kazıyacaktı ve yanlarında getirdikleri yetmiş deveyi kurban edeceklerdi. Mutlak bir sessizlik hâkimdi. Hacılar öfkeyle Hz. Muhammed'e bakıyorlardı. Bu hassas noktada itaatlerini ve sadakatlerini kaybettiği takdirde her şeyin boşa gideceğini bilerek çadırına çekildi. Olan bitenlerin hepsini kırmızı deri çadırından izleyen Ümmü Seleme'ye ne yapması gerektiğini sordu. Ümmü Seleme durumu mükemmel şekilde değerlendirmişti: Hz. Muhammed bir kez daha insan-

* Ibid., 748, p. 505.

** Quoted in Lings, *Muhammad*, p. 254. Kaynak verilmemiş.

larına gitmeliydi ama kendi devesi hacıların önünde kurban edilene kadar kimseyle konuşmamalıydı. Bu kesinlikle doğru bir karardı. Akan kanın görüntüsü, gerilimi hemen dindirdi. Hz. Muhammed çadırından çıktı ve hiç kimseye bakmadan doğruca adak olarak belirlediği deveye yaklaşıp onu kurban etti. Bu, bütün Arap hacıların tanıdığı kutsal bir hareketti ama aynı zamanda başkaldırı ve bağımsızlık sembolüydü, çünkü Hz. Muhammed Mekke'nin sınırlarının dışında bir deve kurban ederek gelenekleri yıkıyordu. Sonunda erkekler yerlerinden kalktılar ve belki de nihayet yapacak bir şeyler bulmuş olmanın rahatlığıyla, kendi develerine yaklaştılar. Antik Arap sözlerini – Ey Allah, senin adına – söyleyerek ve Müslüman sloganını – Allahu ekber – ekleyerek develeri kestiler. Hz. Muhammed, Ensârdan birini yanına çağırdığında ve ondan saçlarını kazımasını istediğinde, Müslümanlar aynı şeyi yapmak için neredeyse birbirleriyle yarıştılar ve birbirlerinin saçlarını öylesine büyük bir hevesle kazıdılar ki Ümmü Seleme daha sonraları onları izlerken birbirlerini yaralayacaklarından korktuğunu söyleyecekti. Anlatıya göre, tam Hudeybiye'den ayrılmak üzereyken ani bir rüzgâr yerdeki saç tutamlarından birini kaldırdı ve Allah'ın kurbanı kabul ettiğini gösteren bir şekilde Mekke'ye doğru uçurdu.

Hacılar eve dönerken moralleri daha yüksekti ama yine de biraz öfkeliydiler ve Hz. Muhammed, anlaşmayı tehlikeye atmayacak yeni bir akınla bunu onarması gerektiğini biliyordu. Kendisinin de belki bazı şüpheleri vardı, çünkü zorlu bir anlaşma imzalamak zorunda kalmadan Mekke'ye girmeyi gerçekten ummuştı. Yolculuk boyunca sessiz ve uzaktı; Ömer ise isyankârlığı yüzünden ilişkilerine sürekli bir zarar vermiş olmaktan korkuyordu. Cüretini cezalandıran bir vahyin gelmesinden endişeleniyordu ve Hz. Muhammed onun bir sö-

züne cevap verdiğinde, Ömer en kötüsünden korktu. Aniden bir haberci yanına yaklaşmış, Ömer’e Hz. Muhammed’in kendisini çağırttığını söylemişti; Ömer çok korkmuştu. Ama Peygamber’i üzerinden büyük bir yük kalkmış gibi rahat ve keyifli görünce şaşırdı. “Bir sure geldi,” diye bildirdi Hz. Muhammed, “bu sure benim için güneşin altındaki her şeyden daha değerli.”* 48. Sure (el-Fetih) Hudeybiye’deki olayların gerçek anlamını açıklıyor ve adil savaş teolojisi için gerekli bir başarı olduğunu bildiriyordu. Batılı eleştirmenler cihat yüzünden İslâm inancını saldırgan bir din olarak tanımlarken, Hz. Muhammed’in barış teolojisini de dikkate almalıdırlar.

Önceki bölümlerde Hz. Muhammed’in zaman zaman İsa kadar ulaşılabilir şekilde kendini ifade etmediğini ama mesajının Hristiyanların sandığı kadar farklı olmadığını vurgulamıştık. Asıl fark, Hz. Muhammed’in öğretisini belli bir politik ya da sosyal durumla bağdaştırmaya çalışmasıydı. Gerçek şu ki İsa’nın politik tutumuyla ilgili çok az bilgimiz var. Son yıllarda, İsa’nın isyana kalkıştığı için Romalılar tarafından çarmıha gerildiği söylendi; bazı İncil araştırmacıları onun Tapınak’ta tefecilerin masalarını ters çevirişini bu tür bir hareket olarak yorumlamış, üç gün sonra inananlarıyla birlikte Tapınak binasını ele geçirişini de buna bağlamışlardı. Öyle olsa bile, İsa genel olarak barışçıl bir mesaj yayıyor, diğer yanağını çevirmeyi öğütlüyor, kendini sözel olarak bile savunmayı reddediyor ve kılıçla yaşayanları lanetliyordu. Yenilgisi ve aşağılanması yandaşlarını hayrete boğmuş, birçoğunun o ihtiyaç anında kendisini terk etmesine neden olmuştu. Hudeybiye’de Hz. Muhammed beklenmedik bir durumu ele alıyor, sembolik bir şekilde Kureyşlilere diğer yanağını çeviriyor, neredeyse en yakın dost-

* Ibid., p. 255.

larının bile kendisini terk etmesine neden olacak bir hakareti ve aşağılanmayı kabulleniyordu. Ama gelen surede, bu dönüşün daha derin anlamı Müslümanlara açıklanıyordu; tıpkı İsa'nın ölümünden hemen sonra Aziz Pavlos'un çarmih skandalının altında yatan önemi vurguladığı gibi.

Sure, Hz. Muhammed'in görünüşe rağmen Hudeybiye'de yenilmediğini bildirerek başlıyordu:

Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.

*Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın,
sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve
Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.**

Bedir Savaşı'nda, Allah savaşın ortasında varlığını göstermiş, bu da bir kurtuluş işareti olarak algılanmıştı ama Allah, Hudeybiye'deki hakaret durumunda da vardı; barış ve dinginlik ruhunu göndererek kendini bu şekilde ifade etmişti.

*O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için
kalplerine huzur ve güven indirdir. Göklerin ve yerin
orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve
hikmet sahibidir.***

Allah bunu daha önce bir kez daha yapmıştı; Ebû Bekir ve Hz. Muhammed Mekke dışındaki Mağara'da üç gün boyunca saklanırken ve peşlerinde kendilerini öldürmek için arayan kabile üyelerinin elinden anlamsız bir ölümle yüzleşmek üzereyken. Dolayısıyla Bedir ve Hudeybiye, Allah'ın kendini tarihsel olaylarda ifade etme biçimi olarak kurtuluş "işaretleri"

* Sure 48:1.

** Sure 48:4.

idi. Allah savaşta olduğu kadar barışta da aktif durumdaydı ve yenilgi gibi görünen bir şeyi zafere dönüştürebilirdi.

Sure, hacılar silahsız olarak Mekke'ye gitmek gibi tehlikeli bir işe kalkıştıklarında, Hz. Muhammed'e eşlik etmeyi reddeden bedevilerin hazır olmadığı türden bir inancı kanıtlamışlardı.* Semûre ağacının altında Hz. Muhammed'e bağlılık yemini ettiklerinde, bir kez daha inançlarını ve güvenlerini göstermişlerdi. Kureyşliler onları yok edebilirdi ama kendilerini aşağılanmanın karanlık gölgesine sürüklese bile, Hz. Muhammed'in peşinden ayrılmamışlardı; imzalanan anlaşma da, Müslümanların görünenin altında yatan derin anlamları araştırıp yorumlaması gereken bir "işaret" idi.** Bedir zaferi, savaşta haklıyla haksızı birbirinden ayıran bir furkândı; Hudeybiye'deki zafer ise ruhsal huzurla gerçek inananı ve inanmayanı birbirinden ayırmıştı:

*Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliyye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lâayık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.****

Hz. Muhammed, politik açıdan yaratıcı bir hareketle zorunlu olanı yapmıştı. Arabistan'da yaşanan değişimin dinamiklerinin derin anlamını algılamıştı. Şimdi Müslüman toplumu yok olmaktan kurtarmışken, bu noktadan sonra cihat da bütün sabrını ve yaratıcılığını sınavan bir barış çabasına dönüşmüştü.

* Sure 48:10-17.

** Sure 48:20.

*** Sure 48:26-7.

Dolayısıyla Bedir ve Hudeybiye, bir madalyonun iki yüzüydü. Bazen önemli değerleri korumak için savaşmak gerekirken, Müslümanlar mutlak bir kararlılıkla savaşmalı ve hiçbir zayıflık göstermemeliyken, gereksiz yere haddinden fazla kan dökülmesini önlemek için düşmanlıkların uzamasını engelliyorlardı. Ama ilk anda kayıp gibi görünse bile barışın da bir zamanı vardı, çünkü uzun vadede en iyisi bu olabilirdi. İslâm inancının uzlaşmazlığı ve düşüncesiz bir fanatizmi empoze ettiği fikri doğru değildir. Bunun yerine, Kur'ân savaş ve barış teolojisiyle ilgili Hristiyanların da kabul etmekte zorlanmayacağı bir tamamlayıcı sunmaktadır.

Ama Kur'ân'ın açıkladığı gibi, Hudeybiye güçlü bir inanç gerektiriyordu. Eğer Hz. Muhammed'in dinî vizyonu çok güçlü olmasaydı, inananlarını peşinden sürükleyemezdi. Eğer çoğunluk çabuk bir politik zafer isteselerdi, bu güven sınavına hazır olamazlardı. Bu sure, daha önceki iki dinde, Yahudilik ve Hristiyanlık inançlarında kendini gösteren bir dinî ruhla sarılı bir toplumu tanımlayarak sona ermektedir:

Muhammed, Allah'ın Resulüdür:

*Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin,
birbirlerine karşı da merhametlidirler.*

*Onların, rükû ve secde halinde,
Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün.
Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir:
İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır:
Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış,
gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden
bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle
inkârcıları öfkelenmek için onları
böyle sağlam ve dirençli kılar.*

*Allah, içlerinden salih amel işleyenlere bir bağışlama
ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir.**

Bu dindarlığın agresif bir doğası olduğu ve inanmayanları “öfkelenlendirmek” üzere tasarlanmış gibi görüldüğü düşünülebilir. Ama tarihsel tektanrıcılığın tüm gelenekleri, dinî esaslarda bu tür bir uzlaşmacılığı savunur. Barışçıl İsa bile, barışı değil kılıcı getirmek için geldiğini söylemişti** ve İncil bazen bize genel dindarlık kavramında bulduğumuzdan daha ateşli bir portre sunmaktadır.

Eğer Müslüman toplum var olmaya devam edecekse ve önceki dinler arasında yerini alacaksa, yeni inananları kendine çekmeliydi. Hz. Muhammed’in yeni uzlaşmacı politikası burada bir kez daha başarılı olarak algılanabilir, çünkü Müslümanlar ile müşrikler arasındaki gerilim ortadan kalkıp daha rahat bir atmosfer sağlandığında, farklı görüşler de rahat bir şekilde tartışılmaya başlanmıştı. Hudeybiye’deki zaferle ilgili olarak İbn İshâk şunları söylemiştir:

İslâm tarihindeki daha önce gerçekleşen zaferlerin hiçbiri bu kadar görkemli değildi. İnsanlar karşı karşıya geldiğinde savaştan başka bir şey yoktu; ama silahlar indiğinde ve savaş sona erdiğinde, insanlar güven içinde birbirleriyle konuşabildiklerinde, İslâm hakkında akılcıca konuşan herkes inanmaya başlıyordu. Bu iki yıl içinde (628-30) daha önce olduğundan iki kat daha fazla insan İslâm inancına döndü.***

Hudeybiye’de Hz. Muhammed, İslâm inancının köklerini

* Sure 48:29.

** Matta 10:34-6.

*** İbn İshaq, *Sira* 751, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 507.

en kutsal Arap geleneklerinden aldığını göstermişti ve dinin Arabistan'daki hızlı yükselişi, görüşün işe yaradığını kanıtlıyordu. Araplar fanatik değillerdi ama çölde geçirdikleri zorlu yıllar onları fazlasıyla pragmatik hale getirmişti. Müslüman toplumun pratik başarısını düşündüklerinde, bunun insanların uzun zamandır beklediği değişim olabileceğini anlamaya başlamışlardı.

Ama Hudeybiye anlaşmasıyla, Hz. Muhammed hicret eden tüm müminleri Mekke'ye geri göndermek zorundaydı. Şimdi bunu yapmaktan kendini kurtarmak için bir yol arıyordu. Örneğin anlaşma kadın müminlerin geri gönderilmesiyle ilgili bir şey söylemiyordu, dolayısıyla Osman'ın üvey kardeşi kısa süre sonra Medine'ye hicret ettiğinde, Hz. Muhammed onu geri göndermeyi kabul etmedi. Bu testten sonra, kadınların hicret etmesine izin verildi ama eğer hâmlerinin izni olmadan gelirlerse, Hz. Muhammed mehirlerini Kureyşlilere geri gönderiyordu. Hemen hemen aynı dönemde, son derece kararlı bir erkek mümin Medine'ye geldi. Zühre kabilesinin bir müttefiki olan Ebû Basîr b. Esîd, muhafızlarını ve hâmlerini atlatarak hicret etmeyi başarmıştı. Kureyşliler bir elçi gönderdiler ve Hz. Muhammed başka çaresi olmadığını, kendisini Mekke'ye geri göndermek zorunda olduğunu Ebû Basîr'e açıkladı. Ama Ebû Basîr o kadar kolay vazgeçmeyecekti. Üç yolcu Medine'nin on kilometre kadar güneyindeki Zul-Huleyfe'de dinlenirken, adam elçinin kılıcını kaptı ve onu öldürdü. Elçinin yanındaki azat edilmiş köle korku içinde Medine'ye döndü ve kendini Hz. Muhammed'in ayaklarının dibine atarak Ebû Basîr'in kendisinin mescide geri döndüğünü kekeleyerek açıkladı. Ebû Basîr, Hz. Muhammed'in yükümlülüğünün sona erdiğini, çünkü Peygamber'in kendi-

sini Kureyşlilere iade ederek onurunu koruduğunu söyledi; hicret etmeyi başaramadığı için teknik açıdan bir Müslüman sayılamazdı ve dolayısıyla Hz. Muhammed'in elçinin öldürülmesiyle ilgili herhangi bir sorumluluğu yoktu. Ama Hz. Muhammed yine de onu Medine'ye kabul etmedi ve onu azat edilmiş köleye teslim etmek istedi; ama adam Ebû Basîr ile 300 kilometrelik yolu tek başına aşma fikrinden ürpererek hayatını kurtarmak için kaçtı. Hz. Muhammed bunun üzerine Ebû Basîr'e Medine'de kalamayacağını ama istediği yere gitmekte özgür olduğunu söyledi. Hz. Muhammed onun arkasından şöyle dedi: "Ne yaman bir adam! Yanında başkaları da olsaydı, büyük bir yangın başlatabilirdi."*

Ebû Basîr son sözlerdeki anlamı kavramıştı; bu yüzden, Kureyşlilerin ateşkesten beri yeniden kullanmaya başladığı Kızıldeniz ticaret yolu üzerindeki el-Îs kampına gitti. Olayın haberi Hz. Muhammed'in yorumuyla birlikte Mekke'ye ulaştı ve Ebû Cendel b. Süheyl gibi adamlar tarafından hevesle karşılandı. Hudeybiye'den beri muhafızlarının dikkati dağılmıştı, dolayısıyla yetmiş genç adamın Mekke'den kaçması ve Medine'de Hz. Muhammed'e değil ama el-Îs'daki Ebû Basîr'e katılması zor değildi. Hudeybiye anlaşmasında bunu yasaklayan bir madde yoktu ve genç adamlar Müslüman toplumun bir parçası değillerdi. Haydutluğa başladılar ve yoldan geçen tüm Mekkelî kervanlara saldırdılar. Hz. Muhammed onlardan sorumlu olmadığı için anlaşmaya sadık kalmadığı söylenemezdi ama Kureyşliler, ekonomik boykotun bu şekilde kısmen yeniden başladığını fark ettiler. Yenilgilerinden beri Kureyşlilerin prestiji o kadar zayıflamıştı ki haydutları yakalamak için bölgedeki bedevi kabilelerden yar-

* Ibid., 752, p. 507.

dım isteyemiyorlardı. Sonunda Hz. Muhammed'den gençleri Müslüman topluma kabul etmesini isteyerek bu tehditten kurtulmaya karar verdiler. Hz. Muhammed onlara haber göndermekten mutluydu ama çağrı ellerine çok geç ulaşmıştı, çünkü Ebû Basîr'in kendisi çoktan ölmüştü.

Hz. Muhammed zekice bir manevrayla anlaşmanın şartlarını bertaraf etmişti. Bu hile Arapların gözünden kaçmadı. Bir yıl kadar sonra Kureyşlilerin de Hz. Muhammed ile mücadelelerinde benzer bir şey denediğini daha sonra göreceğiz. Becerikli bir Arap politikacı olarak, Hz. Muhammed kabile sisteminin kurallarını kendi avantajına kullanmayı biliyordu ve bu, kabile ahlakını zalim ve keyfi bulan modern bir Batılı için sevimsiz görünebilir. Bizler kabile ya da komün ahlakını çok gerilerde bıraktık ama ilkel çağlarda bir barış ortamını ve düzeni sürdürmenin en emin yolu buydu. Asırlar boyunca Arabistan'da işe yaramıştı ama artık bu dönem sona eriyordu. Yine de çağdaşları gibi Hz. Muhammed de kabile sistemine derinden bağlıydı ve temel prensiplerini kabul ediyordu. Düşünebileceği tek sosyal güvenlik sistemi buydu ve bu geçiş döneminde, radikal bir değişim yaratmak imkansızdı. Ebû Basîr olayında, Hz. Muhammed toplumunu güçlendirmek için kabile kanunlarını ustalıkla kullanmıştı.

Dolayısıyla Kur'ân'ın sosyal kanunlarında, Hz. Muhammed kabileciliği tamamen geride bırakmamaktadır. Kur'ân, intikamı bir erdem, sosyal ve dinî bir görev olarak görmektedir. Müslümanlar göze göz, dişe diş intikam almalıydı.* Dağdaki Vaaz ile büyümüş olan insanlar için bunu anlamak zordur. Bizler, bir hırsızın elinin kesilmesini emreden bir din kitabını anlamakta zorlanırsınız ve Hz. Muhammed'in neden intikamı yasaklama-

* Sure 2:174-5.

dığını, neden bağışlayıcılık mesajı vermediğini anlayamayız. Ama İsa'nın devlet adamı olmadığını, oysa Hz. Muhammed'in Hudeybiye olayından sonra kesinlikle bu konuma geldiğini unutmamalıyız. İsa, toplumsal düzeni korumak zorunda değildi, çünkü bu dinî kurumların değil, Romalı yetkililerin göreviydi. Sosyal yasalardan da sorumlu olsaydı, muhtemelen İsa da benzer yöntemlere başvururdu, çünkü ilkel toplumlarda güvenliğin sağlanması ve toplumsal düzenin korunması için bugün bize korkunç gibi görünen bazı önlemler alınmak zorundaydı. İngiltere'de bile yakın zamana kadar bir hırsız sakatlamaktan çekinmiyorduk; oldukça önemsiz suçlar için onu öldürebiliyor ya da köle olarak sömürgelerimize gönderiyorduk. Bazı İslâm ülkelerinde bu eski ceza yöntemlerinin sürmesi çok üzücüdür ama Kur'an'ı ve İslâm inancını genel olarak zalimlikle suçlamak da adil değildir. Gelecekteki İslâm hükümdarlarının Kur'an'ın yasalarının tek başlarına ayakta durmalarına izin vermediğini, çünkü büyük toplumlarda yetersiz kaldıklarını da vurgulamak zorundayız; sosyal güvenliği korumak adına, yeni yasalarla da desteklemek zorunda kalmışlardı.*

Hz. Muhammed, ümmeti bir tür süper kabile olarak görüyordu ve düzeni korumak için eski yöntemleri kullanmaya devam ediyordu. Medine'de ya da Arabistan'da polis gücü yoktu; hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri, bir suçu cezalandırmak yakın akrabalara düşmüştü ve Kur'an da buna benzer bir geleneği sürdürerek akrabaların intikam alması gerektiğini söylüyordu.**

Ama bu intikam sınırlı olmalıydı; bir göz için bir göz, bir diş için bir diş alınabilirdi. Aksi takdirde fazladan ceza-

* Marshall G.S. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization* (Chicago, 1974), vol. I, p. 339.

** Sure 17:35.

landırılmış olan yeni kurbana yardım edilirdi; yani yeni bir düşmanlık başlar, durdurulamaz bir düşmanlık döngüsü oluşurdu. Dolayısıyla, Kur'ân gerekenden azıyla yetinmeyi de bir erdem olarak vurgulamaktadır. Allahın Tevrat ile İbranî peygamberlerine gönderdiği kuralları hatırlatmaktadır:

Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık:

Cana can, göze göz, buruna burun,

kulağa kulak, diş diş kısas edilir.

Yaralar da kısasa tabidir.

Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o,

kendisi için keffaret olur.

Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler

*zalimlerin ta kendileridir.**

İsa Tevrat'taki bu sözlere dikkat çektiğinde, inananlarına düşmanlarını sevmelerini söyledi; kendisi esprili bir adamdı ve bu paradoks derin ~~ama anlaşılması~~ her zaman kolay olmayan karmaşık bir dinî görüş barındırmaktadır. Hz. Muhammed, İsa kadar ileri gitmedi. Müslümanları birbirlerini bağışlamaya ve intikamdan vazgeçmeye teşvik ederken, muhtemelen başka bir can almak yerine kan parasıyla yetinmelerini tavsiye ediyordu. Ama bu bağışlayıcılık ideali her ne kadar sınırlı olsa da, Arabistan'da çok yeni bir şeydi ve eski sistemden daha ileri bir ahlak değerini vurguluyordu.

Genellikle denir ki Hristiyanlık bir sevgi diniyse, İslâm da sosyal adalet dinidir. Hristiyanlık inancında komşuyu sevmek gerçek din sınavı olarak algılanır; Kur'ân'daki dinî ruh daha az tutkuludur ama kesinlikle daha uygulanabiliridir:

* Sure 5:49. Cf. 16:127, 42:37.

*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.**

Müslüman toplum, eşitlikçi prensiplere dayanmak zorundaydı; herkesten aynı görevler bekleniyordu ve elitler ya da bir rahipler hiyerarşisi yoktu. Zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumun kapanmasını sağlamak için zekât tavsiye ediliyor, bir köleyi azat etmek erdemli bir hareket olarak görülüyordu.** Prensipite toplumdaki herkese aynı şekilde davranılmalıydı; eğer sevgi var olamıyor ya da teşvik edilemiyorsa, adalet ve eşitlik yasa olmalıydı. Kur'ân ve daha sonraki İslami Kutsal Kanunları (şeriat) Müslümanların derin bir eşitlikçi ruh geliştirmesine yardımcı olmuş gibi görünmektedir.*** Hz. Muhammed'in ölümünden kısa bir süre sonra, Cebele b. el-Eyhem adında önemli bir bedevi reisi Müslüman oldu. Bir gün Müslüman toplumun daha alt seviyelerinde olan biri ona

* Sure 2:172.

** Sure 2:172. Hz. Muhammed köleciliği yasaklamadığı için suçlanmıştır ama bu anakronist bir yargıdır. Aynı olgu, Yeni Ahit yazarları tarafından da ele alınmıştır. Ama Hz. Muhammed aslında *pax Islamica* sayesinde Arabistan'da köleciliği azaltmış, yarımada akınların ve şiddetin önüne geçmişti.

*** Eşitlikçi ruhun Orta Doğu kültüründe derinden yerleşik olduğu ve İslâm inancının kısmen buna karşılık verdiği doğrudur.

tokat attı. İslami prensip, Cebele'nin diğer yanağını çevirmesini gerektirmiyordu ve yüksek pozisyonu yüzünden saldırgana çok ağır bir ceza verilmesini bekliyordu. Ama bunun yerine kendisine saldırgana tokat atma izni olduğu söylendi, böylece intikamını tam olarak ve adilce alabilecekti. Cebele o kadar öfkelenmişti ki İslâm inancından vazgeçerek Hristiyanlık inancına döndü.

Herkesi sosyal ve politik açıdan aynı seviyeye indirgeyen eşitlikçi İslâm inancının kardeşçe sevgiyi vurgulamakta etkili olduğunu söylemek mümkündür. Hicretten hemen sonra, Hz. Muhammed'in her Muhacirin bir Ensâra bağlandığı ve onu kardeş gibi gördüğü bir "kardeşlik" uygulaması başladı. Bu, üç kabile grubunu tek bir toplum haline getirme çabasıydı ve yeni dinde kardeşlik duygusunun kan bağının ötesine geçtiğini gösteriyordu. Tektanrıci geleneğin üç büyük dininde, toplum geleneği mutlak ve kutsal bir değerdir. Bu hem Yahudilik hem de Hristiyanlık inancı için temeldir ve Allah da tam ortalarındadır. Aziz Pavlos, Hristiyan toplumunun İsa'nın bedenini oluşturduğunu söylemişti ve Medine'deki toplumun da Müslüman dindarlığının önemini vurgulamakta neredeyse kutsal öneme sahip olduğunu göreceğiz. Hz. Muhammed, Arabistan'da belirmeye başlayan bireysellik kavramını destekliyordu; dolayısıyla Kur'ân, ölen bir adamın intikamını eski sistemdeki gibi kabilesinden herhangi birinin değil, sadece bir akrabasının alabileceğini söylüyordu.* Ancak toplumsal ideal de önemliydi ve tüm Müslümanların kardeşlik duygusu İslâm'da derinden yerleşmiş durumdadır.

Hz. Muhammed ahlak sistemini *mürüvve*, Arapların eski kabile hümanizmine dayandırmıştı ve bu da toplumun ortak

* Watt, *Muhammad at Medina*, p. 268.

çıkarını, işbirliğini ve zayıfların korunmasını vurguluyordu. Hz. Muhammed'in bu konuda getirdiği en önemli yenilik, bu prensipleri bütün Müslümanlara yaymak, bütün Müslümanları tek bir kabile gibi görmektir. Bütün Müslümanların artık kardeş olduğu duygusunu güçlendirmek için gelecekteki İslamî yönetim biçiminin temellerini de dikkatle atıyordu. Müslümanların Batılı ulus devlet anlayışını benimsemesi bu yüzden zordur, çünkü yine toplum potansiyel düşman kabilelere bölünecektir.*

Gerçekten, Hz. Muhammed'in kendisi de davranışlarında bir "kardeşlik" anlayışını benimsiyordu. Düşmanlarının ölesiye korktuğu bu adam, karşı karşıya olduğu tehlikeye rağmen çok mutlu olan Müslüman toplum içinde çok seviliyordu. Hz. Muhammed, kendisiyle diğer Müslümanlar arasına bir resmiyet uçuşurumu koymaya yanaşmamıştı. Abartılı unvanlardan nefret ediyor, genellikle mescidin zemininde oturuyor, sık sık toplumun en yoksul üyelerinin arasında yer alıyordu. Özellikle çocuklar ona bayılıyordu. Bir araya geldiklerinde çocukları kucağına alıp kucaklıyor ve öpüyordu. Bir seferden döndüğünde, çocukların onu karşılayıp bir zafer alayı şeklinde vahaya getirmesi gelenek haline gelmişti. Cuma namazı sırasında mescitte bir bebeğin ağladığını duyarsa, namazı neredeyse her seferinde planladığından daha önce bitirirdi; bebeğin annesinin içinde bulunduğu zor duruma dayanamazdı.

Kur'ân'da belirtilen kanunlar bugün bize acımasız gibi görünmektedir ama Peygamber'in kendisinin yumuşak bir kişiliği olduğu biliniyordu. Hz. Muhammed'in küçük bir suç işlemiş olan yoksul bir adama verdiği cezayı anlatan bir hikâye

* William and Fidelity Lancaster, 'The Gulf Crisis and Arab Disenchantment', *Middle East International*, 385, 12 October 1990. For Arab views about division between Muslims.

vardır; tövbe etmesi için sadaka vermesi söylenmişti. Adam ne yiyeceği ne de malı olmadığını söyledi. Tam o sırada bir sepet hurma Hz. Muhammed'e hediye olarak mescide getirildi. "İşte," dedi Hz. Muhammed ve adama hurmaları yok-sullara dağıtmasını söyledi. Suçlu, toplum içinde kendisinden daha kötü durumda olan başka birini tanımadığını dürüstçe söyledi. Hz. Muhammed güldü ve tövbe etmek için hurmaları yemesini söyledi.

Nezaket ve şefkat, başından beri İslami mesajın merkezi olmuştu. Kanunlar bu dönemde çok kabaca görünebilir ama Müslümanların yapıları biçimlenmeye başlamıştı. Hz. Muhammed yine örnek oluşturunuyordu. Bir gün oldukça yorucu bir iş yapan azat edilmiş bir köleyi gördü. Sessizce arkasından yaklaştı ve tıpkı çocukların oynadığı gibi elleriyle adamın gözlerini kapadı. Adam, böylesine şefkatli bir hareketle gününü aydınlatan kişinin ancak Peygamber olabileceğini söyledi.

Bizler Batı'da asırlar boyunca Hz. Muhammed'i asık suratlı, acımasız bir savaşçı ve duyarsız bir politikacı olarak gördük; oysa son derece nazik ve duyarlı bir insandı. Örneğin hayvanları çok seviyordu ve bir defasında cüppesinin eteğinin üzerinde uyuyan kediyi uyandırmaya kıyamadığı için eteğini kestiği söylenir. Bir toplumun sınavlarından birinin, hayvanlara karşı davranışı olduğuna inanılır. Bütün dinler, doğaya karşı saygılı olmayı ve doğayı sevmeyi teşvik eder; Hz. Muhammed de Müslümanlara bunu öğretiyordu. Cahiliyye döneminde Araplar hayvanlara çok kötü davranıyorlardı; hayvanlar hâlâ canlıyken yemek için kocaman parçalar halinde etlerini kesiyorlar, develerin boyunlarına acı verici tasmalar takıyorlardı. Hz. Muhammed, acı verici işaretleme yöntemlerini ve organize hayvan dövüşlerini yasakladı.

Söylendiğine göre bir defasında susamış bir köpeğe su veren adamın Cennet’e, kedisini açlıktan öldüren bir kadının ise Cehennem’e gittiğini söyleyen bir hikâye anlatmıştı. Bu geleneklerin korunması, bu değerlerin Müslüman dünyasında ne kadar önem kazandığını ve toplumun daha insancıl, daha şefkatli bir vizyona doğru nasıl hızla yöneldiğini göstermektedir.

Şimdi Yahudiler bu daha insancıl Arabistan ile bütünleşiyordu. Hudeybiye olayından kısa süre sonra, Hz. Muhammed Habeşistan’a bir mesaj gönderdi ve oradaki Müslümanları mücadeleye katılmak üzere Medine’ye davet etti. Sonra dikkatini yine kuzeye çevirdi. Medine kuşatmasında çok tehlikeli olduğu anlaşılan Hayber’deki Yahudi yerleşim merkezi, Beni Kureyza olayından sonra yola gelmişti ama kuzey kabileleri arasında hâlâ huzursuzluk yaratıyordu. Hz. Muhammed, Hayber’in bir daha Müslüman toplum için tehlike oluşturmamasının sağlamaya kararlıydı; bu yüzden, Hudeybiye’den döndükten sonra 600 kişilik bir güçle Hayber’e doğru yola çıktı. Bu kez bol ganimet vaadi olduğundan, bedevi müttefikleri de kendisiyle gelmeye hevesliydi ama Hz. Muhammed onlara izin vermedi: Hudeybiye’de şaşkınlık yaşayan ve hayal kırıklığına uğrayan Müslümanları ödüllendirmek ve hareket ihtiyaçlarını gidermeleri için bir fırsat sunmak istiyordu. Ama Hayber son derece güçlü bir yerleşim merkeziydi ve zapt edilmez gibi görünüyordu. Medine gibi volkanik kayalarla çevriliydi; üstelik hurma ve meyve bahçeleri yedi büyük kale tarafından korunuyordu. Hz. Muhammed’in bu aptalca sefere çıktığı haberini aldıklarında, Kureyşliler inanmadılar; böylesine küçük bir orduyla hareket etmekle Hz. Muhammed’in ölümle dans ettiğini düşünüyorlardı.

Ama Hz. Muhammed’in en önemli kozu, Arabistan’daki

kabile sisteminin gerileyişiyle ortaya çıkan kronik bölünmelerdi. Müslüman toplumun aksine, Hayber kendi içinde paramparçaydı. Kabilelerin her biri kendi başına hareket ediyordu ve ortak düşmana karşı birleşmeyi bile imkansız olarak görüyorlardı. Müttefikleri Gatafan'a haber göndermişler ama cevap alamamışlardı. Bazıları, kendilerine bölgelerine dönmelerini söyleyen gizemli bir ses duyduklarını anlatıyordu ama aslında Hz. Muhammed Medine'nin hurma hasadından hatırı sayılır bir bölümü rüşvet olarak vermiş, onları uzak durmaya ikna etmişti. Müslümanlar gece vakti Hayber'e ulaştılar ve ertesi sabah çalışmak için dışarı çıkan işçiler, kendilerini sessizce bekleyen bir ordunun karşısında buldular. "Hz. Muhammed ve ordusu!" diye bağırان adamlar tekrar içeri kaçtılar. "Allahu Ekber!" diye bağırdı Hz. Muhammed. "Hayber yok edildi."

Ama Hayber kuşatması bütün ay devam etti. Müslümanlar sistematik bir şekilde her kaleyi sırayla kuşattılar, teslim olana kadar ok yağmuruna tuttular ve sonra ganimetleri ve esirleri topladılar. Zaman içinde Yahudiler kazanamayacaklarını anladıklarında, barış teklifiyle Hz. Muhammed'e yaklaştılar. Kur'an'ın kanunlarına uyan Hz. Muhammed, Hayber için çok aşağılayıcı olmayan barış şartlarını kabul etti. Bu, çeşitli Arap kabilelerin güçlü savaşçılar olan bedeviler ile sık sık yaptıkları gibi bir anlaşmaydı. Hurma hasatlarının yarısı karşılığında, Hz. Muhammed Hayber'deki Yahudilere askeri korunma sağlayacak, onlar da eski bedevi koruyucularından vazgeçerek Medine'nin vasalları olacaklardı. Hayber'in kuzeydoğusundaki küçük ama verimli bir vahada yaşayan Fedek Yahudileri bu anlaşmayı duyduklarında, olası bir Müslüman saldırısını engellemeye ve aynı şartlarla Hz. Muhammed'e teslim olmaya karar verdiler. Anlaşmayı mühürlemek için, Hz. Muhammed on yedi yaşındaki güzel Safiye (eski düşmanı Huyey'in

sefer sırasında dul kalan kızı) ile evlendi. Söylendiğine göre Yahudilerin Medine’de yenileceklerini rüyasında görmüştü ve İslâm inancına dönmeye hazırdı. Evlilik, eve dönüş yolculuğunun ilk yarısında gerçekleşti ve düğün yapıldı.

Medine’ye döndüklerinde, Habeşistan’daki Müslümanlar gelmişlerdi ve Hz. Muhammed kuzeni Ca’fer’i özlemle kucakladı; onu en son on üç yıl önce gördüğünde, yirmi yedi yaşında genç bir adamdı. Onu alnından öperken Hayber’deki zaferin mi, yoksa bu yeniden birleşmenin mi kendisini daha mutlu ettiğini bilemediğini söyledi. O da bir eş daha almıştı. O yıl daha önce diğer kuzeni ve damadı Ubeydullah b. Cahş’ın Habeşistan’da öldüğü haberini almıştı. Hatırlanacağı gibi, Ubeydullah Hz. Muhammed’in gelişinden önce de tektanrıcılığa inanıyordu ve Habeşistan’da Müslüman kesimi üzen bir şekilde İslâm inancından vazgeçip Hristiyan olmuştu. Hz. Muhammed onun eşi Remle – genellikle takma adıyla Ümmü Habîbe olarak anılırdı – ile evlenmeye karar vermişti ve yas dönemi bittiğinde, evlilik Habeşistan kralının huzurunda gerçekleşmişti. Bu bir aşk evliliği değil, tamamen politik bir hareketti, çünkü Ümmü Habîbe, Ebû Süfyân’ın kızıydı. Mescidin yanında ona da bir daire hazırlandı ve Medine’ye geldiğinde, doğruca oraya taşındı; Safiye de kendi dairesi yapılabildiği kadar yakındaki bir evde kalıyordu.

Ayşe bu yeni eşi duyduğunda çok öfkelenirdi. Ümmü Habîbe onun için bir tehdit değildi ama Yahudi kızı son derece güzeldi. Hz. Muhammed ona Safiye hakkında ne düşündüğünü sorduğunda, Ayşe üzerinde bile durmadı. Bütün bu tantananın ne için olduğunu anlayamıyordu ve bütün Yahudi kızlarının birbirlerine benzediğini söylüyordu. “Böyle söyleme,” dedi Hz. Muhammed, “çünkü İslâm inancına döndü ve çok güzel teslim

oldu.” Safiye başlangıçta haremde çok zorlandı, çünkü diğer eşler babası Huyey ile ilgili kötü konuşmakta gecikmemişlerdi. Bir gün gözyaşları içinde Hz. Muhammed’e gitti ve Peygamber onu rahatlatarak diğerlerine şunları söylemesini istedi: “Benim babam Harun, amcam da Musa’dır.”* Ama bir süre sonra Ayşe ile Safiye çok iyi arkadaş oldular ve üç genç kadın – Ayşe, Hafsa ve Safiye – diğerlerinden farklı bir üçlü oluşturdular.

Yılın geri kalanı, bazıları kuzeydeki yeni Yahudi müttefiklerin ricasıyla gerçekleşen rutin akınlarla geçti. Mart 629’da, Hudeybiye anlaşmasına uygun olarak Hz. Muhammed’in bir kez daha hacıları Kâbe’ye götürme zamanı gelmişti. Bu kez 2.600 hacı ona eşlik etti ve Mekke Mabedi’ne yaklaştıklarında, Kureyşliler söz verdikleri gibi şehri boşaltarak Müslüman hacıların kutsal yerleri rahatsız olmadan ziyaret etmesine izin verdiler. Reisler, Ebû Kubeys dağının tepesinde durup bu sıra dışı manzarayı korkuyla izlediler. Büyük hacı grubu, beyaz giysileriyle yavaş yavaş kutsal şehre dolarken, Hz. Muhammed Kasvâ’nın sırtındaydı ve vadi Müslümanların sesleriyle inliyordu: “İşte buradayım, Ey Allah’ım, hizmetindeyim!” Kâbe’ye ulaştığında, Hz. Muhammed devesinden indi ve Haceru’l-Esved’i öptü ve okşadı; sonra diğer hacılarla birlikte Kâbe’nin etrafında dönmeye başladı. Arafat Dağı’nı ve Minâ Vadisi’ni ziyaret etmedikleri bu hac seferinde, hacılar bunun yerine Safa ve Marve tepeleri arasında yedi kez koştular.

Bu terk edilmiş şehre dönmek Hz. Muhammed ve Muhacirler için çok tuhaf bir deneyim olmalıydı ve muhtemelen bir zamanlar bu şehirde sadece köle olarak yaşayan Bilâl’in Kâbe’nin tepesine çıkıp günde üç kez ezan okuması da Kureyşliler için şaşırtıcıydı. Hz. Muhammed’in amcası Abbas

* Muhammad ibn Sa’d, *Kitab at-Tabaqat al-Kabir* VII, 147, quoted in Lings, *Muhammad*, p. 271.

yeğenini görmek için şehre geldi ve ona yakın zamanda dul kalmış olan baldızı Meymune'yi eş olarak önerdi. Muhtemelen nihayet Abbas'ı da İslâm inancına döndürebilmeyi uman Hz. Muhammed, bunu kabul etti ve Kureyşlileri düğününe çağırdı. Ama çok ileri gitmişti; Süheyl Ebû Kubeys'ten indi ve Hz. Muhammed'e üç günün dolduğunu, şehri hemen terk etmeleri gerektiğini söyledi. O sırada Hz. Muhammed'in yanında olan Ensârdan biri, Sa'd b. Ubâde, bu kabalık karşısında çok öfkelenmişti ama Hz. Muhammed hemen onu sakinleştirdi: "Ey Sa'd, bizi kampımızda ziyaret etmeye gelenlere kötü söz söylemek olmaz."** Kureyşlilerin şaşkın bakışları altında hava kararana kadar şehri boşaltan Müslüman hacıların disiplinli, bölünmeler ve disiplinsizlik yüzünden kendi düşüşlerini hazırlayan Mekkelilere anlaşılmaz geldi.

Kureyş kabilesinin genç üyelerinden bazıları bu hac sırasında çok etkilenmişler, bu olayın Arabistan'da tartışılması ise Hz. Muhammed'e büyük bir moral zaferi kazandırmıştı. O andan sonra şehrin sonu artık yavaş yavaş yaklaşıyordu. Giderek daha fazla bedevi kabilesi Hz. Muhammed'in müttefiki oluyordu ve Mekke'deki genç nüfusun birçoğu Medine'ye hicret etmişti. Bunlardan ikisi özellikle önemliydi; Amr b. el-As ve Halid b. el-Velid, Bedir olayından sonra şehirde en önemli savaşçılar olmuşlardı ama artık Mekke'de kendileri için bir gelecek kalmadığını görebiliyorlardı. Halid'in dediği gibi, "Yolumuz belli. Adam kesinlikle bir peygamber ve Allah adına, ben de Müslüman olacağım."*** Hz. Muhammed'in sıra dışı başarısının tek açıklaması, ilahî yardım olabilirdi. Halid ve Amr birlikte Medine'ye hicret ettiler ve orada neşey-

* Quoted in Lings, *Muhammad*, p. 282. Kaynak verilmemiş.

** Ibn Ishaq, *Sira* 717, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 485.

le karşılandılar. Halid, geçmişte yaptıklarından dolayı kötü karşılanmaktan endişeleniyordu. Hem Uhud hem de Hendek savaşlarında kumandandı ve intikamdan korkuyordu. Ama Hz. Muhammed, İslâm inancına dönmesinin eski hesapları kapattığını ve artık tamamen yeni bir başlangıç yaptığını söyleyerek onu rahatlattı. Bu, ümmetin önemli bir prensibiydi. Sadece yeni bir ruhsal doğumu simgelemekle kalmıyordu, aynı zamanda İslâm inancının Arabistan'da barışı empoze edebilmesinin tek yolu da buydu.

Hz. Muhammed için hem zafer hem de acı yılıydı. Hac seferinden kısa süre sonra kızı Zeynep öldü ve daha sonra Suriye sınırına yaptıkları bir seferde ailesinden iki kişiyi kaybetti. Hayatının son yıllarında, Hz. Muhammed dikkatini giderek kuzeye çevirmeye başlamıştı. Nedenlerini tam olarak bilemiyoruz ama Arabistan dışındaki politik durum tamamen değişmişti. Persler ve Bizanslılar, on yıllardır bitip tükenmek bilmeyen bir savaş sürdürüyorlardı. Hz. Muhammed'in misyonunun başlarında, Pers İmparatorluğu yükselişteydi; Suriye'yi işgal etmiş, Konstantinopolis'i kuşatmıştı. Bu durum Kureyşlileri endişelendirmiş, onları kendi tarafsız pozisyonlarını değerlendirmeye itmişti. Ama son zamanlarda Bizans'ın talihi dönmüştü ve 625'te, Uhud Savaşı'nın yapıldığı yıl, Heraclius Persleri püskürtmüş ve bu kez onların topraklarını işgal etmeye başlamıştı. Eğer Hz. Muhammed kuzeydeki Hristiyanların yerine Arapları geçirebilirse, hem Bizanslılara hem de Sasânîlere kafa tutabilirdi. Dolayısıyla bu son yıllarında, varlığını sınırda da hissettirmeye ve kuzeydeki Hristiyan kabileleri de Yahudiler gibi İslâm İmparatorluğuna katmaya çalışıyordu.

Her halükârda Zeyd ve Ca'fer'i 3.000 kişilik bir ordunun başında Suriye sınırına gönderdi. Bu sefer gizemini koru-

maktadır ve çok temel bilgiler kayıptır. Anlaşıldığı kadarıyla, ilerleyişleri sırasında Müslümanlar Heraclius'un 100.000 adamıyla yakınlarda olduğunu öğrenmişlerdi. Ölü Deniz yakınlarındaki Mûte köyünde, bir Bizans grubunun saldırısına uğradılar. Zeyd, Ca'fer ve diğer on Müslüman öldürülürken, sefere eşlik etmiş olan Halid orduyu Medine'ye geri götürmeye karar verdi.

Hz. Muhammed haberi duyduğunda doğruca Zeyd ve Ca'fer'in ailelerine gitti. Hz. Muhammed yanına geldiğinde, Ca'fer'in karısı Esmâ ekmek pişiriyordu ve Peygamber'in yüzündeki ifadeden korkunç bir şey olduğunu anlamıştı. Hz. Muhammed, Ca'fer'in iki oğlunu görmek istedi, yanlarına çöktü, onları kucakladı ve ağladı. Esmâ da yüksek sesle ağlamaya ve Arap tarzında ağıt yakmaya başladı; diğer kadınlar hemen yanına koşular. Hz. Muhammed oradan ayrılmadan önce onlardan aileye bakmalarını, sonraki birkaç gün boyunca yemek getirmelerini istedi. Sokaklardan geçerek mescide geri dönerken, Zeyd'in küçük kızı evlerinden dışarı fırladı ve kendini Hz. Muhammed'in kollarına attı. Hz. Muhammed onu kucağına alıp orada durdu, kıza sarıldı ve sarsıla sarsıla ağladı.

Halid'in orduyu neden geri getirdiğini tam olarak bilmiyoruz, çünkü oldukça hafif kayıplar vermişlerdi ama Medine'ye vardıklarında yuhalandıklarından, Hz. Muhammed onları güçlü koruması altına almak zorunda kaldı. Bir ay kadar sonra Amr b. el-As sınırlarda sorun yaratan kuzey kabilelerinin üzerine başka bir sefere çıktı ve onları kolayca yendi.

Ama o yıl Hz. Muhammed'i sevindiren kişisel bir olay da oldu. Mısır'daki Mukavkis, Hz. Muhammed'e kıvrıcık saçlı Mısırlı bir köle kız göndermişlerdi; Kıptî Hristiyan olan Mâriye adındaki bu güzel kızı Hz. Muhammed cariye olarak

aldı. Her gün onu ziyaret ediyor, birlikte giderek daha uzun zaman geçiriyor, muhtemelen haremindeki kıskanç atmosferden kaçıyor. Bunu kimse tuhaf bulmuyordu. İsrailoğulları da göçebelikten yerleşik hayata geçiş dönemlerinde benzer olaylar yaşamışlar, Tevrat cariyeliği serbest kılmıştı. İbrahim'in kendisi de Hacer'i cariyeye olarak almıştı ve Arapların babası olan İsmail, bu birleşmeden doğmuştu. Dolayısıyla Mâriye'nin hamile kalması kimseyi rahatsız etmedi ve ertesi yıl bir oğlu olduğunda, Hz. Muhammed ona İbrahim adını verdi.

Ama tahmin edileceği gibi, Hz. Muhammed'in hanımları çocuğunu taşıyan küçük kızı kıskanmışlardı. Ayşe ve Hafsa, harem içine bir isyan organize ettiler. Bu tuhaf olayı anlamak çok zor, çünkü büyük bir krize neden oldu ve işin içinde görünenden fazlası olabilir. Hikâye mevcut şekliyle Ömer'e atfedilmektedir, kadınlar hakkında sert görüşleri olan Ömer, kadınların görülmesi ama duyulmaması gerektiğine, Muhacirlerin eşlerinin Medine'deki kadınlardan kötü alışkanlıklar öğrendiğine inanıyordu. Hz. Muhammed çok daha yumuşaktı ve kadınlara karşı daha ılımlıydı; bir gün Peygamber'in dairesinde korkunç bir kavga koptuğunu duyunca, Ömer kulaklarına inanamadı. Kadınlar yakın zamanda gelen ganimetler üzerinde kavga ediyorlardı ve Hz. Muhammed'in daha büyük kısmını topluma vermektense ailesine ayırması için ısrar ediyorlardı. Ömer, Hz. Muhammed'e seslenip içeri girmek için izin istedi ve o anda sessizlik oldu. İçeri girdiğinde, Peygamber'i kahkahalarla gülerken buldu; kadınlar Ömer'in sesini duydukları anda korkuyla örtünmüşlerdi. Ömer, kadınlar aynı saygıyı Peygamber'e de gösterirlerse, bunun uygun olacağını ciddi bir ses tonuyla belirtti ve perdenin arkasında gizlenen kadınlara bağırdı: "Ey kendinizin düşmanları,

Allah'ın Elçisi'nden korkmuyorsunuz da, benden mi korkuyorsunuz?" "Kesinlikle," dedi kadınlardan biri, "çünkü sen Allah'ın Elçisi'nden daha sert ve kabasın."

Ömer, kızı Hafsa'nın kontrolden çıktığından endişeleniyordu ve ona kıskançlığını bir kenara atıp, örneğin, Ayşe kadar güzel olmadığını kabul etmesini söyledi. Ama Hafsa, Mâriye ile ilgili o kadar gürültücü olmuştu ki Hz. Muhammed ona kumasını bir daha görmeyeceğine söz verdi ama hiçbir şeyin değişmediğini gördü. Ayşe ve Hafsa'nın kıskırttığı kadınlar Mâriye'ye yükleniyorlardı ve birbirleriyle kavga etmeyi sürdürüyorlardı. Atmosfer aniden o kadar sevimsizleşti ki Hz. Muhammed bir ay boyunca hanımlarından tamamen uzaklaştı.

Ama çoğu harem hikâyesinde olduğu gibi, bu kavga Müslüman toplum içindeki bir sorunu yansıtıyordu. Hayber zafereinden sonra, Müslümanlar yeni bir zenginliğe kavuşmuşlardı; Ayşe, Hayber zaferinden önce hiç o kadar hurma yemediğini söylüyordu. Ama şimdi yeni zenginlik sorunlar yaratıyordu. Çiftçilerden bazıları ayaklarını uzatıp keyif sürmeye meraklıydı ve diğerleri seferlerden elde edilen ganimetler üzerinde tartışmaya başlamışlardı; şimdi Hz. Muhammed'in kendi ailesi de yoksullara gitmesi gereken özel hediyelere gözlerini dikmişlerdi. Hz. Muhammed zenginliğin manevî yönden zayıflatma etkisinden son derece endişeliydi, özellikle de haremi içerisinde. Hz. Muhammed'in hanımlarından ayrılma hikâyesinin Ömer versiyonunda bu konuya işaret edilir. Hz. Muhammed'in hareminden uzaklaştığını duyunca, bütün Müslümanlar şaşırılmışlardı. Kimse başka konudan konuşmıyordu ve mescidin önünde bir kalabalık toplanmış, Hz.

* Muhammad ibn Isma'il al-Bukhari, *Ahadith* LXIII, 6 quoted in Lings, *Muhammad*, p. 275.

Muhammed'in tek başına oturduğu küçük dairenin çatısına endişeyle bakıyorlardı. Ömer, birinin evin etrafından dönüp kapısını çok güçlü yumrukladığını, kuzey kabilelerinin sonunda saldırıya geçtiğini sandığını hatırlıyordu. Bundan daha da kötüydü; ziyaretçi şöyle bağırıyordu: "Muhammed bütün hanımlarını uzaklaştırdı!"

Bu sadece bir aile içi kriz değildi. Hız. Muhammed'in evlilikleri dikkatle planlanmış politik ittifaklardı. Kızlarından boşanırsa, Ebû Bekir ve Ömer ile ilişkisi bozulabilirdi. Şimdi birkaç kadının kavgası yüzünden her şey tehlikedeydi. Ömer ne yapabileceğini görmek için aceleyle mescide koştu ama başlangıçta Hız. Muhammed onu görmek istemedi. Ömer nihayet kabul edildiğinde, acınası küçük odaya baktı; içeride boyasız derilerden başka bir şey yoktu. Hız. Muhammed üzerine bir battaniye bile almadan asık suratla yer döşğinde yatıyordu. Hız. Muhammed'in hanımlarından boşanmayacağını öğrendiğinde Ömer rahatladı ve Medine'ye geldiklerinden beri kadınlarla yaşadığı zorluklarla ilgili birkaç hikâyeye anlatarak Peygamber'i güldürmeyi başardı. Hız. Muhammed nihayet rahatladığında, Ömer yanında yere oturdu ve neden Allah'ın, Kendi Elçisi'ne dünyada biraz huzur vermediğini sordu; sonuçta Bizans ve Pers imparatorları bolluk içinde yaşıyorlardı. Ama Hız. Muhammed onu azarladı; bu dünyada mutlulukları yeterliydi.

Bu, bizler için anlaşılması zor bir hikâyedir. İçinde çok fazla kabul edilemez gibi görünen şovenist unsurlar vardır. Öte yandan, cinsel kıskançlıktan ziyade Müslüman toplum içinde giderek artan materyalizm düşkünlüğüyle ilgiliydi. Hız. Muhammed bir ay boyunca hanımlarından uzak durdu ve onlara bir seçenek sundu: Ya onun şartlarını kabul edip saygın bir İslami hayat yaşayacaklardı ya da onları boşayacaktı. Aşa-

ğıdaki ayetlerde Mâriye'den ya da kadınların kıskançlığından hiç söz edilmediğini görmek ilginçtir; bunun yerine lüks ve maddi değerlere olan tutku vurgulanmıştır:

Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim ve sizi güzelce bırakayım."

*"Eğer Allah'ı, Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır."**

Kadınlar bu şartları kabul ettiler ve o noktadan sonra Hz. Muhammed'in eşleri toplum için daha da önemli oldu. Kur'an onlara "Müminlerin Anneleri" dedi ve Hz. Muhammed'in ölümünden sonra tekrar evlenmelerini yasakladı; bunun nedeni gelecekteki eşlerin kıskançlığı değil, bu tür evliliklerin toplumu bölebilecek hanedanlıklar yaratabilecek olmasıydı.

Gerçekten de, Kur'an daha sonra toplum içindeki cinsiyetler arasındaki ilişki hakkında daha olumlu bir resim çizmekte, kadınların ve erkeklerin eşitlikçi bir toplumda görevleri, sorumlulukları ve ayrıcalıkları paylaştığını göstermektedir:

Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkeklere Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle

* Sure 33:28-9.

*namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.**

Daha sonraları Müslümanlar Kur'ân'ın bu eşitlik vizyonundan uzaklaştılar ama İslâm inancını kadını aşağılamakla suçlayan Batılı feministler, Hristiyan geleneğinin de kadınlara karşı son derece olumsuz bir tutum izlediğini hatırlamalıdır. Yeni Ahit, kadınlar için olumlu bir mesaj içeriyor gibi görünmektedir ama İncil asırlar boyunca “ikinci cinsiyet” için pek de iyi bir şey olmamıştır.** Hristiyanlık inancının kadınlara karşı tutumu nevrotiktir, çünkü dünya dinlerinde eşit olarak görülen cinsiyetlerin reddedilmesine dayanmaktadır ve bu özellik ne Musevilik ne de İslâm inancında bulunmamaktadır. Bu açıdan İslâm inancını ve Hz. Muhammed'i suçlamak doğru değildir. Eğer bugün Müslüman kadınlar kendilerine sunduğumuz özgürlükleri reddediyor gibi görünüyorsa, bunun nedeni sapıklık değil, Batılıların kadınlar ve cinsiyetler arasındaki ilişki hakkındaki görüşünün bozulmuş olmasıdır. Eşitlik ve özgürlükten söz ediyoruz ama aynı zamanda reklamlarda, pornografide ve eğlence ortamlarında kadınları sömürüyor ve aşağılıyoruz; hem de Müslümanların son derece tuhaf ve sapıkça bulduğu bir şekilde.

Hz. Muhammed'in eşleri arasında haremdeki günlük hayatlarından fazla bir gerilim olduğunu görüyoruz ama mutlu olmadıklarını veya sevilmediklerini düşünmek yanlış olur. Hz. Muhammed, Tercih Ayetleri'ni Ayşe'ye okuduğunda, kararını vermeden önce ona çok iyi düşünmesini söylemişti; hatta

* Sure 33:35.

** *The Gospel According to Woman: Christianity's Creation of the Sex War in the West* (London, 1986).

anne-babasının fikrini de almasını istemişti. Ama Ayşe öne-riye kulak asmadı. Düşünmesi bile gerekmiyordu; Allah'ı ve Elçisi'ni seçiyordu. Son derece kıskançtı ve bazen başka ka-dınlarla görüşmediğinden emin olmak için Hz. Muhammed'in peşine casuslar takıyordu. Mâriye'nin hamileliği özellikle acı verici olmalıydı; diğer bütün kadınların önceki kocalarından çocukları vardı ama Ayşe'nin çocuğu yoktu. Bir defasında Hz. Muhammed'den diğer eşleri gibi kendisine de bir takma isim vermesini istemişti ve o da Ümmü Abdullah adını vermişti, çünkü Ayşe'nin o isimdeki küçük yeğeniyle özel bir ilişkisi vardı. Fakat Ayşe'nin hayatının dayanılmayacak kadar mutsuz olduğunu düşünmemek gerekir. Hz. Muhammed hoşgörölü bir kocaydı; Ayşe'ye babasından bile daha nazik davranıyordu. Ebû Bekir'in kızlarını dövdüğü yaygın şekilde bilinen bir ger-çektir. Eşlerinin sade bir yaşam sürmesini istiyor olabilirdi ama Ayşe, Hz. Muhammed'in onlara ev işlerinde daima yardım etti-ğini ve her işini kendisinin yaptığını anlatmaktadır. Kendi kıya-fetlerini dikip yamar, kendi ayakkabılarını tamir eder, keçilerle ilgilenirdi. Müslümanlara kadınlara karşı daha saygılı bir tutum sergilemeyi öğretiyordu ve bu gelenekler öyle bir dönemde bir peygamberin ev işi kadar önemsiz şeylerle ilgilenmesi karşı-sında insanları şaşırtıyordu; ama Ebû Bekir ve Ömer gibi Müs-lümanlar, yöntemlerini değiştirmeyi imkansız görüyorlardı.

Kimse Hatice'nin yerini alamamıştı ama en azından Ayşe sayesinde Hz. Muhammed yıkılmamayı başarmıştı. Örneğin bir gün Ayşe'yi yarışa davet etti. Kazandığında öyle bir se-vinçle haykırdı ki eşit olduklarını düşündüğünü herkes an-layabilirdi; Ayşe Mekke'de daha küçük bir kızken, bir defa-sında Hz. Muhammed'den kaçmıştı ve Hz. Muhammed onu yakalayamamıştı. Ama daha şefkatli anlar da vardı. Ayşe, Hz. Muhammed'in saçlarını en sevdiği parfümle ovalama-

yı, onunla aynı kazandan yıkanmayı ve aynı kaptan içmeyi seviyordu. Hastalandığında kocasına bakıyordu ama fazla mızımızlandığını düşündüğünde takılmadan edemiyordu. Bir gün birlikte otururlarken ve Hz. Muhammed sandaletlerini tamir ederken, yüzünün bir düşünceyle aydınlandığını fark etti Ayşe. Ayşe bir an onu izledi ve sonra parlak, mutlu yüz ifadesi için övdü. Hz. Muhammed ayağa kalkıp onu alnından öptü ve şöyle dedi: “Ey Ayşe, Allah seni korusun. Ben sana senin bana olduğun kadar neşe kaynağı olamıyorum.”*

Ama Ayşe'nin ciddi bir tarafı da vardı ve son derece zeki-ydi. Hz. Muhammed, Medine'de bulunmadığı dönemlerde dinle ilgili bir sorunları olduğu takdirde Ayşe'ye danışmalarını söylerdi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, Ayşe Peygamber'in hayatı ve dinî uygulamalarla ilgili önemli bir otorite oldu; bu çok şaşırtıcıydı, özellikle de Ebû Bekir, Ömer ve Ali'nin Peygamber'in kadınlarla ilgili görüşlerini paylaşmadığı düşünülürse. Ayşe'ye atfedilen bu türde tam 2.210 rivâyet vardır ama Buhârî ve Müslim, bunların çoğunu dışarıda bırakmışlardır.

Sadece Peygamber'in kendisinin Ayşe'ye söylediği 174 hadisi toplamışlardır. Erken dönem İslâm imparatorluğundaki çalkantılı zamanlarda da Ayşe önemli biri olmuştu ve halifeliliği döneminde Ali'ye karşı isyan başlatmıştı. Batılıların düşündüğünün aksine, İslâm kadınları ezen bir din değildir. Hatta bazıları, kadınların Cahiliyye günlerinde düşünülemez bir şekilde bir potansiyel oluşturduğuna inanmaktadır.

Yılın sonunda, Mekkeliler Hudeybiye Anlaşması'nı bozdular ve son derece hassas bir durumdaydılar. Bekr kabilesi hâlâ Kureyşlilerin müttefikiydi ama Hz. Muhammed'in

* Tradition of Abu Na'im al-Isfahani, *dala'il an nubuwwa*, II, 45 quoted in Nabia Abbott, *Aishah, the Beloved of Muhammad* (Chicago, 1942), p. 67.

koalisyonuna katılmış olan Huza'a kabilesiyle çok uzun zamandan beri can düşmanıydılar. Kasım 629'da Bekr'in kabilelerinden biri gece vakti Huza'a kabilesine kendi topraklarında sürpriz bir saldırı gerçekleştirdi ve anlaşıldığı kadarıyla Kureyşlilerden bazıları da bu saldırıya yardım etmişti; Bekr kabilesine silah sağlamışlardı ve Safvân'ın saldırıda bile yer aldığı söyleniyordu. Huza'a hemen karşılık verdi ve iki kabile Mekke bölgesinde bile savaştılar; bunun üzerine Huza'a Hz. Muhammed'e başvurdu ve Peygamber, onlara yardım sağlamayı kabul etti.

Hz. Muhammed'e Mekke'ye saldırmak için mükemmel bir fırsat sunduklarını anladıklarında, Kureyşlilerden bazıları hemen geri adım attı. Safvân ve İkrime hâlâ bozguncuydu ama annesi Huza'a üyesi olan Süheyl bile kendini Bekr'den uzak tutuyordu. Hz. Muhammed kendi istihbarat ağından bazı bilgiler almıştı ve ashâbına Ebû Süfyân'ı Medine'de görmeye hazır olmalarını söyledi. Hendek Savaşı'ndaki yenilgisinden beri, Ebû Süfyân muhtemelen Hz. Muhammed ile bu kan davasını sürdürmenin bir anlamı olmadığını anlamaya başlamıştı. Gerçekten de, ateşkesin bozulmasından kısa bir süre sonra Peygamber'in kayınpederi barış istemek için Medine'ye geldi; bu daha iki yıl öncesine kadar hayal bile edilemeyecek bir olaydı.

Ebû Süfyân'ın Medine'deki ~~barış~~ görüşmeleriyle ilgili çeşitli hikâyeler vardır. Hz. Muhammed üzerindeki etkisini kullanması için kızı Ümmü Habîbe'yi ziyaret ettiği söylenmektedir ama Ümmü Habîbe, babasının Hz. Muhammed'in kilimine oturmasına bile izin vermemiştir. Bu muhtemelen doğru değildir, çünkü Hz. Muhammed bu tür saygı gösterilerinden hoşlanmazdı. Sonra, Ebû Süfyân'ın Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'den yardım istediği söylenmektedir ama bu da

biraz şüphelidir çünkü hikâye Ebû Süfyân'ı İslâm dininin ilk dört halifesiyle sırayla görüştirmektedir. Ama Ebû Süfyân'ın bu dönemde çok önemli bir rol oynadığı kesindir. Bir türlü İslâm inancına dönemiyordu ama Hz. Muhammed'in son zaferinin kaçınılmaz olduğunun ve Kureyşlilerin alabilecekleri en iyi şartlarla yetinmeleri gerektiğinin farkında olduğu bir gerçektir. Kendisi ve Süheyl, sorumluluğu Bekr kabilesine atarak Mekkelileri kurtarmaya çalışıyorlar, Hz. Muhammed'in bir yıl önce Ebû Basîr ile kullandığı tekniğin aynısını tekrarlıyorlardı. Ama Kureyşliler artık çok zayıftı ve Ali, Ebû Süfyân'a bu konuyu doğrudan Hz. Muhammed'e danışmasını önerdi. Eğer Hz. Muhammed'e teslim olmak isteyen tüm Mekkelilerin koruyucusu olarak Peygamber'i onurlandırırsa, Müslümanların şehri fethetmesi durumunda hayatlarını kurtarabilirlerdi, çünkü doğrudan Hz. Muhammed'e değil, kendi adamlarından birine boyun eğeceklerdi.

Ebû Süfyân konuyu düşüneceğini söyleyerek Mekke'ye doğru yola çıktı; oraya gittiğinde muhtemelen kabile üyelerini kaçınılmaz olanı kabullenmeye ikna etmek için bir hayli çaba harcadı. Onun gidişinden sonra, Hz. Muhammed yeni bir sefere hazırlanmaya başladı ve Müslüman toplumunu ve müttefiklerini Müslüman ordusuna katılmaya çağırdı. Seferin hedefi, güvenlik nedenleriyle çok gizli tutuldu ama doğal olarak heyecanlı söylentiler dolaşıyordu. Ramazan ayının 10'unda, yani Ocak 630'da, Hz. Muhammed Medine'den ayrılan en büyük ordunun başında yola koyuldu. Müslüman toplumdaki neredeyse tüm erkekler gönüllü olmuştu ve yol boyunca bedevi müttefikleri de onlara katılmıştı; böylece sayıları 10.000'i bulmuştu. Ama nereye gittiklerini hâlâ kimse bilmiyordu. Gittikleri yöne bakılırsa, Mekke'ye gidiyor olabilirlerdi ama aynı zamanda güneydeki kabilelere ya da Taif şehrine de saldırarak olabilir-

lerdi. Hz. Muhammed'in ordusunun kendilerine doğru geldiğini duyduklarında, bu olasılık güneydeki Hevâzin kabilesinin de aklına geldi ve şirkin merkezi ve Lât'ın şehri olan Taif'te kendi ordularını toplamaya başladılar. Mekke'de ise Kureyşliler elbette ki en kötüsünü bekliyorlardı. Abbas yaklaşan felaketi durdurmaları için onlara yalvarmaya başladı: "Heyhat Kureyşliler, eğer peygamber Mekke'ye güç kullanarak girerse, bu Kureyşlilerin sonu olur."* Hz. Muhammed'e katılmak için gece yola çıktı ve yolda Ebû Süfyân ile Huza'a kabilesinin şefi Budeyl'i de buldu. Üç adam geceyi Müslüman kampında geçirdiler ve sabah Hz. Muhammed, Ebû Süfyân'a İslâm inancına dönmeye hazır olup olmadığını sordu. Ebû Süfyân, Müslümanların inanç sözünün ilk kısmını söyleyebileceğini söyledi, yani şirk ilahların işe yaramaz olduklarını ve Allah'ın tek ilah olduğunu kabul edebilirdi; ama Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle ilgili hâlâ şüpheleri vardı. Ama sabah ibadet sırasında dev ordunun tüm üyelerinin Mekke'ye doğru secde ettiğini görünce hayrete kapıldı ve çeşitli kabilelerin Mekke'ye doğru ilerleyişini gördüğünde Kureyşlilerin teslim olmak zorunda kalacaklarını anladı.

Aceyle Mekke'ye döndü ve avazı çıktığı kadar bağırarak insanları topladı: "Ey Kureyşliler, Hz. Muhammed direnemeceğiniz bir güçle üzerinize geliyor." Sonra Ali'nin önerdiği fikri onlara açıkladı. Teslim olmak isteyen herkes kendisinin koruması altına girecekti ve Hz. Muhammed bunu onurlandıracaktı; Müslüman ordusu geldiğinde ya Ebû Süfyân'ın evine gitmeliydiler ya da kendi evlerinde kalmalıydılar. Karısı Hind yanındaydı ve öfke içindeydi. Ebû Süfyân'ı bıyıklarından yakaladı ve insanlarına bağırdı: "Bu şişko yağ torbasını öl-

* Ibn İshaq, *Sira* 812, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 546.

dürün! Bu çürümüş serseri insanların nasıl koruyabilir ki?”^{*} Ama Ebû Süfyân onlara karısını dinlememeleri için yalvardı; karşı koyma zamanı geçmişti. Gelen, Mekke’nin direneme-yeceği bir orduydı. Sonuna kadar pragmatik olan Kureyşliler, bir Arap katliamı yaratmak istemedikleri için evlerine döndüler ve teslimiyetlerini ifade eden bir şekilde kendilerini içeri kapadılar.

Ama aralarından birkaçı hâlâ savaşmak istiyordu. İkrime, Safvân ve Süheyl, küçük bir güçle Ebû Kays’ın etrafında toplandılar ve şehre girerken ordunun Halid’in yönettiği kısmına saldırdılar. Çabucak yenildiler ve İkrime ile Safvân Mekke’den kaçtılar ama Süheyl teslim olmaya karar verdi ve kendi evine gitti. Müslüman ordusunun geri kalanı tek bir fiske bile vurmadan Mekke’ye girdi. Hz. Muhammed’in kırımızı çadırı Kâbe’nin yakınına kuruldu ve Ümmü Seleme ile Meymune orada ona katıldı; Ali ve Fâtıma da yanlarındaydı. Yerleşmelerinden kısa süre sonra, Ali’nin bir paganla evlenen ve asla hicret etmeyen kız kardeşi Ümmü Hânî, Halid’e karşı saldırıda yer alan iki akrabasını kurtarmak için yalvarmaya geldi. Ali ve Fâtıma onları idam etmek istemesine rağmen, Hz. Muhammed ikisini de koruması altına alacağına dair hemen söz verdi. Kanlı olaylar başlatmaya niyeti yoktu. Kimse İslâm inancını kabul etmek zorunda değildi ve bunu yapmak zorunda olduğunu hissetmemeliydi. Hz. Muhammed’in amacı insanları kendi inancına döndürmek değil, bir uzlaşma sağlamaktı.

Mekke’ye geliş nedeni Kureyşlileri katletmek değil, onlara hiçbir yarar sağlamayan dinlerini yıkmaktı. Biraz uyuduktan sonra kalktı ve namaz kıldı. Sonra Kasvâ’ya binerek yedi kez

^{*} Ibid., 815, p. 548.

Kâbe'nin etrafında döndü, her seferinde Haceru'l-Esved'e dokundu ve "Allahu Ekber!" diye bağırdı. Haykırışını 10.000 asker duydu ve çok geçmeden bütün şehir İslâm dininin zaferini temsil eden bu sözlerle sarsıldı. Sonra Hz. Muhammed dikkatini Kâbe'yi saran 360 puta çevirdi; kendi çatılarında ve balkonlarında sinmiş olan Kureyşliler, onun her seferinde şu sözleri söyleyerek putları tek tek kırışını izledi:

*De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu.
Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur."**

Kabe'nin içinde duvarlar şirk ilahlarının resimleriyle süslenmişti ve Hz. Muhammed onların da yok edilmesini emretti ama İsa ve Meryem'in freskolarına dokunulmasına izin vermedi. Zaman içinde İslâm inancı tapınma sırasında bütün imgelerin kullanılmasını yasakladı, çünkü zihni Allah'dan uzaklaştırıp sadece insani sembollere odaklıyordu.

Mekkelilerden bazıları evlerinden çıkarak Kâbe'ye geldiler ve Hz. Muhammed'in dışarı çıkmasını beklediler. Hz. Muhammed, Allah'ın evinin önünde durarak onlara yeni düzeni kabul etmelerini, Müslüman toplumun birliğine katılmalarını ve şirk kibrini bir kenara atmalarını istedi, bunun ayrılıklardan ve haksızlıklardan başka bir işe yaramadığını söyledi. Kur'ân'dan okuduğu bir sure, İslâm'ın özgür bir din olduğunu vurguluyordu ve Müslümanlar daha sonraları aynı surenin ırkçılığı lanetlediğini söyleyeceklerdi:

Ey Kureyşliler, Allah sizi şirkin kibrinden kurtardı. İnsan Adem'den, Adem topraktan geldi.

* Sure 17:82.

*Ey insanlar! Şüphesiz ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.**

Sonunda Hz. Muhammed genel af ilan etti. Sadece on kişi kara listeye alınmıştı. Bunlar arasında İkrime (ama bazı nedenlerle Safvân değil), Müslüman karşıtı propaganda yapan insanlar ve Peygamber'in ailesine zarar verenler vardı. Ama bu insanlar bile af dilediklerinde bağışlandılar.

Bu çok akıllıca bir politikaydı. Hz. Muhammed örneğin Süheyl'in saklandığını biliyordu ve ashâbına ona nazik davranmalarını söylemişti. "Onunla karşılaştığınızda Süheyl'e kötü bakmayacaksınız," dedi. "Bırakın özgürce gelsin, çünkü hayatım adına eminim ki o akıllı ve onurlu bir adam; İslâm gerçeğinin saklanması gereken biri değil!"** Kâbe'de yaptığı konuşmadan sonra, Hz. Muhammed Safa Tepesi'ne çekildi ve Mekkelileri kendisine biat etmeleri için oraya davet etti. Kureyşliler teker teker, Ömer ve Ebû Bekir'in arasında duran Hz. Muhammed'in yanına geldiler. Önünde duran kadınlardan birinin yüzünde peçe vardı ve konuşurken Hz. Muhammed onu tanıdı: Bu, Ebû Süfyân'ın karısı Hind idi; Hamza'nın cesedine karşı saygısızlığından dolayı lanetliler listesindeydi. "Sen Hind bnt. Utbe misin?" diye sordu Hz. Muhammed. "Benim," diye cevap verdi kadın, meydan okuyan bir tavırla. "Geçmişte olanlar için beni bağışla ve Allah da seni bağışlasın." Hz. Muhammed ilmihaline devam etti. Zinadan veya

* Ibn İshaq, *Sira* 821, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 553. Sure 49:13.

** Quoted in Lings, *Muhammad*, p. 304.

hırsızlıktan uzak duracak mıydı? Çocuklarını öldürmekten vazgeçecek miydi? Hind bu soruya şöyle cevap verdi: “Onları küçüklüklerinden beri ben yetiştirdim ve büyüdüklerinde Bedir’de onları sen öldürdün; onları tanıyan sensin!”^{*} Hind, teslim olmaya karar verdi ve Hz. Muhammed’e şöyle dedi: “Allah’ın Elçisi, teslim olan bir Müslüman olduğum için artık beni idam edemezsin.” Peygamber gülümsedi; “Elbette, özgürsün.”^{**} Ebû Süfyân kendileriyle işbirliği yaptığı için, çok geçmeden ona ve oğullarına toplumda önemli pozisyonlar verilerek ödüllendirildiler. Onların soyundan gelenler zaman içinde Ümeyye Hanedanı’nı kurdular.

Safvân ve İkrime’nin akrabaları af dilediler ve Hz. Muhammed onlara kendi liderliğini kabul ettikleri takdirde özgürce şehre girebileceklerini söyledi. İkisi de geri dönmeye karar verdi ve İkrime İslâm inancını kabul etti. Buna karşılık, Hz. Muhammed ona çok sıcak davrandı ve insanların babası Ebû Cehil’i kötülemesini yasakladı. Safvân ve Süheyl de Hz. Muhammed’in liderliğini kabul ettiler ama henüz İslâm inancına dönmemişlerdi. Kara listedeki adamlardan biri, *Şeytan Ayetleri*’nde Salman Rüşdi tarafından ölümsüzleştirildi ama Hz. Muhammed’i zalim, soğuk ve intikamcı gibi gösteren kurgu hikâye, gerçeklerden çok uzaktı. Osman b. Affan’ın üvey ağabeyi Abdullah b. Saîd, 622 yılında hicret etmişti ama Hz. Muhammed’e karşı inancını kaybetmiş gibi görünüyordu. Kur’ân üzerinde küçük değişiklikler yapıyordu. Örneğin Hz. Muhammed “*alîmûn semîûn*” (Allah bilen ve duyandır) dediğinde, Abdullah “*alîmûn hakîmûn*” (Allah bilen ve bilgedir)

^{*} Abu Ja’far at-Taberi, *Tariq ar-Rasul wa'l-Muluk* 1642, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 553.

^{**} Muhamînad Zafrulla Khan, *Islam: Its Meaning for Modern Man* (London, 1962), p. 60.

diye yazıyordu. Hz. Muhammed bu detayları fark edemeyince, Abdullah Mekke'ye kaçmıştı. Kur'ân, Hz. Muhammed'in kutsal metni değiştirmeye çalıştığı takdirde ölümcül sonuçları olacağını söyleyerek uyarıyordu ve bu noktanın vurgulanması belki de Hz. Muhammed'in mesajın bütünlüğünü korumak konusundaki endişesinden kaynaklanıyordu; doğal hatalar çok kolay yapılabilirdi. Ölüme mahkûm olduğunu öğrendiğinde, Abdullah Osman'a kaçtı ve fethin heyecanı yatışana kadar onun korunmasına sığındı. Sonra Hz. Muhammed'in huzuruna getirildi ve af diledi. Ama Hz. Muhammed onun idam hükmünü kaldırmadan önce uzun süre sessiz kaldı ve bu süre içinde ashâbına Abdullah'ı öldürmemelerini söyledi. Ama kara listeden çıkarıldıktan sonra Abdullah yine Müslüman oldu ve Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslâm imparatorluğunda yüksek bir pozisyona geldi.

Mekke'nin fethi, Bedir ve Hudeybiye zaferlerinin hazırlığını oluşturduğu nihai zaferdi. Fetih kelimesi aslında "açılış" anlamına gelir ve şehrin ele geçirilişiyle İslâm için yeni bir kapı açıldığını ifade etmek için kullanılmıştır. Mekke'yi fethetmekle, Hz. Muhammed peygamberlik iddiasını doğrulamıştı. Ama en önemlisi, bu fetih kan dökmeden gerçekleşmiş ve Hz. Muhammed'in barışçıl politikası sonuç vermişti. Birkaç yıl içinde Mekke'de şirk neredeyse tamamen öldü ve İkrime ile Süheyl gibi Hz. Muhammed'in en kararlı düşmanlarından bazıları ateşli ve sadık Müslümanlar oldular.

Ama Hz. Muhammed'in zaferinin tadını çıkarmak için fazla zamanı yoktu, çünkü Hevâzin'in Taif'te bir ordu topladığını duymuştu. Fetihten kısa süre sonra, Hz. Muhammed Halid'i Nahle'ye gönderdi ve oradaki Uzzâ tapınağını yıkmasını söyledi; daha sonra da Ali Huzeyl'deki Menât tapınağını yıkmaya gönderildi. Sakif ve müttetikleri, Lât'ın aynı sonla

karşılaşmasına izin vermemeye kararlıydılar ve 20.000 adam savunma için gelmişti. Her şeyin kaybedilebileceği çok hassas bir andı ama bu kez Kureyşliler de Hz. Muhammed ve Müslümanların yanında savaşmaya hazırdı: Taif ve Hevâzin, eski düşmanlarıydı. Mekke fatihi Hz. Muhammed, bir gecede şehrin kahramanı oluvermişti. 630 yılının Ocak ayı sonlarında iki ordu Huneyn vadisinde buluştu. Müslümanlar neredeyse kaçacaklardı ama son anda yeniden saldırıya geçtiler ve düşmanı bozguna uğrattılar. Bazıları tepelere saklanırken, diğerleri Taif şehrine sığındılar. Hz. Muhammed şehri kuşatmayı denedi ama çok geçmeden bu defa fethedemeyeceğini anlayarak geri çekildi.

Savaştan sonra ganimetin paylaşılması, Müslüman toplum içindeki gerginlikleri gün ışığına çıkaracak çok zor bir işti. Ebû Süfyân, Safvân ve Süheyl gibi eski düşmanlarını kazanmak için, Hz. Muhammed onlara aslan payını vermişti. Safvân o kadar etkilenmişti ki hemen İslâm inancına dönmüştü. “Eğer gerçek bir Peygamber değilse, hiçbir ruhun böylesine bir iyiliği barındırabileceğine inanmıyorum!” diye bağırıyordu. “Allah’tan başka ilah olmadığına ve senin Onun Elçisi olduğuna şahadet ederim.”* Süheyl de Müslüman oldu. Hayatı boyunca dindar bir yaşam sürmüştü ve İslâm’a yeni katılanlar arasında en ateşlisi oydu. Ama Hz. Muhammed’in kendi sadık sahabîleri bu olaya gücenmişlerdi. Özellikle Ensâr, şimdi Kureyşliler ile yeniden birleştiği için zor zamanında kendisine koruma sağlayan Evs ve Hazrec kabilelerini unutacağını düşünüyorlardı. Hz. Muhammed, Medinelilerin kendisi için yaptıklarını takdir eden bir konuşma yaparak durumun üstesinden geldi. Medine’nin hayatının sonuna kadar

* Quoted in Lings, *Muhammad*, p. 311.

gerçek evi olacağına söz verdi ve sözlerinin sonunda Ensârın yanaklarından yaşlar süzüldü:

Bu hayattaki güzel şeyleri Müslüman olsunlar diye başkalarına verirken size İslâm inancını teslim ettiğim için rahatsızlık mı duydunuz? İnsanlar hayvan sürüleri alırken siz Allah'ın Elçisi'ni aldığınız için üzüldünüz mü? Hz. Muhammed'in ruhunu elinde tutan O'nun adına, hicret beni Ensârdan biri yaptı. Eğer tüm insanoglular bir yola ve Ensâr başka bir yola gitseydi, ben Ensâr ile giderdim. Allah Ensârı, oğullarını ve oğullarının oğullarını korusun.*

En azından bir süre için Ensâr yatışmıştı. Ganimetleri paylaştırdıktan, Hevâzin'in teslimiyetini ve müttefikliğini kabul ettikten sonra, Hz. Muhammed ordusunu topladı ve Medine'ye doğru yola çıktı.

Eski kabile sistemi, her grubun güç dengesini korumasına dayanıyordu: Kan davası prensiplerinin amacı bunu garantilemekti; eğer bir kabileden biri öldürülürse, saldırgan kabile de aynı ölçüde zayıflatılıyordu. Ama Hz. Muhammed artık sistem içinde kalamayacak kadar güçlenmişti ve bu da Arabistan'a bir barış ortamı getirmişti. Göçebe kabileler ya Hz. Muhammed'in müttefiki olacak ya da son derece büyük İslâm toplumunun ve müttefiklerinin kolay avı haline geleceklerdi. Sonraki iki yıl boyunca, kabilelerden birbiri ardına elçiler geldi. Bütün putlarını kıracaklarına, gerektiğinde asker gücü sağlayacaklarına, İslâm toplumuna ve müttefiklerine saldırmayacaklarına, düzenli olarak zekât ödeyeceklerine

* Ibn İshaq, Sira 886, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, pp. 596-7.

söz verdiler. Bedevilerden bazıları yeni dine dönerken, diğerleri eski dinlerine bağlı kaldılar ve Hz. Muhammed bunun kesinlikle farkındaydı. Ama yine dinini zorla kabul ettirmeye çalışmadı ve politik teslimiyetin zaman içinde İslâm inancına dönmelerini sağlayacağını umdu. Hz. Muhammed neredeyse hiç zorlanmadan *pax Islamica*'yı empoze etmeyi başarmıştı.

Ama savaşmak ve savaşçı akınlar Arap yaşam tarzının bir parçasıydı ve saldırganlık doğalarında vardı. Hz. Muhammed yeni barış ruhunun bozulmaması için dışa doğru bir ivme kazanması gerektiğini anladı. Giderek daha fazla kabile İslâm İmparatorluğuna bağlanırken, enerjilerini kuzey kabilelerine saldırmak için yönlendirmeyi denedi. On birinci yüzyılda benzer bir durum Hristiyan Avrupa'da da yaşanmıştı; Kilise çeşitli şövalye ve baronların birbirlerine saldırmasını engellemeye çalışırken, Allah'ın Barışı'nı empoze etmişti. 1095 yılında nihayet Papa II. Urban Clermont Konseyi'nde Hristiyanları birleşmeye ve Kutsal Topraklar'daki Müslüman kâfirlere karşı Birinci Haçlı Seferi'ni başlatmaya zorladı: Batı'da Allah'ın Barışı, Orta Doğu'da ise Allah'ın Savaşı olacaktı.

Ekim 630'da, Hz. Muhammed yeni bir sefer başlattı ve bu kez her zamanki geleneklerden farklı olarak, adamların uzun yolculuğa hazırlanmalarına fırsat tanımak için Bizans sınırına doğru yürüyeceklerinin bilinmesine izin verdi. Hz. Muhammed'in genel olarak Müslümanların isteksiz olduğu bu sefere neden çıkmak istediğini tam olarak bilmiyoruz. Ama çok sıcaktı, hurmaların toplanması gerekiyordu ve Müslümanlar Bizans ordusundan çok korkuyorlardı. Hz. Muhammed'in Suriye ve Filistin'i fethetmeyi planlamaya başlamış olması pek olası değildi. Sadece Mûte'nin intikamını almak ya da Arabistan'ın kuzeyinde gücünü sağlamlaştırmak istiyor olabilirdi. Müslümanların çoğu sefer için hazırlanmaya başladı ama

kalabalık bir grup homurdanıyor, ayak sürüyor, hatta gitmeyi reddediyordu. Münafıklar tahmin edileceği gibi isteksizdi; bedevi müttetiklerden bazıları mazeret bildirmişlerdi; diğer Müslümanlar evlerinde kalmak, hurmalarını toplamak ve para kazanmak istiyorlardı; ama itiraz edenlerden bazıları kusursuz Müslümanlar idi. Ali bile Medine’de kaldı ama kaynaklar Hz. Muhammed’in kendi yokluğunda ondan ailesine bakmasını istediğini bildirmektedir. Sonunda 30.000 kişi kuzeye doğru yola çıktı. Ama doksan kişi kadar evde kalmıştı; Peygamber’e karşı komplo kuruyor olabilirlerdi: İnsanlar Ebû Süfyân gibi insanların onurlandırılmasından ve pahalı hediyeler verilmesinden hoşlanmamıştı ama Ensâr ve Muhacir bunu unutmuş gibi görünüyorlardı. Hz. Muhammed, eski düşmanlarının İslâm hakkında daha olumlu düşüncelere sahip olması için dikkatli davranmış ama bu, kendi evinde sorun çıkacağı anlamına geliyordu. Sefere katılanlar arasında bile bu hoşnutsuzluğu belli edenler vardı. İbn Übey’in kampında sürekli homurdanmalar duyuluyordu; bazıları kasıtlı olarak arkada kalmıştı ve diğerleri ise kendilerini Bizans ordusunun önüne koymak konusunda karamsardı. Hz. Muhammed onlara ne hakkında konuştuklarını sorduğunda, şöyle cevap vermişlerdi: “Sadece sohbet ediyor ve şakalaşıyoruz, Ey Peygamber.” Ama Kur’ân’ın da gösterdiği gibi, Hz. Muhammed’i kandıramazlardı.*

Ordu bir süre sonra Medine’nin 400 kilometre kuzeybatısındaki Tebük’e ulaştı ve Hz. Muhammed on gün orada kaldı. Böylesine büyük bir orduyla Bizans kapılarında uzun süre kalmak başarıydı ve bölgedeki bedeviler etkilenmişlerdi. Orada kaldığı süre içinde yerel yöneticilerle anlaşmalar yaptı. Eliat’ın Kralı Hristiyan Yuhanna ona vergi ödeyecekti;

* Sure 9:66.

tıpkı Cerbâ ve Ezruh'taki Yahudi kabileleri gibi. Dûmetü'l-Cendel'e diz çöktürmesi için Halid görevlendirildi ve sonunda o da Hz. Muhammed ile barış yaptı.

Mütevazı ama önemli bir başarıydı ve Hz. Muhammed eve dönüş yolculuğunda rahat ve kendinden emindi. Medine'nin dış dünyada böylesine başarılı bir başlangıç yapmasını sağladıktan sonra kendi evindeki sorunları çözmeye kararlıydı. Ama homurdanmalar ve fısıltılar yol boyunca devam etti; hatta bir noktada Hz. Muhammed'i uçurumdan atmak için bir komplo kuruldu. Vahadan ayrılmadan önce, yeni bir mescit yaptırmaya ve bunu geri döndüğünde yapacağına söz vermişti. Şimdi mescidin hoşnutsuzluğun odağı olduğuna inanmak için mantıklı nedenleri vardı; Kur'ân o mescidi yapanların Hz. Muhammed'in eski düşmanlarından bazılarıyla işbirliği yaptığı konusunda imalarda bulunmaktadır.* Bu yüzden, Medine'ye girmeden önce, Hz. Muhammed Kuba'daki mescidi ateşe vermeleri için iki adam gönderdi. Ertesi sabah Medine'de kalmış olanları sorguya çekti. Çoğu telaşla özür diledi ve önemli mazeretler sundular ama üçü yaklaşık iki ay süreyle sürgüne gönderildi.

Müslüman muhalefeti bitmiş gibi görünmektedir. Tebük'ten dönüşünden kısa süre sonra Hz. Muhammed saygı ve barış ifadesi olarak eski düşmanı İbn Übey'in mezarının başında duruyordu. Bu aynı zamanda şirk direnişinin de sonuydu. Hz. Muhammed'in kuşatmayı kaldırmasından sadece bir yıl sonra, Ocak 631'de son şirk kalesi olan Taif teslim olmaya zorlandı. Huneyn'den sonra Hevâzin de Hz. Muhammed'in müttefiki olduğundan, Taifliler yalnız kalmış-

* Sure 9:108. İsyankar Müslümanların, Hz. Muhammed'in Medine'ye gelişinden sonra Mekke'ye kaçan ve "Rahip" adıyla bilinen tektanrıci Ebu Amr ile bağlantıda olduğu öne sürülmüştür

lardı ve tamamen umutsuz bir hale gelene kadar direnmeye devam etmişlerdi. Taif'ten gelen elçiler özel şartlar için Hz. Muhammed'e yalvardılar. Çok uzun yolculuklara çıkan tüccarlardı ve yolculukları sırasında eşlerinin dışında kadınlarla yatmak için izin istiyorlardı; kendi şaraphanelerinden şarap içmek istiyorlardı ve hepsinden öte, Lât tapınağının birkaç yıl – ya da en azından bir yıl – daha ayakta kalması için yalvıyorlardı. Hz. Muhammed bu ricaların hepsini geri çevirdi. Sadece Lât'ı kendilerinin yok edeceğini, böylece halkın öfkesini kendi üzerlerine çekeceklerini söyledi. Hz. Muhammed, kendi adına tanrıçayı yok etmek üzere Ebû Süfyân'ı Taif'e gönderdi.

Bu sembolik bir andı. Ebû Süfyân beş yıl boyunca Hz. Muhammed'e karşı savaşmıştı ve dudaklarında Lât'ın adıyla savaşa gitmişti. Bu, şirkin sona erdiğinin açık bir göstergesiydi. Uzun zamanlar boyunca Araplara iyi hizmet etmişti ama yerleşik hayata geçtiklerinde işe yaramamış, yedinci yüzyılın ihtiyaçlarını karşılayamamıştı. Sosyal değişimin içsel dinamikleri artık Hz. Muhammed'in yanındaydı. Hz. Muhammed'inki sıra dışı bir başarıydı. Sadece ilahî esine dayanmamış, aynı zamanda Kur'ân prensiplerine de dayanmıştı. Bütün doğal kaynaklarını ve kişisel dehasını kullanarak bugünlere gelmişti. Ama 631 yılında artık yaşlı bir adamdı ve sağlığı giderek kötüleşiyordu; o öldükten sonra Müslüman toplum ayakta kalmayı başarabilecek miydi?

10

Peygamberin Ölü mü ?

Hız. Muhammed 622 yılında hicret ettiğinde, küçük İslâm toplumu politik güce doğru ilk adımını atmıştı: On yıl sonra neredeyse tüm Arabistan'ı hâkimiyeti altına almıştı ve Müslümanların bin yıldan uzun süre ayakta kalacak dev bir imparatorluk kurması için gerekli temelleri atmıştı. Bu politik başarı, sürekli bir çaba ve gerilim gerektirmiş, Medine'de geçen yıllar insan toplumunu Allah'ın ilahî planına göre yeniden yapılandırmanın ne kadar zor ve tehlikeli olabileceğini göstermişti. Hız. Muhammed sözlerle açıklanması zor Allah Kelamı'nı insan diline tercüme etmiş, bazen ilahî etkinin ağırlığı altında ezilmişti. Allah Kelamı'nı insan toplumuna enkarne etmek Müslümanların da dayanıklılık ve algı sınırlarını zorlamış, hatta bazen umutsuzluğa kapılmış ve Hız. Muhammed'i tamamen terk etmenin eşğine gelmişlerdi. Ama başarısı, sıra dışı ve tartışmalı politikalarının en güçlü savunucusu olmuştu. Hız. Muhammed Bedir'de savaşma, Yahudi kabilelerini kovma ya da yok etme veya Hudeybiye'deki anlaşmayı yapma kararını verdiğinde, doğrudan Allah'tan esin almamış, yardım istemek ve kendi zekâsını kullanmak zorunda kalmıştı. Kur'an Müslümanların kendi doğal sağduyularını bir kenara atmalarını veya arkalarına yaslanıp Allah'ın bir mucize yara-

tarak onları kurtarmasını beklemelerini önermiyordu. İslâm dini, insan zekâsının ve ilahî esinlerin omuz omuza çalışması gerektiğini savunan gerçekçi bir inanç sistemiydi. 632 yılına gelindiğinde, Allah'ın isteği Arabistan'da gerçekleşecek gibi görünüyordu. Kendisinden önceki birçok peygamberin aksine, Hz. Muhammed sadece erkek ve kadınlara bireysel bağlamda yeni bir kişisel umut görüşü getirmemiş, aynı zamanda insan tarihini düzeltmek ve insanoğlunun gerçek potansiyelini ortaya koyabileceği adil bir toplum yaratmak görevini de üstlenmişti. Dolayısıyla Medine'deki Müslüman toplumun başarısı, İslâm dini için kutsal bir görev haline gelmişti; bu olağanüstü başarı, Allah'ın aramızdaki görünmez varlığının bir kanıtıydı. Politik faaliyetler kutsal bir sorumluluk olmaya devam edecekti ve Müslüman imparatorluğunun daha sonraki başarısı da insanoğlunun kendini topyekün kurtarabileceğinin bir delili olacaktı.

İncil'deki İsa'nın yaptığı gibi dağlarda vaazlar vererek ve şifa dağıtarak dolaşmak yerine, Hz. Muhammed toplumunu yeniden biçimlendirmek için zorlu bir politik mücadelenin ortasına atılmış, ona inananlar da bu mücadeleyi sürdürmüşlerdi. Bütün çabalarını Roma İmparatorluğu'ndaki gibi kendi bireysel yaşamlarını yeniden yapılandırmak üzere kullanmak yerine, Hz. Muhammed ve ashâbı toplumlarına ruhsal ve ahlaki gelişim getirebilecek toplu bir kurtarma operasyonuna girişmişlerdi. Kur'ân, kişinin bireysel yazgısının her şeyden daha önemli olduğunu ve Müslümanların sosyal görevlerinin üzerine çıktığını vurgulamaktadır. Tarih ve politik faaliyetler asla kendi başlarına akan olaylar değildir; tam aksine, ilahî düzen tarafından yönlendirilmektedir. Bireyin sonsuz yazgısı, sosyal reformdan çok daha önemlidir ve Kur'ân'daki Yargı, Cennet ve Cehennem kavramları bunu açıkça göstermektedir.

Kur'ân bununla kendini Arabistan'da yeni yeni hissettirmeye başlayan yeni bireysellik ruhuna karşılık vermektedir ve sosyal yasaları da bu endişeyi yansıtmaktadır. Kabile sisteminin gerilemesine rağmen, eski komün idealleri hâlâ normları oluşturuyordu ve bunun farkında olan Hz. Muhammed, bizim Batılı liberal ideallerimizi doğrudan uygulamaya koyamazdı; ama en azından bir başlangıç yapmıştı. Sonsuz kan davaları ve sömürüler Arabistan'da devam ettiği sürece, bireysel kurtuluş mümkün olamazdı, çünkü soysuzlaşmış, ahlaksızlaşmış bir toplum düzeni kaçınılmaz bir şekilde ahlaksızlıkları, kötülükleri ve umutsuzluğu beslerdi. Dolayısıyla yedinci yüzyılın başlarında Arabistan'daki şartlar, bireysel olduğu kadar sosyal bir kurtuluş planını da gerektiriyordu.

Hız. Muhammed, Medine'de güçlü ve çevresel kaostan etkilenmeyen bir toplum yaratmayı başarmıştı. Diğer kabileler de onlara katılmaya başlıyordu ama henüz dinî vizyonlarını paylaşmaya hazır değillerdi. Eğer Müslüman toplum ayakta kalmak istiyorsa, gücünü korumak zorundaydı ama Hız. Muhammed'in öncelikli amacı politik bir güç değil, *iyi* bir toplum yaratmaktı.

Hız. Muhammed'in başarısı, Kur'ân'ın bu düzeni reddeden toplumların yok olmaya mahkûm olduğu yönündeki iddiasını doğrulamaktadır. Ama mücadele henüz bitmemişti. Müslümanlar Tebuk'ten döndüklerinde, bazıları kılıçlarını bir kenara atmışlardı ama Hız. Muhammed onlara mücadelenin henüz bitmediğini, yeni bir çabaya hazır olmaları gerektiğini söylemişti. Allah'ın insan tarihindeki isteğini gerçekleştirme mücadelesi asla bitmeyecekti; daima üstesinden gelinmesi gereken yeni tehlikeler, aşılması gereken yeni sorunlar olacaktı. Müslümanlar bazen savaşmak zorunda kalacaklardı;

diğer zamanlarda ise barış içinde yaşayabilirlerdi. Ama bireysellik kavramıyla birlikte insanlık tarihini de yeniden yapılandırmak için dev bir projeye başlamışlardı ve Müslümanlar bugüne kadar bu projeyi fazlasıyla ciddiye almışlardır.

Taif'in isteksizce teslim olması, birçok Arap'ın hâlâ yeni düzeni kabullenmekte gönülsüz olduğunu gösteriyordu. Bedevi mütteliklerin Hz. Muhammed'e karşı sadakatleri sadece yüzeyseldi ama yine de, ne yapmaya çalıştığını her zaman anlayamasalar da, mesajın özünü kavradıklarını zaman içinde gösterecek olan sadık Müslümanlardan oluşan bir çekirdek grup yaratmayı başarmıştı. Ebû Bekir, Ömer ve Osman b. Affan, evlilik yoluyla Peygamber'in akrabaları olmuşlardı ve bu da yeni ruhsal yakınlıklarını mühürlüyordu. Dinin bir öncelik olduğunu hepsi anlıyordu: Araplar öncelikle İslâm'ın beş "sütununu" uygulayarak kendilerini değiştirmeli ve Allah'ı hayatlarının merkezi haline getirmeli, bunu yaparken de toplumun daha zayıf üyelerini korumalıydılar.

Hz. Muhammed'in dördüncü yakın öğrencisi, diğerlerinden daha genç ve dolayısıyla bazen daha sabırsız olan Ali idi. Ama 632 yılında, Hz. Muhammed'in kendi ailesinden geri kalan tek kişi oydu. Ümmü Gülsüm, Tebuk Seferi sırasında ölmüştü ve bu da Fâtıma'nın (Ali'nin eşi) Hatice'nin hayatta kalan tek çocuğu olduğu anlamına geliyordu. Hz. Muhammed, Ali'nin iki oğlu Hasan ve Hüseyin'e çok düşküncü. Dedelerinin sırtına binip onunla atıcılık oynarlardı. Ama Hz. Muhammed'in Mısırlı cariyesi Mâriye'den doğan ve henüz bebek olan bir oğlu da vardı. Hz. Muhammed, İbrahim'i kucağına alarak Medine'de dolaşmaya bayılırdı. Ama Ayşe bundan hiç etkilenmezdi. "Sence bana benzemiyor mu?" diye sordu Hz. Muhammed. "Hiçbir benzerlik görmüyorum," diye terslerdi Ayşe. "Bak ne kadar gülbüz ve güzel bir çocuk!"

diye överdi Peygamber. “Koyun sütüyle beslenen her çocuk gürbüz ve açık tenli olur,” derdi Ayşe, muhtemelen İbrahim’in annesine verilen özel sütü kastederek.* Ama bu özenli bakıma rağmen, bebek 632 yılının başlarında hastalandı ve bir daha iyileşmeyeceği anlaşıldı. Oğlu ölürken, Hz. Muhammed onun yanındaydı ve son anına kadar onu kollarında sıkıca tutup ağlamış, yakında tekrar buluşacaklarını söyleyerek kendini teselli etmeye çalışmıştı.

Hicretin onuncu yılında, Hz. Muhammed yaklaşan ölümünün giderek daha çok farkına varıyordu. Eğer Medine’de olacaksa Ramazan ayında mutlaka inzivaya çekilirdi ve o yıl yakınlarına her zamankinden daha uzun bir inzivaya ihtiyacı olduğunu söylemiş, Fâtıma’ya zamanının yaklaştığına inandığını gizlice bildirmişti. Dolayısıyla geleneksel hac ayı Zilhicce’de, Hz. Muhammed hac seferine o yıl kendisinin önderlik edeceğini açıkladı. O yıl Kâbe etrafında ve Arafat Dağı’ndaki tapınaklarda yapılacak antik törenlerde, ilk kez Tek Allah’ın inananları toplanacaktı ve Hz. Muhammed yeni dinini Arapların kutsal gelenekleri üzerine kurmaya kararlıydı. Şubat 632’de tüm eşleri ve kalabalık bir hacı grubuyla yola koyularak, 3 Mart’ta Mekke’ye ulaştı. Hacıların antik haykırışına başladı: “İşte buradayım, Ey Allahım, hizmetindeyim.” Sonra Araplar için çok değerli eski şirk gelenekleriyle devam etti; bir yandan geçmişin temel olduğunu ve hâlâ devam ettiğini vurgularken, bir yandan da geleneklere yeni bir anlam kazandırıyordu.

Her Müslüman, şartları el verdiği ölçüde hayatı boyunca en az bir kez hacca gitmeliydi. Dışarıdan bakan biri için bu gelenekler çok tuhaf görünebilir – yabancı bir din veya sosyal gelenekler daima öyledir – ama yine de güçlü bir dinî dene-

* Quoted in Martin Lings, *Muhammad: His Life Based on the Earliest Sources* (London 1983), p. 317. Kaynak verilmemiştir.

yim olduğunu hissettirmekte, Müslümanlar hac yolculuğunu genellikle ruhsallıklarının zirve noktası olarak görmekte-dirler; gerek birey gerekse toplum olarak. İslâm ruhsallığı-nın toplumsal ve kişisel yönleri, hac uygulaması sayesinde belirgin bir saygınlık kazanmaktadır. Bugün her yıl hac gö-revlerini yerine getirmek için Mekke’de toplanan binlerce Müslüman’ın hepsi Arap değildir ama antik Arap gelenekle-rini benimsemişlerdir. Bütün ırksal veya sınıfsal ayrımları or-tadan kaldıran hac giysileriyle Kâbe’nin etrafında dönerken, günlük hayatlarının egoist sınırlamalarından özgürleştiklerini ve tek bir odağı, tek bir yönü olan bir toplumun parçası haline geldiklerini hissederler. İranlı felsefeci Ali Şeriatî, Kâbe’deki törenlerle ilgili şunları söylemiştir:

Kabe’nin etrafında dönerken ve bu kutsal tapınağa giderek yak-laşırken, kendinizi büyük bir nehirle birleşen küçük bir çay gibi hissedersiniz. Bir dalgaya kapılırsınız ve ayaklarınız yerden kesilir. Aniden kendinizi akıntıyla sürüklenir halde bulursunuz. Merkeze yaklaştıkça kalabalık sizi öylesine sıkarak ki yeni bir yaşamla olduğunuzu hissedersiniz. Artık ümmetin bir parçası-sınızdır; artık ölümsüz ve canlı bir İnsan’sınızdır... Kâbe, sizi yörüngesine çeken Güneş gibidir. Evrensel sistemin bir parça-sı haline gelirsiniz. Allah’ın etrafında dönerken, çok geçmeden kendinizi unutursunuz... Giderek eriyen ve kaybolan bir zerre haline gelirsiniz. Bu zirve noktasındaki mutlak sevgidir.*

Toplumun ruhsallığını Yahudiler ve Hristiyanlar da vurgu-lamıştır; Aziz Pavlos’un İsa’nın Vücudu hakkındaki uzun yorumları Kilise’nin birlik ruhunu yansıtmakta, komünyon

* Ali Shariati, *Hajj*, trans. Laleh Bakhtiar (Tehran, 1988), pp. 54-6.

sayesinde insanlar en yüce sevgiye ulaşmaktadırlar. Hac, her Müslüman'ın merkezinde Allah'ın bulunduğu bir toplumla bütünleşme deneyimini yaşamasını sağlar.

Hac bir açıdan Müslümanlara tutum ve yön açısından ideal toplum imajını vermektedir. Birçok dinde barış ve uyum önemli hac kavramlarıdır ve hacılar bir kez Harem bölgesine girdiklerinde, her türlü şiddet eylemi yasaklanır; hacıların bir böceği öldürmesi veya öfkeli bir söz söylemesi bile yasaktır. 1987 yılında hac sırasında İranlı hacıların 402 kişinin öldürüldüğü ve 649 kişinin yaralandığı bir ayaklanma başlatmaları karşısında Müslüman dünyasının o kadar öfkelenmesinin nedeni buydu.

Kur'an, bütün canlıların kaçınılmaz bir şekilde sonunda deneyimleyecekleri bir Allah'a Dönüş'ten söz eder ve hac, Müslümanların Allah'a dönüş yolculuğu konusundaki güçlü bir ifadeleridir. Hep bir ağızdan attıkları hacı çılgılığı, onlara gerek bireyler ve gerekse toplum olarak kendilerini tamamen Allah'ın hizmetine adadıklarını hatırlatır ve hac süresince bu bağlılığı her zamankinden daha yoğun bir şekilde yaşayarak kendilerini diğer endişelere kapatırlar. Hz. Muhammed 632 yılında Muhacir, Ensâr ve bedevilerden oluşan hacı grubunu Kâbe'ye götürdüğünde, bunun güçlü bir dönüş olduğunu hepsi birden hissetmiş olmalıydı. Hangi dinden olursa olsunlar, birçok hacı hac sırasında kökenine ya da dünyanın başlangıcına döndüğünü hisseder ve muhtemelen Muhacirler de özel bir eve dönüş duygusuyla doluydular. Ama Hz. Muhammed, kökenlerine dönüş nedenlerinin Kâbe'nin İbrahim ve İsmail tarafından yapılmış olması olduğunu tüm Araplara hatırlatıyordu. Bugün Müslümanlar da Müslüman kimliklerinin kökenlerine dönüş duygusunu yaşamaktadırlar. Doğal olarak Hz. Muhammed'i

hatırlamaktadırlar ama hac ayinleri özellikle gerçek inananların babası olarak kabul edilen İbrahim ve İsmail'i hatırlamak üzere tasarlanmıştır. Dolayısıyla Safa ve Merve arasında yedi kez koşarak gidip gelirken, İbrahim onları çölde bıraktıktan sonra Hacer'in küçük İsmail için nasıl umutsuzca su aradığını hatırlamaktadırlar. Daha sonra Mekke'nin yirmi kilometre dışındaki Arafat Dağı'nın eteklerinde dururken kendi ortak kökenlerini ve Allah'ın ilk peygamber Adem ile yaptığı anlaşmayı hatırlamaktadırlar. Minâ'daki üç sütunu taşlarken, Allah'ın hizmetinde olmanın gerektirdiği sürekli mücadeleyi hatırlarlar. Sonra, İbrahim'in oğlunu Allah'a sunmaya kalkışmasından sonra kurban ettiği hayvanın anısına, bir koyun ya da keçi kurban ederler. Bütün dünyadaki Müslümanlar, her yılın belli bir döneminde bu ayinleri uygulayarak Allah'ın hizmetinde kendileri için en değerli olan şeyleri bile kurban etmeye hazır olduklarını gösterirler.

Bugün Nemîre Mescidi, 632 yılında Hz. Muhammed'in Arafat Dağı'nda Veda Vaazı'nı verdiğine inanılan noktada yükselmektedir. Bu vaazında Müslümanlara birbirlerine adil davranmalarını, kadınlara mümkün olduğunca nazik yaklaşmalarını ve şirk döneminde başlayan tüm kan davalarını arkalarında bırakmalarını söylemişti. Toplum birdi: "Her Müslüman'ın bir diğeriyle kardeş olduğunu ve tüm Müslümanların kardeş olduklarını bilin. Bir kardeşin ancak gönüllü olarak verdiği bir şeyi almak adildir, bu yüzden kendinizi kandırmayın. Ey Allahım, size tebliğ etmedim mi?"* Dağdaki Vaaz ya da Aziz Pavlos'un yardımseverlik ilahisiyle kıyaslandığında, bu emir son derece kısa ve asgari ölçülerde gibi görünebilir ama Hz. Muhammed gerçekçiydi ve istediği şe-

* Muhammad ibn Ishaq, *Sirat Rasul Allah* 969, in A. Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad* (London, 1955), p. 651.

yin devrim anlamına geldiğini biliyordu. Farklı kabilelerin üyeleri olmak yerine, Arap Müslümanlar artık tek bir ümmetti; tıpkı Kâbe'deki Allah'ın tek olduğu gibi.

Veda Hacı'ndan sonra Medine'ye döndüğünde, Hz. Muhammed çok şiddetli baş ağrıları çekmeye başladı. Ayşe bir gün baş ağrısıyla kendi dairesinde yatıyordu. “Ah, başım,” diye inlerken, Hz. Muhammed içeri girmiş ve şöyle demişti: “Hayır, Ayşe, ah, *benim* başım.” Ama hâlâ Ayşe'ye nazikçe takılıyordu. Ayşe kendisinden önce ölmek ister miydi? O zaman Hz. Muhammed onu mezarın başında kollarına alabilir ve son yolculuğuna sevgiyle uğurlayabilirdi. Ayşe her zaman ki aksiliğiyle cevap verdi: Hz. Muhammed cenazeden sonra diğer hanımlarından birinin yanına giderdi! “Hayır, Ayşe,” diye tekrarlardı Hz. Muhammed, yanından ayrılmadan önce, “ah, *benim* başım.”

Acısı giderek artıyordu ve anlaşıldığı kadarıyla zaman zaman baygınlık nöbetleri de geçiriyordu ama hiç sürekli olarak yatağa çekilmedi. Genellikle ağrıyan şakaklarının etrafına bir bez sarıyor, insanlara seslenmek ya da namazları kıldırmak için mescide gidiyordu. Ama bir sabah Uhud'da ölen Müslümanlar için özellikle uzun uzadıya konuştu ve şöyle ekledi: “Allah hizmetkârlarından birine bu dünyayla O'nunki arasında bir seçenek sundu ve hizmetkârı ikincisini seçti.” Bu sözlerin Hz. Muhammed'in ölümüyle ilgili olduğunu anlayan tek kişi Ebû Bekir idi ve yaşlı adam hıçkırarak ağlamaya başlamıştı. “Sakin ol, sakin ol, Ebû Bekir,” dedi Hz. Muhammed, nazikçe.** Bir süre sonra Peygamber, Meymune'nin odasında yığılıp kaldı. Hanımları endişeyle etrafına toplandılar ve bir soruyu tekrar-

* Ibid., 1,000, p. 678.

** Ibid., 1,006, p. 679.

ladığını duydular: “Yarın nerede olacağım? Yarın nerede olacağım?” Ne zaman Ayşe ile birlikte olabileceğini sorduğunu anladıklarında, onun dairesine taşımaya karar verdiler.

Hz. Muhammed başını Ayşe’nin kucağına koyarak orada öylece yatıyordu ama insanlar bunun geçici bir rahatsızlık olduğunu düşünüyorlardı, çünkü hâlâ mescide namazlara katılıyordu. Müslüman toplum Hz. Muhammed’in öleceği fikrini o kadar rahatsız edici ve korkutucu bulmuştu ki inanmak istemiyor, işaretleri doğru yorumlayamıyorlardı ama Ebû Bekir, Hz. Muhammed’in bu dünyada fazla zamanı kalmadığı konusunda Ayşe’yi uyardı. Arabistan’da başardığı şey eşsizdi ve daha önce bir benzeri görülmemiştir, dolayısıyla onsuz hayat yaşanmaz gibi görünüyordu. Hz. Muhammed bir gün mescide gelip Zeyd’in küçük oğlu Üsâme’nin kuzeye çıkılacak bir sefere liderlik edecek kadar bilgili ve becerikli olduğunu söylediğindeki gibi insanlar en küçük umut ışıltısına bile hevesle sarılıyordu. Hastalığı ilerlediğinde Ebû Bekir onun yerine namazları kıldirmaya başladı ve Ayşe bile bu karara karşı çıktı. Sonunda Hz. Muhammed sözünü dinletebilmek için sert konuşmak zorunda kaldı. Ayşe daha sonraları buna karşı çıkmasının nedeninin babasını bu işi yapacak kadar değerli görmemesi değil, insanların Hz. Muhammed’in yerini almaya çalıştığını düşünerek ondan nefret edebilecek olması olduğunu açıkladı. Ama Hz. Muhammed onlara hâlâ umut veriyordu, çünkü kendisi Kur’ân okuyamayacak kadar hasta olmasına rağmen bazen namazlara katılıp Ebû Bekir’in yanında sessizce duruyordu.

8 Haziran 632’de Ebû Bekir namaz sırasında cemaatin dikkatinin dağıldığını ve mescidin girişine doğru baktıklarını fark etti. Hz. Muhammed’in gelmiş olması gerektiğini hemen anlamıştı, çünkü aksi takdirde cemaatin dikkati bu şekilde dağılmazdı. Hz. Muhammed çok daha iyi görünüyordu; hatta

birisi onu hiç bu kadar canlı ve neşeli görmediğini söyleyince mescitte herkes rahatladı. Ebû Bekir hemen kalkmaya hazırlandı ama Hz. Muhammed ellerini onun omuzlarına bastırarak oturmasını işaret etti ve kendisi de namaz bitene kadar onun yanında oturdu. Sonrasında Ayşe'nin dairesine gitti ve her zamanki gibi başını hanımının kucağına koyup sessizce yattı. O kadar iyi görünüyordu ki Ebû Bekir, Medine'nin dışında yaşayan yeni evlendiği bir eşini ziyaret etmek için gitmekte sakınca görmedi. Öğleden sonra Ali ve Abbas içeri baktılar ve Peygamber'in iyileştiği haberini yaydılar; Abdurrahman ziyarete geldiğinde, Hz. Muhammed onun elinde bir kürdan olduğunu gördü ve kullanmak istedi. Ayşe kürdanı yumuşattı ve Hz. Muhammed her zamankinden daha canlı bir şekilde işini gördü. Ama sonrasında Ayşe kocasının kucağında her zamankinden daha ağır yattığını ve bilincini kaybetmek üzere olduğunu hissetti. Ama neler olduğunu hâlâ anlayamıyordu. Daha sonra söylediği gibi, “Cehaletim ve deneyimsizliğim yüzünden Peygamber kollarımda öldü.” Hz. Muhammed'in mırıldandığını duydu; “Hayır, Cennetteki En Yüce Dost,”* ve artık gitmiş olduğunu anladı. Kocasının başını dikkatle yastığının üzerine koydu ve Arap tarzında kendi göğüslerini dövme-ye, yüzüne vurmaya ve bağırmaya başladı.

İnsanlar kadınların bağırıışlarını duyduklarında, sararmış yüzlerle mescide koştular. Haber vahada çabucak yayıldı ve Ebû Bekir aceleyle geri döndü. Hz. Muhammed'e baktı, yüzünü öptü ve ona veda etti. Sonra Ömer'in cemaate seslendiği mescide girdi. Ömer, Hz. Muhammed'in öldüğüne inanmak istemedi; ruhunun sadece geçici olarak bedeninden ayrılmış olduğunu ve kesinlikle halkına geri döneceğini öne sürdü.

* Ibid., 1,011, p. 682.

Aralarında en son ölen o olacaktı. Ömer güçlü bir ısteri kazine tutulmuş olmalıydı, çünkü Ebû Bekir “Sakin ol, Ömer,” diye mırıldanmasına rağmen Ömer susmadı. Ebû Bekir’in yapabildiği tek şey, sakince öne çıkmak oldu; yüzündeki ifade ve duruşu insanları etkilemiş olmalıydı, çünkü Ömer’in konuşmasını dinlemeyi bırakıp onun etrafında toplanmışlardı.

Ebû Bekir, Hz. Muhammed’in bütün hayatını Allah’ın teklifi konusunda vaaz vermeye adanmış olduğunu hatırlattı. Kur’ân, sadece Allah’a ait olan onuru başka canlılara vermemek gerektiği konusunda açıkça uyarıyordu. Hz. Muhammed de onları Hristiyanların İsa’yı onurlandırdıkları gibi kendisini onurlandırmamaları konusunda sürekli uyarıyordu; o da tıpkı kendileri gibi bir ölümlüydü. Hz. Muhammed’in öldüğünü inkâr etmek, Hz. Muhammed ile ilgili temel gerçeği yadsımak demektir. Ama Müslümanlar sadece Allah’a tapılması gerektiği inancına sadık kaldıkları sürece, Hz. Muhammed de yaşamaya devam edecekti. “Ey insanlar, Muhammed’e tapınıyorsanız bilin ki Muhammed ölmüştür,” diye bitirdi sonunda, “ama Allah’a tapınıyorsanız, Allah ölümsüzdür.”* Sonunda, Uhud Savaşı’nda Müslümanlar Peygamber’in öldüğü söylentisiyle yıkılmışken sonrasında Hz. Muhammed’e gelen vahyi tekrarladı:

*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah’a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.***

* Ibid., 1,012, p. 683.

** Sure 3:144.

Bu ayetler, insanlar üzerinde sanki daha önce hiç duymamışlar gibi bir etki yaptı. Ömer tamamen yıkılmıştı: “Allah adına, Ebû Bekir’in o sözleri söylediğini duyduğumda sersemledim; o kadar ki dizlerimin bağı çözüldü ve Peygamber’in gerçekten öldüğünü anlayarak yere çöktüm.”*

Hz. Muhammed’in ölümü, Müslüman toplumunun karşılaşmak zorunda kaldığı en büyük krizlerden biriydi. O zamana kadar her adımlarına Hz. Muhammed karar vermiş, onlara yol göstermişti; şimdi o olmadan nasıl devam edeceklerdi? Devam etmeli miydiler? Bedevi kabilelerinden bazıları – bağılılıkları sadece politik olanlar – Hz. Muhammed’in ölümünün anlaşmalarının sona erdiği anlamına geldiğini düşünerek Müslüman toplumdan hemen ayrıldılar. Arabistan’ın eski kabile bölünmelerine dönmesi gibi ciddi bir tehlike vardı. Daha sadık Müslümanlardan bazıları bile, Hz. Muhammed’in ölümünün inançlarının sonu anlamına gelip gelmediğini merak ediyorlardı;** bir varis ilan etmek isteyenler bile hemen rakip gruplara bölünmüşlerdi. Bunlar, Hz. Muhammed’in son yılları boyunca endişelendiği bölünmeleri temsil ediyor olmalıydı.

Muhacirlerin çoğu, Hz. Muhammed’in misyonunun başlarından beri yakın bir dostu olan Ebû Bekir’in varis olmasını desteklediler. Ömer de bunu destekledi. Ama Ensâr, kendilerinden biri olan Said b. Ubâde’nin Hz. Muhammed’in temsilcisi olarak Halife olmasını istiyorlardı; Peygamber’in ailesi ise, kendisinin yerine Ali’nin geçmesini isteyeceğini öne sürüyorlardı. Ama Ebû Bekir’in kriz karşısındaki sükuneti

* Ibn İshaq, *Sira* 1013, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 683.

** Wilfred Cantwell Smith, *Islam and Modern History* (Princeton and London, 1957), p. 32.

herkesi etkilemişti. Sonunda kendisi seçildiğinde, Ebû Bekir topluma seslenerek bundan sonra tüm Müslüman hükümdarların uyması gereken prensipleri belirledi:

Bu yetki bana verildi ama aranızdaki en iyisi ben değilim. Eğer doğru hareket edersem, bana yardım edin; yanlış hareket edersem, düzeltin. Sadakatte dürüstlük ve doğruluk, ihanette ise yalan vardır. Aranızda zayıf olanlar, ben Allah'ın izniyle hakkını savunana kadar gözümde güçlü olsun; aranızda güçlü olanlar, ben hakkını ondan alana kadar gözümde zayıf olsun. Eğer bir halk Allah adına savaşmaktan uzaklaşırsa, Allah o halkı ezer. Halk içinde ahlaksızlık yayılırsa, Allah onları felaketle cezalandırır. Ben Allah'a ve Elçisi'ne boyun eğdiğim sürece bana boyun eğin ve ben onlara itaatsizlik edersem, siz de bana itaatsizlik edin. Kalkın ve dua edin. Allah hepinizi korusun.*

Ali başlangıçta Ebû Bekir'e tavır aldı ama sonra o da boyun eğdi. İki yıl sonra Ebû Bekir öldü ve ondan sonra sırayla Ömer ve Osman halife oldular; 656 yılında Ali dördüncü Halife oldu. Hız. Muhammed'in prensiplerine tam anlamıyla uyarak yönettikleri için onlara Râşidûn dendi. Özellikle Ali, bir Müslüman liderin kesinlikle diktatör ve zalim olmaması gerektiğini vurguladı. Allah adına, halkına olabildiğince adil davrandı ve zayıfların, yoksulların üzerindeki yükü hafifletmeye çalıştı. Bir rejimin ayakta kalmasının tek yolu buydu:

Eğer halkınız bir yükten, toprağın susuz kaldığından, bir sel baskınından, depremden ya da ekinlerin mahvından yakınırса, onla-

* Ibn İshaq, *Sira* 1,017, in Guillaume (trans. and ed.), *The Life of Muhammad*, p. 687.

rın yükünü elinizden geldiğince hafifletin. Yüklerini hafifletmek için yaptığınız şeylerin size karşı yük oluşturmamasına izin vermenin, çünkü onların yükünün hafiflemesi size zenginlik ve hükümdarlığınızın sağlamlaşması olarak geri dönecektir... Dünya üzerindeki bir yıkım, yaşayanların yoksulluğundan kaynaklanır ve yaşayanlar ancak hükümdarlar kendi servetlerini büyütme odaklandıkları zaman yoksullaşırlar, çünkü o zaman hükümdarlar kendi kendilerini baltalar, uyarılardan ders almazlar.*

Bir hükümdar, kendini halkından ayırmamalıdır. Yüklerini paylaşmalı, sorunlarını dinlemeli ve tavsiyelerine kulak vermelidir.

Bütün Müslüman liderlerin bu yüksek standartlara uyduğu söylenemez. Aslında Müslümanların Râşidûn dönemine Altın Çağ olarak bakmaları, daha sonraki sultan ve halifelerin eşitlikçi prensiplere ve adalete aynı tutkuyla bağlanmadıklarını göstermektedir. Ama bir Müslüman bazen bu prensiplere göre yaşadığını ve yönettiğini göstererek bir imparatorluk da kurabilir. Haçlılar döneminde hem Nureddin'in hem de Selahaddin'in yoksullara nasıl yardım ettiğini, vergi düzenlemelerini İslâm kurallarına uydurduklarını ve halklarıyla bütünleştiklerini görebiliriz. Modern çağlarda ise, hükümdarlıkları İslâm prensiplerine uymadığı için halkların İran Şahı ve Mısırlı Başkan Sedat gibi yöneticileri nasıl indirdiklerini de görüyoruz.** Hz. Muhammed ve Râşidûn'un vurguladığı prensipler, Müslüman toplumunda

* Mısır valisi olarak atandığında Malik El-Eştar'a Ali tarafından verilen talimatlar, in William C. Chittick (trans. and ed.), *A Shi'ite Anthology* (London, 1980), p. 75.

** *Holy War: The Crusades and Their Impact on Today's World* (London, 1988), pp. 223-84.

gücünü korumuştur ve buna aldırmayan bir hükümdar kendini tehlikeye atmaktadır.

Hristiyanlık dünyasında teolojik tartışmalar konusunda büyük bir tutku vardır ve Hristiyanlık dünyasındaki bölünmelerin çoğu, doktrinsel çatışmalardan kaynaklanmıştır. Yahudilik gibi, İslâm dini de benzer bir teolojik “kâfirlik” kavramına inanır. En biçimlendirici çatışmaları ve en önemli bölünmeleri, politik farklılıklardan kaynaklanmıştır. Hz. Muhammed için çok önemli olan toplum bütünlüğü, Müslüman toplumunda temel bir ayrım yaşandığında bozulmuştur; bir noktadan sonra Sünnîler ve Müslüman toplumu sadece Ali’nin soyundan gelenlerin yönetmesi gerektiğine inanan Ali taraftarları ciddi bir çatışma yaşamışlardır. Azınlıkta olan Şîîler, Hz. Muhammed’in torunu Hüseyin’in simgelediği küçük bir grup olarak toplanmıştır ve Hüseyin, Kerbela Savaşı’nda Halife Yezid tarafından öldürülmüştür. Müslüman toplumu kimin yönetmesi ve Müslüman toplumun nasıl olması gerektiği konusunda Şîîler ve Sünnîler arasında süren tartışma, ciddi boyutlara ulaşmıştır. Sadece bu bile, Müslüman toplum içindeki politik yapının kutsal bir İslâm değeri olduğunu vurgulamaktadır. Şîîler ve Sünnîler arasında doktrin açısından bir farklılık yoktur ama her iki grup da kendine has bir dindarlık anlayışı geliştirmiştir. Kur’ân’ın bu tür dinî bölünmeleri ahlakça alçaltıcı ve nafil olarak değerlendirdiğini görmüştük. Ama politikanın İslâm dünyasında önemli olmasının nedeni sadece Müslüman hükümdarların bunu politik güçlerini geliştirmek için kullanmış olmaları değil, İslâm inancının toplum adil ve eşitlikçi kanunlarla yönetilmediği takdirde kaçınılmaz olan kargaşa ve bölünmelerdir. Politik çabalar, bir Müslüman’ın kişisel ruhsal hayatından ayrıdır ama Müslüman toplumun kutsal bir önemi vardır.

Hız. Muhammed'in ölümünden sonra, İslâm inancının süren mücadelesi politik çabaları haklı çıkardı ve bir toplum Allah'ın isteklerine göre kendini yapılandırırken güçleneceğini kanıtladı. Arap orduları, çok kısa süre içinde Himalayalar'dan Pireneler'e kadar uzanan bir imparatorluk kurdular. Bu olgu, Arap emperyalizminden çok Kur'an'dan güç alıyordu. Fethedilen yerlerde halk üzerine asla İslâm inancı empoze edilmedi ya da zorlama yapılmadı. Nasıl Yahudilik İsrailoğulları'nın dini olarak görülüyorsa, İslâm da Arapların dini olarak görülüyordu; hatta 700 yıllarında din değiştirmenin kanunlarla yasaklandığı bir dönem bile yaşandı. Ama Hız. Muhammed'in ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra, halifeler din değişimini teşvik etmeye, insanlar gruplar halinde İslâm inancına dönmeye ve böylece Kur'an'ın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki dinî ihtiyacı karşıladığını kanıtlamaya başladılar. İslâm, diğer antik kültürlerin bilgeliklerini asimile ediyor, kendi kültürel geleneklerini çok geçmeden kuruyordu. İslâm inancı bölücü değil, toplumda bütünlük sağlayıcı bir güç olduğunu kanıtlıyordu.

Müslüman hukukçular, yeni şartları karşılamak için bir cihat teolojisi geliştirdiler. Tek bir Tanrı olduğu için, bütün dünyanın tek bir politika altında birleşmesi ve dünyanın ilahî prensipleri benimseyerek adil bir toplum yaratması için tüm Müslümanların sürekli mücadele etmesi gerektiğini öğretiler. İslâm toplumu, Allah'ın isteklerinin empoze edildiği kutsal bir yerdi; dünyanın geri kalanı, yani savaş toplumları Allah'ın kanunlarına teslim olması gereken zındık bölgeydi. Bu başarılanı kadar, İslâm sürekli bir savaş içinde olmalıydı. Ama Hız. Muhammed'in ölümünden yüz yıl sonra İslâm imparatorluğu sınırlarına ulaştığında, bu savaşçı teoloji bir kenara atıldı ve Müslümanlar savaşçı dünyadaki komşularıyla daha

diplomatik ve ekonomik bağlantılar kurmaya başladılar. Yahudilere, Hristiyanlara ya da Zerdüştlerle İslâm inancına dönmeleri için hiçbir şekilde baskı yapılmıyordu; Müslümanlar, Orta Doğu'daki eski dinî çoğulculuklarına devam ediyorlardı ve diğer dinlerden insanlarla birlikte yaşamayı öğrenmişlerdi.

Çeşitli hanedanlıkların ve imparatorlukların yükseliş ve çöküşleri, İslâm inancının Hindistan ve Endonezya'ya doğru yayılışı, Kur'ân'ın yorumlanmasıyla ilgili yeni ve farklı yöntemlerin geliştirilmesi, İslâm diyalogunun tarihteki sürekliliği olarak görülebilir. Müslümanlar, yakın zamana kadar modernliğin zorluklarına yaratıcı çözümler bulmaya devam ettiler. On üçüncü yüzyıldaki Moğol istilalarına karşılık verebilmiş, yeni bir güç ve başarı seviyesine ulaşabilmişlerdi. Kur'ân, farklı zamanlardan ve ırklardan insanlara felaketleri aşma gücü ve devam etme cesareti vermeyi sürdürmüştür. Yeni çabalar, bazen özellikle ruhsal tepkiler haline gelmiştir. İslâm imparatorluğunun başkenti olan Bağdat'ın Moğol istilacılar tarafından yakılıp yıkılmasından birkaç yıl sonra, büyük mistik Mevlana Celaledin-i Rûmî, ünlü Mesnevî'sini üretmiştir.

Sûfiler, politik ve sosyal unsurların Müslüman ruhsallığını nasıl etkilediğinin farkındaydılar. Topluma sadakat, mistik görevlerin daima önemli bir ögesi idi. Sûfî mistisizminin büyük uzmanlarından Louis Massignon şöyle açıklamaktadır: “Mistik çağrı, sosyal adaletsizliklere karşı içsel bir vicdan isyanının sonucudur ve başkalarının değil, kişinin kendi hatalarına karşıdır; her ne pahasına olursa olsun, Allah'ı bulmak için içsel saflaşma ve arınma konusunda güçlü bir istek vardır.”* Sûfî mistisizmi, temelde çileciliktir: Adına “büyük cihat” dedikleri (fiziksel savaş anlamına gelen “küçük cihat”a

* *Encyclopedia of Islam* (1st edn, Leiden, 1913), Malise Ruthven, *Islam and the World* (London, 1984), p. 230.

karşılık olarak) bir ruhsal çabaya girişirler. Ama bugüne kadar yoğun bir ruhsallık, Müslüman dünyasında kolayca politik aktivizme dönüşebilmiştir. Moğol ordusu gibi harici bir düşmana karşı koymak ya da İslâm prensiplerine göre yönetemeyen bir hükümdarı devirmek olsun, birçok reform hareketinde veya topluma karşı tehditlere tepkilerde Sûfîler daima başı çekmişlerdir. Hristiyan rahiplerin ve keşişlerin aksine, Sûfîler dünyadan çekilmez, dünyayı Tanrı'yı bulma mücadelelerinde bir sahne olarak görürler.

Bu ruhsallık yapısı, dünyadan çekilmek yerine toplumunu yeniden biçimlendirme çabasına girişen Peygamber'in kendi örneğine dayanmaktadır. Bir ütopyayı ya da bir mucizeyi beklemek yerine, Hz. Muhammed Medine'de kendi ideal toplumunu yaratmak için mücadele etmişti. En başından itibaren, Müslümanlar kendi hayatlarını Hz. Muhammed'in örneğine dayandırmışlardır; onun hicreti bir politik kampanyanın başlangıcını oluşturmuş, toplumda reform yapmak isteyen Müslümanlar ahlaki açıdan yozlaştığına inandıkları toplumdan uzaklaşarak dışarıdan savaş açmışlardır. Ebû Bekir, doğru yönetemediği takdirde kendisini halifelikten indirmenin Müslümanların görevi olduğunu söylemiş, Müslümanlar da bunu gerçekten ciddiye almışlardı. Müslüman toplumun iyiliği ve refahı kendi bireysel ruhsal yaşamları için o kadar önemlidir ki dünyadan çekilmeyi yüce bir ruhsal görev olarak görmemektedirler. Bu yüzden fanatik bir öfke yerine, fedakarlık, cesaret ve dayanıklılık ruhuyla bir cihâda girişmelidirler. Şah döneminde Ali Şeriatî'nin İran halkına açıkladığı gibi, benliği öldürmek manastıra kapanmak değil, acı çekmek ve ölmek anlamına gelse bile Allah'ın insanlarını savunmak için kendini mücadeleye adamaktı:

...Siz kendinizi manastıra değil, topluma kapatacaksınız; fedakarlık, içtenlik, sınırlamalar, kısıtlamalar, işkenceler, acı ve tehlikeleri kabullenmek adına mücadeleye girmeli, insanları korumak için Allah’a yneltmelisiniz. Peygamber şöyle demişti: “Her dinde bir manastır anlayışı vardır ve benim dinimin manastır anlayışı cihattır.”*

Her dinin kendi özel vurguları vardır ama bu sosyal endişe,  büyük tektanrıci dinin ruhsallığı için de önemlidir. Eğer Hıristiyanlar, Müslümanların politik ve sosyal tutumlarını tuhaf buluyorlarsa, kendi doktrinlerinin ve tutkularının da Müslümanlar ve Yahudiler için aynı derecede tuhaf göründüğünü bilmelidirler.

Müslümanların bu derin kardeşlik ve dayanışma anlayışını dayandırdıkları temel noktalardan biri, Hz. Muhammed’e bağlılıklarıdır. Müslümanlar, Hz. Muhammed’in kendileri gibi ölümlü bir insan olduğunu vurgulamaya devam etmişlerdir ama asırlar boyunca bir özellik de eklemişlerdir. Evet, Hz. Muhammed diğer insanlardan farklı değildir ama, “taşların arasındaki eşsiz bir mücevher gibidir.”** Sıradan taşlar ağır ve donukken, bir mücevher saydamdır ve ışığı geçirirken kırarak değiştirir. Hz. Muhammed’in hayatı, Kur’ân’ın Müslümanları doğal dünyada görmeye teşvik ettiği işaretler gibi bir işarettir. Onun peygamberlik yaşamı sadece Allah’ın dünyadaki gücünü ve varlığını değil, aynı zamanda bir insanın kendini Allah’a mutlak teslim edişini gösteren bir semboldür. İşlm idealinin gelişimi, Hz. Muhammed’in hayatının anlamını çözme ve prensiplerini modern hayata uyarlama çabasıdır. Hıristiyanların İsa’ya olan bağlılığının aksine, Müslüman-

* Shariati, *Hajj*, p. 54.

** Seyyid Hossein Nasr, *Ideals and Realities of Islam* (London, 1966), p. 88.

ların Hz. Muhammed'e olan bağılılığı kişilik ya da tarihsel karakter özelliği taşımamakta, daha ziyade gerçekliğin ötesindeki diğer boyuta işaret eden, hayatı aydınlatan ve yeni anlamlar katan bir sembol özelliği taşımaktadır.

Hız. Muhammed bu yüzden sembolik açıdan Mükemmel İnsan olarak görölmektedir; yani kendini Allah'a odaklayan insanın sembolüdür. İşte Hız. Muhammed'in okuryazar olmadığına inanmanın önemi de bundandır, çünkü İlahi Dünya'ya tam açıklığını göstermektedir; bu, Sûfiler'in sözünü ettiğı Allah'ın içinde eriyip kaybolma kavramının mükemmel bir örneğidir. Hristiyanların İsa'yı taklit etmeye çalıştıkları gibi, Müslümanlar da günlük hayatlarında Hız. Muhammed'i taklit etmeye çalışır, böylelikle Allah'a yaklaşmak için çabalarlar. Bu taklit tarzı, elbette ki İsa'yı taklit etmekten daha pratik ve somuttur. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda, Müslüman araştırmacılar Hız. Muhammed'in sözlerini (hadisler) ve davranış tarzını (sünnet) inceleyip toplamaya başladılar. Hız. Muhammed'in söylediğı veya yaptığı şeyleri öğrenmek için İslâm imparatorluğunun her yanında dolaştılar ve bunlar, Kur'an ile birlikte, İslami Kutsal Kanunlar'ın (şeriat) temelini oluşturdu. Bunlar aynı zamanda her Müslüman'ın günlük hayatının ve ruhsallığının temeli haline geldi. Sünnet, Müslümanlara Hız. Muhammed'in konuşma, yeme, sevme, yıkanma ve tapınma tarzlarını taklit etmeyi öğretirken, günlük hayatlarında ona olabildiğince benzeyebilmelerini ve sembolik açıdan onu yaşatmaya devam etmelerini sağladı.

Hristiyanlık inancında böyle bir tutum olmadığından, Hristiyanlar bu tür bir gözlemi anlamsız bulmaktadırlar. Ama ne Müslümanlar ne de Yahudiler, Kanunlar'ı yük ya da anlamsız olarak görmektedirler. Müslümanlar, sünneti bir tür kutsal eylem olarak görmektedirler; Hız. Muhammed'in nasıl yaşa-

dığını, neler yaptığını ve neler söylediğini anlayarak, günlük hayatlarında Kur’ân’ın sözünü ettiği türden bir Allah bilincini yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Hadislerden bazıları, gerçekten de Peygamber’in dudaklarından Allah’ın söylediği sözlerdir. Bu kutsal rivâyetler ya da had s-i kutsiler, Allah’ın bizim dışımızda metafiziksel bir Varlık olmadığını, bir açıdan gizemli bir şekilde kendini canlılarla ifade ettiğini göstermektedir. bu ünlü rivâyet, kişinin bu içsel varlığı kavradığı aşamaları listelemektedir; rivâyete göre, emirleri gözlemleyerek başlamak ve gönüllü dindarlık eylemleriyle devam etmek gerekir:

Kullarım onlar için görev olarak belirlediğim şeyleri yaparak bana yaklaşırlar. Kullarım, ben onları sevene kadar bu işleri yapmaya devam ederler: Ben onları sevdiğimde, duydukları sayesinde kulaklarına, gördükleri sayesinde gözlerine, tuttukları sayesinde ellerine ve yürüdükleri yerler sayesinde ayaklarına yaklaşırım.*

Hıristiyanlık’taki fiziksel unsurlar gibi harici eylemler, içsel görkemin dışarıdaki işaretleridir ve saygıyla gözlemlenip korunmalıdır. Bu, dünya üzerindeki tüm Müslümanların ortak bir yaşam tarzını paylaştıkları ve diğer farklılıkları neler olursa olsun, kendilerini diğer insanlardan ayıran bir Müslüman kimliğine sahip oldukları anlamına gelir. Yıkama ya da ibadet etme tarzları, sofra adabı veya kişisel hijyen anlayışları, kendine has özellikleri olan bir ortaklıklarıdır.  in’deki, Endonezya’daki ve Orta Doğu’nun farklı yerlerindeki Müslümanlar, aynı şekilde ve aynı zamanda secde ederler.

* Seyyid Hossein Nasr, ‘The Significance of the *Sunnah* and *Hadith* in Islamic Spirituality’, in *Islamic Spirituality: Foundation*, which he also edited (London, 1987), pp. 107-8.

Hız. Muhammed'e bu sembolik açıdan saygı duyan Müslümanlar, Hız. Muhammed'in tarihsel kimliğini incelemekle çok fazla uğraşmayacaklardır. Ama Salman Rüşdi konusu, tüm dünyadaki Müslümanlar için kutsal olan bir alana saldırı olarak algılanmıştır. Hız. Muhammed'i ya da dinini aşağılamak, İslâm imparatorluğu içinde daima büyük bir suçtu ama bugün Müslümanları yaralamak konusunda özel bir güce sahiptir, çünkü bu durumda İslâm inancı Batılı toplumların elinden zarar görmektir. On sekizinci yüzyılın başlarında, İslâm imparatorluğu gerilemeye başladı ve bu kez yeni bir hayata yükselmekte özellikle zorlandı. Gerileyişi ve düşüşü, Batı'da daha önce benzeri görülmemiş ve bu yüzden savaşılmaması zor olan bir toplumsal yapının yükselişiyle aynı döneme geldi. Bu sadece bir politik aşağılanma değil, aynı zamanda Müslüman kimliğinin temeline dokunan bir olguydu. Eğer İslâm inancı tarihte ilk kez olsa bile artık güçlü değilse, iddiaları nasıl doğru olabilirdi? O zamana kadar Kur'an'daki sosyal tanımlamalar gerçekliğini kanıtlamış olsa bile, eğer Müslüman toplum ilahî planı uygulamak için elinden geleni yaparken parçalanmaktan kurtulamıyorsa, İslâm tarihinde ciddi bir yanlış var demektir.

İslâm toplumunun başarısının her Müslüman'ın ruhsal yaşamında merkezi ve yarı kutsal bir öneme sahip olduğunu unutmamak gerekir. Bu dönemde olanlar, tıpkı Lyell ve Darwin'in bilimsel teorileri Hristiyanlık inancının temellerini sarstığında olduğu gibi, İslâm dünyasında bir dinî krize yol açtı. İslâm inancının Batı ve laik zaferi karşısında yetersizliği nasıl açıklanabilirdi? Kur'an'daki sosyal öğretinin temeli, doğru prensipler üzerine kurulmuş bir toplumun başarısız olamayacağını, çünkü evrensel dengeyle uyum içinde olduğunu söylüyordu. Hız. Muhammed'in ve arkasındaki gelenlerin liderliğindeki Müslüman toplumun başarısı, böyle bir toplumun güçlendiğini ka-

nıtlamıştı; dolayısıyla başarısının kutsal bir önemi vardı. Hıristiyanlık inancı, zor zamanlarda en iyi dönemlerini yaşamıştır; İslâm inancı ise bunun tam aksi bir durumla karşı karşıyaydı.

Bu kitabın başlarında Batı'nın Hz. Muhammed ile ilgili görüşlerini incelerken, dokuzuncu yüzyılda Kurtuba şehitlerinin öfkesini ve umutsuzluğunu görmüştük. Bugün İslâm dünyasında birçok kişi benzer bir korkuyla hareketlenen yeni bir İslâm formuna yönelmektedir. Tıpkı Kurtubalılar gibi, birçok Müslüman yeni bir kimlik bulmaya ve aynı anda da kökenlerine dönmeye çalışmaktadır. Son yıllarda görülen sözde fundamentalist hareketlerde bu görüş çok tekrarlanmıştır. Müslümanlar, Batı'nın dış gücü karşısında kendilerini aşağılanmış ve zayıf kalmış hissetmektedir ama aynı zamanda kaybolmuş gibidirler, çünkü kendi gelenekleri Batı kültürünün gücü karşısında eziliyor gibi görünmektedir. Batı'da dikkatle geliştirdiğimiz laiklik anlayışı, kendi geleneklerimizden kaynaklanmaktadır; ama İslâm ülkelerinde bu yabancı ve tuhaf görünmekte, hatta olumsuz olarak algılanmaktadır. Evi ne Doğu ne de Batı olmayan bir İslâm dünyasında yetişen yeni bir kuşak, cevabı İslâmî kökenlerine dönmekte bulmaktadır. Hacı'nı anlamını vurgularken tıpkı Hz. Muhammed'in dinini kutsal Arabistan geleneklerine dayandırması gibi, radikal İslamcılar da kendilerini İslâmî kökenlerine gömerek güven bulmaya çalışmaktadırlar.

Yeni fundamentalizmin bir diğer başlığı, İslâm'ın tarihi akışını olması gerektiği yere çekmek ve Müslüman toplumu yeniden güçlendirmektir. İran devrimi, sadece geçmişe dönüş çabası değil, aynı zamanda İran'daki saygın değerleri yeniden vurgulama çabasıydı. Pakistan'daki ve İran'daki İslâm devleti ideali, Batılılara tuhaf görünen bir umut uyandırmıştı, çünkü insanlar İslâm sisteminin bir kez daha etkili ve güçlü bir şe-

kilde kendini göstermesini bekliyorlardı. Ama başa çıkılmaz sorunlarla dolu bir dünyada Allah Kelamı'nı insanoğlunun diline dökme çabası sonuçsuz kalmıştı. Geçmişte Müslümanlar çeşitli krizlerden ve yıkımlardan – Hz. Muhammed'in ölümü, Moğol saldırıları vesaire – doğrulup devam etmeyi başarırken, bu kez işin çok daha zor olduğu görülüyordu ve İslâm dünyasında belirgin bir umutsuzluk göze çarpıyordu.

İslâm fundamentalizmi bir fenomen olarak çok karmaşıktır; çok büyük acılardan doğmuştur ve Müslümanların kendi yazgılarını bir kez daha kendi ellerine alma ihtiyacını yansıtmaktadır. İslâm'ın bu yeni radikal formlarından bazıları sağlıklı görünmemektedir ama tıpkı Kurtuba şehitlerinin yaptığı gibi bir güvensizlik ve hayal kırıklığını yansıtmaktadır. Süveyş Krizi sırasında, İslâm araştırmacısı Wilfred Cantwell Smith, sağlıklı ve işe yarayan bir İslâm yapısının yeniden oluşturulmasının şart olduğunu, çünkü bunun Müslümanların bizim de Batı'da aynı ortak gelenekten geldiği için paylaştığımız türden saygın değerleri ve idealleri geliştirmesini sağladığını söylemişti. Süveyş'ten bu yana, Batılılar Orta Doğu'daki insanları kendilerinden daha da uzaklaştırdılar ve liberal laikliği yayılmaya çok meraklı gibi göstererek güvenilmez hale getirdiler. Biz Batılılar, İslâm dünyasına asla tahammül edemedik; İslâm diniyle ilgili fikirlerimiz kaba, baştan savma oldu ve bugün kendimizin hoşgörülü ve şefkatli olduğumuzu iddia ederken, İslâm dünyasındaki acıları ve sorunları aşağılıyoruz. İslâm inancı ne kaybolacak ne de zayıflayacak; sağlıklı ve güçlü kalması ise daha iyidir. Bunun için çok geç olmasını ummalıyız.

Yirminci yüzyılın sonlarında Müslüman dünyası çeşitli sorunlarla uğraşıyor ama Wilfred Cantwell Smith'in 1956'da dikkat çektiği gibi, Batı'nın da ciddi bir sorunu var:

Batı uygarlığının ve Hristiyanlık inancının modern dünya-
daki “temel zayıflığı”, gezegeni kendilerinden aşağı değil, ken-
dileriyle eşit halklarla paylaştıklarını görmemizi engellemek-
tedir. Batı uygarlığı entelektüel, sosyal, politik ve ekonomik,
Hristiyan Kilisesi de teolojik açıdan başka halklara saygıyla
davranmayı öğrenemediği sürece, yirminci yüzyılın gerçekleri
karşısında yıkılmaktan kurtulamayacaklardır. Bu açılardan ele
aldığımız sorunlar, en az İslâm dünyasında eleştirdiklerimiz ka-
dar büyüktür.*

Gerçek şu ki İslâm ve Batı dünyaları, ortak bir geleneği payla-
şıyorlar. Hz. Muhammed Peygamber’in zamanından bu yana
Müslümanlar bunun farkındaydı ama Batı bir türlü kabullene-
medi. Bugün bazı Müslümanlar, kendilerini aşağılayan Ehl-i
Kitâb’ın kültürlerine karşı dönüyorlar. Hatta yeni nefretleri-
ni İslamlaştırmaya başladılar bile. Salman Rüşdi olayında,
İslâm ve Batı dünyaları arasındaki çatışmada aziz peygam-
berleri Hz. Muhammed odak noktası haline geldi. Eğer bu-
gün Müslümanlar Batılı geleneklerimizi ve yapılarımızı daha
iyi anlamak zorundaysalar, biz Batılılar da kendilerimizi eski
önyargılarımızdan kurtarmak zorundayız. Belki de bunu baş-
latmak için en doğru nokta, bazen bizim için kabul etmesi
zor olan şeyler yapmış olan ama güçlü bir düzen ve din ku-
rarak dehasını kanıtlayan karmaşık, tutkulu bir adamı, Hz.
Muhammed’in kendisini anlamaktır; sonuçta unutulmaması
gereken bir şey vardır ki Batılı mitlerin aksine, Hz. Muham-
med dinini kılıç gücüne değil, barış ve uzlaşma kavramlarını
vurgulayan “İslâm” anlayışına dayandırmıştır.

* Smith, *Islam and Modern History*, p. 305.

Batı tarafından sürekli tehdit olarak görülen ve dünyanın en fazla yanlış anlaşılan dini İslâmiyet'tir. Hz. Muhammed'in Batılı bir yazar olan Karen Armstrong tarafından yazılan bu kapsamlı ve tarafsız biyografisi, İslâmiyet ve Müslümanlar hakkında doğru bir anlayış yansıtıyor.

Armstrong, kabul görmüş kaynaklardan ve kendi derin araştırmalarından yararlanarak Son Peygamber'in adım adım izinden gidiyor ve örnek bir Müslüman'ın nasıl olacağını "Mükemmel İnsan"ın hayatı üzerinden ortaya koyuyor.

Hz. Muhammed kitabında, aynı zamanda İslâmiyet'i diğer semavi dinler olan Musevilik ve Hristiyanlık ile karşılaştırarak hem tarihsel hem de dinî bir gelişimin izlerini sürüyor.

"Bu kitap, İslâmiyet'i bir din olarak anlamak ve Hz. Muhammed'in nefes kesici yaşam öyküsünü öğrenmek için son derece yararlı bir kaynak."

Glasgow Herald

ISBN: 978-605-9702-55-3

9 786059 702553

₺30.00

